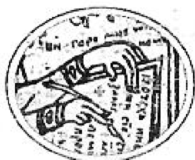
Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА



Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредицата
„БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“ излиза
благодарение на любезното
спомоществователство на

МИНИСТЕРСТВО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
и
НАЦИОНАЛЕН ДВОРЕЦ
НА КУЛТУРАТА



1000 екземпляра от всяко заглавие
са предназначени
за библиотеките в България.

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ **МОН**

ХРИСТО БОТЕВ

ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА

Издателство
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•
София, 2002



ISBN 954–739–243–3

СТИХОТВОРЕНИЯ

МАЙЦИ СИ

Ти ли си, мале, тъй жално пела,
ти ли си мене три годин клела,
та скитник ходя злочестен ази
и срещам това, що душа мрази?

Бащино ли съм пропил имане,
тебе ли покрих с дълбоки рани,
та мойта младост, мале, зелена
съхне и вехне люто язвена?!

Весел ме гледат мили другари,
че с тях наедно и аз се смея,
но те не знаят, че аз веч тлея,
че мойта младост слана попари!

Отде да знаят? Приятел нямам
да му разкрия що в душа тая;
кого аз любя и в какво вярвам –
мечти и мисли – от що страдая.

Освен теб, мале, никого нямам,
ти си за мене любов и вяра;
но тука вече не се надявам
тебе да любя: сърце догаря!

Много аз, мале, много мечтаех
щастие, слава да видим двама;
сила усещах – що не желаех?
Но за вси желби приготви яма!

Една сал клета, една остана:
в прегръдки твои мили да падна,
та туй сърце младо, таз душа страдна
да се оплачат тебе горкана...

Баща и сестра и братя мили
аз да прегърна искам без злоба,
пък тогаз нека измръзнат жили,
пък тогаз нека изгния в гроба!

КЪМ БРАТА СИ

Тежко, брате, се живее
между глупци неразбрани;
душата ми в огън тлее,
сърцето ми в люти рани.

Отечество мило любя,
неговият завет пазя;
но себе си, брате, губя,
тия глупци като мразя.

Мечти мрачни, мисли бурни
са разпнали душа млада;
ах, ръка си кой ще турне
на туй сърце, дето страда?

Никой, никой! То не знае
нито радост, ни свобода;
а безумно как играе
в отзив на плач из народа!

Често, брате, скришом плача
над народен гроб печален;
но, кажи ми, що да тача
в тоя мъртъв свят коварен?

Нищо, нищо! Отзив няма
на глас искрен благороден,
пък и твойта й душа няма
на глас божий – плач народен!

ЕЛЕГИЯ

Кажи ми, кажи, бедний народе,
кой те в таз робска люлка люлее?
Тоз ли, що спасителят прободе
на кръстът нявга зверски в ребрата,
или тоз, що толкоз годин ти пее:
„Търпи, и ще си спасиш душата?!"

Той ли ил някой негов наместник,
син на Лойола и брат на Юда,
предател верен и жив предвестник
на нови тегла за сиромаси,
нов кърджалия в нова полуда,
кой продал брата, убил баща си?!

Той ли? – кажи ми. Мълчи народа!
Глухо и страшно гърмят окови,
не чуй се от тях глас за свобода;
намръщен само с глава той сочи
на сган избрана – рояк скотове,
в сюртуци, в реси и слепци с очи.

Сочи народът, и пот от чело
кървав се лее над камък гробен;
кръстът е забит във живо тело,
ръжда разяда глозгани кости,
смок е засмукал живот народен,
смучат го наши и чужди гости!

А бедният роб търпи, и ние
без срам, без укор, броиме време,
откак е в хомот нашата шия,
откак окови влачи народа,
броим, и с вяра в туй скотско племе
чакаме и ний ред за свобода!

ДЕЛБА

По чувства сме братя ний с тебе
и мисли еднакви ний таим,
и вярвам, че в светът за нищо
ний няма с теб да се разкаем.

Добро ли сме, зло ли правили,
потомството наше ще съди;
а сега – дай ръка за ръка
и напред със стъпки по-твърди!

Спътник ни са били в животът
страдания, бедност в чужбина,
но тях сме ний братски делили
и пак ще ги делим двамина...

Ще делим ний хорски укори,
ще търпим и присмех глупешки,
ще търпим, но няма да охнем
под никакви мъки човешки.

И глава ний няма да сложим
пред страсти и светски кумири:
сърцето си вече казахме
с печалните наши две лири...

Напред сега с чувства и мисли
последната делба да делим:
да изпълним дума заветна –
на смърт, братко, на смърт да вървим.

ДО МОЕТО ПЪРВО ЛИБЕ

Остави таз песен любовна,
не вливай ми в сърце отрова, –
млад съм аз, но младост не помня,
пък и да помня, не ровя
туй, що съм ази намразил
и пред тебе с крака погазил.

Забрави туй време, га плачех
за поглед мил и за въздишка:
роб бях тогаз – вериги влачех,
та за една твоя усмивка,
безумен аз светът презирах
и чувства си в калта увирах!

Забрави ти онез полуди,
в тези гърди веч любов не грее
и не можеш я ти събуди
там, де скръб дълбока владее,
де сичко е с рани покрито
и сърце зло в злоба обвито!

Ти имаш глас чуден – млада си,
но чуйш ли как пее гората?
Чуйш ли как плачат сиромаси?
За тоз глас ми копней душата,
и там тегли сърце ранено,
там, де е сè с кърви облено!

О, махни тез думи отровни!
Чуй как стене гора и шума,
чуй как ечат бури вековни,
как нареждат дума по дума –
приказки за стари времена
и песни за нови теглила!

Запей и ти песен такава,
запей ми, девойко, на жалост,
запей как брат брата продава,
как гинат сили и младост,
как плаче сирота вдовица
и как теглят без дом дечица!

Запей, или млъкни, махни се!
Сърце ми веч трепти – ще хвръкне,
ще хвръкне, изгоро, – свести се!
Там, де земя гърми и тътне
от викове страшни и злобни
и предсмъртни песни надгробни...

Там... там буря кърши клонове,
а сабля ги свива на венец;
зинали са страшни долове
и пищи в тях зърно от свинец,
и смъртта й там мила усмивка,
а хладен гроб сладка почивка!

Ах, тез песни и таз усмивка
кой глас ще ми викне, запее?
Кървава да вдигна напивка,
от коя и любов немее,
пък тогаз и сам ще запея
що любя и за що милея!...

НА ПРОЩАВАНЕ
в 1868 г.

Не плачи, майко, не тъжи,
че станах азе хайдутин,
хайдутин, майко, бунтовник,
та тебе клета оставих
за първо чедо да жалиш!
Но кълни, майко, проклинай
таз турска черна прокуда,
дето нас млади пропъди
по тази тежка чужбина –
да ходим, да се скитаме
немили, клети, недраги!
Аз зная, майко, мил съм ти,
че може млад да загина,
ах, утре като премина
през тиха бяла Дунава!
Но кажи какво да правя,
кат ме си, майко, родила
със сърце мъжко, юнашко,
та сърце, майко, не трае
да гледа турчин, че бесней
над бащино ми огнище:
там, дето аз съм пораснал
и първо мляко засукал,
там, дето либе хубаво
черни си очи вдигнеше
и с оназ тиха усмивка
в скръбно ги сърце впиеше:

там, дето баща и братя
черни чернеят за мене!...
Ах, мале – майко юнашка!
Прости ме и веч прощавай!
Аз вече пушка нарамих
и на глас тичам народен
срещу врагът си безверни.
Там аз за мило, за драго,
за теб, за баща, за братя
за него ще се заловя,
пък... каквото сабя покаже,
и честта, майко, юнашка!
А ти, га чуеш, майнольо,
че куршум пропей над село,
и момци вече наскачат,
ти излез, майко – питай ги,
де ти е чедо остало?
Ако ти кажат, че азе
паднал съм с куршум пронизан,
и тогаз, майко, не плачи,
нито пък слушай хората,
дето ще кажат за мене
„Нехрани-майка излезе",
но иди, майко, у дома
и с сърце сичко разкажи
на моите братя невръстни,
да помнят и те да знаят,
че и те брат са имали,

но брат им падна, загина,
затуй, че клетник не трая
пред турци глава да скланя,
сюрмашко тегло да гледа!
Кажи им, майко, да помнят,
да помнят мене да търсят:
бяло ми месо по скали,
по скали и по орляци,
черни ми кърви в земята,
в земята, майко, черната!
Дано ми найдат пушката,
пушката, майко, сабята,
и дето срещнат душманин,
със куршум да го поздравят,
а пък със сабя помилват...
Ако ли, майко, не можеш
от милост и туй да сториш,
то га се сберат момите
пред *назе*, майко, на хоро
и дойдат моите връстници
и скръбно либе с другарки,
ти излез, майко, послушай
със моите братя невръстни
моята песен юнашка –
защо и как съм загинал
и какви думи издумал
пред смъртта и пред дружина...
Тъжно щеш, майко, да гледаш

ти на туй хоро весело,
и като срещнеш погледът
на мойто либе хубаво,
дълбоко ще ми въздъхнат
две сърца мили за мене –
нейното, майко, и твойто!
И две щат сълзи да капнат
на стари гърди и млади...
Но туй щат братя да видят
и кога, майко, пораснат,
като брата си ще станат –
силно да любят и мразят...
Ако ли, мале майноле,
жив и здрав стигна до село,
жив и здрав с байряк във ръка,
под байряк лични юнаци,
напети в дрехи войнишки,
с левове златни на чело,
с иглянки пушки на рамо
и с саби-змии на кръстът,
о, тогаз, майко юнашка!
О, либе мило, хубаво!
Берете цветя в градина,
късайте бръшлян и здравец,
плетете венци и китки
да кичим глави и пушки!
И тогаз с венец и китка
ти, майко, ела при мене,

ела ме, майко, прегърни
и в красно чело целуни –
красно с две думи заветни:
свобода и смърт юнашка!
А аз ще либе прегърна
с кървава ръка през рамо
да чуй то сърце юнашко,
как тупа сърце, играе;
плачът му да спра с целувка,
сълзи му с уста да гълтна...
Пък тогаз... майко, прощавай!
Ти, либе, не ме забравяй!
Дружина тръгва, отива,
пътят е страшен, но славен:
аз може млад да загина...
Но... стига ми тая награда –
да каже нявга народът:
умря сиромах за правда,
за правда и за свобода...

ХАЙДУТИ
БАЩА И СИН

Я надуй, дядо, кавала,
след теб да викна – запея
песни юнашки, хайдушки,
песни за вехти войводи –
за Чавдар страшен хайдутин,
за Чавдар вехта войвода –
синът на Петка Страшника!
Да чуят моми и момци
по сборове и по седенки;
юнаци по планините,
и мъже в хладни механи:
какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българка майка юнашка;
какви е момци хранила,
хранила, храни и днеска
нашата земя хубава!
Ах, че мен, дядо, додея
любовни песни да слушам,
а сам за тегло да пея,
за тегло, дядо, сюрмашко,
и за свойте си кахъри,
кахъри черни ядове!

Тъжно ми й, дядо, жално ми й,
ала засвири – не бой се, –
аз нося сърце юнашко,
глас имам меден загорски,
та 'ко ме никой не чуе,
песента ще се пронесе
по гори и по долища –
горите ще я поемат,
долища ще я повторят,
и тъгата ми ще мине,
тъгата, дядо, от сърце!
Пък който иска, та тегли –
тежко му нима ще кажа?
Юнакът тегло не търпи –
ала съм думал и думам:
Блазе му, който умее
за чест и воля да мъсти –
доброму добро да прави,
лошия с ножа по глава, –
пък ще си викна песента!

I

Кой не знае Чавдар войвода,
кой не е слушал за него?
Чорбаджия ли изедник,
или турските сердари?
Овчар ли по планината,
или пък клети сюрмаси!
Водил бе Чавдар дружина
тъкмо до двайсет години,
и страшен беше хайдутин,
за чорбаджии и турци;
ала за клети сюрмаси
крило бе Чавдар войвода!
Затуй му пее песента
на Странджа-баир гората,
на Ирин-Пирин тревата;
меден им кавал приглаша
от Цариграда до Сръбско,
и с ясен ми глас жътварка
от Бяло море до Дунав –
по румелийски полета...

Един бе Чавдар войвода –
един на баща и майка,
един на вярна дружина;
мъничък майка остави,
глупав от татка отдели,
без сестра Чавдар, без братец,
ни нийде някой роднина –

един сал вуйка изедник
и деветмина дружина!...
Хлапак дванайсетгодишен,
овчар го даде майка му,
по чужди врата да ходи,
на чужд хляб да се научи:
но стоя Чавдар, що стоя –
стоял ми й от ден до пладня!
И какво да ми спечели?
Голям армаган на майка –
тез тежки думи отровни:

„Що ме си, майко, продала
на чуждо село аргатин:
овци и кози да паса,
да ми се смеят хората
и да ми думат в очите:
да имам баща войвода
над толкоз мина дружина,
три кази да е наплашил,
да владей Стара планина,
а аз при вуйча да седя –
при тоз сюрмашки изедник!
Копилето му да бавя;
час по час да ме нахоква,
че съм се и аз увълчил,
че човек няма да стана,
а ще да гния в тъмница,

и ще ми kапнат месата
на Kара-баир на kола!...
Проkлет бил човеk вуйkа ми!
Проkлет е, майkо – kазвам ти, –
не ща при него да седя,
kопилето му да бавя
и kрастите да му завръщам.
Яли ги свраkи и псета! –
При татkа исkам да ида,
при татkа в Стара планина:
татkо ми да ме научи
на k'ъвто исkа занаят."

Зави се майkа, замая –
kамък ѝ падна на сърце;
гледа си в очи Чавдара,
във очи черни, големи,
глади му глава kъдрава
и ръда kлета, та плаче.
Чавдар я плахо изгледа,
и с сълзи и той на очи,
майkа си бърже попита:
„Kажи ми, мале, що плачеш?
Да не са татkа хванали,
хванали или убили,
та ти си, мале, остала
сирота, гладна и жъдна?"...

Прегърна майkа Чавдара,
в очи го черни целуна,
въздъхна, та му продума:

„За тебе плача, Чавдаре,
за тебе, дете хубаво,
писано още шарено:
ти ми си, синkо, едничъk,
едничъk още мъничъk,
а лоши думи хортуваш; –
kаk ще те майkа прежали,
да идеш, синkо, с татkа си,
хайдутин kато ще станеш!
Татkо ти й снощи доходял
за тебе, синkо, да пита, –
много ме й съдил и хоkал,
що съм те, синkо, пратила
при вуйча ти, а не при него –
да види и той, че има
хубаво дете юначе;
далеч ли да го проводи,
на kнига да се изучи,
или хайдутин направи,
по планината да ходи.
Триста й заръци заръчал,
в неделя да те проводя
на хайдушkото сборище...
Ще идеш, синkо Чавдаре,

едничко чедо на майка!
Ще идеш утре при него;
ала те клетва заклинам,
ако ти й мила майка ти,
да плачеш, синко, да искаш,
с дружина да те не води,
а да те далеч проводи,
на книга да се изучиш –
майци си писма да пишеш,
кога на гурбет отидеш...“

Рипна ми Чавдар от радост,
че при татка си ще иде,
страшни хайдути да види
на хайдушкото сборище;
а майка ядна-жалостна,
дете си мило прегърна
и... пак заръда, заплака!...

ПРИСТАНАЛА

Кавал свири на поляна,
на поляна, край горица;
млада, хубава Стояна
търчи с менци за водица.

Из градина крещи, вика,
омразната нейна стрика:
„Полудя ли, мар Стояно,
та отиваш толкоз рано?
Стой, почакай д’идем двама.“
Па се спусна к’ нейна мама
да ковлади тя Стояна,
че отива на поляна.

Ей изскочи стара майка
на висок и хубав чардак:
ахна, тръти се, заплака,
като видя кървав байряк,

че се байряк там ветрее
сред юнаци, сред дружина,
и Стоянка се белее
в прегръдките у Дойчина.

Като зърна той, че иде
неговото мило либе,
из юнаци той изскочи
и към нея с пръст посочи:

„Ей, дружина, хай станете!
Ей я иде – погледнете:
туй е мойта горска птица,
туй е мойта годеница!“

Па си весел, засмян тръгна
да посрещне той Стояна;
наближи я – с пушка гръмна,
като видя, че й засмяна.

И дружина загърмяха
на засевки, та запяха;
а тя ръце си разгърна,
та Дойчин я млад прегърна.

А нейната клета мама,
като гледа таз измама,
сълзи лее и проклина
ту щерка си, ту Дойчина.

„Да не цъфнеш, да не пекнеш,
дъще клета, със Дойчина,
да окапеш, дето седнеш –
да не станеш по година!

Дано болест те налегне,
болест, дъще, живеница,
и Дойчин да не убегне
от верига, от темница!

Тоз хайдутин, що го либиш,
на кол утре да го видиш,
че от там се тебе хили
и на горски самодиви!

Че той батя ти измами,
та хайдутин върл направи;
а теб, дъще, клета мами,
баща, майка та остави!“

От тез клетви се събуди
и Стоенкин баща стари;
той излезе и се чуди
и в главата се удари.

Но кат видя той Дойчина,
дъщеря си и мил сина,
попоглади си брадата
и извика към гората:

„Горо, горо, майко мила,
толкоз годин си хранила
мене, горо, юнак стари
с отбор момци и другари, –

храни, горо, таквиз чеда,
дорде слънце в светът гледа;
дорде птичка в тебе пее,
тоз байряк да се ветрее!“

БОРБА

В тъги, в неволи, младост минува,
кръвта се ядно в жили вълнува,
погледът мрачен, умът не види
добро ли, зло ли насреща иде...
На душа лежат спомени тежки,
злобна ги памят често повтаря,
в гърди ни любов, ни капка вяра,
нито надежда от сън мъртвешки
да можеш свестен човек събуди!
Свестните у нас считат за луди,
глупецът, вредом секи почита:
„Богат е“, казва, пък го не пита
колко е души изгорил живи,
сироти колко той е ограбил
и пред олтарят бога измамил
с молитви, с клетви, с думи лъжливи.
И на обществен тоя мъчител
и поп, и черква с вяра слугуват;
нему се кланя дивак учител,
и с вестникарин зайдно мъдруват,
че страх от бога било начало
на сяка мъдрост... Туй е казало
стадо от вълци във овчи кожи,
камък основен за да положи
на лъжи святи, а ум човешки
да скове навек в окови тежки!
Соломон, тоя тиран развратен,
отдавна в раят нейде запратен,
със своите притчи между светците,

казал е глупост между глупците,
и нея светът до днес повтаря –
„Бой се от бога, почитай царя!“

Свещена глупост! Векове цели
разум и совест с нея се борят;
борци са в мъки, в неволи мрели,
но, кажи, що са могли да сторят!
Светът, привикнал хомот да влачи,
тиранство и зло и до днес тачи;
тежка желязна ръка целува,
лъжливи уста слуша със вяра:
мълчи, моли се, като те бият,
кожата да ти одере звярът
и кръвта да ти змии изпият,
на бога само ти се надявай:
„Боже, помилуй – грешен съм ази“,
думай, моли се и твърдо вярвай –
бог не наказва, когото мрази...
Тъй върви светът! Лъжа и робство
на тая пуста земя царува!
И като залог из род в потомство
ден и нощ – вечно тук преминува.
И в това царство кърваво, грешно,
царство на подлост, разврат и сълзи,
царство на скърби – зло безконечно!
кипи борбата и с стъпки бързи
върви към своят свещени конец...
Ще викнем ние: „Хляб или свинец!“

СТРАННИК

Бързай, странник, върви скоро
къща бащина да стигнеш;
пред къщата играй хоро,
през хорото ти ще миинеш.

„Добре дошел“, ще ти кажат
деца, баби и подевки;
а момите – те играят
подир дружкини засевки.

Няма нищо! Други зема
тази, що си нявга любил;
но и за теб моми има:
бога не си с камъни бил.

Ще излезе стара майка
да посрещне мила сина,
ще заплаче, ще завайка:
„Син дочаках от чужбина!“

Ще прегърне мъжка снага,
а ти нейни стари кости
ще чуйш майчина си тъга,
ще чуйш нейни думи прости.

Ще чуйш, ала недей плака,
първо либе че сгодили,
друга вест те тебе чака –
за баща и братя мили!

Турци тейка ти убиха,
братята ти и двоица
полежаха, па изгниха,
отровени във темница.

Но то нищо! Ти да си жив,
баща скоро ще да бъдеш, –
бог е добър и милостив,
а ти трябва род да въдиш.

Нà, че плачеш! Ех, жена си!
За жени е плачът даден,
за жени, за сиромаси:
ти не си ни гол, ни гладен.

Речи тамо: „Бог да прости“,
на попове по патрихил,
на трапеза свикай гости,
пък бъди какъвто си бил!

Земи жена хубавица,
или грозна със имот;
народи рояк дечица
и с сюрмашки ги храни пот.

Тъй глупецът, тъй залита
да прекара добър живот,
и никога не се пита
човек ли е той или скот!

НЕЙ

Питаш ме защо съм аз
дохождал нощя у вас,
как съм скочил през плета
и що щял съм да крада.

Кат мъжът ти не съм стар
да не видя в темна нощ:
аз си имам за другар
на поясът остър нож.

Нощ бе тъмна като рог,
примъкнах се като смок:
слушам, гледам – сички спят,
спеше си и ти с мъжът.

Там в градина аз седнах,
в ръка силна нож стиснах:
ще излезе, рекох той,
ще изпита гневът мой.

Гледам в къщи свещ гори,
вие спите – мен в гърди
силен пламък, яд гори
и гняв ще ме умори.

Впил съм очи във свещта,
а не виждам, че нощта
превали се и мина
и зора се веч сипна.

Славей песен си запя:
с радост среща той зора;
през прозорецът глава
се показа и засмя.

Тебе тутакси познах
и тогаз се чак стреснах;
„Друг път“, славею казах
и през плетът пак скокнах.

Ето защо идвах аз
в темна нощ и грозен час:
ще умре един от нас –
ил мъжът ти, или аз!

ГЕРГЬОВДЕН

„Паситесь, добрые народы!
Вас не разбудит чести клыч;
Начто стадам дары свободы?
Их должно резать или стричь...“
ЯЗЫКОВ

Ликуй, народе! Старо и младо
хвалете и днес бога и царят!
Днес е Гергьовден. От овце стадо
тъй блейше вчера подир овчарят,
когато тоз цар, безгрижен, глупав,
както и сички царьове земни,
поведе стадо с кривакът хубав
и с умни псета – министри верни,
без портфейли, но и без заплата,
на кои същ цар и да погледне
„Блазе ѝ – би казал – живей овцата
и от народът мой по-честито!“
И тръгна стадо с агнета дребни,
върви и крета от път убито,
та сичко младо под нож да легне
за свети Гергя – божи разбойник...
Бездушен, глуп, изгнил покойник.
Жертви ли иска? Иска овчарят,
гладното гърло, попът пиени,
както от тебе, народе, царят
иска за своите гнусни хареми
и за тез, що те мъчат, обират;
а ти им даваш потът, кръвта си
и играйш даже, кога те бият!

Нà – днес богати и сиромаси,
пиени там – те песни пеят
и хвалят с попът бога и царят...
Ликуй, народе! Тъй овце блеят
и вървят с псета подир овчарят.

ПАТРИОТ

Патриот е – душа дава
за наука, за свобода;
но не своята душа, братя,
а душата на народа!
И секиму добро струва,
само, знайте, за парата,
като човек – що да прави?
продава си и душата.

И е добър християнин:
не пропуща литургия:
но и в черква за туй ходи,
че черквата и търговия!
И секиму добро струва,
само, знайте, за парата,
като човек – що да прави!
залага си и жената.

И е човек с добро сърце:
не оставя сиромаси;
но не той вас, братя, храни,
а вий него със труда си!

И секиму добро струва,
само, знайте, за парата,
като човек – що да прави?
изяда си и месата.

ЗАЩО НЕ СЪМ?...

Защо не съм и аз поет,
поет като Пишурката?
Ех, че ода бих направил
на баба си на хурката!

Защо не съм и аз поет,
като Сапунова трети!
Че запял бих, че възпял бих
на владиката конете!

Но защо не съм Владикин,
да напиша чудна драма –
за жабите, за мишките,
и боят им с цар Радана?

Защо не съм и Войников,
плодовит, прочут списател,
да съставя и молитви
на нашия цар създател?

Защо не съм и Пърличев,
да преведа Илиада;
но с такъв превод, за който
и лобут да ми се пада?

Но защо не съм Славейков,
да заплача, да запея:
„Не пей ми се, не смей ми се,
от днес вече ще да блея“?

Но защо не съм и Вазов,
„вярата“ си да възпея:
че ще стане вълк овцата,
а певците като нея?!

ПОСЛАНИЕ
(На св. Търновски)

Святи владико! Пастир народен!
Днес тебе песен пея за слава
и казвам, отче, ти си достоен
не за епархия – за държава.

Но като човек религиозен,
искам да зная – ще знаем двама –
де е и нашът попец опопен –
в черковата ли, или в хамама?

Защото, отче, в село приказват,
че в Ески Захра кога си ходил,
дърво ли, поп ли – това не знаят –
на баните си го уж опопил.

ХАДЖИ ДИМИТЪР

Жив е той, жив е! Там на Балкана,
потънал в кърви, лежи и пъшка
юнак с дълбока на гърди рана,
юнак във младост и сила мъжка.

На една страна захвърлил пушка,
на друга сабля на две строшена;
очи темнеят, глава се люшка,
уста проклинат цяла вселена!

Лежи юнакът, а на небето
слънцето спряно сърдито пече;
жътварка пее нейде в полето,
и кръвта още по-силно тече!

Жътва е сега... Пейте, робини,
тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,
в таз робска земя! Ще да загине
и тоя юнак... Но млъкни, сърце!

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира; него жалеят
земя и небе, звяр и природа,
и певци песни за него пеят...

Денем му сянка пази орлица,
и вълк му кротко раната ближи;
над него сокол, юнашка птица,
и тя се за брат, за юнак грижи!

Настане вечер – месец изгрее,
звезди обсипят сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее, –
Балканът пее хайдушка песен!

И самодиви в бяла премена,
чудни, прекрасни, песен поемнат, –
тихо нагазят трева зелена
и при юнакът дойдат, та седнат.

Една му с билки раната върже,
друга го пръсне с вода студена,
третя го в уста целуне бърже, –
а той я гледа, – мила, засмена!

„Кажи ми, сестро, де – Караджата?
Де е и моята вярна дружина?
Кажи ми, пък миземи душата, –
аз искам, сестро, тук да загина!“

И плеснат с ръце, па се прегърнат,
и с песни хвръкнат те в небесата, –
летят и пеят, дорде осъмнат,
и търсят духът на Караджата...

Но съмна вече! И на Балкана
юнакът лежи, кръвта му тече, –
вълкът му ближе лютата рана,
и слънцето пак пече ли – пече!

В МЕХАНАТА

Тежко, тежко! Вино дайте!
Пиян дано аз забравя
туй, що, глупци, вий не знайте
позор ли е или слава!

Да забравя край свой роден,
бащина си мила стряха
и тез, що в мен дух свободен,
дух за борба завещаха!

Да забравя род свой беден,
гробът бащин, плачът майчин, –
тез, що залъкът наеден
грабят с благороден начин, –

грабят от народът гладен,
граби подъл чорбаджия,
за злато търговец жаден
и поп с божа литургия!

Грабете го, неразбрани!
Грабете го! Кой ви бърка?
Скоро той не ще да стане:
ний сме синца с чаши в ръка!

Пием, пеем буйни песни
и зъбим се на тирана;
механите са нам тесни –
крещим: „Хайде на Балкана!“

Крещим, но щом изтрезнеем,
забравяме думи, клетви,
и немеем и се смеем
пред народни свети жертви!

А тиранинът върлува
и безчести край наш роден:
коли, беси, бие, псува
и глоби народ поробен!

О, налейте! Ще да пия!
На душа ми да олекне,
чувства трезви да убия,
ръка мъжка да омекне!

Ще да пия на пук врагу,
на пук и вам, патриоти!
Аз веч нямам мило, драго,
а вий... вий сте идиоти!

МОЯТА МОЛИТВА

„Благословен бог наш...“

О, мой боже, правий боже!
Не ти, що си в небесата,
а ти, що си в мене, боже, –
мен в сърцето и в душата...

Не ти, комуто се кланят
калугери и попове
и комуто свещи палят
православните скотове;

не ти, който си направил
от кал мъжът и жената,
а човекът си оставил
роб да бъде на земята;

не ти, който си помазал
царе, папи, патриарси,
а в неволя си зарязал
мойте братя сиромаси;

не ти, който учиш робът
да търпи и да се моли
и храниш го дор до гробът
само със надежди голи;

не ти, боже, на лъжците,
на безчестните тирани,
не ти, идол на глупците,
на човешките душмани!

А ти, боже, на разумът,
защитниче на робите,
на когото щат празнуват
денят скоро народите!

Вдъхни всекиму, о, боже!
любов жива за свобода –
да се бори кой как може
с душманите на народа.

Подкрепи и мен ръката,
та кога въстане робът,
в редовете на борбата
да си найда и аз гробът!

Не оставяй да изстине
буйно сърце на чужбина,
и гласът ми да премине
тихо като през пустиня!...

ЗАДАДЕ СЕ ОБЛАК ТЕМЕН

Зададе се облак темен
откъм гора, от Балкана:
дали ще е дъждец дребен,
или ще е буря страшна?

Ех, мой дядо, тежко време!
Ралото се едвам влачи,
и след него сееш семе,
пот от чело, град от очи!

Кажи, дядо, защо плачеш
над тез дълги бразди черни;
от чер облак ли се плашиш,
или мрат ти деца дребни?

Кажи, дядо, че аз помня
какъв юнак напред беше:
бог да прости баба Стойна,
тя пееше, ти ореше.

Друг път – помниш? – лани беше,
аз заминах през гората,
сред юнаци ти седеше
като баща със брадата.

Какъв беше ти тогава!
Сега плачеш – защо, дядо?
Байряк ли се не развява,
или нямаш сърце младо?

„Ех, мой синко! Що ме питаш?
Чуй тоз гарван, де там грачи...
Но в село нели отиваш,
ще да видиш защо плаче

стар войвода след туй рало!
Там селото се е сбрало
на мегданя, за да гледа
мойте момци, мойте чеда!

Ти ще видиш там набити
на прътове, на върлини
на момците ми главите –
избиха се две дружини!

Двама братя воеводи,
двамата ми верни сина:
скарали се кой да води
бащината си дружина!

Тесни били планините
за несговорна дружина!
И стърчат им днес главите,
за да плаче кой как мине.

Боже, с гръм ти разсипи ме!
Ветре, в прах ти разнеси ме!
Да не гледам деца малки
и техните клети майки,

окол пръте как се късат –
ръце вдигат към главите,
и как после ще се мъчат
голи, боси и пребити.“

Закапаха едри капки,
летят, крякат гъски, патки:
буря страшна ще да ревне,
нели не са капки дребни.

Секи тича, в село бяга,
дядо не ще да разпряга.
– Хайде, дядо, да вървиме.
„Стой да умра, помогни ми.“

ОБЕСВАНЕТО НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

О, майко моя, родино мила,
защо тъй жално, тъй милно плачеш?
Гарване и ти, птицо проклета,
на чий гроб там тъй грозно грачеш?

Ох, зная, зная, ти плачеш, майко,
затуй, че ти си черна робиня,
затуй, че твоят свещен глас, майко,
е глас без помощ, глас във пустиня.

Плачи! Там близо край град София
стърчи, аз видях, черно бесило,
и твой един син, Българийо,
виси на него със страшна сила.

Гарванът грачи грозно, зловещо,
псета и вълци вият в полята,
старци се молят богу горещо,
жените плачат, пищят децата.

Зимата пее своята зла песен,
вихрове гонят тръни в полето,
и студ, и мраз, и плач без надежда
навяват на теб скръб на сърцето.

ХУДОЖЕСТВЕНА ПРОЗА, ФЕЙЛЕТОНИ, КРАТКИ САТИРИЧНИ ФОРМИ

ПРИМЕРИ ОТ ТУРСКО ПРАВОСЪДИЕ
(Из „Пътни записки“)

Трай, душо, черней, кожо!

... То беше село Калофер. Тъжни спомени нахлуха в главата ми, щом превалих баиря и видях онез хубави къщи и черкови, през кои като змия се измича бистрата Тунджа. Тук е, рекох, тя, моята изгора, тук са и моите Лефтерови другари, с кои прекарах 5–6 месеца най-светли дни в живота си и запознах от близо Калофер, тоя „алтън[1] Калофер“, който роди в мене страстна любов, коя тъй рано загина, и дълбока омраза, коя ще ме придружи до гроба... В Калофер познах аз чорбаджият и сиромаха, турчина и народа.

Такива чувства изпитах, като влизах и в родното си село Осен, до Вратца, но там аз колкото седях, със злобен смях повтарях думите: *Сен кардаш, бен кардаш*[2] – думи на крадливите черкези към врачанския управител. Да начнем от смеха.

– Как е бе, попе? Найдохте ли кравите? – попитах аз попа от наше село.

– Найдохме ги, ала защо е? По-добре да ги не бяхме нашли.

– Оти бе, попе? Я кажи ми, де ги найдохте?

– Божа работа – рече попа и се прекръсти. – Лоши псета, подгонихме ги от чердата и след тях, след тях чак до селото. Тамам да ги стигнем, ето и други по-лоши излязоха из селото, поеха кравето, а нам обърнаха пушките. Ний се вратихме, та зехме един жан-

---

[1] Злато, златен.
[2] Ти си брат, аз съм брат.

дармин и с него влязохме в селото да търсим. Обърнахме света, нищо не найдохме. Върнахме се в механата да си починем и сръбнем – ето ти едно голо, сухо и черно като ръжен, ту се покаже на вратата, ту се скрие. Механджията го попита що чака, а то каза, че знае де са кравето, но, ако му дадем 200 гр., ще каже. Дадохме пари на механджията, и псето ни заведе на един воденичен яз, показа с пръст и побягна. Пуснахме яза и – що да видим? Повече от 50 говежди кожи, ушити на тулуми, пълни със сякакво захере[1] и бакър; какво нямаше? Масло, сирене, мед, маслини, брашно, ориз – всичко, и нашите крави, и те насолени в тулуми. Оттамо скочихме в село, вързахме черкезите и със захерето хайде у Враца. Каймакаминът, като видя таквоз чудо, хареса сичко (захерето и бакъра); затуй затвори селяните, че без хюкюмата[2] вързали царски хора и развалили чужди яз, а черкезите тегли да съди. Гяволите не знаят бъкал турски, а научили: „Сен кардаш, бен кардаш", па като казаха тези думи на каймакамина[3], он се хошландиса[4], засмя и рече: „Бракън шу кьопеклер гитсинлер."[5] Тях пустиха, а нашите селяни лежат у затвор да платят 500 гроша за яза и 500 джиза нахтие[6], па с онези 200–1200. А за кражбата искаха испати[7] да се закълнат, че е наша, а сега и тях не щат, че от захерето и бакъра нищо не оста. Па оставѝ кравето, че поще идат и воловето...

– Тъй, попе, тъй! Но ти не учи народа само на пост и молитва, а как да се избави от тези псета и

[1] Зърнени храни.
[2] Правителството.
[3] Управител на околия.
[4] Стана му приятно.
[5] Оставете тези кучета да си отидат.
[6] Парична глоба.
[7] Доказателства.

техни братя каймаками, паши, мюдюри и аги. Той и тъй сѐ прас и ряпа яде и ти за царя се молиш, а тези псета и децата ви ще изядат..

... Умислен влизах в Калофер, но сърцето ми тупаше силно и аз горях от нетърпение да се срещна с някого от другарите си, за да питам и разпитвам: кой де е, кой как е, как са агите, де убиха Лефтера, де е Добри? – за всичко, що ме интересуваше. Но трябваше да чакам нощта – и не дочаках я!

Щом влязох в хана, пред очите ми се представи страшно зрелище: жени, деца и девойки пищяха, мъже се лутаха насам-нататък – едни купуваха хляб, вино, наденици – други с дискус събираха пари между народа; заптиета се смееха, псуваха и със сопи пъдеха народа, ала всяко се тълпеше, всяко искаше да види. Тука майка се разделя със син, жена с мъж, сестра с брат, деца дребни с бащица и всяко думаше: жива раздяла! Жива раздяла! Прощавай, синко, прощавай, татко, прощавай, бате, чичо, вуйчо – прощавайте!... Други гласове тъжни, но твърди отговаряха: Вий прощавайте! Господ да прости!

И синджири дрънкаха из народа...

След малко викът поутихна, народът насяда наоколо по земята и аз можах да видя, кои бяха причина на тази смутня. 10-на души, навързани на верига, почернели от бой и мъки, насядаха окол прощална народна трапеза и тъжно, мрачно обръщаха очи към народа, който лееше вече безмолвни сълзи, горещи сълзи и глухо, но дълбоко въздишаше. Трапезата и виното съживи злочестите, начна се говор, запитвания, оплаквания, и всичко скръбно, мрачно и жално. Но ето кър-сердаря[1], ето още жандарми; те грозно изгледаха народа, грубо закрещяха и подкараха вързаните. Пак

[1] Началник на потерите.

викна народът, пак писнаха жени и деца, пак сълзи, пак прегръщания, прощавания, и прощавания тежки, святи, искрени...

Но кои бяха тези злочести, като зверове закована в железа? О, един техен поглед, една тяхна дума, и доста беше. Другарите ми, наши другари, братя! Хайдути, народни хайдути! Мъчно посрещнах техните погледи, ала погледа на едного прониза ме в сърцето, и сълза след сълза покапаха по гърдите ми. Никола Дели-Стоянов, болен от треска, осакатял от бой и просветнал от мъки и страдания, качваха го в талига, а той, като метна поглед към народа, който поглед срещнах и аз – извика: „Предатели ме изядоха, майко!“

С безкрайна скръб, со страшна злоба в гърди влязох в стаята си и се залепих за прозореца. Насреща по кафенетата чорбаджии играяха на табла и книги; други с жените си отиваха на разход и весело разговаряха; черкова клепеше и викаше народа на молитва... – А аз – в главата ми се въртяха страшни мисли – и думах си: пролели ли са те, пролял ли съм аз и ще пролея ли толкова кърви, колкото сълзи проля днес невинния народ?...

Бедния народ! Проклети да са предатели, проклет да е всеки тиранин, помазаник божи!...

На другия ден аз бях вече в Пловдив, и ето що можах да науча за тях, що зная и що мога подели с вас, братя емигранти.

За да говорим за четата на Добря войвода и за улавянието на някои от дружината му, ний трябва да се върнем да кажем нещо за Калофер, отдето е била тази дружина, и да видим де са били причините, които са подбудили тези момци на хайдутлук.

Надали има град или село, дето своеволието на чорбаджиите да са е развило дотолкова, както в Калофер. В него, освен мюдюрина и няколко заптии, други турци няма, и всичкото зло, всичкото тиранство е предоставено на самите чорбаджии, които са и агенти, и ортаци на правителството.

Преди 10–12 години правителството в Пловдив тайно беше подигнало селата окол Калофер да отнемат мерата, коя с фермани е потвърдявана от самите султани за калоферска, и читаците напущаха говедата си, попълниха до самия Калофер и с оръжие не пущаха никого да ги изгони. Калоферските чорбаджии това и чакаха. Те възпряха сиромасите да идат да си отърват мерата тъй, както им я отнеха читаците[1], и отидоха в Пловдив, та „отвориха давия“[2], коя трая до оназ година и струва на Калофер повече от 500 000 гр., от кои половината гълтнаха самите чорбаджии, а половината пловдивските аги и молли[3]. И ето как ставаше това: додеше пролет, читаците напущат говедата си в мерата, чорбаджиите пият, ядат и пълнят кесиите на агите доде извадят едно емирнаме[4] и ето ги, като се опасе вече тревата, че идат и с емирнамето показват и 50–60 х.гр. разноски, кои и разхвърлят по сиромашта като правителствен данък. Тъй се повтаряше всяка пролет – всяка пролет купуваше Калофер својта мера от правителството, а тя се пасеше се от турски говеда.

Не може вече да търпи народът! Дотегна на сиромаси! Жени, вдовици, кои на гръб носят дърва да се греят зимъс и цял ден въртят чекръка и вретеното да изкарат 3 гроша на неделя да прехранят децата си, а 300 в годината да платят и нахранят царя си, па ако нямат да им продадат чергата, с коя се завиват, и медника, с кого се перат – такива сиротини повече

[1] Турците (обидно прозвище).
[2] Съдебно дело.
[3] Учена титла на турски съдия.
[4] Написана заповед.

от 25 облякоха се в козинови чували, наместо ризи, и излязоха да посрещнат Азис паша, който тогава идеше в Калофер да обиколи верната рая, и да му се оплачат. Бедните! От варварин милост искаха и викаха: „Аман[1] от чорбаджии! Юря[2] от данъци!" И сълзи като град течаха от очите им... Но Азис паша любил спокойствие; той повеля на калоферския ага да удовлетвори и успокои злочестите немирници, всяка е по 25 тояги, кои се и удариха сред село по голи тела, а той сам замина след два дни с 15 х. гр. чорбаджийска благодарност, от които грошове сѐ са се паднали макар по 15 гр. на всяка от битите жени – но не да земат, а да платят...

Пловдивския сатрап отиде и по-нататък. Калоферци бяха си хванали мераджии[3], кои с оръжие ходеха да пазят мерата и пазеха я, разбира се, като своя. На едно място, дето читаците си били напущали говедата, доходя един от тези мераджии на име Стайку Говедарят, за да им изгони говедата, и един от читаците скритом замахва с брадва и го удря, та му раздробява рамото. Стайку, като левичар, дръпва пищова с другата си ръка, гръмва и едного убива, а другиго наранява. Другарите на Стайка достигат и го избавят. Какъв крясък вдигна тогава пловдивският правосъдник, който сам беше позволил на тези мераджии да носят оръжие! Стайка, сакат и болен, осъдиха на затвор, другарите му с главатарят им Димитрото изгониха из Калофер, а на читаците дадоха пълна свобода да мъстят за кръв и правят каквото щат със сиромашките ниви. Стайку, вече виноват, че не се остави да го съсекат, и Димитрото, че пред очите и по пове-

[1] Моля милост.
[2] До гуша.
[3] Пазачи на мерата.

лението на сам Азис паша влезе в огъня, та улови прочутия турски разбойник Гемиджият, от когото пищеше цяло Казанлъшко. – Ами сиромашките ниви и кръвта на невинни хора що бяха виновати?

О, сатрапи! Сатрапи!

Още по-голямо правосъдие показа пловдивското правителство към Гемиджият и Ташчиоглар, тези турски бабаити[1], кои върлуваха повече от 10-на години из Казанлъшко като разбойници, а днес като кърсердари. Не можеше човек да мине между Казанлък и Калофер и да не бъде обран или убит. Само ний можем насчети повече от 30 души убити, заклани и горени на огън, а обрани – това по-добре знаят турските забити[2] и чорбаджиите Груйоглу (пукнал от пиянство) от Казанлък и Гюмюш-Герданът от Пловдив, кои бяха и ортаци, и защитници на тези *орман туджарларъ*[3].

Много пъти се оплакваха селата от злодейства-та на тези бабаити, много пъти ходиха в Пловдив, както се казва, ризата да си дернат на тялото от тегло, а правителството или си правеше оглушки, или викнеше разбойниците, та ги подържи 2–3 месеца затворени и пак с нови инструкции пущаше на обири и убийства. Във времето на разпрята за мерата между Калофер и селата злодействата бяха достигнали дотам, щото човек не можеше из къщи да излезе. Правителството се видя в чудо от оплаквания и издаде *илям*[4] за убиването на Ташчиоглар. Но какъв беше тоя илям и какво значение има?

Проводи ли правителството своите кърсердари, вдигна ли и потери да ги гонят, както вдигна сичките

[1] Смелчаги.
[2] Офицери.
[3] Горски търговци, в смисъл обирници.
[4] Съдебно решение.

турски села в 1866 г. против Желя войвода, който ходеше не за пари, не за бунт, а да чисти Балкана от такива злодейци, като Гемиджията и Ташчиоглар? „Който се наема, нека ги убий" – казваше правителството, а в същото време като видя, че се убиха синът на Ташчията и едно циганче негов другар, гуди Гюмюш-Герданът да се моли, за да се опростят тези *невинни* хорица, кои преди един месец бяха опекли 16-годишното момче на един селянин от Овчилари. – Гюмюш-Герданът ги измоли, и Ташчийските, от злодейци осъдени на смърт, станаха кърски заптии! Какво беше тогава на онез българи, кои гонеха и убиха синът на „кърсердаря"?...

Но такова е турското правителство, такъв е неговият закон не само в Пловдив, но и в самия Цариград! Лесно прави разбойника чиновник, а мирния жител – разбойник.

Да додем в Калофер при четата на Добря войвода.

Добри, копривщенец, от четата на Ангел войвода, бил е 7–8 години байрякатар на Лефтеря в Анадол, четата на когото се състоеше повече от калоферци, кои ходят в Цариград на работа. Както Ангел и Лефтер, тъй и Добри бяха от онез класически хайдути, в кои се явява живота на народ поробен със сичките оттенъци на характера му, на обстоятелствата, и кои учудват ни с добрини, учудват и със злини. Те ходеха хайдути, както казват турците, за *нам* – за да покажат свойто поетическо мъжество пред рода и врага и да отвръщат за обиди сторени тям или на сюрмаси, от турци и чорбаджии; затуй в техния живот няма нищо такова, кое би могъл да осъди човек по каквато ще би логика.

И тримата сме виждали, и ни в едного не забележихме онуй низко зверство, кое се проявява в сичките движения на турския злодеец – и в тримата видяхме благороден характер и пълно съзнание на скрита сила.

Такъв беше Добри.

След убиването на Ангела в 62 год. и на Лефтера в 68, Добри, гонен отвред, доде в Калофер при някои от другарите си и се кри цяла зима. На пролетта излезе с дружина.

Видяхме по-преди (вж. брой 2) в какво състояние беше достигнала сиромашта в Калофер от разпрята за мерата, подбудена от самото правителство и от злоупотребленията на чорбаджиите, кои с кражбите удвояваха правителствения данък и заедно с правителството, сякак мъчеха беззащитния народ, – прибавете при туй развитото народно чувство между младежите, кое, като смъртен грях за турците, беше компрометирало мнозина – и вий ще си съставите пълно понятие за дружината на Добря войвода! Сичките ги познаваме, с мнозина сме били приятели, и всички излязоха хайдути не да грабят и убиват било кого било, както правят турските злодейци, а да се избавят от веригите правителствени и обществени и да отмъстят на тези, що тъй безмилно глобяха бедния народ.

Наистина, в три години хайдутлук, те много обири направиха, много убийства; но от убитите имаше ли поне един, който да не беше изгорил най-малко 10 сюрмашки души, а от обраните – който да не обира света сред пладне? Не бяха ли сичките народни изедници? Ако да беше дружината на Добря от злодейци, то нямаше да има в сяко село из Гъопца и *конак*, в сяка къща и *ятак*, нямаше и турчинът от село Асънлари, комуто зеха 80 х. гр., сам да се моли на правителството да пусне Ивана Мрахолят, че той измолил живота му от дружината.

Съзнава се кучето, че тез пари не е печелил с пот, та затуй ги прежаля и счита Ивановата постъпка за благодеяние. Но ако беше Иван най-страшен злодеец и беше турчин, то не той, не Гюмюш-Герданът, циган-

нин да додеше да каже: тоз човек е добър, правителството ще го пусне: ала – гяур дър *Юван*![1]

... Жално е юнак да падне! Тежко му, който се хване! Добря убиха в Средна гора, дружината му – едни бегаха, други се предадоха от чорбаджии.

Няма по-ядно, по-възмутително чувство у човека от туй да гледа как някой, който вчера е треперал като листо само от погледа на някого, днес да се обхожда с него най-презрително, най-варварски. Мъките и изтезанията, що претърпяха някои от дружината на Добря и други, кои никак и в нищо не участвуваха с нея, показват до каква степен на зверство достигва страшливия и низкия [в] опасност турчин, в минути кога живо-тът и имотът на българина зависят от него. Не можем всичко това описа хладнокръвно, не можем сичко издума; ала за да приведем един бляскав пример от турското правосъдие, ний се принуждаваме и ще кажем за убиването на Добря, за предаването и улавянето на другарите му, като в същото време сравним наказването едного от тях с онуй на правителствения чиновник Мехмед чауш, който, като калоферски началник над жандармите, в споразумение с мюдюрина[2] влезе лани лято през нощта срещу празника Св. Пантелеймон в къщата на един добър патриот на име Тону Славов, и с няколко пазители на мирът и тишината удуши и него, и жена му и зе, както знайм, повече от 30–40 хил. гр.

... Наежили се бяха сичките турци от Гьопца и Казанлъшко против четата на Добря войвода и сичкия си яд изкараха от мирните жители по селата! Двама-трима кърсердари с по 20–30 келеша ходеха и денем и нощем да гонят „пантите“[3] и вместо тях, стигаха се

[1] Иван е неверник.
[2] Полицейски пристав.
[3] Разбойниците.

един други, вместо следите на Добря, намираха своите. Добри нейде си към Загари или над самия Калофер – Ташчиоглу и Куртчият гонят го по селата, бият го и убиват по къщята, ядат му кокошките и млиновете и отнемат му имането. – Как? Твърде лесно. Замине Ташчиоглу 2–3 часа напред и посред нощ нападне на някое село, обере две-три къщи и върне се, та земе Куртчият да сгащят Добря, че еди-де си сторил такава и такава пакост. Отиват и в къщата на бития и обрания, ядат млинове и кокошки, плюскат люта и мислят, де пак Добри ще стори пакост!

Тоз пример на турски ум послужи за урок и на самото правителство, кое дотогава се не договеждаше, че може с името на Добря да поднови доходите си от Калофер, кои откак излезе Добри с дружина, бяха спрели, защото не смееше вече читак да вкара говедата си в калоферската мера, и калоферци от туй не виждаха вече нужда [да] я купуват от разбойниците на турското правосъдие. Па защо в такъв случай да се не убият и някои други завераджии, какъвто беше Тону Славов, първата жертва от Калофер за рахата на затлъстелите шопари и прецедени от пиянство и разврат суйту[1] и в Пловдив?

Заповед от пловдивския паша до калоферския мюдюрин, от мюдюрина до жандармския началник Мехмед чауш, и в една нощ срещу Св. Панталеймона, Тону и жена му, млада и хубавица една българка, удушиха се с един скотски свиреп начин и зеха им се повече от 30–40 х. гр. Уби се Тону през нощта, и на утрето секи умислен чорбаджия думаше: „Добрюва е тази работа!? – Добрюва.“ И мюдюринът, насърчен от туй, беснееше и псуваше като мюдюрин секи гяурин[2], сяка гяурска май-

[1] Нехранимайковци.
[2] Неверник.

ка, а най-много Добря и невинните майки на дружината му; а Мехмед чауш побърза и замина за Пловдив с Тонувите парички. „Това ти кучка отнела!“ Но случай откри злодейството. Като бил Тону от някое време зле болен, дохождала почти сяка вечер някоя си жена да се навърта около него нощем, тази жена отворила и пустила злодейците, и на изпита в Калофер отрекла се от това. Мезличът[1] я предава на кърагасъ[2] да я закара на Пловдив, и той из пътя, като не знаял, види се, че инициативата за убийството е дало самото правителство, за да си изпълни длъжността към една гяурка, гудил я на мъки и гнусни насилия и тя си признала, сир. Казала, че Мехмед чауш с няколко заптии влезе и удуши Тона и жена му, и че тя им отворила вратнята и къщните врата. Но „гарван гарвану око не вади“ – като чува кучето името Мехмед чауш, опва жената на още по-страшни мъки и принудил я да промени турското туй име на българското Добри. „Тъй да кажеш и на калоферският мезлич, че после жива те одирам...“ – изкрещява кърският съдия и връща жената пак в Калофер; на мезлича тя потвърдила първото, а не второто, като казала, разбира се, мъките и заканванията на „съдията“. Тогава вече се свестяват и нашите говеда чорбаджии и наскърбени от туй, види се, че нямало и тям кокалче от „келепиря“, направят мазмата[3] и с нея изпровождат и жената до пловдивския паша да излови и накаже злодейците, и парите да задържи за наследниците Тонови... Работата се свърши като сяка турска работа – злодейците се изловиха и наказаха със сичката строгост на корана, и в името на чифутската си брада пловдивският фактор реши: Мазмата в торбата на турския архив: *жената е луда – да се затвори; Мехмед чауш е мюсюлманин – да се накаже от чаушин[1] милямизин[2] и задържи в пашовския конак на служба:* а колкото за парите на Тона – да се улови Добри, ще се земат...

Но Добри се не улови, а уби, и тез пари се зеха от друго място..

(следва)

[Дума, г. I, бр. 1, 2, 4 и 5 от 10 и 25 юни, 17 юли и 5 август 1871 г.]

---

[1] Административният съвет.
[2] Господар на полски имот.
[3] Молба.

---

[1] Подофицер.
[2] Офицер, т. е. подофицер да стане офицер.

ТОВА ВИ ЧАКА!
[Ако не е истина, не е и лъжа]

Пари, пари, пари! – рекъл едно време Наполеон I и зяпнал беше да глътне цял свят; пари, пари, пари! – думат нашите букурещки народни базиргени[1] и слухтят, де кой ще да умре, за да му лапнат имотецът; пари, пари, пари! – думаше наш кир Михалаки и беше – чорбаджия. Парите са ум, парите са чувства, парите са живот, парите са бог. За пари Генович е станал шпионин. Найденов мекере, а Михайловски подлец – само нашите букурещки патриоти не работят за пари в кафенето, а за да им се смеле ястието в стомаха. Но от сичките тия златни телци достоен за нашата дълбока почит и за нашето високо внимание е кир Михалаки. А неговата орисница е обща за сичките „велики“ хора, неговата съдба е по-трагическа и от Дон Кишотовата.

Седим срещу Вознесение с дяда Обрешка Картункович на пътя и гледаме как си играят децата на „пещ-пещ-пещице“. Отдолу иде кир Михалаки и като върви, сякаш че и дуварите му думат: „Машаллах, машаллах! Голям човек, умен човек.“ А голям умен човек беше кир Михалаки: шкембето му – де можеш направи такова шкембе – да събереш шкембетата и на шестех букурещки тръмове, макар те и повече народен имот да са изяли; главата му – пет такива глави, каквито има „нашето доктор“, макар то да е професор на „букурещкото медицинско факултето“ и с конският си ум е за-

[1] Търговци, търгаши.

чудило и мало и голямо. Главата и шкембето на кир Михалаки нямаше ги по сичките салхани[1]. В шкембето му свободно можеха седна пет души турци и да пият кафе; в главата му с триесет яйца гъска да насадиш; а гърдите му – гърди нямат нашите чорбаджии. Лицето на кир Михалаки мязаше на подница, носът – на мухлясал грозд, ръцете – ръцете му се не виждаха отпред; а крака – само от краката му да направиш 5–6 попа. Отзад кир Михалаки беше някак по-деликатен: вратът му – като талията на свинята, гърбът – като табашки кош, а под гърбът – кръгла манастирска трапеза.

– Бягайте беее-й! Бягайте! Чорбаджията иде – извика едно от хлапетата, като зърна кир Михалакя – и обърна пети, та побягна като опърлено. Децата – едни избягаха, други като втрещени се прилепиха до дуварите, зачевъркаха носовете си и със страх чакаха да измине селският бик. А кир Михалаки – вятърът надул шкембето му като гемиджийско платно – плува ли, плува. – „Их! Да има кой да ти избоде с някоя главня едното око, ще замязаш на циклоп“, рекох аз на умът си; защото тамам тогава учех гръцката митология. Но преди да посегне някой да избоде окото на кир Михалаки – кир Михалаки присегна и улови едно хлапе за ухото. – „Магарета ниедни... за вас черква няма, а? Хайде да се молите богу за бащите си и за майките си.“ – „Оле-ле! Чичо Михалаке, откъсна ми ушицето!“ – извика хлапето и се изкриви тъй, както не се е изкривявало и в ръцете на учителя си. Кир Михалаки пусна хлапето и подкара сичките гологаши сополковци да идат да се молят богу.

„Тъй и Наполеон е теглил ушите на народите, дорде най-после и него уловиха за ухото и го заведоха да се

[1] Кланици.

моли богу на св. Елена" – помислих си аз тогава. – Но тъй е и сега: светът, сякаш, направен е един други за ушите да се теглят. А като погледна, ушите на българите видят ми се много големи – май-май-магарешки.

– Кольо бе, ти защо побягна, като видя чорбаджията? – попита дядо Обрешко хлапето, което беше вече излязло и подскачаше пред нас с коматче ръжен хляб в ръката си, от което, като отхапнеше, изтриваше си и сополите.

– Побягнах зер, че той тегли за уши.

– А че защо тегли?

– Защото е чорбаджия.

– Ами защо е чорбаджия?

– Хайде де! Защото има пари.

– Ами ако да нямаше той пари, ти немà не щеше да бягаш?

– Е-хе! Ще бягам аз! Нямаше да грабна тогава тоягата на татя, пък да го закарам на блатото да го напоя – каза хлапето, но като се озърна, изведнъж улови дъното на потурките си и не чу се – не видя. Погледнах: вятърът се обърнал отгоре и шкембето повляко кир Михалакя надолу. Кир Михалаки върви, а с него и жената на Мита Ченгелят с пеленаче дете на ръцете си и с още четири други подире си, накичени със сичкият салтанат на сиромашията и едно от друго по-дребни. Ченгелка плаче, а кир Михалаки се подсмива под мустак.

– Моля ти се, кир Михалаке, имай милост от бога – пусни Мита из хапуса[1]. За 30 гр. цял месец вече как лежи, – а аз сама жена какво да правя? Толкова деца, а залък хляб няма в къщи... от вчера не са яли...

– А че не съм те карал аз да раждаш толкова деца. Сиромаси хора сте – да сте правили икономия.

[1] Затвор.

– О-ох, не думай, кир Михалаке, каква кумания да правиш, като кумът – той пò сиромах от нас? За дрешки, за свещи, за туй – за онуй, се ние си харчиме. Само попът – не видяло му се попството – само той ни зе 9 гроша за кръщене. Пък с 30 гроша кое първен? И то пак отколе да сме ти платили тия пари, ама нà; магарето го притисна глината, свинята я убиха у вас в градината, а кокошките – ако не вярваш, ела виж – до една изпукаха от пипката... Няма, няма отде да зема; една верига и една черга бяха останали, и тях донесох у вас... Не зная вече какво да правя!

– То не е моя работа. Хилядо пъти ти казах: донеси 30 гроша, пък си земи и чергата, и веригата, и мъжът... Ако не – хайде деф ол бурдан[1], – ако ти е мил мъжът, иди леж с него в магарешкия рай! – Аз ѝ казвам да е правила икономия, тя ми разправя, че кумът, попът и магарето ѝ били криви! Бе хей, мерет[2]. Пари ако нямаш, ум барем в главата си нямаш ли? Разбери какво ти хортувам.

– О-ох, ох! Смили се, кир Михалаки, какви пари и какъв ум искаш от жена? Който има в кесията, той има и в главата, ами аз? Тежко ми и горко с толкова деца!...

– Ха! За тая хората – „бог да прости". Затова ти казвам аз, че мене ми трябват пари – пари – париий? Разбра ли? Донес – 30-грошовца – пък – да пусна – мъжецът ти, – разбра ли?

– Разбрах... – едвам продума Ченгелка и се краят на кърпата си зе да си трие сълзите. А кир Михалаки извади кърпата си из пазвата и изтри потът от прекрасното си лице. „Умори ме май с проклета жена" – изпъшка той и тръгна след шкембето си.

[1] Махай се оттук!
[2] Дъртак.

– Пари да те парят по дроба! Веригата, що ми си зел, дано на шията ти ръжда да я изяде! А с чергата ми носилото да ти покрият! – пропя, или се едно проплака Ченгелка след кир Михалакя и влезе в къщата да си набере бурен и да нахрани децата си.

* * *

– Бабо, мари, защо не духнеш туй пусто кандило, ами свети на котката, та враще по рогозката и ме не оставя да заспя?

– Грехота е бре, синко. Как да го духна, като тая нощ ще се вознесе господ?

– Аз пък мислех, че ти ще се вознесеш; гледам те замязала си на вампирин.

– Ех, баба – де тоя господ? Кой е праведен, само той се возкася; ами аз – какви добрини съм сторила?

– Изгаси кандилото – ето ти една добрина. Сред нощ е вече, господ трябва да се е вознесъл.

– А, че зная ли? Ако се е вознесъл, то да го изгася, пък утре запали щà го по-ранко, хайде. – Баба стана да духне кандилото, но тамам да посегне, изведнъж 5–6 пушки изгърмяха наблизо нейде в махалата, и тя остана като потресена. Пушките повториха и вик: „Юря! Юря! Юря!“[1] – понесе се по сичката махала. Баба хвана да се кръсти и да бие поклони. – „Бабооо, господ се вознася, – чуеш ли?“ – „Мълчи бре! Какъв господ! Това са обирници.“ А пушките гърмят и виковете цепят догу небето.

– Прощавайте беееей! Прощавайте, добри хора! Отивам вече!“ – изрева гърлото на Кир Михалаки. – „Чуеш ли, бабо? Кир Михалаки се вознася? Чуеш ли? Ангелите го влачат въз баиря.“ – „Мълкни, бре поразио, какви са тия ангели от тебе? Това са хайдути. Отиде добрият човечец!“ – „Моля ви се, братя! Моля ви се като на бога – недейте ме затрива. Пет дечица имам...“ – вика кир Михалаки, но тъй като че ли се дави. – „Не съм те карал да раждаш толкова деца“ – отговаря свесъм архангел, и ножовете без икономия плющат по гърба на кир Михалаки. – Вознесение! – „Бабооо! Вознесе се вече – хайде изгаси кандилото.“ И наистина – баба ми не беше дотолкова диване: позна, че не господ се вознася, а кир Михалаки, и от страх да не зърнат и нея ангелите и да додат да я вознесат, тя духна кандилото и влезе да се моли богу под чергата. И слава богу, котката престана да дращи по рогозката и аз си заспах.

[1] До гуша.

На другият ден, Вознесение Христово, цял град празнуваме вознесението на кир Михалаки. Едни приказваха, че видели как ангелите метнали на шията му верига и на главата му положили венец – нажежена перостия[1]; други учеха, че кир Михалаки вече се е посветил и в раят със синовете на бога яде попара; а трети проповядваха, че ангелите вознесли и три торби с пари: а това не е било лъжа, защото и бог, като чорбаджия, без пари и той надали ще може да има ум. Но аз зная само това, че на вознесение Ченгелка запали на св. Мина свещ за 10 пари, но то затова, че мъжът ѝ не беше вече в хапусът. Кир Михалаки с пари откупи се и от бога. След един цял месец затвор не в магарешкият, а в божият рай, кир Михалаки си дойде, но само без пари, без ум и с име прекръстено от чорбаджи кир Михалаки на *Михал*.

И тръгна Михал да разказва на раята си за своят чорбаджилък и за своето вознасяние, и децата не бягат вече от него, а изскочи едно отпреде му, па го бодне с пръстче в шкембето и рече: „Какво имаш тук,

[1] Триножник за огнище.

Михале?" Михал каже. – „Ами кога си ги изял? Когато беше чорбаджия ли?" А друго отзад плюне на пръстчето си, пък се затече и бъзикне чорбаджият. А дядо Обрешко се смее, смее и дума: „Не стига на магарето крастата, ами и мухите го хапят."

(Ще се свърши в 4 брой.)

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

(O, TEMPORA! O, MORES!)

Букурещ, 1 майя

„O, tempora! O, mores![1] Седя и се чудя, защо човек се сърди, кога му речеш: магаре, свиня или вол; и не се сърди – дору още се радва, – кога му речеш: пиленце, гълъбче, славейче, дори още котенце и теленце? Дали славеят принася повече полза в обществото на човеците, отколкото благородната свиня, тази производителна сила в природата на животните, на която само като погледне човек, наумява му нещо аристократическо, нещо възпитано и на дължина, и на широчина? Дали пилето има повече мозък, повече ум, отколкото почтеното магаре, този философ не само между животните, но и между човеците? Или пък гълъбът е понепорочен и по-достоен в нещо от скопения вол, туй подобие на нашия търпелив народ? Но иди и речи такава дума на нашите, например (ний сè с примери ще говорим), литератори, поети, вестникари, чорбаджии, учители и прочии раби божии, та виж какво ще ти се струпа на главата от сичките тези труженици в полето на глупостта. Музикословеснейшият господин Пишурка, за честта на музите и на неговата „госпожица правда" и „мадам кудкудячка", ще те повика на дуел, или, поетически да кажа, на полето на честта. Мудроглупейшите и изряднейшите последователи на нашия Сумароков (нека се не сърди г-н Войников, че му даваме това име. Сумароков е малко по-долен поет от великия Тредяковски) – почтените господа Пърличев,

[1] O, времена! O, нрави!

Сапунов, Пискюллиев, Оджаков, Станчов, Фингов, Деребеев (у-ху!), щурците на Блъсковото училище за мишките и сички нищи духом и богати глупостию – сички ще те потеглят, щеш не щеш, на съд пред парнаските богове, дето, разбира се, председателствува философът с дългите уши; а други, за кои истината не е тежка и горчива, сир. онез табан сураталаръ[1], на които в очите да плюеш, те ще казват, че е божа росица – каквито са благородните, напр. х. Иванчо Пенчович ефенди, Христо Арнаудов ефенди, Никола Генович ефенди, сладкото перо Михайловски, учителската фабрика Груев, синът на Мита Паткaта Павлов, сиамските братя Балабанов и Овчов, Букурещката Добродетелна дружина за обиране на умрелите и все и вся дебелокожа породица чорбаджийска – всички ще кажат: „Оставете тоз чапкънин; човек без работа, заловил се да ни глождe цървулите и да маскари пречистите ни лица, създадени по образу и подобию божию.“ А! Незлобливи пиленца, гълъбчета, славейчета и теленца! „Будилникът“ не ще бъде тъй глупав, защото не му е изпила още кукувица умът, като на „Звънчатий Глумча“ (Глупчо трябвало да се каже!, и тъй безбожен, като покойния „Тъпан“, та да унижава умните, полезните и трудолюбивите животни с вас, подвижници и пищеварението. „Тъпанът“ беше омаскарил веднъж една магарица, като казваше, че тази почтена майка родила букурещките български нотабили; но за туй и господ го наказа, та немà рахат и на оня свят. „Будилникът“, който знае, че страхът от бога е начало на премъдростта, а почетта към старите начало на добродетелта, ще се пази като от огън от такива неща – да унижава животните. Неговата програма ще бъде: да гуди сяко нещо на мястото му и сичко да краси с боите му. А ако

[1] Дебелооки.

има нещо общо между споменатите в тая молитва раби божии и животни, то българският зоолог и доктор (ъ-х-ъ! Доктор ами?) Начо Планински, който беше написал едно време „Зоология на българите“, нека се потруди да реши тази велика задача, този всемирен вопрос, та на Куковден, когато се напечати тази книга, да види учените свят какво ще рече: „Зоология на българите“. Дотогава ний ще се препираме, че нито Генович, нито Найденов имат нещо общо с животните и с човека. И наистина, какво общо напр. между занятията на магарето и работата на ефендето и черибашият[1]? Философът с дългите уши носи на гърба си: дърва, вода, брашно, хора и с това принася голяма полза, а ефендето издава органът на шпионите „Турция“, а черибашият – органът на идиотите „Правото“ и с това приносят вреда; философът върши само онова, що може, а черибашият сичко, що не може, магарето никога не лъже, а ефендето го е срам да каже някога право; магарето пости и затова ще отиде в християнския рай, Генович яде пилаф и ще отиде в кочината на Мохамед, – а черибашият, който в турско село държи рамазан, а в българското яде сланина, той на оня свят ще яде на коритото на Гилдебранда[2].

А-ха! Има нещо, за кое, ако се улови българският зоолог, ще може да обори мнението ни. То не е тъй важно, та можахме да го премълчим, но „понеже обаче сърцето ми плаче за моя народ“, както казва г-н Великсин в едно стихотворение ще го кажем: юларят! Юларят и самарят! „Звънчатий Глупчо“, вместо да говори глупости, добре би сторил да прикачи юларят на ефендето, а самарят на черибашият, па хайде като сюрю-

[1] Главатар на цигани.
[2] Германският поет Хайне видял на оня свят, че папа Григорий VII ядял из едно корито човешки лайна.

джия[1] на изложбата във Виена, та да видят и европейците какви стоки има българският народ, когото едни наричат „немци на юг“, други – „английци на восток“, а той не е друго освен вол в хомот, роб на бръснатата глава и на калимавката, роб и сам на себе си.

[Будилник, г. I, брой 1 от 1 май 1873 г.]

[1] Който подкарва стадата.

ДОЛАПЪТ

Долапът, на който се въртят от толкова време насам чираците на Фуада и Алия, се спря, и на височината остана Саръ Чизмели[1] Мехмед ага. Туй нещо овехтя, както е овехтял и мозъкът на фанариотския патриарх. Но цариградските хаваджии[2], а в туй число и пачаврата „Турция“ ни разправят за знаменитостите на тоя мъж и за неговата програма. Той бил знаменит с това, че едно време, като си връзвал една заран гащите, Фуад рекъл на Мехмеда: „Хайде, чоджум, сенда чираам ол!“[3], и го проводил да коли и беси в Сирия. Сега вече, като везир, тоя знаменит мъж (мъж е и наш Генович) издал и програма за политиката си. Смисълът на тая програма е: новия везир във външната си политика ще се пази да не яде свинско месо, а ще гледа да яде само онова, което заячва стомахът на държавата му, и във въпроса за пищеварението, заедно с другите министри, ще се върти на долапът. А колкото за вътрешната политика на тоя мъж, то тя ще върви, както върви и мозъкът на долапчият. Долапът ли се върти според тоя мозък, или мозъкът според долапа – не знаем; но реформаторът, дипломатически да кажем, дошъл е вече в онова нормално състояние, в което трябва да бъде царят на трудолюбивите дембели и цивилизованите варвари; сир. като човек долапчият е полудял, а като турчин – дошъл му е умът, та и показва

[1] С жълти чизми; преносно: някой си.
[2] Вестникари.
[3] Хайде, дете мое, и ти ми стани слуга!

вече великата си воля върх сахатите, огледалата, стъклата и сичките неща, направени от шейтана[1] и донесени за смях в стаята му. Оподеон чорбаджи, гогона Октория и Маджар Фиранца бяха разбъркали с клечка турския ум, но той си дойде пак на мястото, и султанът троши сега огледалата, защото му се смеят и му думат: „Син ти не е твой син. Син ти няма да стане цар!", а сахатите – защото показвали часът, в който ще умре и Турция, и той. Но долапът се върти, мозъкът се извива и фанариотският патриарх, който има алъш-вериш с небето, моли се богу и пее: „исполаети!" Ами в. везир? От долапа той ще прави преобразования в държавата, каквито прави и долапчият в стаята си, само той няма да троши огледала в сахати, а овчите глави на раята – доде се завърти пак долапът и краката на мъжът се потътрят по земята, а на везирската височина дойде други чирак и каже: „Куку! И аз не ям свинско!" и начне и той да прави преобразования. Тъй, но в тази чифутска чаршия се дробят залъци за попара, и попарата ще бъде добра! Само кой ли ще я сърба? О! Честит си, български народе! Честита е твоята кожа!

[Будилник, г. I, бр. 1 от 1 май 1873 г.]

[1] Дявол.

ХАЙДЕ НА ИЗЛОЖБАТА!

„Боже, ти знаеш безумието ми, и погрешките ми не са скрити от тебе."

В. „ПРАВО"

Браво! Браво! Нашите суверани изпратиха толкова сандъци с дервиши[1] на изложбата във Виена, а ученолюбивите български общини стоят и се чешат в тиловете над статията на „учителския приправник" из Загреб, напечатана в Христа ради юродивото „Право". Не видат, че Шишкова го хвана зъбица от тая статия и за да се препоръча клетият за изложбата, написа и „статия без заглавие, но не и без цел", сир. плод на неговия ум изветрел. Тоя драматург, педагог и критик, който не признава други авторитети освен своят, доказва, сир. прави си устата като габровец за бой, че българите не са тъй „назад", за да нямат място на изложбата, и не са тъй „напред", за да не проводят барим него. Нека го проводи търновското читалище и нека бъде уверено, че протекторът му ще изучи и педагогията тъй, както е изучил българската народна поезия, за която като чете преди две години в Браила, и бабичките дору плакаха. – Бог да е на помощ!

Машаллах! Машаллах! Много хубаво словце казала кака Рада, учителката в Пловдив. Бива го за изложбата. Но какъв ли мехлем е капало на сърцето на о. Панарета, като е чул, че той е „провидение божие", „пръст божий" и за да се оправят като вълже в торба пловдивските училища, то пловдивчани трябва него да слушат и нему да се покоряват. Хитра учителка, хитра като овца – знай да подиграва хората. Но пловдивчани

[1] Мохамедански монаси.

са заняти, види се, с въпроса: кого от учителите да изпратят на изложбата – Груева ли, Чинчева ли, или Павлова? Общинарите искат Груева, учениците – Чинчева, а учителите – Павлова. Г-да! „Братство и съединение ест спасение", казваше едно време; „Дун. Зора". Соединете се братски, па изпратете тримата; щото – секи човек си има достойнствата, а тия мъже са цветът на нашите учители. Груев с фабриката си напълни Тракия с учители, достойни като мъченикът Чинчева, насмете в българската книжнина такъв боклук, какъвто не е виждала и р. Марица, и за ползата на раята мърсува и до днес по турските конаци. Чинчев е достоен ученик на учителя си, защото освети името си и гърбът си не само в Пловдив, но и в Калофер, дето хората, като живеят по Европа, сир. – в Галата и бал капан, уж отбират от наука, като магаре от кантар. Павлов – то достойнствата и занаятите на тоя мъж са тъй много и тъй големи, щото мъжът и зетят на баба Тоца, сир. свети Скопски Дорчо ефенди, би казал: „И аз съм цвете, но тоя син и от мене е по цвете. *Бива* го за владика." Но от сичките занаяти на Павлова наймного ни харесва неговото лакейство. Представяме си как е препускал той коня си[1], за да изкара калоферските калугери и калугерки с литии да посрещнат к о н с у л ъ т от Пловдив, на когото главата е пълна с причастие. – Светий дух да ви не оставя.

Има хас! Има хас! Като чуят калоферци, че ги хвалим, да скътнат и те авторът на „Наградения подвиг", Фингова, който учи и възпитава деца, овце, кози и се занимава с изящното изкуство на гайтанджилъка, и да го изпратят в един сандък на изложбата тъй, както си е, сир. без да го проваждат в Загреб да го приправя г. Добринов със сол, пипер и чесън. Едно време д-р Начо Планински беше возвестил на човечеството, че медицината е едно от изящните изкуства, а Фингов ще потвърди това, като докаже пред света, че чарковете за гайтан са един вид музика, – нещо като фортепиано. Браво! – ний се радваме, че калоферци имат учител, на когото, както казват русите, „ум за разум зашел"[1], и учителка, която е била в Прага перачка. Още ги съветоваме да побързат със сандъците си на изложбата, и уверяваме ги, че ще получат първата награда, краставица pour mérite[2]. – Наздраве, съотечественици!

Българското лъжовно дружество в Браила свикало Девствените си членове, за да размислят кого да изпратят на изложбата: Несостоятелните ли, или Недоплатителните членове? Г-да! Изпратете вехтият Дяволоводител Стоянова, защото нему му играеченето като на циганин, та ще представи и букурешките антики. Само не гуждайте го в сандък, а в кафез, та да може да гледа и да събира статистически сведения за гаргите. – За много години!

Голямо чудо! Доброядетелната дружина съставила комисия и решила да изпрати на изложбата слудующите неща: 1) фанариотската кожа на о. Магарета, за да се изработи на ръкавици за цивилизованите със сюлюмен[3] търновски госпожи; 2) феноменалната глава на доктора Простича, за да се изработи на табакера за бъдещият анатомический музей на ненаправената още търновска болница, и 3) завещанието на Горгор бащият, в което казват, имало такъв един член: „Между моите пари има и чужди, но те, понеже са крадени, са

[1] Груев! *си*-то е тука притежателно местоимение. Лично или возвратно щеше да бъде, ако кажехме: Павлов препускал себе си. Разбра ли? Пусти лобут!

[1] Дошъл му е умът.
[2] За заслуга.
[3] Сублимат, вид отрова.

моя собственост." В тая комисия членът от Пловдив предложил да се приемат в букурещкият сандък и мощите на протосингера Кирила от Карлово и да се направят от тях цигарета за арнаутите. Дядо Кирил беше завещал на Карловското училище 30 хиляди гроша, а като умря, се отказа, като писа на роднините си от оня свят, че за греховете на калугерките и за 2-та милиона гроша, които е събрал, като е продавал за душедял чергите на вдовиците – свети Петър го турнал в мъката при арнаутите. Радуйте се, карловци!

Не остава надиря, не! Читалището „Братска любов" в Букурещ да изпрати на изложбата кръчмата на К. Влахов, която е запазила добра памет за това заведение, в което ораторствуваха едно време за съсипването му: Касабов, Планински, Попов, Грълшиков и други, на кои няма друго що да кажем, освен да си свалим шапката и да им запеем: „Спаси, господи, лудите и благослови недостойните!"

[Будилник, г. I, брой 1 от 1 май 1873 г.]

ТАЯ НОЩ СЪНУВАХ...

Букурещ, 9 майя

Тая нощ сънувах такъв страшен сън, какъвто не са сънували ни Фараон, ни Навохудоносор, ни Настрадин ходжа. Ако бях и аз някой Фараон, кой знае какви гладни години и какви мъки на тоя и на оня свят щеше да ми предскаже сънотълкувателят на нашата сляпа екзархия, целомъдреното „Право", което за целомъдрието си два пъти е вече туряно в тъмница от любовницата на Генович ефенди, сир. турската цензура. Но слава богу и дяволу, че съм се родил и аз син на българския израил, та мога и сам да си тълкувам барем своите сънища, ако и да се не отличавам с някакво особено целомъдрие към любовниците на Геновича.

Сънувах, че отидох в Цариград, градът на кучетата и столицата на султана. Щом излязох из българския вапор (български – някому цървулите!) – на скелята видях човек, че седеше на камък гробен, под безплодни тръни – плачеше и четеше в псалтиря „Не яде ми се! И не ща да ям!" На трънте беше си покачил той гуслата, гайдата и веселушката, а по себе си дюняа кадар[1] звънци.

– Кой си ти? – попитах аз плачущият израил на бреговете босфорски.

– Афоресаният от восточната църква, проклетият от схизматическата екзархия и наказаният от великият монгол – редакторът на „Македония" – проплака тоя Еремия, който от детинство още е привикнал да се оплаква като вдовица...

[1] Извънредно много; до края на света.

– Ами тия звънци що щат по тебе?

– Накичил съм се, за да ми се смеят и кучетата, както ще се смеят и на цял български народ.

– А-а! за в. „Право“ и в. „Турция“ искаш да кажеш?

– Не, Не! – проплака той. – За тия кучета, за които ще излезе министерско решение да се скопяват...

– Тъй ли?! – помислих си аз и тръгнах след своя Мефистофел, който беше метнал вече на самаря си чувалчето ми и бързаше да ме заведе при кучетата.

Като човек политик, разбира се, аз исках да обиколя държавата на турските еднопленменници и да видя какво впечатление е направило на тях „безкучешното“ решение на правителството да скопява сичко, що лае и гложде кокали. Аз знаех още от онова време, когато се издаваше „Гайдата“ и когато Малкото Славейче пишеше в нея за цариградските кучета, че от сичките племена и народности, що населяват османската империя, кучетата захващат най-почтеното място в социално и административно отношение и се ползуват пред владетелното племе с по-големи права, отколкото другата рая, която има патриарси, екзархи и сякакви хахамбашии[1]; а в Цариград това племе е основало нещо като република, разделена на махали, и сяка махала има свой особен президент – който се избира по достойнство, а не по богатство и влияние, както се избират нашите градски и селски чорбаджии, или както Дорчо и Григорчо попят попове. Между тези общини има договор, в мирно време ни един гражданин да не минува из една махала в друга, и това не е за някакъв кучешки инат, а с цел да не стане някак си кучешката република такава, като на французите, сир. да не стане призидент някое властолюбиво куче, което да направи изведнъж някаква германска или турска империя.

[1] Главен равин.

Съзнали, види се, и кучетата, че като влезе властта в ръцете на едно куче, то сичките други трябва да му станат роби. При такива учреждения, разбира се, че личната свобода и свободата на словото и съвестта са напълно обезпечени за кучетата в Османската империя. Искате ли примери? Тръгнете някоя нощ из Цариград без фенер – или и с фенер! – да се повеселите, да попеете и да вкусите от хубостите и миризмата на султанската столица, та вижте: няма ли да осъмнете в магарешкия рай? – а кучетата по цели нощи ходят с любовниците си без фенери, с лаене и виене възпяват свободата си и псуват и царят, и месечината му. Освен това нека в Цариград да те награди някой с плесница, да те гости с някой нож по главата, пък иди ако щеш и при министърът на юстицията, та виж, освен едно *„хата олмуш“*[1] ще добиеш ли нещо друго, а докачи честта на някой сокашки гражданин или го побезпокой някак от леглото му, то стига да позаквичи малко тоя републиканец и да възвие очи към някой свой едноверец, – вий не става ли секи турчин справедлив като Мидхата и не подскокнова ли жена ти...

„Но тежко и горко вече и на кучетата! Турските реформи достигнаха и до техните детородни удове, и утре тия свободни сокашки граждани ще станат вече евнухи и ще бъдат пръснати за слуги из харемите“ – мислех си аз, като сънувах, че вървях из първата кучешка държава, в която, види се, не беше се още чел височайшият хат[2] за скопяването, та повечето граждани лежаха на слънце като бейове.

Влязох в друга държава. Тука няколко пропагандисти от другите махали, с навирени нагоре опашки, сновяха насам-нататък и шепнеха на братята си не-

[1] Стана грешка.
[2] Царска наредба.

що под опашките им. В знак на съгласие сички показаха зъбите си. „Агитация, заговор срещу династията на Османа“, помислих аз, като видях и двама шпиони, преоблечени в кучешки дрехи, че се увираха да подушат, що си говорят кучетата под опашките.

– Кои са тия? – попитах аз своя хамалин, като му подмигнах с око.

– Генович и Арнаудов – пришепна ми той.

– Оле-ле! Света майко Парашкево! Къде да се дяна? – Скрий ме под ферджата си! – извиках аз и се обърнах към една млада кадъна, която даваше за „бог да прости“ хляб на кучетата и която наистина приличаше на св. Парашкева. Но немилостивата св. Парашкева не ме прие за син, а ме тласна, и аз полекичка, полекичка, за да ме не подушат някак шпионите, вървях зад гърба на хамалина, доде най-после изминахме и влязохме в друга кучешка държава.

Великолепно зрелище! Зрелище достойно за кисцата на живописецът на „Крум Страшни“ или за кисцата на г. Клепарски! Представете си! На мегданя, дето са били избити едно време еничерските отрочета, пред джамията на завоевателя, повален огромен тулум с червиш. Около тулума безбройно число кучета, турци, сякаква рая и няколко английци, французи, немци и руси – кореспонденти на по-първите официални европейски вестници, които, види се, подушили, че вопросът за скопяването ще да произведе гражданска война в столицата. Онеправданото племе заобиколило тулумът и с революционни движения и облизвания ръмжи и готви се да покаже пред света, че любовта към свободата и червиша не е угасла още в кучешкия стомах. Сичко се видеше нагласено за бунт, сичко воодушевено от велики идеи: само нямаше още кой да се качи на трибуната, да запали страстите и да возвести революционния пир. Не се мина много, и ето че иде със свитата си г. президент от махалата на патриаршията, с ощавена глава, навъсени вежди и дебели мустаци (французинът дипломатически се усмихна на немеца). Щом влезе в събранието, президентът от патриаршията (за краткост се изразявам тъй) класически изръмжа и на двете страни и без да губи време, геройски се метна на тулума сред общи и живи возклицания на единоутробните си и двуутробни братя. Той ръвна от тулума, замляска и с приятна усмивка въдвори тишината.

– Кучета граждани! – начна ораторът със слогът на г. Оджакова и ръвна пак от тулума (французинът свали капелата си и поздрави великия изтребител на бутер брота). Правителството на милостивият ни цар баща, като окъта вече екзархията на овцете и патриаршията на козите (раята протестува), сир. като изяде такъв един тулум с червиш (ораторът ръвна пак от тулума) – за да не седи по принципа на тебибелите[1] без работа, простряло е ръка и връх нашите – тъй да кажа, а инак да разберете – най-свети чувства (шепнения под опашката). И тъй понеже червишът е сладък (ораторът ръвна пак), а нашите едноплеменници нямат вече с какво да ни купуват симиди и бели джигри[2] (турците мигат), великите сили, за да дадат живот на империята, поискали да влезем в законен брак с прекрасната половина на нашето племе. (Ханъмките лаят: „ний не сме половина“). Но това убо понеже е противно на закона на червиша, то за да не допуснем московците в държавата (московецът и англиецът си правят мечешки комплименти), трябва да пожертвоваме червиша и детеродните удове за доброто на пилафа – ergo, трябва да се скопим!

[1] Вероятно тембелите (дембели, готовановци).
[2] Дробове.

– Долу ораторът! Долу тоя шпионин! – изръмжа сичкия митинг и енергически пристъпи към трибуната. А едно четвероного – рошаво и лошаво като маджарин, скокна на трибуната и здавчи оратора за дебелия врат (немецът иронически подмигна на французина). Президентът от патриаршията падна долу и изтуплените граждани скъсаха му лисичия кожух и го скопиха; а новия наместник с огнени очи изгледа събора, ръвна от тулума и сред страшни викове зави като зимна буря: – Кучета! На тоя мегдан са паднали нашите прадеди за честта на червиша, на джигрите и на детородните си удове! Такава чест може да настигне и нас! Но да докажем на европейската цивилизация, че червишът е сладък, че джигрите са наши и че ние не сме рая! Нека прочее се скопява тоя, който иска да става евнух и да ближе сахани; а ние – дързост, кучета! Дързост, да изядем червиша, пък нека ни избият, както избиха и нашите прадеди! За награда на оня свят ние ще наследим вечно блаженство и хиляди тулуми с червиш!

Въодушевените граждани с ярост се хвърлиха връх трибуната, и борбата за червиша замяза на гражданска война. От минута на минута тая борба земаше сè по-големи размери и близо беше да замяза и на революцията от 48 г., ако шпионите под предводителството на хаджи Иванча Пенчович ефенди не пристигнаха на разорените места. Обершпионинът, накачен със сякакви ордени и храчки за способността си да открива съзаклятия, в минута уталожи возтанието и с достойнство на сана си пристъпи да издирва кой е изял тулумът. Но на мястото, отдето грозеше опасност на империята, нямаше вече ни един революционер, освен остатките от трибуната и скопеният президент, който лъжеше и записваше в кучешките летописи знаменитият ден. Със съчувствие погледна х. Иванча и него, но горделивият защитник на империята и на червиша стана и вдигна крак, та попръска мястото, дето му скъсаха кожуха, и си замина. „Браво!“ – щях да извикам аз от възхищение, като видях, че и кучетата с презрение гледат на шпионите: но приседна ми! Откъде касапниците изгрея едно турско „превозходителство“, пред което раята падна на колене, европейците побягнаха, а турците и шпионите се приготвиха да му поемат селямът[1]. „Превозходителството“ доближи с конят си и в отговор на теменетата, изсекна се в кривача и с усмивка хвърли сополят си връх шпионите. Сополят се лепна на мундирът на х. Иванчо, а х. Иванчо го глътна като теле. „Честит ви сопол, честит ви орден“ – шепнеха шпионите на х. Иванчо, и х. Иванча гледаше в засмяното лице на „негово превозходителсто“ и се облизваше.

– Кое е това *превозходителство?* – попитах аз хамалина си.

– Не познаваш ли го? – отговори той. – Тоя е, който скопяваше едно време раята – Мид...

– Мидхат!!! – изкрещях аз в ужас и... и пробудих се от сън.

„Боже, благдаря ти, че кучето ми не е шпионин...“ беше моята утренна молитва.

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873]

[1] Поздрав, приветствие.

ПОСЛАНИЕ ОТ НЕБЕТО

ПИСМО I

Мир вам!... Любите друг друга и „помяните меня грешнаго раба божия Пандурскаго!“ При всичката си любов към човечеството, а особено към оние щастливи създания, които носят в Букурещ название миропомазани „чувства“ и „тулуми“, във вискоблагородни Болград – привилегировани конокрадци, а в Браила – Савовичеви слънца и патриоти, аз със съкрушено сърце се удостоверих, че търговията с кадрите[1] не върви вече, защото непразното „Книжевно дружество“ в Браила се е решило твърдо да прави литературна конкуренция даже и с Антона Парушова. С една дума – аз се уверих, че за мене не остава нищо друго, освен да предприема някоя отважна експедиция и да отида търси щастие по другите малко по-далечни земи. Исторически (гл. историята на г-на Кръстовича) е вече известно, че на земята няма щастие. Изабела е изпъдена из Испания, Наполеон е умрял, Антона Парушева са уловили, а във Влашко са направили монопол и тютюнът, и спиртуозните питиета. Накъде поврага да върви човек? За да преживееш на тоя свят честно и безпогрешно и в същото време да се търкаляш като сирене в масло, ти трябва да бъдеш във Франция говедарин, в Англия Ротшилд, в Русия просяк, в Турция шпионин, а във Влашко или представител на болградските колонисти, или деловодител на българското „Книжевно дружество“, или поп в букурешката българска черкова.

[1] Картини.

Да се обясниме.

Във Франция трябва да бъдеш говедарин именно затова, за да те не осъдят като Базена, да ти не ударят плесница като на Гамбета и да те смажат някои революционерни кола; в Англия трябва да бъдеш Ротшилд именно затова, за да не гониш от заранта до вечерта хлябът, а да ловиш камъни, вода и полицейският камшик; в Русия тряба да бъдеш просяк именно затова, за да те дадат на науката, да ти дадат пари и комати, а после, като хвърлиш конската торба от шията си, т. е. като затлъстееш и нравствено, и умствено, то да спечелиш катедра в някоя гимназия, служба във войската, или някое топличко местенце в тайната полиция; в Турция тряба да бъдеш шпионин: 1) за да станеш чиновник в министерството на просвещението, цензор на българските книги и ефенди между сапунджиите; 2) за да имаш пари в джебът си, чест в екзархията и няколко тайни приятели на жената ти, и 3) за да те хвали о. Балабанов, да ти се кланят подлеците и да треперят от тебе даже и дрипите на нашите патриоти; а във Влашко, в блажено Влашко? – Във Влашко тряба да бъдеш депутатин в камарата именно затова, за да говориш смело, когато си сам или когато си пред такива тежки търговци, които са готови да купят не само совестта ти, но и рибата в болградският Елпуг и професорите от централната школа, и капиталът на училищният комитет; във Влашко тряба да бъдеш деловодител на българското „Книжевно дружество“, за да те карат насила да ядеш, насила да пиеш и насила да не работиш; най-после, във Влашко тряба да бъдеш поп в букурещката българска капела, за да имаш две или три жени, четири или пет любовници и един дядо владика. С една дума – блажен-

ство! Станеш утринта раничко, изрешиш си брадата, изчетеш си утренната, отриеш си лигите, па хайде у „Цонини“. Никой те не пита къде ходиш и какво правиш. Дядо владика става късничко. Там ти седиш до онова време, дорде се изпотиш, а после отиваш при своята последня жена и молиш я да те попоще. После обед ти си дохождаш дома полупиян, влазяш в черква и молиш се на св. Мина. Щом избъбреш вечернята, то времето се захладнява, фустаните тръгват на разход, а тебе в главата или „Филарет“, или „Св. Георги“. Жив човек нели си, ще излезеш да се поразходиш. А проклетата портарка затваря портите рано; но за тебе и в това отношение е морето до колене: два бана[1] в ръката ѝ, и тя ще да ти отвори и после полунощ, а ако ти не отвори, то ти можеш да прескочиш и през дуварите. Блаженство! Аз се чудя на себе си защо не съм станал поп и защо съм бил принуден да продавам кадри и да псувам незлобивите шкембеджии? Проклет свят! Тая е най-главната причина, която ме накара да оставя грешната земя и да се преселя в лоното Аврамово, което, според думите на попът, който ме опя, било място злачно и място покойно, – с една дума, такова място, дето няма ни скърби, ни печали, ни плотски съгрешения. „Там, мислех си аз, небесният наш отец ще да ми даде някое кьошенце в раят и аз ще да си поблаженствувам заедно с моите велико мъченици братия“. Но за да се кача при вседържителят на вселената, аз като секи сиромах, трябаше да отида по-напред в палатите на Колентина и да поискам помощта на благодетелната в сяко едно отношение медицина. Царицата на науките ме прие в своите обятия и снабди ме със сичките свои средства, без които даже и гръцките светии не би могли да се пуснат в такова далечно

[1] Румънска монета.

пътешествие. И наистина, в продължението на два месеца аз се излекувах от 30-годишнята своя болест, която глупците наричат живот, приготвих гърдите си да могат да дишат в безвоздушното пространство и достигнах до такава тлъстина и сила, до каквато не е достигвал нито един човечески скелет. Благодаря на своята благодетелка!

И така, денят на моето преминуване настана. На 28 юлия 1874 година после Рождество Христово аз бях готов вече да оставя нашата грешна планета и да се пусна в далечен път. Но преди да тръгна, аз, като секи християнин, пожелах да видя честитият йеромонах от българската капела и пред него, като пред изповедник, който познава кои грехове са противни богу и кои не са, да изповядам своите прегрешения, да изпрося опрощение и да се подкрепя от даровете на свети дух. Но за моето нещастие в онова време нашият благоговейнейши поп Герасим бил повикан да бабува на едно нежно създание в махалата „Св. Спиридон“ и затова не пожела да дойде и аз бях принуден да изпълня своят християнски дълг на такъв един език, когото не отбирах и пред такова едно лице, което никога не бях напсувал. Нямаше какво да се прави. Светът ми беше дотегнал дотолкова, щето аз избърборих няколко несвестни думи, които попът не разбра, „глътнах киселата влашка комка“ и затворих очите си.

След пет минути аз бях вече на небето и трепетно очаквах решението на съдбата си в едно от фанариотските митарства. Пред мене, от дясната ми страна, се простираше прекрасната и широката райска градина, в която между непознатите мене светии и светийки (с тях не съм имал никаква работа) аз видях няколко души мои приятели, които пасяха зелен трева, наляво зееше преизподнята на мъката, в която рогатите и опашатите царьове на темнината уче-

ха ум и разум различни величества, светейшества, благородиета и преподобиета; а под мене доле на земята, в една от кръчмите, която беше близо до моят гроб, свиреха цигани, играеше хоро и чуваха се приятелски гласове: „Да живее Пандурски!" Чашите, оките и половниците празнуваха денят на моето възнесение...

Но не се мина много време, а небето прие грозен вид. Бури, гръмотевици и светкавици ме окуражиха от сяка една страна... Стадото заблея; грешниците зареваха; легиони херувими и серафими летяха около мене и със своите огнени мечове режеха облаците, като прясно сирене; из мъката се показаха няколко рогати личности и простираха към мене своите дълги и предълги куки; а аз, грешен Пандурски! – паднах на колене и със съкрушено сърце чаках своята участ. Минутадве, и пред мене, на своят огнен престол и в своите светли одежди, се спусна блажена Теодора. Аз си затворих очите.

– Ти кой си? – ме попита великата чудотворка. – Защо си дошъл тук млад и зелен?

– Аз... аз съм Пандурски – отговорих аз, – дошъл съм да си търся работа, защото откакто се е отворило българското „Книжевно дружество" в Браила и откогато г. Ценович е изял мобелите на читалището „Братска любов" в Букурещ, то българите не земат вече нито от псувни, нито от тояга. Тие искат просвещение.

– А защо ти не доби някоя катедра в Болград, или защо не захвана да издаваш някой български вестник?

– Аз бях посветил сичкият си живот на тие занятия, но крадените коне на Антона Парушова ме ритнаха в устата; а професорите из болградската централна школа ми подляха вода и целунаха се със Стоянова. А вестник аз не захванах да издавам затова, защото г. Савич се е възпитал в институтът Баламук, свършил е курсът на науките си в глухонямото заведение на г. Паничкова и има големи просешки способности. Защо да подливам вода на такъв човек?

– Тогава защо не отвори в Букурещ някоя фабрика за сапун, да земеш зестра мобелите на читалището „Братска любов" и да бъдеш си на своето отечество?

– Моето отечество не е вонещо блато. Ако жабешката любов и да има много конкуренти в Букурещ, но попът от българската черква има по-добър вкус.

– А защо не стана и ти поп?

– Аз и сега ставам, света Теодоро, ако само байо Станкович плати и мене 10 жълтици на месецът, за да имам и аз с какво да попригледвам чернооките вдовици, мазните слугини и гостите, които ще да ми дохождат из Търново и из Свищов (хаджи Кочйовица и баба Гина с дъщерята си).

– Това не може да бъде – извика великата чудотворка. – Ти си дошъл вече дотука и ще да останеш тука, но я ми кажи, изповяда ли се, причести ли се и покая ли се, преди да оставиш грешната земя?

– Изповядох се, света Теодоро, но попът беше влах и не разбра ме; причистих се, но комката беше твърде кисела; а да се покая беше невъзможно, защото повечето от моите погрешения аз съм направил заедно с попът от българската черкова... А той не дойде нито да ме причести, нито да ме изповяда, нито да си види с мене сметката!

– Така ли е! – извикала блажена Теодора. – Ти си бил грешен човек! За тебе няма място нито в раят, нито в мъката. Ти ще седиш тука до онова време, дорде бог повика на съд и попът. Вие трябва да бъдете турени заедно с него на капъните.

После тие страшни за мене думи, блажена Теодора си прибра полите и отиде си; а аз останах пред вратата на раят да пея песента на Лазара и да си оплаквам дните и годините. Ех, дядо попе, грехът да е

на душата ти, дето не дойде да си видиш с мене сметките! Но видя щем ги и сега...

[Независимост, г. IV, брой 44 от 17 август 1874 г.]

ПИСМО II

Когато захвана да притемнява – и на небето бива ден и нощ – то ме окружиха няколко шестокрили ангели и занесоха ме в една широка и темна стая, която имаше голямо сходство със стаите на румънска полиция. „Ти тряба да поседиш до утре под затвор" – казаха ангелите и туриха два кофара на железните врата. „Ето ти и рай!" – извиках аз и постарах се да изпсувам сичките канцеларии, сичките правителства и сичките полиции. – Истина казват българите, че на тоя свят съществува и „магарешки рай". Трябваше да се търпи... Но в главата ми се въртяха различни размишления... „Боже мой, си мислех аз, защо не си дал на сичките свои създания еднакъв живот, еднаква смърт и еднакви блаженства? Види се, че и у тебе, както и в букурещките трибунали не съществува нито правда, нито правосъдие, нито човеколюбие. Право ли е, кажи ми ти, да ме затваряте за нищо и за никакво, когато дядо поп, който е най-главният виновник на сичките мои беззакония, лежи на мекички скутове и глади брадицата си като секи котурак? Ако тоя православнейши махалски бик да би ме изповядал и причестил, то аз не би псувал господарствените и божествените канцеларии..."

Моите размишления бяха прекъснати от един мек, ласкателен и елеен глас, който се раздаде из едно от темните кьошета на стаята и който ми потресе сичката душа. „Не обвинявай ме, чедо мое! – каза гласът. – Твоите страдания произхождат не по моето желание, а по ходатайството на нечестивият. Когато ти предаваше своята душа господу богу, то сатаната прие образът на бабината Гинина дъщеря и направи с мене съблазнение. Краката ми бяха заковани в букаи, ръцете ми бяха везани с дебели синджири, а брадлето ми подскачаше като кръчеталото на воденицата. Помисли си сега, крив ли съм аз? Ангелите живеят на небето, а грешниците на земята..."

Още дядо поп не беше свършил своята молитва, а друг един глас се зачу из другото кьошенце на темницата и избъбра следующите думи: „Той лъже, не вярвай му. В онова време, когато ти предаваше своята душа господу богу, дядо ти поп лежеше не на моите скутове, а съблазняваше жената на г-на Мутева... Да те пази господ от калугерин, от пияна жена и от бясна свиня." – „Мълчете – извиках аз и тупнах кракът си о земята. – Аз не съм ваш съдия. Когато ни повикат в небесната канцелария да дадеме сметка за своите действия, то ще видиме кой е крив." – После това аз се търколих на голата земя, събух чепичетата си и заспах като къпан. Сънят ми до едно време беше покоен и дълбок, но моите днешни ощущения бяха дотолкова големи, щото и най-здравата глава трябаше да сънува. Аз видях... Почакайте... Какво видях аз?

Аз стоях в една широка и добре накитена стая, която беше осветлена с множество свещи и посред която се намираше дълъг стол, покрит с алено сукно. Подобни столове се намират само в трибуналите, които г. Пискюллиев нарича храмове на Темида. На столът се намираше голяма мастилница, три-четири пера, един куп хартии, едно жълто звънче и един железен кръст, с позлатеното тяло на Исуса Христа. Зади тоя стол седяха три старца, които имаха бели бради и които приличаха като две капки вода на византийските

икони, т. е. – които имаха плоски, безжизнени и жълти лица, голи рапоновидни кратуни, дълги гръцки носове и тънки като гайтан устни. Аз никога не съм виждал такива страшни съдии. След време аз имах щастие да се известя от блажена Теодора, че тия строги старчета са били изписани из Русия и че тяхното произхождение е класическо. „Когато австрийските императори – говореше праведната жена – получиха от провидението право да се наричат римски венценосци и да усвоят жезълът на г-на Калигула, то тия старчета бяха пренесени във Виена и тяхното правосъдие беше припознато и от най-отчаяните престъпници; но времената се измениха. Русия се ожени за византийската империя, една от гръцките „царевни" се постара да роди руско щастие и немците пренесоха своето благочестие и останките от своята стара нравственост после реформацията в Петербург заедно със строгото правосъдие. Тук съм длъжна да ти кажа, че нашата православна империя, която се грижи и за Мак Махона, и за Дон Карлоса, и за шаха Надира, и за нравствеността на небесното царство, беше дотолкова добра, щото се реши да ни изпроводи своите велики угодници и да ни накара да си направиме и ние конституционно управление и народни съдилища. От онова време и до днешният ден в ангелският рай се пущат само скопците, гръцките Марии Египетски, руските калугери, косерите, чучулигите и калугерките. За мъчениците, за великомъчениците, за свещеномъчениците и пр. райските врата отдавна вече са затворени..."

Но да оставиме блажена Теодора и нейните „велеречия" и да разгледаме небесният трибунал. Едно от старчетата зема в ръцете си звънчето и позвони. Ангелите воведоха няколко души доволно дебели хора, а един от старчетата заема от столът една хартия и захвана да я чете: „На 20 юлия в 1874 година някои от болградските граждани (имерек)[1] продадоха на власите своята вяра за една бяла кобила, за четири крадени крави, за една тютюнова кесия и за едно „аферим кьопооглу"[2]. Ние, българските колонисти из селата, протестираме против тая несправедливост и молиме божественият трибунал да накаже престъпниците по законът. Освен това ние молиме небесният трибунал да посъветова нашите братя власи да не турят пръстът си в устата ни, защото и най-кроткото животно бива свирепо в оние минути, когато му вадиш очите."

Когато старчето прочете просбата, то се обърна към дебелите хора и попита ги:

– Признавате ли себе си за виновни?

– Сиромашията, скъпията и домашните разноски са в състояние да накарат да продаде душата си и най-честният човек – каза г. Хорозов и посочи с пръст към една „многоумна дама", която седеше на един от по-първите столове горделиво и която гледаше аристократически на окуражающите я предмети. – Моята фамилия говори, че секи един мъж е длъжен по-напред от сичко да не унижава достойнството на къщата си, т. е. – да облача жената си и децата си прилично, да яде и да пие сладко и да не ходи на гости без ръкавици; а ако му се не роди житото и ако не бъде в състояние да поддържа себе си пред светът с честни средства, то да стане компаньон на г-на Парушова, да се подружи с конокрадците и да се навърта сяка нощ около руската граница. В сегашното време хората не гледат вече нито на безполезната честност, нито на излишната чистота, нито на пияната правда. Мъдростта е парата, вярата е дебело прасе, надеждата е пълна гуша, а любовта е такъв един капак, кой-

[1] Кажи името.
[2] Браво, кучи сине.

то покрива сяко едно престъпление. Едно време и аз имах нещастие да мисля, че честността стои по-високо от шкембето и от гражданските приличия, но дълговременната опитност и здравият разум ме увериха, че вътрешната красота не струва ни пребиена парà. Трябва да ви кажа и това, че ако нашите колонисти и нашите граждани да би били малко по-умни, то не би ме избрали за депутатин и не би ми дали неограничена власт да решавам тяхната съдба. Те твърде добре знаеха, че моята ръка е научена да бърка в чуждите джебове, че моята душа е везанà и че на моето сърце лежат твърде важни прегрешения. Кой им е крив? Аз имам обичай да служа само на силните и на богатите, които отделят масчица и за моето чувство.

Съдиите станаха, влязоха в едно малко стайченце и седнаха да се съветоват. След десетина минути тие изнесоха следующето решение: „После дълги размишления и после множество препирни небесният трибунал реши: 1) отсега нататък г. Хорозов ще да се храни из тайните фондове на различни комисии и неговото гражданско значение ще да остане на своето място, защото в слепите царства царува онзи, който има едно око, и защото „между глупците и Тома има пълно право да бъде „дворянин“ (чокоин); 2) на болградските патриоти ще да се окачи по едно звънче, защото сяко едно човеческо или животно стадо трябва да издава какъв-годе глас и защото звънчето играе между скотовете такава също роля, каквато играят между генералите и чиновниците декорациите; 3) на селяните, които се наричат колонисти и които са се преселили в Бесарабия да намерят по-лесен живот и по-топло късшенце, да се даде по една юзда, по една тежка мотика и по малко хрян за под носът.“

Обвиняемите и обвинителите останаха задоволни.

След малко време едно от старчетата позвъни из-

ново и пред страшната трибуна излязоха няколко други още „по-народолюбиви“ личности, които имаха големи „чувства“ и мазни лица. Секретаринът прочете следующето: „Известно е вече, че българският народ се бори в продължението на толкова години против гръцкото духовенство и че правителството на негово величество султанът се уплаши да се не родят по-важни требования и дозволи му да основе своя независима йерархия. Българската радост беше необяснима. Сиромасите се молеха богу и очакваха големи облекчения и по-щастлив живот; чорбаджиите се готвеха да разделят с владиците доброволните пожертвования и обязателните данъци; Стоил Попов, отец Балабанов, Казанлъшкото „обаче“, синьор Кръстович, х. Иванчо, Арнаудов и др. наточиха зъбите си за владишки прасета и за порезаници; найпосле, множество градски чапкъни, множество нехранимайковци, множество гъркомани, душепродавци и народопродавци, и множество словесни гъски се явиха пред лицето на представителят на екзархията и пожелаха да приемат ангелски чин, „месоядно“ посвещение, червени гащи, арнаутска нравственост и башибозушка власт. С една дума, нашето нещастно отечество и нашата още по-нещастна екзархия заприличаха твърде скоро на безжизнени лешове, над които се бяха събрали и калесани и некалесани, и звани и незвани, и гуджовци и мурджовци, и захвана се безцеремонно пируване.

Най-напред езкархът клатеше глава на сичките свои гладни гости и стараеше се да угоди почти секиму, но скоро се убеди, че ако даже и смръдливият Златни рог да не би се преобразил на риба чорба, то и такъв случай би било невъзможно да се отхрани сичката наша гладна челяд. Сичкото това накара дяда Антима да затвори своята кухня и да обърне коритото надоле. Тая отчаяна несправедливост от страната на дяда Антима въоружи против екзархията множество гладни чакали, от

които първото място принадлежеше на господина Кръстовича и на отца Балабанова. О. Балабанов скръцна зъбите си, засука ръкавите си и повика екзархията на двубой; а г. Кръстович прокле своите надежди, направи на българската йерархия няколко малки пакости и успокои се при своята гъркиня. (Из сичко се види, че г. Кръстович има българска душа и славянско сърце, р.) Но наймного са ожесточени нашите цариградски банкиери, които са мислили да създадат от екзархията млечна крава и да плуват по Ортакьою като бубрек в лой. „Ние, цариградските дюлгери и градинари, протестираме против дяда Антима и молиме небесният трибунал да накара екзархията да заплати 3 милиона гроша на г-на Тъпчилеща, който има деца и комуто трябат много пари." Старчетата отидоха изново в малката стаица и изнесоха следующето решение: „После дълги размишления и после продължителна борба, небесният трибунал решава: 1) г. Тъпчилеща, който желае вече да стане един от главнодействующите членове на отоманската банка и комуто трябат много пари, ще да получи своите 3 милиона грошове, от които 2 900 000 са проценти, а 100 000 са капитал. 2) О. Балабанов и г. Кръстович, които имат безгрешен доход из различни тайни фондове, ще да останат неудовлетворени. 3) На екзархията се дава пълно право да плати дълговете даже и на бая Семка Окатият, който е бил едно време клисарин в българският обор на Балат. 4) Дядо Антим се обязва да купи юларче на господина Тъпчилеща и да му даде протосингелски чин. 5) Българският патриотизъм се обязва да..."

Аз трепнах и събудих се. Боже мой, какъв ли ще да бъде и моят съд!

[Независимост, г. IV, брой 45 и 46 от 24 и 31 август 1874 г.]

ПИСМО III

Вчерашният ден беше за мене ден на тежки изпитания. Божественият трибунал, който в последньото време се е решил да разгледа съдбата на многострадалният и дълготърпеливият български народ, счита за представител на тоя народ не болградският херой Антона Парушова и не „Добродетелната дружина" с нейният „пиянствующий, буянствующий и дома неночующий" поп Герасима, а мене, Недялка Пандурски. Вследствие на няколко прошения, подадени против моята личност от страната на множество живи и умрели наши „патриоти", мене повикаха вчера на съд и накараха ме да отговоря на сичките ония обвинения, с които в. „Независимост" обсипва българските обществени дела. Напразно аз протестирах пред шестокрилите жандарми и доказвах им, че не мога да се явя на съд дотогава, дорде не бъде повикан и попът из българската черкова в Букурещ; напразно аз виках, псувах и молих се да ме оставят в магарешкия рай до второ пришествие, т. е. до онова време, в което вагабонтите ще да отидат в мъката, а българският народ ще да наследи царството небесно; най-после напразно аз ги уверявах, че не съм бил нито член на „Добродетелната дружина", нито болградски депутатин в румънската камара, нито пък кредиторин на нашата млечна екзархия.

„Аз съм такъв също светец, говорех аз, каквито са сичките калугери по светът и сичките „сестри милосердия" по Влашко, а ако съм продавал кадри и ако съм псувал православните свои купувачи, то съм правил това с твърде човеколюбива и богоугодна цел. Като патриотин, аз съм искал да принеса полза на своето отечество и да помогна на „Книжевното дружество" в Браила да просвети и да образова по-скоро бъл-

гарският народ, като българин, аз съм искал да спечеля някоя и друга пара, за да кажат даже и членовете на „Добродетелната дружина“: „Видите ли? И Пандурски стана умен и почтен човек“; а като човек, аз ни на минута не съм преставал да мисля и да работя (разбира се, че заедно с дяда попа) за плодородието на женският пол и за размножението на човеческият род. Ако ми не вярвате, то можете да попитате благонравното настоятелство на букурещкото българско читалище „Братска любов“, което (не читалището, а настоятелството) – наместо да стисне г-на Ценовича за гушата и да го накара да избълва читалищните мобили – сяка вечер заседява в хотел Дачия и събира тайни статистически сведения за келнериците в Букурещ. Това настоятелство познава и мене, и попът из българската черкова, и познава ни много по-добре, нежели оние почтени български фамилии, които са имали голяма наклонност и важни причини да не пуснат тоя махалски бик да се разправи с мене. И после тие мои заслуги вие искате да ме теглите на съд! Защо и за какво? Не защото не съм се причестил ли? Идете по дяволите с вашето правосъдие! Аз не съм вече представител на българският народ, аз не съм Тъпчилеща, аз не съм Мурджо... Аз съм Пандурски!“

Но екзекуторите на божията воля не дадоха никакво внимание на моето златоустовско красноречие. Тие ме повлякоха без никакви церемонии и за една минута ме затътриха в салонът на трибуналът. Щом се изправих пред мазнолицинте съдии, то графиеринът[1], св. Пафнутий, зема от масата една хартия, изгледа сичкото събрание и захвана: „Добродетелната дружина“, която съществува още от първия ден на сътворението на светът и която е написала 11-а заповед божия „не зевай“[1], като вижда, че покойният г-н Пандурски не оставя нищо за болницата св. Козма и Дамян, а отива на небето да сее само един раздор между умрелите благодетели на тая „Дружина“, и между нейните живи шкембести членове, изпроважда за адвокатин вездесъщото Капе, а за мюзевирин, т. е. – за лъжлив свидетел, известният по всичкото поднебесно пространство базергянин[2] Петър Кутлето, и дава им пълна сила да отворят процес с реченият Пандурски и да го накарат да признае себе виновен в следующите три престъпления: 1) в псувните, които е той изрекъл против безкористните членове още по-безкористната „Добродетелна дружина“, и с това е разплакал множество перачки, вдовици и приятелки на белокосите ергени; 2) в клеветите, с които той е накичил благоговейнейшият и пренепорочнейшият поп Герасима и с това е принудил баба Гина да отиде чак в Букурещ и да иска възнаграждение за съблазнената от него (не от Пандурски, а от дяда попа) своя дъщеря, и 3) в причините, по които букурещката българска черковна и училищна епитропия е принудена днес или утре да затвори училището и черковата и да събере пари за помен за своят калпав патриотизъм. Ако г-н Пандурски се откаже от своите думи или ако не припознае себе си за виновен, то да се провозгласи за еретик и да се земе имането му за полза на бабината Гинина дъщеря; а ако направи противното, т. е. ако припознае себе си за виновен, то да се принуди да земе за жена червенокосата хаджи Кочйовица, а на дяда попа да остави белолицата г-жа Стефани св. Спиридонската, така щото нито Пандурски да спечели, нито дядо поп да изгуби.“

После прочитането на тоя обвинителен акт,

[1] Секретарят.

[1] Не се прозявай, не се заплесвай.
[2] Търговец, търгаш.

един от съдиите, който приличаше повечето на жена, нежели на мъж, се обърна и ме попита:

– Направил ли си ти тие престъпления и признаваш ли се за виновен?

– Аз съм правил на земята много по-големи престъпления – отговорих аз, – но да припозная себе си за виновен не мога, защото хаджи Кочйовица е изгубила вече своята сладост, а Стефани св. Спиридонската ме обича повече, нежели дяда попа. Ако не вярвате, то попитайте г-на Шеварова. Освен това дядо поп е голям келепирджия. Той прибира сичко, щото и да му падне на ръка, а аз съм возпитан другояче. Когато Кочйовица дохождa в Букурещ, то ни един от членовете на „Добродетелната дружина" не пожела да я земе за жена (впрочем, единът от тях не беше още овдовял, а дядо владика не беше в Букурещ); а дядо поп, който пред сяка една жена се облизва като котурак, зема тая сирота жена и заведе я в градината Чешмеджиу... Как да се припозная за виновен, когато дядо поп е по-голям майстор от мене? А колкото за Стефани св. Спиридонската, то това мило създание ме обича твърде много. Когато дядо поп ме заваряше при нея, то тя ме скриваше под мусандрата; а когато той се поизпотяваше и тръгваше да си върви, то тя го чумосваше и думаше: „На тоя пръч и десет жени са малко. Не видиш ли, че и ръцете му, и главата му са захванали вече да треперят!" – „Ръцете му не треперят от това – отговорих аз. – Той си е асль сакатичък в ръцете. Не си ли видяла как се той кръсти?" – „Нима сакат човек може да бъде поп?" – питаше нашата орташка жена. – „За нашата черкова и сляп да бъде попът, пак няма нищо – отговарях аз, – защото и сам дядо владика не знае какво тряба литургията." – „Боже мой, боже мой, какви грехове не стават по тоя свят!" И така, г-да съдии, аз ви казвам, че не мога да припозная себе си за виновен.

– Ако не признаеш себе си за виновен, то ти ще бъдеш провъзгласен за еретик и ще да ти се земе имането за полза на бабината Гинина дъщеря – отговори съдията.

– Аз и без това не вярвам в сметките на „Добродетелната дружина" и в патриотизмът на нейните членове – отговорих аз. – Аз съм съгласен да бъда еретик, т. е. такъв, какъвто съм бил от самото си рождение, но да дам имането си на бабината Гинина дъщеря – това не мога направи, защото в това отношение аз не съм бил ортак с дяда попа, не съм крал коне с Антона Парушова и не съм бил мъж на жаба Крекетуша. Моето имане аз харизвам на читалището „Братска любов", но с условие, че читалищното настоятелство ще да отиде у мадам Ценович и да иска откраднатите мобели. В противен случай аз протестирам против българската екзархия и задържам правото си да псувам и старо, и младо.

После тоя мой категорически отговор божествената юстиция влезе в стаята на съвещанието и след няколко минути изнесе следующето решение: „В името на човеческата глупост и на сичките европейски закони, божественият трибунал решава: 1) На основание 35 § от наполеоновският кодекс за кражбите, на „Добродетелната дружина" отсега нататък и до „скончания мира" се позволява да прибира имането на умрелите (изключва се само имането на еретикът Недялка Пандурски), да прави и да вижда сметките си в темнината и да помага само на оние сироти, които предварително задължават нейните членове, ако не с друго, то барем с една приятна усмивка или с едно съмнително намигване. И така, в силата на тоя параграф, ако любовниците на дяда попа имат черни очи, дълги коси и бели снаги (да се пита за това о. Герасим). „Добродетелната дружина" е длъжна да затвори училище-

то и да земе тие Марии Магдалини под своето непосредствено покровителство. Общите къщи са големи – може даже и манастир да се отвори; 2) На основание XIX глава от Кормчията книга, сакатият поп Герасим, защото не е отишъл да причести еретикът Недялка Пандурски, да се затвори в пивницата на дяда владика и да се държи там най-малко 8, словом осем деня. Наказанието на попът трябва да екзекутира неговият духовен началник; 3) Сичкото движимо и недвижимо имущество на еретикът Пандурски се дава във вечно владение на читалището „Братска любов", което от своя страна се задължава да проповядва братска любов между келнериците, да издаде теорията на своето оплодотворяване и да вдъхне в българският народ най-строго благонравие. Контролата върху това се дава на един от нашите млади доктори; 4) Според наказателният законник на Мемиш паша, Пандурски се прогласява за еретик и оставя се в магарешкият рай, за да отговори и на останалите обвинения; 5) Капето и Кутлето ще да останат при него в качеството на пазачи; 6) Заседанието се отлага за до неделя."

[Независимост, г. IV, брой 46 от 31 август 1874 г.]

ПИСМО IV

Ако сичките съдебни инстанции по вселената да би съдили така лесно, така бързо и така справедливо, както въобще съди божественият трибунал, т. е. това високо съдилище, пред което аз днес съм принуден да отговарям за греховете на българският народ, и ако сичките адвокати, мюзевири[1] и шарлатани по обширният

[1] Клеветници, интриганти.

триъгълник на земното кълбо да би имали познанията на правоведецът Петра Оджакова, умът на капуцинеринът отца Марка Балабанова и красноречието на браилското кръчетало Ангелаки Савича, то на светът не би съществували вече никакви несправедливости, никакви престъпления и никакви оплаквания. В силата на юридическата глупост на отца Балабанова българският народ би добил своята свобода по законен път и поставил би за цар на републиката най-богатият човек на светът (г-на Ротшилда или Николая Мироновича); в силата на международното право на Оджакова (на правото между жабите и човеците) фабрикантинът Сяров би земал за жена „докузбабалията" Tochter[1] на жаба Крекетуша и родили би Месия, който ще да избави екзархията от насилията на балканският пелтек Тъпчилеща, а „Българското книжевно дружество" – от патриотическият фалимент на одеският базиргянин Николая Мироновича Тошкова; най-после в силата на апостолският устав за прелюбодеянието (написан в 1852 година от полудяванието на Ангелаки Савича) брадата на сакатият йерей из българската черкова в Букурещ отдавна би била оскубана и отец Герасим отдавна вече би припознал за свои законни съпруги сичките блудници в Букурещ, а за свои законорождени деца сичките археологически нехранимайковци, които са наумили да отнемат обетованата земя на болградските волове, и да накажат съотечествениците на Антона Парушова по законът на Мойсея „око за око и зуб за зуб".

Както щете, но аз съм твърде задоволен от решенията на божественият трибунал и надеям се, че когато настане второ пришествие и когато аз и дядо поп бъдем турени в капъните на небесното правосъдие, то той тутакси ще да отиде при своите рогати

[1] Дъщеря с девет бащи.

и опашати братия, а аз като секи патриотин, ще да добия някоя богата и велика служба (напр. министър на просвещението) в българското небесно царство и ще да ходатайствувам пред бога за щастието на нашите литературни конокрадци, за спокойствието на нашите екзархиални дембели и за процветанието на нашата журнална подлост. Аз ще да се моля богу да даде Найденову 5 драма ум и разум, Балабанову за две пари совест, на „Книжевното дружество" една лула тютюн, а на „Добродетелната дружина" мощите на св. Пахомия Болградски. Тоя светия е болградски, защото съблазни дъщеря си Райна и хвърли новорожденото ѝ отроче в болградското блато. Измъчен в измаилската пушкария, тоя старец прие мъченически венец и наследи царството небесно. (Ето на болградчани още едно нещастие.) А аз, като министър на просвещението, от своя страна ще да унищожа монополът на глупостта, на пиянството и на женското вдовство във Влашко (Радуй се, отче поне Герасиме!) и ще да дам на браилчани керемиди, да изградят паметникът на своите поети и писатели; на галачени – учител, да им пее в кавенето; на плоещени – училище, да си затворят в него телците; на александрийчани – суровица, да се бият по главите, а на гюргевчани – ферман, да отурчат Войникова.

Освен това аз ще да покровителствувам сичките празноглави гении, сичките неприпознати таланти, сичките литературни копилета и сичките политически ахмаци; ще да дам на Йоакима Груева, на Тодораки Искрова и на Цока Каблешкова по един орден кюлхане[1] за отравянието дяда Софрония и за изяданието манастирят Св. Неделя; ще изпроводя на х. Иванча х. Величков Пенчович ефенди, на Арнаудов ефенди и на татарският критик г-на Михайловски десетина

[1] Място за смет.

оки боза и 5–6 тикви, за да калесат министрите на високата порта и да направят дипломатическа „кабак геджеси"[1] за щастието на раята и за съединението на българските училища с турските; най-после – ще да харижа на Мурджа из Калофер, на Генча Пиявицата из Копривщица и на Тоша из Карлово – които в Русчук носят титли Стоил Ефенди, Иванчо Чорапчиев ефенди и Петраки Златев ефенди – няколко криви жълти краставици, за да си наумяват сякога за младостта и за занаятът, чрез които са достигнали да им окачи Мемиш паша по едно „ефенди" на опашките. Но, боже мой, боже мой! Дали тие мои юношески мечти и тие мои благи намерения не щат да останат такава също мъртва буква, както останаха благите намерения на „Книжевното дружество" в Браила, на централната школа в Болград, на читалището „Братска любов" в Букурещ и на първият „Таен централен български революционни комитет"?...

Но ако безмозъчната глава на г-на Оджакова е могла да напише теория на българската поезия, ако Найденов е бил в състояние да редактува български вестник и ако санитарната комисия в Браила оставя г. Савича да се разхожда свободно по улиците, то защо аз, Недялко Пандурски, на когото политическите и литературните способности не е могло да отнеме ни едно безсловесно животно и на когото пред талантът в псувните са се покланяли даже и шарлаганените тулуми на „Добродетелната дружина" – защо аз, казвам, да не стана министър на българското просвещение и защо аз да не напечатам на фараоново иждивение статистиката на „мудрословеснейшият и изряднейшият из всех болградских учителей" Василия Стоянова Жеравченина?

[1] Тиквар (презрително).

– Кой е Недялко Пандурски? Де е еретикът Недялко Пандурски? – извикаха няколко ангелски гласове и прекъснаха моите патриотически размишления. „Ето ти тебе и министър на просвещението" – си помислих аз и за едно мигновение се намерих в салонът на небесният ареопаг.

Събранието беше пълно, и същото, което заседаваше и оная неделя, само наместо св. Пафнутия, за графиерин беше турнат св. Пахомий Болградски. – „Чети, отче Пахомие" – каза божият прокурорин. Св. Пахомий захвана: „Екзархията, за любовта на която аз станах от архимандрит ходжа (това е, аз мисля, позволително, ако един сиромах човек има намерение да напълни търбухът си), като видя безбожието на болградчани, ме изпроводи да им стана градинарин и да ги наставя на път божи. Дорде бях аз там, то сичко вървеше като по мед и масло, но Пандурски, който се считаше и тогава за представител на влашките българи, съблазни дъщерята ми и посея такъв раздор между румънското министерство и доходите на централната школа, щото днес на болградчани, които едно време са отнели Бесарабия от вълците и от жабите, – се запрещава даже и да блеят на своят варварски език. Румънското правителство ще да им отнеме земята и тие не ще имат вече нито де да пасат. По тие причини болградчани протестират пред божественият трибунал и искат: 1) Пандурски да се хвърли в геенната огнена; 2) на Антона Парушкова да се даде едно парче земя, за да има де да заравя крадените телета, и 3) Хорозов да се избере и занапред за депутатин в камарата, за да защити барем шапките на колонистите. Това е едно от обвиненията, на което еретикът Пандурски е длъжен да отговори."

И аз отговорих: „Г-да съдии, ако о. Пахомий иска да каже, че аз съм съблазнил неговата 14-годишна дъщеря Райна, то аз желая да опровъргна това обвинение, защото съм чел христоитията на Райна Поповича и геономията на Доброплодната гъска и познавам, че само попът из българската черкова в Букурещ е способен да прави такива богоугодни дела. (Капето и Кутлето искат да защитят дяда попа, но президентът, св. Акакий, им казва да стоят зади вратата и да не лаят.) А ако румънското правителство иска да отнеме земята на бесарабските добичета и да погълне доходите на централната школа, то това произлазя от туй, защото румънският министър на просвещението се е научил, че почти сичките професори в тая школа са руски пропагандисти и изповядат мохамеданска вяра (има и един циганин), следователно, ако разгледаме въпроса археиогически и економически, то правото на по-силният принадлежи на дако-ромеите, защото само фанариотите имат право да наследят царството на жабите и на вълците. Българите са народ чергарски и аз, като техен представител, не признавам себе си за виновен."

После тая моя защита събранието влезе на съвещание и изнесе такова решение: „Със съгласието на божественият прокурор, небесният трибунал решава: 1) защото попът из българската черкова в Букурещ има безчислено множество жени и любовници, то за чистотата на православната наша вяра да се припише нему и блюдодеянието със св. Пахомиевата дъщеря; 2) защото казаният поп не се е явил още на съд, а неговите защитници Капето и Кутлето са цигански адвокати, то защитата на еретикът Пандурски да се признае за праведна, а той сам да се остави в магарешкият рай още на няколко недели, дорде се свърши процедурата на религиозната давия[1]; 3) защото болградс-

[1] Иск, съдебен процес.

kиme волове не знаят нито да бодат, нито да ритат, то да се земат земите им за държавният дефицит на Румъния и да им се предложи да отидат да пасат трева по скалите на Кавказ, а ако не пожелаят да оставят пепелищата си, то да им се дозволи да говорят български само в кръчмите. В школата не трябва да съществува нито един московец, нито един турчин и 4) главното заседание на трибуналът, на което ще да се разгледат сичките обвинения против еретикът Пандурски, ще да стане до неделя." – Доволни ли сте, г. Пандурски, от тия решения?

– Доволен съм – отговорих аз, – но защото дядо владика не изпълни оназнеделяшното ваше решение, т. е. защото не затвори дяда попа в пивницата, то аз искам да се накаже и той.

– Да се накаже – отговори св. Акакий, – да му се не дава три минути да пие вино и четири нощи да яде блажно.

После това заседанието се отложи за до неделя, и аз си отидох в магарешкият рай.

[Независимост, г. IV, брой 47 от 7 септември 1874 г.]

ПИСМО V

Днеска аз ходих да се поразходя по небето и случайно влязох в Мохамедов рай. Вие, господине редакторе, не сте в състояние ни да си въобразите какъв е тоя рай и какви блаженства усещат неговите праведници, неговите поклонници и неговите светии. Мохамедов рай не е нищо друго, освен грамадна градина, по която са насадени кичести и вечно зелени дървета и по която текат три чудотворни реки. По една от тие реки тече мед, по друга – масло, а по третя – мляко.

Пилафът е натрупан на копи, по които са навтикани множество попови лъжички. Под сяко едно дърво седи на червено кадифено шилте[1] по един праведник, около когото се търкалят четирисет голи и дебели жени и няколко млади момченца. Момчетата пълнят дълги и асемиени чубуци и турят ги пред праведникът, а жените го милват, гладят му краката, чоплят му между пръстите и кадят около него различни миризливи духове. Близо до дясното коляно на праведникът се намират три хрустални наргилета, на които такъмите и маркучите са накитени със злато и с елмази и които се пушат сами. Даже и небесната тюмбекия[2] е направена не за мъки, а за рахатлък. Дърветата, под които седят Мохамедовите угодници, са провалени и из тях тече бистър, сладък и миризлив шербет. Но найголямото украшение на тоя рай са жените. По една от четирисетте жени е дотолкова хубава и дотолкова гиздава, щото хероините из Хану Манук, красавиците от св. Георги и любовниците на дяда попа ми се показаха цигански вулгии[3]. Невежеството, г. редакторе, е убийствено в сяко едно отношение. Ако бъдещият фабрикантин да би имал ясно понятие за Мохамедовият рай и ако негово сапунско величество да не би се приготовило за Баламук чрез любовта на една одрана котка, то не би яло лобут от нейните нежни родители; ако героите на Росети Георгиева да би погледали на горериканият рай и ако да би видели безсмъртните гурии на това небесно царство, то би оставили г-на Росети без мющерии, върнали би се в Турция и целунали би се с г-на Чорапчиева и с Арнаудова ефенди; най-после, ако дядо поп да би видял това, щото гледам

[1] Малък дюшек за миндер.
[2] Тютюн за наргиле.
[3] Дълги кожени торби за носене на храна.

аз тая минута, то негово преподобие би приняло ислям и навило би на главата си голяма зелена чалма (която би му приличала много повече, нежели поповската тенджера). Втората прелест, с която се отличава Мохамедов рай, е тая, че по пътищата се търкалят торби с жълтици, сандъци с грошове и чували с ориз. А нашите българи ходят по Влашко да продават кожи и пастърма, да ядат сол с мерудийка, да живеят по дупките и да хранят различни насекоми! Ако тие будали да би имали по-голямо развитие (каквото напр. има татарствующият критик г. Михайловски), то би оставили „улица Габровени" на дяволите и преселили би се в тая обетована земя, дето даже и Капето би станал тежък сарафин.

Аз тръгнах да ходя по райската градина. Под едно твърде кичесто дърво седеше букурещкият турски консул, когото обикновено наричат Арапинът, и пиеше горчиво каве. Пред него стоеше хероинята на Хану Манук, която днес се нарича жаба Крекетуша и която е заключила законен брак с Рача Осмокрача, и говореше му следующето:

– Ако си правдолюбив човек и ако имаш добро сърце, то те моля да хванеш сичките български хъшове, които се разхождат по Румъния и които опинат за мустакът моят узунахмак[1], и да ги изпроводиш в Русчук да ги обесят. Тие хора са неприятели не само на нашата къща, но и на негово величество султанът, който ги е хранил толкова години и който ги е вардил от чуждите завоеватели.

– А коя си ти? – попита консулът хладнокръвно като секи азиатец.

– Аз съм наследницата на българското читалище „Братска любов"; аз съм жена на великия Рак Осмокрак, който има патриотическо сърце, когато трябва да се яде, и който е готов да издави сичките българи с една лъжица вода, когато го ударят по носът и когато му кажат да си не вовира зурлата през чуждите плетища; най-после аз съм благодетелница на човешкият род, защото съм живяла в Хану Манук и защото съм лечила румъно-българските младежи от пъпки по лицето.

[1] Голям глупак.

– Следователно, ти си докторица? – каза консулът.

– Докторица съм – отговори жаба Крекетуша и изпъчи долната си устна така, чегато е добила воля да целуне някого. – Когато аз живеех в Хану Манук, то сичките младежи молеха бога за моето здраве...

– Не е истина, консул ефенди! – извиках аз и разсърдих се не на шега. – Между тие младежи има и такива, които и до днес още я проклинат за нейните самопожертвования. Аз познавам няколко души православни християни, които и до тая минута принимават серни вани и mercurium et iodium.

– Мълчи, лоло jeдна![1] – извика праведната жена и захвана да ме попържа така яростно и така хамалски, щото моята логика, с която аз съм се отличал в продължението на сичкия свой живот, изгуби окончателно своето значение. Земун ме надмина в сяко едно отношение.

– Но аз бих желал да зная каква причина ви е накарала да се въоръжите така „пипересто" против българските хъшове, на които вашият Рак е изял и гурелите из ушите? – попита консулът. – Аз твърде добре зная, че преди няколко години вие бяхте яростни български патриоти и готови бяхте „за триесет сребреника" да убиете даже и русчушкият светия Мемиш паша.

[1] Нехранимайко, негодник такъв.

– Причините са следующите – отговори жаба Крекетуша и заплака с кървави сълзи. – Първо, моят Рак, който ме хранеше в продължението на много години от гърбовете на своите ближни, се подплъзна и падна, а греховете му се разсипаха насред кръстопътят; второ, младостта ми, която беше най-скъпоценната моя стока, избеля и изтърка се; третйо, българските патриоти захванаха да си прибират кесиите и да ни не дават вече доброволни пожертвувания за нашите комерчески предприятия; четвърто, единственото мое единиче, което съм аз вардила за виенските търговци и което съм родила на личен ден, стана жертва на българските хъшове, т. е. побягна скришом из къщата ми, направи блуд с един нехранимайковец и стана за смях на хората.

Консулът помисли малко и каза с азиатска подсмивка: „Каквато е била майката, такава е и дъщерята. Крушката не пада далеч от коренът си. Из сичко се види, че тя е възпитана в строга нравственост и че е видяла добри примери в къщата на майката си и на баща си.“ – „Когато нейният десети баща ходеше при майката, то тя го посрещаше на стълбата и молеше му се да ѝ купи череши“, извиках аз и побягнах. Аз твърде добре знаех, че жаба Крекетуша има остри зъби и че от нейното жило страдае даже и г. Раевич.

Под друго едно дърво седеше знаменитият русчушки политико-економист Мемиш паша и четеше граматиката на г-на Йоакима Груева. Пред него стоеше един от младите български докторчета и плачеше.

– Аз ти казах вече, че твоите домогателства са напразни, каза негово превъзходителство Мемиш паша и остави граматиката на коляното си. – Правото принадлежи на по-силните и на по-достойните. Ако твоят противник е секретарин на почтенната „Добродетелна дружина“, която е припозната даже и от дядя Тонковича, то той трябва да бъде секретарин и на букурещкото чистилище Дачия.

– Но аз съм избран по вишегласие – каза докторчето.

– Ако „Добродетелната дружина“ да би управлявала своите дела по вишегласие и ако българското „Книжевно дружество“ да би обръщало внимание на обществените потребности, то множество мъртвеци би останали без опело и множество кръчмари би захванали да държат в кръчмите си Елисавети и Юлии. Вишегласието е опасно в сяко едно отношение. Желаеш ли да ти приведа няколко примера? Ако аз, някои от членовете на „Добродетелната дружина“, Наполеон IV и Сармусак ефенди да би питали вишегласието, то на нашите гърди не би висели различни декорации (медали), и ние не би се считали за благодетели на човеческият род.

– Вие не сте заслужили! – вика вишегласието.

– Как не сме заслужили! – казвам аз. – Ако да не би бил аз, то лудите би останали без свой представител; ако да не би била „Добродетелната дружина“, то вдовиците и маджарицките би останали без кавалери; ако да не би била българската черкова, то попът би бил принуден да отвори публична къща и да играе на посадник: ако да не би била „Дачия“, то множество умствени способности би обрасли с ориз и тяхната нравственост би се затъркаляла по кьошетата; ако да не би били Чорапчиев и Стоил ефенди, то българският народ би захванал да закопава своите цванчета в земята и убил би търговията окончателно: ако да не би било българското „Книжевно дружество“, то мързеливите би останали без работа; ако да не би било галацкото училище, то г. Михайлов би бил принуден да мъти яйца; ако да не би било гюргевското училище, то учителят им не би се разхождал по Русия да търси разковничето; най-после, ако да не би били болградчани, то под-

лостта би изгнила и станала би непотребна за нищо и за никакво.

– Не е то така – извиках аз. – Болградчани са се решили да продадат своята народност с богоугодна цел.

Мемиш паша имаше намерение да ме изпсува, но аз затикнах ушите си и побягнах. Аз знаех твърде добре, че тоя турски светия е член на „Добродетелната дружина“, а мене се не искаше вече да мисля и да говоря за това богоугодно заведение, което твърде скоро ще да се пресели при мене и което има даже и по небесното царство свои последователи и защитници.

– Хайде, кир Пандурски, пред съдилището – ми казаха божиите ангели, и аз излязох из Мохамедов рай и упътих се към небесният трибунал.

[Независимост, г. IV, брой 48 от 14 септември 1874 г.]

ПИСМО VI

„Чудеса чудес и всяческая чудеса!“ Ще да повярвате ли, г-да грешници, политици и журналисти, ако ви кажа, че съдбата на българският народ е решена вече и че аз, Недялко Пандурски, който едно време проповядвах словото божие по кръчмите, пишех литературни статии по дуварите и решавах возточният вопрос с носът си, днес вече съм помазан за цар и самодържец на новото българско царство и за наследник на сичката турска империя, а дядо поп (попът от българската черкова в Букурещ), който и до днес още е в състояние да оплодотворява вдовиците на честитата „Добродетелна дружина“, и занапред ще да си остане мъж на няколко чужди жени, любовник на хаджи Кочйовица из Търново и ревизор на сичките публични къщи в Букурещ? С една дума, ще ли да повярвате, православни християни, ако ви кажа, че вопросът за престолонаследието в Турция е решен вече в моя полза и че аз отсега нататък ще да държа капъните на европейското равновесие? Ако не вярвате, то обърнете внимание на моите думи и съставете си понятие за ходът на това историческо събитие. Вие помните (ако не помните, то прочетете в. „Тъпан“), че още преди шест години нашите букурещки нотабили бяха подали енергическо прошение на Наполеона III, в което молеха моят побратим (сичките еснафчии са побратими) да набие на кол султанът и да тури мене за цар във Велико Търново. В онова време „Добродетелната дружина“ се обеща пред дяда Тонковача, че ще да ми изгради с парите на умрелите праведници летен палат в Арбанаси, за да си живея с моята г-жа Стефани (тогава тя не беше още съблазнена от дяда попа), че ще да направи в Търново болница, за да се лекуват нашите поети, учени и литератори и че ще да воздигне „задушна“ академия в циганската (в болярската, р.) махала, в която моят лейб-медик (доктор Протич) ще да предава своята знаменита медицинско-дипломатическа логика. Разбира се, че аз в онова време не пожелах да приема тая чест от ръцете на Наполеона III: 1) защото не се познавах още с него лично и защото ме беше страх да не изиграе и мене така също, както изигра Максимилиана, и 2) защото моите конкуренти Мънзов и Касабов (Ян Касабиян, р.) фотографираха портретът ми и аз с удивление видях, че моята глава – главата на Пандурски! – която се назначаваше да носи царска корона, е келява и неумита.

И така, при сичкото това, че моят тогавашен портрет имаше голямо сходство с портретът на бившият вселенски патриарх и че в моята глава имаше достатъчно количество дипломатически смисъл (Сяровски сапун и Бракаловски кожи, р.), за да управлявам

която и да е държава, но аз се не реших да оставя своята литературна кариера и да стана сътрудник на Касабияновият дуализъм. „По-добре е, мислех си аз, да се съглася с гюргевският настоятел на училището и да разделя с учителят учителката, за да мога и аз да живея като секи християнин честно и безгрешно, нежели да стана цар, да изпъча „добродетелно чувство" и да се мъча да родя син, който да накара нашите велики историци, г-на Кръстовича и г-на Дринова, да напишат още няколко тома за произхождението на българите."

И така, аз се отказах от предложението на Наполеона, прекъснах сношенията си с „Добродетелната дружина" и залових се за своя стар занаят. Но в онова време политическият хоризонт се помрачи, папата се обяви за непогрешим и „Книжевното дружество" в Браила записа в историята на българският народ още няколко важни събития. Наполеон си даде оставката от французкият престол и отиде на небето да прави коректура на цариградските вестници; Ценович (не г. Ценович, а г-жа Ценовичка. Ценович е нула в политическо отношение, р.) открадна мобилите на читалището „Братска любов" и обяви на българската публика (в това число и на г-на Кавалджиева), че жената му е направила от тях американски сапун; „Добродетелната дружина" издаде орган на своята глупост под названието „Отечество" и възбуди нервната система на г-на Савича до nex plus ultra[1]; Сяров, за да отмъсти на г-на Ценовича за читалищните мобили, скокна в блатото, открадна манъстото на г-жа Крекетуша и изяде три кантара лобут за любовта към дългите носове и към глухите уши; екзархията насади няколко гъски по епархиите, разви системата на фанариотският рахатлък,

[1] До крайна степен.

сви няколко хайдушки гнезда и изпъди из своята ахчийница[1], почти сичките гуджовци и мурджовци.

Разсърдени от тоя карамбол[2] на тайнобрачните свети отци (Дорчо и отец Григория са от явнобрачните, р.) патриотизмът на Мироновича изкипя и той се отказа да изпроважда обещаната си помощ на българското „Книжевно дружество" и на *седемте* училища в България, Тъпчилеща отвори давия[3] за органическите богатства на Балат, а цанцугерът[4] отец Марко Балабанов изнесе своята совест на мезат[5] и обяви чрез своят „Век", че между клисурската Минерва и г-на Найденова съществува такава разлика, каквато съществува между Мемиш паша и Стоянова, между Мурджа и Тъпчилеща, между мене и султанът, между Миташът и Стоила ефенди, между Кръстовича и Касапски, между Мироновича и Петра Палаузова, между Хорозова и Антона Парушова и между привременното настоятелство на читалището „Братска любов" и сакатият поп из българската народна черкова в Букурещ. Разбира се, че после тие прогресивни исторически събития, които, според статистиката на г. Стоянова, имаха голямо влияние относително финансиите на Турция и относително метрическата поезия на славяните – цените на литературната цуйка[6] се покачиха, въпросът за престолонаследието в Турция влезе в нова ера и аз, като историческа личност, трябваше да бързам да се срещна с бога и да искам колкото е възможно по-скоро да се реши возточният вопрос. Еманципацията на жените и монополът на тютюнът не търпеше никакви отлагателства.

[1] Гостилница.
[2] Удрянето на топките в билярда.
[3] Иск, съдебен процес.
[4] Вид птичка.
[5] Търг, публична продан с наддаване.
[6] Румънско питие, ракия.

И така, аз се явих на небето с намерение да поискам от бога ауденция, да му разказа за страданията на болградчани и да подновя прошението на нашите букурещки нотабили. Но за греховете на „Добродетелната дружина“ и за хатърът на „Книжевното дружество“, на което аз пожелах да стана дописен член, всевишният не пожела да ме приеме и аз трябваше да се явя на съд, да продължавам давията за вдовиците и да лежа цели два месеца в магарешкият рай. В това време от сичките страни на земното кълбо се явиха жалби и протестации против мене. Моите дипломатически, политически и литературни неприятели, в лицето на Капето и на Кутлето, се оплакваха, че виното им е останало непреточено, че гюбрето на нашите книжари се не харчи и че г. Найденов е бил затворен по моето желание; болградските професори явиха на отца Авакума, че аз съм посъветовал министърът на румънското просвещение да повика г. Запрянова на конкурс, да накара г-на Пенка Карнабатът да затвори училището в Гюргево и да подкупи крайовските свищовлийки и габровки да вдигнат брусове против необразованите видинлийки; най-после хаджи Кочйовица е помолила редакторът на в. „Лекар“ (тоя вестник се издава на небето) да ме компрометира пред букурещките кръчмари, да защити дяда попа и да протестира пред небесният трибунал, че аз съм ѝ помешал да се ожени за едного от членовете на „Добродетелната дружина“. Разбира се, че после сичките тия страшни обвинения ни един юрист на тоя и на оня свят (даже и сам Араго) не би можал да ме избави от куките на графа Велзевула, ако в моят загробен живот не би се случило следующето твърде важно произшествие.

Когато шестокрилите жандарми из букурещката полиция ме уловиха в Мохамедовият рай (т. е. в Хану Манук) с жаба Крекетуша и когато ме вече влечеха към божественият трибунал на Вакарещ, то при гробът на французката империя аз съзрях един дервишин, който разглеждаше хартата на Европа, който оплакваше съдбата на козите бради и който обрязваше едно от цариградските „кабак-геджеси“. Когато аз се доближих до тоя политически оператор, то той скокна накраки, улови ме за шията и извика из сичкото си гърло: „Да живее султан Абдул Пандуралах хан! Доле Гамбета и правителството на народната отбрана! Доле Мемиш паша! Да пукне Рошефор! Днес се решава вече возточният вопрос и Милош Милоевич е длъжен да стане чубукчия на ваше величество.“ Ако аз и да знаех езикът на Фенелона, османската история на Славейкова и правописанието на Якима (Йоакимаки, р.) Груева, но сè пак изведнъж не можах да позная г-на Наполеона.

– Ти ли си бе, байо Наполеоне? – извиках аз и ухапах приятелят си за ухото.

– Аз съм – отговори той.

– Но я кажи ми ти, където по дяволите те водят тия жандари?

– На съд, на съд! Два месеца вече става, откакто ходя по митарствата, а вопросът за дунавската конфедерация се още не може да се реши. Я ми виж носът, главата и зъбите – където и да отида, сè ме бият.

– Бият те, г-не Пандурски, защото си българин. Ела да те обрежа и ще да видиш, че св. Августин ще те назначи за наследник на османският престол. Ето, указът е вече излязъл и аз съм написал манифест към возточните народи. Легни при това „кабак-геджеси“.

Аз легнах, и дванайсет легиона херувими запяха „Боже, царя пази“...

Но за нещастие във в. „Напредок“ (гл. бр. 7), пишат, че една от жените на н.в. султанът е родила един принц.

[Независимост, г. IV, брой 49 от 21 септ. 1874 г.]

ПИСМО VII

После моето обрезание, после моето провъзглашение за „цар и самодержец всех болгаром и греком" и после химните на болградските конокрадци (гл. в „Независимост", бр. 19), с които калоферските калугерки (кака Дайсия и леля Тиудушия), возпяха моето самопожертвуване за щастието на османската империя, аз се обърнах към своят кръстник и захванах с него следующият историко-дипломатически разговор.

– Да ти изсъхнат ръчиците, байо Наполеоне, и да ти се не види царството, което ще аз да управлявам без най-нужният орган на калугерското мишление. Я кажи ми ти, има ли в историята на умственото развитие у скопците такава аритметическа задача, която да гарантира, че возточните народи, т. е. Мемиш паша, Милош Милоевич, Дели Яне, Цезар Болияк, Максим Изповедник и нашият безочкурен приятел на манафите, г-н Сапунов I, че ще да се съгласят да припознаят моята власт, че ще да ми носят чубукът, че ще да ми чешат краката и че ще да мигат, когато ги заплюя? Аз, който съм потомец на Войниковите драматически херои и който би можел да послужа за идеал, даже и на г-на Омира (който се превожда от слепца Пърличева), никога не би се съгласил да играе такава роля, каквато играе Дон Карлос в педагогията, Антон Парушов в литературата, Мемиш паша в минералогията, патриархът в ембриологията, Мурджо в астрономията, Савич в журналистиката, Паничков в музиката, Дели Ушакът в законодателството, Найденов в дипломацията и попът из българската черкова в Букурещ в пивницата на дяда владика. Как ще аз, кажете ми сега, да завладея Цариград, когато гъркините подпират с краката си неговите стени, а аз се лиших вече от необходимото против подобна защита оръжие?

Как ще аз да се удържа на Османският престол, когато 11-годишното зрънце на жаба Крекетуша е вкусило вече от дървото „познания добра и зла" и когато „Добродетелната дружина" се е приготвила вече да възприеме новорожденото копеле, да го кръсти в сапунджийският казан на г-на Сярова и да го назначи за цари-башия[1] на дунавската конфедерация? Най-после, как ще аз да вляза в дипломатически сношения с европейските кабинети, когато Русия се отказва да припознае властта на моят чирак Серана, когато, по причина на бездъждието, болградските професори са се зарекли вече да пият вода и когато княжеските синове на г-на Стоянова имат твърде лошаво мнение за хъшовете във Влашко?

Както щеш, байо Наполеоне, а аз се боя твърде много от чалмата на Мохамеда, от ръкавът на хаджи Бекташа и от юриспруденцията на Настрадин ходжа. Освен това, кой дипломатин, кой политик и кой журналист ще може да ме увери, че потомците на Херкулеса няма да си отнемат Тракия и Македония, че синовете на Михай Витязу няма да прецапкат Дунавът и да се качат на Балканът и че китайският сърбин Милош Милоевич няма да отвори с мене спиртуозна война и да ме разбие при Арбанасите? Ти знаеш вече какво действие имат новите пушки, старото вино и стоведрените бъчви на хера Крупа. Затова не ще ли да бъде по-добре – за да не разваля Бранислав Велешки европейският мир по кръчмите и за да се не цепят вече главите на моите литературни братия – да се избере за цар на Дунавската конфедерация такова едно лице, на което в жилите да тече кръвта на сичките возточни народи? Аз мисля, че манъстото на жаба Крекетуша би било в състояние да произведе такава една археологи-

[1] Цигански главатар.

ческа метаморфоза, която да погаси народните страсти на пасажерите из Хану Манук. Ти знаеш твърде добре, че тоя хан до вчера е бил етнографско изложение за цял возток и че в наследственият фибрин на жабчето има не само славянска (българо-сръбска) кръв, унгаровлашки катран и гръко-турска боза, но и немско-европейски жили и маджарски мустаки. И така – аз по-скоро би желал да бъда регент на това „невинно" дете и да се ползувам и от майката, и от дъщерята, нежели да стана сам цар и в късо време да достигна до такова положение, до каквото достигна и ти после боят при Седан. Но ти ме осакати и аз съм принуден да зема назаем производителната сила на отца Герасима.

После тая моя знаменита тирада, в която се заключава сичката съвременна история на българският народ, императорът на французите дръпна едно емфие из кратункката на своят велики чичо, кихна няколко пъти за бъдещето щастие на българският народ и захвана с красноречието на парижките рибарки:

– Ваше величество! Видяхте ли тая кратунка? (Аз смръкнах из нея едно емфие и кихнах в знак на потвърждение.) Ако тя да не би познавала православното търпение на вашият народ, шарената совест на скопените цариградски мозъци и великите пожертвувания на още по-великите наши повлашени патриоти, то аз никога не би повярвал, че вие сте такъв велик човек в зоологията, каквито са били например Мехмед Али Египетски, Али паша Янински и чича ми Наполеон I. Аз съм чел вашите политико-економически стихотворения във в. „Читалище", чудил съм се на вашето политическо красноречие в „Хитър Петър" и зная, че вие сте първият талант в манджурската литература. Защо се отказвате от това щастие, което ви е дала орисницата на самото „Книжевно дружество"? Не видите ли, че златното теле из Одеса (французкият император лъже, че г. Миронович е златно теле. В „Век", органът на патриотическите михлюзи, ни доказва, че българският меценат е направен цял от бумажки, р.) е приело християнската вяра и че не желае вече да му се покланят евреите? Кой ще, кажете ми, да завземе неговото място, когато новата редакция на „Хитър Петър" се е твърдо решила pour passer le temps[1] (което на български ще да каже: „Олеле, мамко, умрях си!") да тури сичките си старания и да представи на читателите си колкото се може по-релефно вървежът на умственото развитие в Европа (неговият политико-економически отдел е ваша специалност) и когато тя има голяма нужда от процентите на вашият интелектуален капитал? Аз мисля, че ако Муций Сцевола е изгорил дясната си ръка, за да избави Рим от арнаутите, ако аз съм написал историята на Юлия Цезаря, за да докажа на своят син, че Гарибалди е чапкънин, че папата е непогрешим и че Прудон трябва да седи в Бастилия, и ако най-после питомците из болградската академия (не из Парушовата, а из Хорозовата) са се решили да насадят себе си, за да покажат своето безкористие и своят патриотизъм на румънският министър на просвещението, то и ваше величество сте длъжни да пожертвувате една част от своята националност, т. е. от своята плот, и да станете син на слънцето, брат на месечината, зет на папата, а и баджанак на вселенският патриарх. Слушайте, ваше величество! Това не е Катилина пред вратата на Рим, това не е Парижката комуна, това не е Орсини със своят револвер! Тука се разпространява лавата на онзи панславизъм, който е пуснал вече червоточина в мозъкът на отца Марка Балабанова, който е изпил умът на г-на Найденова, който е затворил училището в Га-

[1] Да минава времето.

лац, който е накарал Пенка Карнабатът да направи съзаклятие против новият учител и който скоро ще да изпроводи великото браилско кръчетало да зоби дрен-ки в Баламук. Решавайте се, ваше величество! Земете в ръцете си юздите на болградските волчета, заповя-дайте на Антона Парушова да състави министерски кабинет и да изпроводи представители пред велики-те сили (във Франция изпроводете г-на Паничкова) и обявете себе си за император на румъно-българо-сър-бо-турската република. Видите ли тая кратунка? Зе-мете си едно емфие и прибързайте да възседнете „из-вестната, изпитаната, просвещената и честната способност" (око, посмали, Манго! р.) в лицето на Кръс-товича. Прибързайте, ваше величество, дорде поп Ге-расим е още в сила да се бори с вдовиците и дорде още му държи вратът да превземе цариградската Къз-ку-леси. Напред, ваше величество, напред! Аз чакам ва-шата последна дума.

Аз погледах на великият французки полицеин, дръпнах още едно емфие из кратунката на Наполеона I и извиках с думите на Филипа II:

– Да будет благословенно имя господне! Быть по сему. Аллахът е един, Мохамед е негов пророк, а аз съм наместник на хаджи Бекташа. Дайте ми още едно емфие!

– Браво! Браво, ваше величество! До неделя вие тряба да раздадете височайши милости на своите при-върженици, да се явите на съд, за да ви венчее отец Пахомий с жаба Крекетуша и да решите съдбата на Европа. Да живее султан Абдул Пандур-ллах хан!

[Независимост, г. IV, брой 50 от 28 септ. 1874 г.]

ПИСМО VIII

И така, аз, султан Абдул Пандур-ллах-хан „божию милостию и волею всех пияниц и евнухов в мире", син на слънцето, брат на месечината, зет на папата, ба-джанак на патриархът, унук на Тукидита, племенник на св. Акакия, питомец на св. Симеона юродиви, прав наследник на н.и.в. царя Теодора Абисински и пр., и пр., и пр., като вземам вече под своето непосредствено ви-сочайше покровителство сичките обществени българ-ски учреждения на восток и на запад, на север и на юг, издавам настоящият манифест към овцете и заповя-дам строго и безпрекословно да се изпълняват сички-те наши постановления, които ще да издадат моите министри и които ще да се напечатат (на сметката на „Книжевното дружество") в моите четири официа-лни дрипи „Жаба" „Гражданин", „Хитър Петър" и на са-мото чело на г-на Савича.

И така, слушайте, патриоти, моята монарша воля и запишете на стената още една ока на моя смет-ка. Из историята на великото преселение на народи-те, в която знаменитият букурещки филолог Кара Ге-орги (да се обръсне пред него талантът на г. Дринова) е определил вече границите на моята империя, секи слепец, без да прави коментарии из историята на г. Кръстовича, може ясно да види, че още преди дядя ми Орфея овцете на Балканският полуостров са пасли ис-торически треви, козите са яли литературна шума, а моят щастливи български народ е давал най-гъстото мляко, най-рудата вълна и най-тлъстото сирене. От Орфея и досега минаха цели хилядолетия, а в продъл-жението на това време земята се е въртяла от запад към изток, цивилизацията е расла по купищата и в отечеството на българите са се случили няколко важ-ни исторически събития: различни Гершковци подуши-

ха напредокът на българският гений Ивана Найденова и дойдоха да посеят гръцка коприва за великите пости на нашата богоспасаема екзархия, да направят железници за умствената деятелност на „Книжевното дружество" и да приготвят мехове за съпружеското щастие на бездетната „Добродетелна дружина". От онова време насам поезията на нашето велико славянско търпение, под покровителството на Войникова, доби анакреонтическо направление, Сяровски характер и дълбок политически смисъл; науките и изкуствата захванаха да процъфтяват в празните стълпове на „Източно време", в безмозъчната глава на отца Марка Балабанова и в съдраната совест на Кюл-боклукският херой; просвещението на Сапунова III направи контракт с Антона Парушова, с Василия Стоянова, с Николая Хорозова и със сичките по-първи пропагандисти на панславизмът да прекарат през руската граница няколко стотини „обучени" коне за возпитанието на нашето младо поколение, за еманципацията на черното духовенство и за поддържането на знаменитата болградска школа (която, да кажем в скобки, е направила голям прогрес в „обучението" на глухонемите патриоти); най-после, политиката, дипломацията и тайните сношения на букурещките шарлагантолумларъ[1] с кабинетите на виенските чифути достигнаха до такава популярност по богоугодните заведения на Бакхуса, щото преосвещени Бранислав Велешки (камерпажът на моята възлюблена жаба Крекетуша) ми обяви една прекрасна заран, че еднородното Жабче на неговата „полиандра" господарка открадналo невинният мой букурещки наместник Сярова и наговорило го да направят (заедно с медиците из Колентина) революция в моето чисто и почтено семейство. С една дума, такава

[1] Мях за шарлан (слънчогледово масло).

е била историята на цивилизацията у моят народ до оная неделя, когато аз бях повикан от самото провидение да зема в ръцете си юларите на возточните народи, да назнача свои представители на земята и да напиша програма за новото издание на своят официален вестник „Хитър Петър".

Но днес, когато очите на сичкият свят са обърнати към небето и когато сяка празна глава чака съществието на св. дух, ние, султан Абдул Пандур-ллаххан, издаваме настоящите височайши постановления и заповядваме да се изпълняват точно, както следоват: 1) Като земем във внимание, че конете на Антона Парушова изражават своите чувства с краката си, воловете – с рогата си, а нашите литературни врабци – с поезиите си във в. „Читалище", то – за да бъде литературата истинско изражение из премъдрата глупост на д-ра Богорова, а поезията – медицинска рекомандация на г-на Пискюллиева, – се назначава за министър на българското народно просвещение мудрословеснейшият патарок Василий Чолаков, на когото длъжността ще да бъде да мечи по манастирите с другите благочестиви котки, да краде песни из чуждите сборници, да пази народът от таласъми и да гледа да не яде някой (особено учителите) блажно в петък и в сряда. Но защото мозъчният ефир на това археологическо преподобие е поизветрял малко, то за негови помощници се назначават: на педагогията Блъсков и чада, на филологията Богоров и компания, на поезията Войников и съпруга, на философията Бал капан и Миташът, на археологията Амбарът и Кръстович, а на лингвистиката знаменитото браилско кръчетало. 2) Като земем във внимание, че „младите се учат в училищата, а старите из вестниците" (из „Гражданин") и че „най-голямото престъпление е преднамереното невежество в масата", то, за да се даде едно парче хляб на лудия Савич

и на неговият дом и чада, екзархията се обвезва да прибере в своите яхъри отца Балабанова, да даде неговият елеопомазан „Век“ в ръцете на Паничкова и да изкове няколко дописни членове на „Книжевното дружество“, които ще да очистят езикът на моят официален орган и които ще да подкрепят западналата литература на абисинците. 3) За да се даде пълно спокойствие на духовете в дипломатическите кръгове по кръчмите и за да се поправят финансиите на моята обширна държава, великият везирин на Турция, Хюсеин Авни паша, се изпроважда в Грахово да мъти яйца, а на неговото място се назначава букурещкият Неккер, Д. Ценович, който ще да изпроси от сръбското правителство 20 000 жълтици „за народност“ и който с утаените от Спира Констандинова 9 лири, с открадна̀тите мобили на читалището „Братска любов“ и с двете каци кисело зеле, отнемени с диплографически начин из сапунджийницата на барона фон Тонча из Ново село, ще да поддържи достолепието на своята дипломатическа кухня, ще да направи еднонощно примирие със своят втори зет Сярова (не заборавяйте, че тоя младоженец е мой наместник) и ще да запише името си със златни букви в историята на космополитическите фалименти. 4) Защото привременното настоятелство на читалището „Братска любов“ има неотемлимо търговско право да наследи добродетелните качества на своите отгоени господари, то, за паметта на нашата преминала дружба, предписва се на младите Ловеласи да помолят представителната личност на г. Кавалджиева да направи следующата политическа крачка: да се въоръжи със своите мустаки и със своето изпитано вече красноречие, да се яви пред г-жа Крекетуша и да поиска категорически ответ за имането на читалището. Ако Крекетуша каже, че тя е мъж в къщата си и ако поиска 2000 гроша за панталони, то да се повика младото докторче (което искаше да направи кървавици от мене) да я освидетелствува и да се помоли о. Герасим (който е назначен вече за изповедник на моят двор) да укроти Жабчето, да го посъветова да стане касиерица в тунелът на хотел „Дачия“ – и да се земат мобилите на читалището. Ако ли жабешкият патриотизъм пожелае сегашните хероини на хотелът и ако даде мобилите без нощно бдение от поп Герасима, то моите вехти приятели са длъжни да земат кавенето на „Дачия“ (на Хану Манук, р.) в аренда, да отворят в него „Братска любов“ и да направят следующите променения в своето умствено развитие: да изберат за председателка на читалището тезгяхчи-башийката Мими, за касиерка m-lle Лина, и за ораторка Шарлота де Унион. А аз, като цар, който държи сичкото земно кълбо в ръката си, ще да покровителствувам науката, изкуствата и художествата и ще да се моля богу да даде добър плод, леки нощи и щастливо осъмване.

Тие са засега по-главните заповеди на моята височайша воля, а останалите ще да издадат моите министри и ще да се обнародват в нашия официален орган „Хитър Петър“.

a + b + c + d

[Независимост, г. IV, бр. 51 от 5 октомври 1874 г.]

ДЛЪЖНОСТИТЕ НА ПИСАТЕЛИТЕ И НА ЖУРНАЛИСТИТЕ

Послушайте, мои мили гълъбчета, моите старешки съвети и възползувайте се от обстоятелствата. Който от вас остане без работа и няма с какво да живее, който от вас изпадне и не може да прехрани жената си и децата си и който от вас има намерение да стане „благороден" просяк и да живее по-лесно от „неблагородните" просяци, ние го съветоваме или да стане учител, или да пише различни книжки, или да издава вестник. Тие три занятия са и лесни, и полезни, и честни, и сити. А нашата публика? – Не грижете се за тая публика. За тая публика между ахтапотът и шопските цървули в Мраморно море, между кокошката и гаргата и между Мемиш паша и Нютона не съществува никакво различие. И така, купете си пера и мастило и захванете своите занятия колкото се може по-скоро, защото днешнйото развитие на българскиятъ народ е най-благоприятно за врабците.

Слушайте и това. Ако някой се осмели да ви каже, че сте бездарни, че сте луди, че не знаете какво говорите и че мозъкът ви се намира в петите, то го изсувайте с хамалски виражения, наречете го шпионин и народопродавец, кажете му, че той е продал совестта си и перото на японците, на абисинците – това е се едно, – и помолете публиката да го не слуша и да не принимава думите му за факти. Разбира се, че публиката има свои слабости, следователно вие, ако искате да попаднат вашите думи на здраво място, сте длъжни да похвалите по-млечните крави и да им дадете титли: „сахарчица", „халвица", „високоблагородия" и пр.

Слушайте, братия врабци и цанцугери! Аз мога да ви уверя, че ако послушате съветите ми и ако се възползувате от обстоятелствата, то вашата прехрана е обезпечена и вашето име ще да се почита и уважава от восток до запад. Но тежко ви и горко ви, ако похвалите някой сиромах, някой хъш или някой западнал търговец! Ако направите подобно престъпление, то работата ви е спукана. Чорбаджиите не обичат оние писатели, които турят имената им на един ред със сиромасите. Вардете се. Слушайте още и това. Ако някой чорбаджия ви помоли да го не хвалите във вестникът си и да го не срамите пред ония, които познават неговите „несъществующи" благодеяния, то вие го не слушайте. Маслото не разваля яденето, а похвалата не произвожда пагуба за кесията. „Кроткото агне от две майки суче" – говори българската пословица, а в пословиците се заключават стари истини. Хвалете и не бойте се. Хваленето не иска хляб и топли обуща, а за лъжите не земат нито гюмрюк[1], нито бедел-парась[2]. Вашата стока ще се продава без акциз и без полицейски надзор, следователно – вие и вашето домочадие можете да бъдете съвсем спокойни. А ако някой от вашите граждани направи някое беззаконие и ако тоя гражданин ви плаща акуратно за годишното течение на вестникът, то и в такъв случай вие сте обязани да премълчите и да не говорите за това беззаконие. Ако премълчите, то няма да ви се отяде от езикът, а ако не премълчите, то няма кой да ви каже „аферим". Секи човек има свои грехове и сяка душа се бои от адските духове, следователно мълчанието е една

---

[1] Мито.
[2] Пътен данък.

от ония добродетели, които се похваляват от сяко пъповъзвишение и от сяко щастливо миропомазание. „Ох, агне мое, мълчанието е голяма добродетел" – говорят калугерките на своите неопитни почитатели, които се приготовляват да бъдат техни ублажители. „Ах, чедо мое, мълчанието е христова добродетел" – говорят духовниците на елеокожите вдовици, които се приготовляват да живеят „о господе". „Ех, мой синко, мълчанието е една от най-главните комерчески добродетели" – говори пъповъзвишеното величество на своите подчинени, които му помагат да се кълне пред купувачите си и да лъже и с ушите си. Идете после това и не говорете, че мълчанието е голяма добродетел!

После мълчанието върви смирението. Ако желаете да ви хвалят хората и ако ви се иска да живеете наготово, то свивайте полите си даже и пред оние свои благодетели, които ви хранят само с мазни обещания. Пословицата, която казва, че „по-добре днес попарник, нежели до неделя тутманик", няма никакво значение за журналистите. Кой знае из коя дупка ще да изскокне заец? С една дума, вие сте длъжни в това отношение да бъдете много по-чисти и много по-кротки християни, нежели Дорчо ефенди. „Ако някой (богат човек) ви удари плесница по едната страна, то вие му обърнете и другата"; а ако някой (богат човек) ви каже, че сте глупави и че не знаете какво брътщолевите, то идете на другия ден и помолете го да ви даде добър и умен съвет за това или за онова ваше предприятие. Ако направите така, то бъдете уверени, че след няколко недели вашето име ще да се прослави по сичкият град и вие ще да бъдете наречени благонадежден и разумен човек.

Третята длъжност на писателите и на журналистите е да просят деликатно и да подмамят своите благодетели с особено изкуство. Ако имате намерение да издавате „Напредок" или „Хитър Петър", то отваряйте ушите си и не лапайте мухите. Когато чуете, че някой базергянин[1] е получил наследство или че е спечелил 20–30 хиляди гроша с някоя леснина, то идете на другия ден при него (в това време той трябва да има кеф), разкажете му своето незавидно положение, обвинете времето и скъпията (и скъпията е благоугодна на пъпестите базергяни) и явете му умилително и сладкозвучно, че вашата най-голяма дъщеря е порасла вече и че възрастта ѝ ви задава големи грижи. (N.B. Даже и женените сърца биват нежни към пораснали-те дъщери.) Когато извършите сичкото това, то повдигнете малко страните си, захлупете отчасти очите си, поухилнете се кисело и помолете великият патриотин да запише няколко екземпляра от вестникът ви и да ги харижe на сиромашките деца. Слушайте и това. Ако тоя благодетел на човешкият род ви каже, че той няма време да чете и че вашият вестник му се не харесва, то и в такъв случай не губете куражът си. – „Не четете, а сичко знаете", му кажете вие и вашият успех ще да влезе сам в джебът ви. А какво трябва да пишете в своите книги и вестници и какви идеи сте длъжни да проповядате? – О, за това не трябва ни да мислите. Земете пример от „Хитър Петър", поучете се из „Гражданин", възползувайте се от програмата на „Напредок", приемете направлението на „Източно време", успокойте клисурските идеи на отец „Век" изучете премъдростите на „Дунав", оженете се за „Училището", нахрапайте се из „Читалището" и вашата работа е свършена. Ние не живеем вече в оние темни времена, когато нашите писатели и журналисти ходеха да търсят душевна храна по гръцките капища и по турските кавенета. Днес царува XIX век. Разбира се,

[1] Търговец.

че ние говориме тука не за Балабановият „Век". Тоя „Век" не прилича даже и на своят брат „Напредок", когото самата природа е създала отличително от сичките други живи същества. В нашийт деветнайсети век българската литература се е обогатила даже и с таквиа съчинения, които ще да научат Паничката да слуша, г-на Ангелаки Савича да мисли, Найденова да блее, г-на Геновича да сънува, отца Балабанова да преде, а дяда Блъскова да плете чорапи.

И така, падайте на колене и поблагодарете, мои мили врабци и цанцугери, бача си Добря Войникова, който се е постарал да ви напише „Теория на словесността" и който се е завзел да ви направи хора. Нам отдавна вече е нужен такъв човек и такава книга. Същото говори и остроумният критик във в. „Напредок". Досега хората са се учили в различни училища и изучавали са всевъзможни книги и науки, а отсега работите ще да се опростят и улеснят. Земете книгата на Войникова, прекръстете се, прочетете я и станете разумен човек и остроумен писател. Разбира се, че ако отец Марко Балабанов да би се родил после г-на Войникова, то не би ходил в Париж да изучава Ламартина и не би се върнал без мозък. Но историческите съдби са необясними. Боже мой, кой дявол се е надеял, че из главата на г-на Войникова ще да се роди такава нравствена сила, която ще да захлупи под калпакът си даже и г-на Оджакова и неговата „Наука за песнотворството"? Какво щете, а на г-на Войникова трябва да се окачи голямото петало[1]. (Букурещките чорбаджии завиждат). Ако г-на Оджаков ни учи само да пееме „Чам-чам дибинде", то Войников ще да ни научи да мислиме (радвай се, г. Сапунов!), да пишеме (радвай се, г. Найденов!), да разсъждаваме (радвай се, г. Савич!), да философираме (радвай се, Мемиш паша!), да дипломатизираме (радвай се, дядо Блъсков!) и да мъдрословиме (радвай се, г. Войников). Из последният брой на „Хитър Петър" се види, че влиянието на г-на Войникова се разпространява необикновено бързо. Боже мой, и г. Паничков е захванал вече да блее, а ние сме имали слабост да мислиме, че това словесно животинче е способно само за клисарин или за „червочист" по касапниците. Идете после това и не радвайте се г-ну Войникову! Но г. Паничков си има и врожден талант. Секи от вас знае, че зимно време в Калофер остават само жените, селските терзии, копачите и поповете, защото мъжкото население отива в Цариград да шие на Амбарът. В това време в Калофер дошъл нов ага. А кой ще да го посрещне? Жените и поповете решили да изпроводят г-на Паничкова да се поклони на забитинът[1] и да му каже „добре дошъл", защото г. Паничков още в онова време се е считал за „окумушин"[2]. Г. Паничков отишъл в конакът, поклонил се на агата и рекъл му смирено: „Сен сън пезевенк, аго!"[3] Разбира се, че на агата се не харесало това приветствие и той захванал да бие калоферският „окумушин". Тряба да ви кажа и това, че из къщата на г-на Паничкова се видел конашкият двор, а сестрата на окумушинът стояла на прозорецът и гледала как ще да бъде посрещнат брат ѝ от агата. Когато тя видяла, че бият „окумушинът", то извикала: „Мамо, а, мамо, бият Димитърча!" – „А защо го бият?" – попитала майката. – „Димитърчо наддума агата", отговорила дъщерята. Из сичкото това вие видите твърде ясно, че редакторът на „Хитър Петър" е бил знаменит още в онова

[1] Медал.

[1] Турски офицер, военен управител на град или село.
[2] Учен, образован, начетен.
[3] Ти си развратник, аго!

време, когато е мислил с мозъкът си, когато е слушал с ушите си и когато е говорил с устата си.

Но както и да е, българската журналистика напредва. Ние сме твърдо уверени, че ако се появят още един „Хитър Петър", още един „Гражданин" и още един „Напредок", то българският народ ще да отнеме Баламук и лудите ще да останат без столнина; Токвил говори, че сяко едно правителство прилича на народът си, а аз ще да кажа, че българската журналистика прилича на нас с вазе. Когато публиката няма нужда за здрава храна, то за шарлатаните се открива широко поле. Нека ни дава господ бог повече разум и по-малко пъпове!

a + b + c + d

[Независимост, г. IV, брой 52 от 12 октомври 1874 г.]

ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА

„Дали се зора довърши,
или се две нощи смесиха?"

Приятно нещо е да има човек топла соба, самун хляб, парче сланина и няколко глави праз лук, пък да легне и да мисли, или да спи и да сънува. Приятно е, но да има и една от тие две болести: или млада жена, или стар ревматизъм: лежиш, лежиш, а мисълта ти като у немец, пълна и богата като готварница, дълга и безконечна като суджук – суджук, с който във виенският райстаг немците и маджарите бият по главата славянските депутати; а въображението ти като у арапин, силно и остро като тюмбекия – тюмбекия[1], която е крайно полезна за креставите народи, – пламенно и възвишено като дим. Дим, дим! Под който ние българите така сладко спим. Мислиш, мислиш, пък се попротегнеш като философ, прозевнеш се като дипломатин, почешеш се в тилът като политик и ако ти позволи жената или ревматизмът да заспиш, то спиш като Крали Марка.

Заспиш и сънуваш... Но какво сънуваш? – Сънуваш, че светът прилича на кръчма и че гладните, дрипавите и измръзналите народи са се събрали в нея и на колене въздават хвала Бакхусу. Г-н Бисмарк възседнал земното кълбо и точи из него пелин за здравието на Германия; дядо Горчаков раздава коливо за „бог да прости" славяните; майстор Андрашия свири чардаш и кани чехите, сърбите и хърватите да попеят и да поиграят на гладно сърце; Мак Махон плете кошница за

[1] Тютюн за наргиле.

яйцата, които Франция ще да снесе през немските велики пости на Елзас и на Лотарингия; лорд Дерби си точи севастополската костурка, за да надроби прясно сирене за европейската търговия на вozток и за да отреже от бутовете на някое диво африканско или азиатско племе бюфтек за английското човеколюбие; испанските „братовчеди" са застъпили тялото на майка си, бозаят кръв из нейните гърди и плюят един другиму в очите; владетелят на чизмата се наговаря с човекът от Капрера да изчистят блатото на Рим (не папата, който ще да се изчисти сам) и наместо хляб и макарони, да дадат чист воздух на Мациниевите дечица; безбрадото пръчле на солените възседнало буцефалът на Александра Македонски и исторически иска да докаже, че само немецът може да бъде пастир на козите; босфорският пилафчия подсмърча до вратата на кръчмата, яде червата на раята, пие дипломатическа боза и вика „Аман от пиени хора". Множество малки и големи господа духат на своите измръзнали ръце, гледат с особено равнодушие на просяците, молят се богу за плодородието на човеческият род и за изобилието на хорската глупост и слушат как вият вълците в гъстата литературна и финансиялна мъгла и как плачат децата на Европа за лятото на науката и на цивилизацията.

А ти, българин и патриотин, гледаш на сичкото това с особено недоверие и думаш: „Суета сует и всяческая суета." Светът е кръчма, а ти трябва да плачеш със смях, да се смееш със сълзи и насън да виждаш лятото на Балканският полуостров. „Щастлив е, думаш, българският народ, щастливи са грешните в мъката, щастлив съм и аз в своята топла соба." Лежиш на гърбът си и благодариш всевишният таван, че по неговата непостижима милост ти имаш барем покрив над главата си; снегът те не вали, мухите те не безпокоят, в червата ти не произхожда никаква революция, ревматизмът те не безпокои, жената ти те не мъчи, парите ти се не губят; а на четирите стени на стаята ти мухите ти оставили в наследство цели томове списания на български език. Наместо икона, над главата ти виси портретът на н.в. султанът, покрит с тънко едно було от лионската фабрика на паяците; под портретът е залепенферманът с 11-те точки на българското щастие, а във ферманът волята на негово императорско величие, небесният представител на влашките българи, г. Пандурски, и горещите желания и надежди на нашите цариградски патриоти. Земи си един комат хляб, малко сланина и една глава лук, пък чети: „Моята царска воля е, щото сичките животни по държавата и верни мухи поданици да могат да помагат доколкото им се пада на гърбовете, на ежедневните ми царски поядания, които полагам за достигане до по-висока степен на моето затлъстяване и за благоденствието на моята обширна кочина." А понадоле следва рахатлъкът на екзархията, правдините на българският народ и кефът на босфорският Саул.

– Но какво дяволите? Животни ли сме ние, животни ли са нашите владици, учители и вестникари? Протестуваме!

– Не бойте се, господа, аз сънувам. Дайте ми да прочета цариградските български вестници и аз ще да си зема думите назад, т. е. ще да се уверя, че по сичките краища на паяжината е тихо и мирно и че сичко блаженствува под дебелата сянка на паякът. Само – цървррр! Там на една муха изпили кръвта, тука на друга светили маслото; там вързали 50–60 души за рогата и ги карат на място злачно и на място покойно, т. е. – в Деари Бекир и в Акия, тука връзват други и им четат баснята за вълкът и агнето; там окачили едного на въже да се поизсуши.

– Но ние имаме училища, читалища, екзархия, литература, журнали, правдини – имаме младо поколение...

– Да, да! Имате! Кой ви казва, че нямате? Но ако е работата да се хвалиме, то и ние имаме тука, в Румъния. Откогато г-н Пандурски остави своята знаменита политическа и литературна кариера и откогато на хоризонтът на българската литература се появи съзвездието „Блъсков" и „Дружество за разпространение полезни знания", оттогава науката, поезията, педагогията и литературата потекоха из крачолите на българският народ и на неговото книжевно щастие захванаха да завиждат даже и манджурите; откакто цариградските ханъми родиха литературно-политическото списание „Ден", то Милош Милоевич престана вече да разпространява сърбизъм из България; откакто „Училище роди богобоязливият редактор на „Градинка", то нашите учени младежи престанаха вече да псуват света Богородица; откакто отец Марко цанцугерът турна на своите глупости заглавие „Век", то великите български пости станаха 365 дена в годината; откогато „Право" се кръсти на „Напредок", то българският поет Славейков зави чалма и захвана да пее „аман, аман", а откогато „Levant Times" се преведе на български, то нашите патриоти захванаха да плетат мрежа, за да покрият народът от политическият студ, от литературната мъгла, от революционната виелица, от индустриалният сняг, от економическото пиянство и от белите, черните и сивите цариградски вълци; а откогато най-после „Читалище" се обеща, че от нова година (т. е. от първи януари на деветдесетият век) ще да се оправи и няма да печати гениалните глупости на нашите литературни телци, то колата на европейската цивилизация останаха без катран и заскърцаха въз баирът на българският напредок; умствените чакръчета на нашето младо поколение замръзнаха и пуснаха вощеници за „упокой" на грешните и живоумрелите политически и литературни души; а в пияцата (т. е. – по бит пазар) на нашето умствено развитие, произлязоха такива важни операции и такива чудни метаморфози, щото при броениците на нашето калугерско щастие се притуриха още няколко стотини зърна, с които ние няма никога да изчетеме своите навечерки и никога няма да дочакаме „светлото христово возкресение".

И наистина, погледнете със слепите си очи на главите на нашите мудрословеснейши патки и вие тутакси ще да видите, че по тях отдавна вече са захванали да растат различни литературни зеленчуци, сякакви политически бурени и всевъзможни научни билки; а нощта се не свършва, зимата не се изминува и патриотите лежат в своите топли стаи, сънуват настрадинходжовски сънища и чакат да съмне, за да ги разкажат на своята революционна Пенелопа и на нейните сополиви любовници.

Но и аз съм патриот, господа! Топлата соба, изпросеният хляб, харизаната сланина и краденият лук довождат стомахът ми до такова поетическо настроение, щото и аз сънувам, че скоро ще да дойде равноправното лято. Облаците ще да произведат революцията, политическите дъждове ще да пометат гюбрето из моят двор, през вратата ми ще да огрее слънце, народите ще да изпълнят из кръчмата и ще да се запощат на припек; а аз ще да излеза из своят палат да се порадвам на ясното небе, на миризливите цветя и ще да запея: „Гледайте, очи, ненагледайте се!"

И да се ненагледаш! Пред вратата ти се събрало на конгрес племето, което едно време е избавило Рим, и с патриотически крякания се приготовлява да направи преврат в историята на гастрономията; почтените и важните кокоши физиономии се разхождат по дворът и

правят археологически открития по купището, за да снесат яйцето на общото южнославянско щастие; коронясаните венценосци се борят помежду си, земат стратегически позиции и кукурикат за близкото решение на возточният вопрос; а младото поколение изникнало покрай дуварите и чака да го огрее слънцето откъм запад, за да каже своята последна дума за животът, за характерът и за стремленията на гъбите.

А ти... О! Ти си българин и патриотин! Запей песента „Гъби, мои гъби", пък легни и сънувай, че си предводител на гъските, цар на кокошките и защитник на българският народ. Но преди сичко, попитай жената си или своят мозъчни ревматизъм изминала ли се е зимата, превалила ли се е нощта? Ако ти каже, че не е, то ти спи, както си спиш и сега, завивай се в своята мрежа и извикай сам: „Дали се две нощи смесиха, или се зора довърши? Кукурику! Ето петлите! Джав, джав! Ето кучетата! Зимата се свърши и нощта се измина."

Михал

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

ФАБРИКА ЗА ПОПОВЕ

Чухте ли? Епархиалното събрание в Шумен размислило и решило да отвори фабрика за попове (тъй и казва дописникът от „Право" – фабрика); а някой си г. П. Иванов (той е дописникът) иде и доказва – и много умно доказва! – че в тая фабрика тряба – непременно тряба! – да се фабрикосват и учителите за основните ни училища; защото – слушайте с внимание! – ако учителите не бъдат като поповете и поповете като учителите, сир. ако не се леят и едните, и другите в една и съща фабрика, та да могат, разбира се, да се слеят развратните учителски истини със светите попски лъжи, то бир тюрлю[1] народът ще може да се просвети и да разбере, че за спасението на душата си трябва да яде праз, ряпа и камъни, а поповете и учителите – печени патки и... (в скобки да кажа, да ходят с посинели носове).

Добро, много добро, че има такива хора, които искат да вкарат цял народ в царство небесно. Само – я слушайте, господа, да си даде и „Будилникът" мнението: не ще ли бъде добре, доде начне да работи тая фабрика, да се курдисат нейде още отсега някой и други кюпове, та да се попривапцоват ако не вехтите попове, то барим тия, които попят сега т.т. преосвещенство; защото т.т. преосвещенство попят уж добри попове, а народът – прост народ! – вместо благодарност повтаря старата си поговорка: „Вържи за опашката

[1] Един вид.

на магарето 1000 гроша (О! Много са при сегашните оскудни години, р.) и проводи го при владиката, то той и него ще опопи." Както щете, ала като се цопат поповете барим в кюп, то народът и да им познае кожата, и ще рече: „Добри са, че са минали през огън."

Добре е такава фабричка да се отвори в „Търновбург", защото там учебните заведения цъфтят като „бабин косъм", та хич олмасе[1] и фабричката ще цъфне, като кисело зеле през марта.

[Будилник, г. I, бр. 2, от 10 май 1873 г.]

[1] Не става, не може.

КАЛЪП ЗА УЧИТЕЛИ

Чули сте за фабриката, ала не сте чели в „Училището" на буля Блъсковица, да видите какъв пък калъп за учители е приготвил синът на дяда Блъскова. Слушайте да ви го опише „Будилникът".

Първо и първо – учителят трябва да знае нещо повече от децата, които ще учи. Второ и второ – когато ги той учи, или не учи, то трябва с очи да гледа долу на земята, а духът му да е издигнат горе на таванът, а сам той да не е в кожата си. Третйо и третйо, понеже децата ги предава на учителят сам Христос, а не родителите им, то най-тежка служба на учителят е: да запази тяхната *драгоценна и сладка невинност*, дорде остареят, – което е най-главната цел на възпитанието, а сичко друго наоколо (пръчки, книги и др.) са колайлъци, сир. – шарлатанлъци. Четвърто и четвърто най-после – учителят трябва да бъде: търпелив като вол, добър като ягне и телесно здрав като битолски просяк.

Мъчно се усвояват такива свойства от един учител, но с божа воля, като се поотворят тук-таме фабрики за попове-учители ил учители-попове, то – „дето махнеш със сопа – таквоз добиче ще удариш".

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

ПОДСЛУШАНО

... На пътят играе хоро. Мариолка в къщи пред огледалото се белисва. Майка ѝ не може да ѝ се нарадва.

Майка ѝ. Тъй мамо, тъй. Мацни си и носецът, че не знам как ми се види – май червеничък.

Мариолка. Носецът ми е мене дип добър, ами я погледни – туй рокля за пред хората ли е? От толкова рокли уж тая е само от модата, пък и ней нито ѝ е цветът, нито кроежът! Сякаш че съм...

Майка ѝ. Добре, майка, добре – да излезе тейко ти из хапуса, ще го накарам да ти купи друга, още по-хубава.

Мариолка. Ами кой е затворил татя, та го не пуща толкова време?

Майка ѝ. Онова магаре – дето земахме платът за роклята ти.

(Модата: да седи човек у хапус – напредва!)

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

ВИДЕНО

... Огънят грее. Майка му на Иванча преде, а Иванчо забол на котката опашката в поясчето си, стиснал ѝ със зъби ухото, а с ръцете я държи за предните крака. Котката свири „гайда“.

Иванчо. Мамо мари, ами кога порасна аз, какъв ще стана?

Майка му. Ти стани човек, та тъпанът на тейка ти е готов на тавана.

(Видиш ли, домнуле Мънза? И тъпанарин да стане някой – трябва да бъде човек.)

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

КАЗАНО

Излазям из кафенето – среща ме господин К. – педей човек – лакят мустак.

– Господине, ти сè за магарета говориш... Живял си, види се, между тях – ела да ми избереш някое за сакà.

– Имаш право, господине: откак съм излязъл из бащината си къща, човек не съм срещал. Влез в кафенето, там пред огледалото ще видиш едно, което и от сарафлък[1] отбира. Земи него за икономия.

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

[1] Размяна на пари, валута.

РЕЦЕПТ

Издирих вече, издирих! От бял лук бягат: чумата, холерата, жените и сичките прилепчиви болести. Срещу чумата и холерата земай сяка сутрина от 5 до 6 главички; срещу жените – дозата е неопределена. Препоръчвам тоя медикамент на сичките младежи, които учат медицината.

Д-р на „изящното изкуство“
Н. П-ски

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

ЕПИТАФИИ

Ишаллах![1] – ако е жив „Будилникът" да дочака онова време, кога се преселят в лоното Аврамово нашите велики поети, нашите политически и икономически деятели и нашите фарисеи, то той ще им воздигне такива паметници, каквито не са воздигали дору и букурещките българи на Раковски. Тие паметници „Будилникът" ще украси и имената на почившите ще обезсмърти със следующите от злато надписи:

На № 1:
Лежи намусено в гроблето
наш Петър Кучкин – базиргян,
стърчи му нагоре шкембето,
като цял тулум с шарлаган.

Я плачете, я ридайте
всu български чада, –
няма вече кой да коси
чуждата ливада;
няма вече кой да краде
цванчета народни,
няма вече кой да бъде
епитроп черковни!

[1] Слава на Аллаха.

На № 2:
Тука лежат кокалците
на кир Михалаки, –
той имаше празна глава
и дълги мустаки.

На № 3:
През река Лета в ладия харонска
отива в рай една глава конска.
Господи, помени раба твоего доктора
Простича.

На № 4:
Изровен гробът с мотика,
сандъкът с злато обкован, –
вов него лежи владика –
тулум сос слава и катран.
Ум имал нявга в краката
и чувства топли в червата!

На № 5:
Тук почива тъпанарче,
сатирово чедо.
Спи почивай бре, м... че, –
ти си бил говедо.

На № 6:
Тук е легнало сарафче,
хранено само сос трици, –
патриот беше клетото –
спечели двесте жълтици!

На № 7:

Тук гние голям патриот –
редакторът на „Народност“,
знаменит беше идиот
и прочут само сос подлост[1].

На № 8:

Найденов и Генович
са два философа, –
един има просен ум,
други празна кофа.

На № 9:

Бог да убие гърците,
че са рано попели,
та събудили Григорча,
да разточи зелникът:
дорде да го разточи,
девет села изгори;
дорде да го замеси,
осем попа разпопи;
дорде да го опече,
девет къщи разплака.
Кога седнали да ядат,
нещо крукна в зелникът
секи вика – буба е.
Стоил вика – жаба е;
секи бяга нагоре,
Стоил бяга надоле;

[1] Редактори на „Народност“ са били: един Иван, два Ивана, три Ивана. Един Ивана да не считаме, за да могат другите двама да разделят крайните два стиха.

секи иде със уши,
Стоил иде без уши.

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

СЪНОВНИК

Сънуваш ли „Турция" – ще те хване диария (сюрмек); сънуваш ли редакторът ѝ – пази се от куче.

Сънуваш ли „Право" – ще ти налагат главата с триеница; сънуваш ли редакторът му – ще заплюеш някого.

Сънуваш ли „Народност" – ще мътиш яйца; сънуваш ли редакторът ѝ – ще те кандърдисват чифутите да им станеш хахамин[1].

Сънуваш ли „Тъпана" – ще въдиш въшки; сънуваш ли редакторът му – умивай си саханите[2].

Сънуваш ли „Д[унавска] Зора" – ще те близне някой; сънуваш ли редакторът ѝ – ще си обръснеш главата.

Сънуваш ли „Хитър Петър" – от хитрини бос ще ходиш; сънуваш ли редактора му – него ще и да видиш.

Сънуваш ли „Отечество" – пази се от болест – хвърква ти имотът; сънуваш ли редакторът му – ще калаисваш котли.

Сънуваш ли „Македония" – ще ядеш пепел; сънуваш ли редакторът ѝ – от яд ще се напиеш.

Сънуваш ли „Свобода" или „Независимост" – пази се от вода, че висяваш на въже; сънуваш ли редакторът им – ще се потиш и сред зима.

– О, боже! Злини само вида!

– Спи, глупец! Със звънец при теб ида!

[Будилник, г. I, брой 2 от 10 май 1873 г.]

[1] Равин.
[2] Медни съдове, чинии.

ВАЖНО НЕЩО

На 11 майя, когато синца празнуваме рахатлъкът на българският народ под турската месечина, в българската капела (българите носят шапки, но защото ние живееме в Букурещ и носиме капели, то и *капелата* е българска) станало голямо дипломатическо събрание под председателството на дългокосият хаджи Хайвата. Освен шестех присъствували още консули, монсули, кокони, мукони и сякаква рая. Нямало само „мошенници", а това е чудно – между такива хора да няма мошенници. На това събрание решили – но знаете ли, какво решили? – решили и „попили" și pe domnu Mânzof[1], като човек политик, с кокал наградили, – решили, че слънцето трябва да изгрява откъм изток, че дядо владика може да е непразен и че г. Владикин е велик педагог и голям оратор, та затова и казаното от него слово било тъй трогателно, щото никой не можал да го чуе. Едно само не могли да решат на това събрание: защо се е пело „херовикото" два пъти? Дали за салтанат, или за това, че дядо владика сбъркал вратата на олтаря и влязъл в софраджерията да нареди такъмите и да опита „бяла рада". Длъжността на лакей трябвало да изпълни други някой, но тая година мандарините се показали много деликатни към гостите си: един от тях благоволил дору да каже: „Елате – елате и пийте, та да не рече-

[1] И г. Мънзов.

те като лани, че сме ви изпъдили.“ Големи хора! Голям ум! Голяма и деликатност!

Тодор с Бялата Аба

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

РЕВОЛЮЦИЯ В КРАЙОВО

Сяко нещо има своят корен, а за коренът на крайовската революция трябва да бръкнем по-надълбоко. Знаете ли лелята на Гракхите и жената на римлянинът от Лясковец, dymna[1] Кюсе-пияно? Тая преди 3–4 години „Jiuna Bulgara“[2], а сега qatrana Românca[3], чете зимъс от Atheneul Roman[4] публични лекции за възпитанието. На тия патриотически лекции – не щеш ли – да се случат и няколко побългарени римляни от Крайово, и като чуват те, че за да бъде човек възпитан, трябва да промени името си от Касабов на Кюсе-пияно, отиват в Крайово и хващат да кръщават и себе си, и жените си. И тъй от Вълков станало Вълкулеску, от Кънчов Кънчулеску, от Гана – Евгения, от Тома – Теодорица. А за да научат и децата им языкът на мадам Кюсе-пиенините „stramoçi“[5] майката хванала да дума: „vino sa ti go da maika ceva“[6], а бащата „lasâ go sâ duca na culca da ne go bat“[7]. Тъй щото побългарените румъни станали в късо време пак румъни – и румъни като в Александрия, дето цървулите на бащите миришат още на табанът, а синовете им казват „nu stiu bulgareste: eu sant român“[8].

---

[1] Госпожа.
[2] Млада българка.
[3] Стара румънка.
[4] Румънски атенеум.
[5] Прадядовци.
[6] Ела, майка да ти даде нещо.
[7] Остави го да отиде да си легне, да не го бия.
[8] Не знам български, аз съм румънец.

Но на 11 мая, като празнували деня̀т на „двамата братя румъни от Турну-Северин", един от българановците като чел слово в черковата, познал какини си Гинини и булини си Тотини и посъветовал ги, за да станат същи румъни, да си одерат барим и кожите и да облекат други (напр. цигански). От това какво мислите да е произлязло? Бунт! Революция! Нападение! Крайовските „римлянки" коя със сопа, коя с брус, коя с ръце, коя с крака, показали, че те са наистина потомци на мадам Кюсе-пиенините роднини и че са готови да разцепят главата секиму, който би казал, че са българки. Дору един от „побългарените" отишъл и хвърлил едно меше на жена си: – защо да му не каже тя, когато се кръстила, та да се е кръстил и той, а останали: тя румънка, а той българин. Видите ли, че м. Кюсе-пияно ще развали на хората къщите?

Сичко това много хубаво станало, само това не можем да разберем: Domnu[1] Кюсе-пияно стана едно време българин, за да земе в ръцете си в. „Народност"; после от българин стана турчин за 300 лири, а от турчин стана влах, за да даде румънското правителство на женицата му някоя службица – и има право, защото днес епохата е такава: стани и чифутин, само да има нещо за пред кумът; но тия чичови Вълковци и какини Гинини за какви краставици искат да си менят мозъкът? Не бойте се – влашките офицери и амплоянти не гледат на имената, а на кожата и на салтаната.

А. Ти. Лапни-Муха

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

[1] Господин.

ОБРЕЗАНИЕ НА ЖЕНИТЕ

Чуйте беееееей!!! Чуйте сички глухи, слепи, сакати, неми! – Чуйте и елате, вижте: в Русчук са дошли една сюрия българки, за да се турчат! Но нашите патриоти, които и от мене по-яката викат (а джобовете си със зъби стискат): „Просвещение! Просвещение, а не революция трябва на нашият народ" – те са се решили да не оставят тия жени слепи и необразовани, па макар и да се потурчат. „Просвещение! Просвещение!" Турското правителство ще изпълни своята отеческа обязаност и ще проводи Геновича да изпълни обрядът на обрезанието, защото според умът на тоя мъж *обрезание, обрезание* трябва на българският народ. „Просвещение, просвещение!" Екзархията ще изпрати Найденова, да занесе на сяка жена по един чифт едриненски жълти чехли. „Просвещение, просвещение!" „Доброядетелната дружина" ще изпроводи Грудова за ходжа, Мънзова за софта[1] (просвещение!) и ще им купи по една жълта антерия[2], а одеските българи по една бяла чалма (просвещение!) и виенските – по един зелен пояс. „Просвещение! Просвещение!" Арнаудов и Михайловски ще преведат коранът.

„Просвещение, Сапуновци, просвещение", но тоя човечец, или това говедо, което търси *„кометата"* да ѝ се оплаче, че турчат жена му – какво ще му речете, а, патриоти? „Просвещение! Просвещение!" „Доброде-

[1] Мохамедански религиозен проповедник или учител.
[2] Памуклийка; платнена дреха, подплатена с памук.

телната дружина“ ще го проводи в полицията на рахатлък, или в *някое* консулство на покаяние.

Но мълчете, да не просветят и мене.

Янесум

[Будилник, г. I, брой 3 от 30 май 1873 г.]

ПЕСЕН НА БУКУРЕЩКИТЕ БЪЛГАРСКИ ЕРГЕНИ
(Посвещава се на най-младият)

Заборавих да се женя,
драм-бамба-лумба-драм!
дор ме чичо не подкани,
драм-бамба-лумба-драм![1]
„Ожени се, чичовото,
та си земи сляпа Райка;
тамам мома на сто годин,
а ти ерген сто и двайсет.“
Послушах го, зажених се,
изпроводих сватовете,
сватовете, кумовете,
земахме си невястата,
пратихме я на бял Дунав
да се мие, да се трие,
да се реши, да се щипе.
Изтъркала кола хума,
изтрошила кош гребени;
пратихме я в черковата, –
пуста хубост, пуста гиздост!
Поповете онемели,
калугери ослепели!

[1] „Драм-бамба-лумба-драм“ се повтаря подир секи стих, но тоя вариант е само за ония ергени, на които са побелели космите; а на които са изпадали и зъбите – те трябва да повтарят: „Таралити-трамба-ламба“.

Вов неделя ни венчаха,
вов понеделник е родила:
едно дете, мъжко дете,
със опинци, със цървули,
със остенът пред волове;
зъбите му като тесли,
въшките му като прасци,
гнидите му като телци.
Погледах го, почудих се,
а то викна, та ми запя:
таралити-трамба-ламба!

Е, г. Шишков, подир тая песен убеди ли се, че и у българката има поезия, и поезия пълна с грации и с нежност? Блазе ти, че от поезия барим отбираш! Тая песен „Будилникът" препоръча на твоят висок критериум, но с условие: по-напред да додеш да си опереш мозъкът на Дунава. А г. Войников добре ще стори да турне тая песен на ноти, та кога му каже българският народ: „Ела, синко, да ти дам хилядо жълтици да съставиш театрална трупа" – той да доде да я изпее на букурещките ергени, които, като младежи, разбира се, и представители на тоя народ, най-много ще пожертвуват за това „училище на народът". А оркестърът *„Бременските музиканти"* е готов: с гайдата рап Стоянов, с тъпанът дотпи Мънзов, а с дзурлата г. Друмев (ако предпочете да стане владика – то друга работа). А за капелмайстор добре ще е, ако се съгласи да приеме m-r Паничков, на когото тънкият музикален слух отдавна вече е познат на г. Войникова.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

ГАТАНКИ

Чунчуру ведере на куку ведере, чунчуру дупка напълни копанка[1]. Що е то?
– Подновеното „Книжевно дружество" в Браила.

* * *

Родило се, не шава: яде, пък не става. Що е то?
– Нашата екзархия.

* * *

Уста няма, а яде; ръце няма, а краде. Що е то?
– Добродетелната дружина.

* * *

Мас има, свиня не е; ум има, човек не е; аз го имам за магаре, ти го имаш за светия. Що е то?
– Чорбаджия.

* * *

Едно викаш, то бяга; друго пъдиш, то иде. Що е то?
– Действителните членове на „Книж. дружество".

[1] Скоропоговорка, в смисъл – нищо.

* * *

Ти го биеш, ти го тласкаш, а то вика: другар съм ти! Що е то?

– Домну Мънзо тъпанарят.

* * *

Ти го чакаш да се роди, а аз думам: умряло е. Що е то?

– Патриотизмът на дяда владика.

* * *

Над чепът ѝ свинска глава, под чепът ѝ пачи крака. Що е то?

– Един от хероите в кафенето „Симион".

* * *

Пост държи, в рай ще иде; сутрин – вечер протогер е. Що е то?

– Калугер или магаре.

* * *

Ти го плюеш – то мига; удариш го – прозява се; а от него и аз бягам. Що е то?

– Шпионин.

* * *

Събраха се, наготвиха, кога да ядат – побягнаха. Що е то?

– Читалището „Братска любов".

* * *

От глупците ум купува, на умните го продава. Що е то?

– „Училището" на буля Блъсковица.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

ЩЕ СЕ НАМЕРИ ЛИ?

Ученолюбивата Търновска община търси учител със следующите качества и способности: 1) Да не е вкусил още от дървото „познания добра и зла". 2) Да не е изгнан правди ради из никоя община. 3) Да не е употреблявал и да не употреблява спиртуозни напитки, с пиенето на които да прави зарар[1] на жебите. 4) Да не е сребролюбец, та да иска сяка година и секи Велик-ден пари. 5) Да е красноречив, за да може да убедява хлебарите, бакалите и тия що продават капки за утешение и за подкрепяние на стомахът.

Който от братията желае да занеме катедра в престолният град, нека се отнесе за споразумения до уста-башият[2] г. Гранитски, под адреса: Улица Веселие, Градус 18. – Конкурсът ще бъде или в ханът на Йоноолу, или в кафенето на Момчоолу.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

[1] Вреда.
[2] Главен майстор.

ЩЕ ВИДИТЕ

Тия дни ще се напечата и целомъдреното „Право" на житието на пророкът Мънзова, от началото на неговият хижрет (бягство) из Браила в Русчук до днешните времена. Ако желае „Право" да има точни сведения за *Халимата* на своят нов светец, то „Будилникът" ще му припомни сичко, което и самият пророк е заборавил.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

ВЕСТНИК „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“ 1871

НАМЕСТО ПРОГРАМА

Една от най-главните причини за неуспеха на нашите вестници, особено на тия, що са се издавали и издават отсам Дунава, е и тая, дето между програмата и съдържанието на секи почти вестник, между обещанията и изпълнението на редакторите, почти всякога е имало такава разлика, каквато има между мохамеданския *рай* и християнската *мъка*. Нашите редактори в програмите си обещавали са златни гори на читателите си, но тутакси след тези обещания, след тези сладки и медени, вестника им замязва на голо поле без цел, без характер, на кое наместо обещаните гори читателят вижда някакви си тръни, случайно накачени с безцветни дрипи от разни материи, приготвени за дреха на оголелия народ. И робът, който чака да му покажат враговете на неговото нравствено и политическо освобождение, да види помощ във вековната си инстинктивна борба срещу тях, вижда само пилинките[1] в очите си, увеличени в куб и квадрат, а горите, що тежат на плещите му и възпират дишането му, означени с едни само точици. Тъй едни от враговете му се потулиха, други оставиха, а трети се дору показаха за негови приятели – за патриоти. Такъв е бил Всеобщия български вестник, който отначало докрай беше орган на някакви си *млади* чорбаджии; такъв стана Вестника на волните българи, който избръщолеви най-сериозната страна на политическия ни въп-

[1] Прашинките.

рос с устата на един луд Див Дядо; такъв е и сега недоносения изтърсак на нашите двигатели на пищеварението[1] – политическия и книжовен вестник „Отечество".

Този триумвират, който искаше да представя уж мненията и стремленията емиграционни, падна именно затова, защото нямаше нищо общо с емиграцията: първия бягаше от нея, вторий се смееше и подиграваше, а третий от височината на чорбаджилъка си дълбоко я презираше и презира, и сичко това ставаше от туй, че те служеха на някакви си партидки, кои нито народа познаваха, нито пък народът тях. Всяка от тях викаше, крещеше и проповядваше свобода, всяка насърчаше войводите и емигрантите и в същото време всички бягаха и никому ръка не подаваха; тъй щото думата „хъш" беше станала дума за укор и презрение, за недоверие, та тези, що имаха злочестината да я носят, теглеха крайни нужди, като не намираха нийде място за работа, или ако и да намираха, то със сигоранца, че трудът ще им е изяден...

Но „Народност" и „Дунавска зора" умряха и погребаха се в самите си идеи, а „Отечество", ако и да не е още погребано, за кое тряба да благодари влиятелните си агенти, кои, по низкопоклонничество към патроните му, изпольгали са свят простаци, за да му съберат неколкостотин абонати – но и то е отдавна вече умряло и неговата мъчителна смърт е отвратителната категория, в коя се намират „Право" и „Турция".

За да не падне и нашата *Дума*, ако ще би и в категорията на споменатите блаженопочивши *средневековни рицари*, ний ще се въздържим от всякакви обещания и като мислим, че съдържанието на първите два-три броя от вестника ни ще обясни и програмата

[1] Храносмилане.

му, въздираме се само да кажем нещо връх названието му – *Дума на българските емигранти*.

На последнята нова емиграцията, коя от ден на ден се умножава с бежанци и изгнаници от вси слоеве на наша народ, ний гледаме като на пръв гранитен камък, който се хвърли сред пладня връх голата тиква на тиранина, който на същ народен протест против общественото му положение между народите, – дору и повече, нашия емигрант, като прав[1] и законен наследник на класическия ни хайдутин, приел и упазил е завещаната борба с сичките му социални стремления, които са едни от най-хубавите черти на народния ни характер. Полякът люби и пролива кръвта си за всичко, що е полско, що говори езика му – за магнати, за шляхта, за езуити. Българинът, напротив, каквато омраза храни против турчина, такава (може и по-дълбока, като е по-вета) и към чорбаджият и духовенството, тази непорината византийска воня, коя продаде и съсипа народа, а днес носи на шия ключовете на неговите окови.

Който иска да се увери в това, нека вникне в смисъла на нашия хайдушки епос, нека припомни Шопското, Браилското и Дядовото Николово въстание; за нас са доста отношенията на чорбаджийството отвъд и отсам Дунава към днешната емиграция и онези на народа и обратно. С какви трепетни надежди, с каква трогателна гордост се отзовава бедния народ към своите си прокудени синове и каква антипатия показват неговите изедници – чорбаджиите и по-горнето духовенство!

Сами сме били свидетели и сами на себе си сме изпитали това като пропагандист отвъд и емигрантин отсам Дунава... И то само ний ли? Колко други зло-

[1] Пряк.

чести проповедници се продадоха от тези народни пиявици, и колко други се укриха и крият в народа! А тука, тука не направиха ли ни багабонти, шарлатани, чапкъни и сичко, що може да излезе из устата на едни баснословни невежи, каквито са нашите чорбаджии? Или бяхме глухи и слепи, та не видяхме техния пръст и в несполуката на Петрушанското събитие, и на решителните приготовления на Желя и Филипа Тотя. Нека ни възрази някой на това, с фактове, с живи фактове ще му избодем очите и ще му докажем, че несполуката ни не бе, че идеята за освобождение не е развита у народа, както мислят *Ивановци и Стояновци*, а частните тези ненародни препятствия. Собствено идеята за освобождение не е никога угасвала у народа, и ако неговата емиграция днес за днес приутихна, то тя не е умряла и не спи, а се е сложила да си почине и отдъхне от несполуки и изново, с нови сили, да се залови за работа и приготви за удари.

Ето с какви убеждения, с какви надежди и мисли ний разкриваме уста и викаме пред грозния час секи емигрантин, сяка благородна душа, секи свесен българин, кой е оставил бащино огнище не за да промени едно робство на друго, викаме ги да издумаме всичко, що се е набрало в гърди, в тези злочести четири години, да повдигнем въпроса на нравствено-политическата свобода и да се откликнем на страждущия народ, който зад рясата и калимавката посяга връх чалмата на босфорския болван и гледа да ритне и едното, и другото. Откъм Дунава, белия Дунав, е чакал той някога си своите освободители от византийско иго, към Дунава и сега обръща очи! Затова ний тряба да се сплотим, да мислим, да думаме и да работим. Пък ако е имало досега ръка, коя да ни отбий или възпре ударите, то къса ще е вече да ни затули устата и прекъсне думата...

И глас искрен благороден
в сърца отзив ще намери,
той станал глас народен,
та врагът ще потрепери!...

[Дума, г. I, брой 1 от 10 юни 1871 г.]

НАРОДЪТ
ВЧЕРА, ДНЕС И УТРЕ

Мрачна и жалостна е нашата история от подпадането ни под турците дору до днешните времена, тежък и възмутителен е животът на свободолюбивия някога български народ! Страшен хомот, какъвто тежи и до днес на вратът му, гъбясал от векове и запрегнат с ятаган вместо жегли; тежки вериги, ръждясали от кърви и сълзи, вериги, в кои са заковани и ръце и нозе, и ум и воля, и в кои и до днес пъшкат бащи и майки, братя и сестри, дядове и синове – злодейства, безчестия, колове, бесила, мъки, тъмница, – най-после даалийци и кърджалии, фанариоти и чорбаджии, черкези и татари, – с една дума зло, варварско зло, кое само едно азиатско въображение може обхвана, зло от завоевателя Мурада до читашкия[1] реформатор Азиса – това са страниците на тази история, на това наше *вчера*. Кървави страници, горчиво преминало! Но *днес*, днес не е ли пак същото черно тегло, същия хомот, същите вериги?

Освен тези, що имат талант да търпят, освен няколко хиляди волнодумци изгнаници, всеки раб божий с християнско смирение ще ни отговори: „Не, днес си добре живеем с турците, те се образоваха и нам олекна.“ И наистина, сега кого убиват, кого бесят, кого набиват на кол, кой плаща диш-хакъ[2] и развожда вместо

[1] От читак – турчин (презр.).
[2] Такса, която посетителите турци искали от домакина българин, задето си изтривали зъбите при ядене.

кон цървула на краставия гаджелин[1], кой?... Но да казва разорения и добития народ, да кажем и ний по совест: днес не убиват никого беззаконно, а законно, не набиват на кол, а като кол всякого набиват, не бесят в къщи *по стрехи и по черници*, а на отредени места за гявурски касапници; днес никой не развожда цървула на читака, а сякога като цървул развождат по ангарии и тъмници, никой не плаща диш-хакъ, а сякому и зъбите вадят за данъци и сякакви законни кражби, имдадиета[2] и севдадиета[3]; днес няма даалийци[4], няма кърджалии, няма фанариоти, кои да палят и пленят села и градища, едни да убиват, а други да земат *душедял*[5] и *кевшпарасъ*[6] за вината на умрелия и убития – днес има правителството, кое само̀ изпълнява тези длъжности към раята и държи за това чиновници, рязани и кръстени, с чалми и калимавки, с дълги и къси пискюли; чиновници, кои от вълчия везир Али паша до мечкарина-жандарм Кел Мехмед ага, сир. от скиптъра до сопата – всичките притежават най-високите добродетели, дори и човещината, с коя се отличават братята им черкези и татари. И всичко това в Турция е реформи, и реформи здрави и трайни, основани на дълбоката любов между турчин и българин, между господари и роби.

При тези радикални реформи, ако и да се случва да нападнат някои правоверни къщата на гявурина, да го убият или удушат, да обезчестят жена му или дъщеря му, а сина му да извлекат и жив на огъня да

[1] Турчин (презр.).
[2] Данък за посрещане разходите на войската.
[3] Данък за женитба.
[4] Горски разбойници.
[5] Черковен данък при смърт.
[6] Разноски за съдебен оглед.

опекат, то това са изключения и случайности, защото не стават сяка неделя в една и съща къща, сяка нощ в едно и също село. И освен това правосъдното правителство с голяма строгост наказва виновниците, като им отнеме половината и повече печала и ги гуди на най-тежка работа – кър-ардари[1] или заптиета, за да гонят виновните на други още по-маловажни случайности, кои стават *аллахън кърънда*[2] – думи, кои на езика на нашите аги имат туй преносно значение, че престъпника на кьра тряба да се остави на правосъдието божие. От туй нашите баби и майки кога оплакват мъжете си и синовете си, утешават се с тази – не знам как да кажем – клетва или молитва: „От бога да намери душманинът!“

Иди сега при тоя прогрес в правосъдието, та думай, че в Корана[3] няма ни логика, ни психология, а в Наполеонова кодекс здрав смисъл; иди и повярвай англиеца г-на Монсела, който преди десетина години, във време на сирийските ужаси, изрече в палатата на общините и в лицето на присномопоменения лорд Палмерстона, този неразкаян грешник в работите на Изток, следните тежки думи: „Колкото и да желае благор[одния] лорд да поддържа трона на султана, тряба да се надеем, че той не ще поиска както и да е да забраня такава система, при коя са възможни подобни ужаси. С чувство от дълбока скръб си припомням за участието, кое приемах в 1855–56 с повечето от палатата в парламентските усилия да поддържам Турция. Сега видя, че националният характер на турците е неизправим.“

Тука ний бихме утешили благородния джентелмен, бихме опровергали мненията и острите съждения

[1] Началник на турска стража на полето.

[2] По Божието поле, по Божия свят.

[3] Основна свещена книга на мохамеданите.

на много недоброжелатели на нашите пилафчии с фактове и примери, кои пълнят домашната хроника на сяко село, на секи град, и то не отдавна, а от времето на Кьбразли Мехмедпашовите ревизии, от кога в Турция се въведе някакъв си *ред* и *равенство* в кражбите и пълна система в напрежните убийства, злодейства и всякакъв род притеснения – ала що щяха да знаят нашите думи при онези на Лонгворта, подобните нему шарлатани чиновници и продадени журналисти, кои тръбят по света и искат и нас дору да уверят, както и увериха някои си извеяни и слепи глави, че Турция, този европейски Китай, този присмех на человечеството и укор на съвременна Европа, ще се преобрази скоро на азиатска Белгия и ще пролее благодатта на европейската образованост по всичките краища на Азия! О tempora, o mores![1] Намерете изкуството на Медея и влейте в жилите на това варварско племе нова, човешка кръв, тогава ще се поколебаем и ний във вярата си, че Турция няма живот, няма бъдъще; но доде турчинът е с този характер, с този фанатизъм, с тази варварска кръв, ни един красноречив туркофил, ни един дълбокомислящ дуалист или регент не може ни увери, че турчинът ще бъде някогa способен да влезе в пътя към онази нравствено-политическа цел, към коя се стреми умът човешки, отрешен от всяко опекунство на духовни иерархии и политически мандаринства. До тогаз най-красноречиви ще бъдат живите рани, що зеят по тялото на народа и по гърдите на неговата емиграция, рани, на кои като гледаме, напомнят ни всичко, що тряба да влезе в сметка за народно мщение...

Повтаряме – Турция няма живот, няма бъдеще, тя е труп на смъртния одър, когото никакви дервишки баяния на нейните мандарини, никакви дипломати-

[1] О, времена, о, нрави!

чески молитви на западните доктринери няма да я спасят от анатомическия нож. Лекувана по стара метода, с политически кръвопускания и операции, с дипломатически хлороформ, тя изгуби ръце и нозе, провинция след провинция, и отслабна дотолкоз, щото даде място на оназ страшна болест коя обхвана сърцето ѝ, влезе в дихателните ѝ органи и кръвообръщението; тъй щото никаква операция е невъзможна вече. Самите лекари и те забележиха това и след критския *шербет*, който се даде на Турция от Парижкия консилиум в 1868 г., приписаха ѝ за спокойна смърт и последния рецепт: дуализма.

Ще се найдат ли в народната фармакопия на Балканския полуостров елементи за подобен рецепт, ще може ли той възроди Турция, а главното ще може ли да го тя прие, като ѝ са захванати устата и гърлото – това и сам Али паша не ще знае, ако ще би живял и до Матусалови години и не изучи българския народ, негова социален живот, негова твърд характер и волска упоритост. Инак той и днес щеше да чете между редовете на черковния ни устав други редове, други думи, кои да му казват: „Али, тоя народ е болестта на Турция, а дуализмът е *пътника* за нейната смърт!“ Ала Али паша е турчин – фанатик и фаталист, той се надей само на кучешката животна сила на племето си и като приима за бъл[гарски] народ тези, що коленичат и скимучат отпреде му, пее и дума: „Жив е Аллах, жива е Турция! Много са и робите...“ Тъй мислят и нашите чорбаджии и калимавки, тези амфибии, кои в блатото на дуализма намират своя живот, и онез гладички умовце, кои внасят у нас ръждата на западните предразсъдъци и сметта на гнилата вече европейска цивилизация – без да виждат новите явления на живота нито там, дето са се учили, нито тук, дето учат.

Не тъй обаче мисли здравата част на наша народ и неговата емиграция, не тъй мисли всеки свесен и искрен славянин, всеки съвременен човек, в главата на кого се не вие паужина, а стяга мозък, и в гърдите не плакне жабина, а тупа сърце. За нас преобразованията в Турско, обещанията, дуализмът, те са думи без никакъв смисъл, призраци и утопии, кои може да се осъществят нейде си в Китай или Япония, а не на Балканския полуостров между турци и българи, две племена с противоположни характери, нрави и обичаи, с противоположни миросъзерцания. Изход от туй тежко и гнусно положение не са новите окови, новото разделение на тиранството, а народната революция, радикалния преврат, които са триумфални врата за секи народ, особено за нашия, който няма преминало, няма настояще, а има само едно бъдъще и бъдъще светло, защото с другите славяни той ще има що да каже в света, що да внесе в човещината.

Метнете поглед връх историята на Българското царство от Бориса дору до подпадането му под турците и ще видите, че сичкото историко-политическо преминало на наша народ е било току-речи чисто византийско, и в него са живели само царе, боляри и духовни, а той сам всякога е бил отделен с дълбока обществена нравственост от разврата на правителството си, който разврат заедно с християнството се вмъкна в по-горнята част на народа. Наистина, неведнъж народът е явявал твърдата воля на характера си с въстания против царете си, против духовенството си, както във времето на Богомила и Самуила; но сичко това е ставало само тогава, кога властта или сè едно насилието е допирало до къщата му, в коя той сякога е бил нравствено свободен, до семейството му, до понятията му за честта – с една дума, до негова дълбок социален живот, с който се отличават общо славянските народи и частно нашия народ.

Отделен, както казахме, нравствено от правителството си, народът много пъти го е оставял самò да се бори с Византия, самò да си вади очите за престолонаследие; тъй щото тука и бяха главните причини, дето гърците можаха да завладеят навреме България, а варварските турски орди съвсем да я разорят и тъй с твърд крак да стъпят на врата на народа.

Но и при тия страдания, при това страшно насилие, в кое и камъка би се стопил, българинът се затвори от турчина в къщи с челядта си, и както и днес, пял е и слушал е вместо византийската литургия, своята елегическа юнашка песен, вместо стрелата и сабята, хвана ралото и сърпа, ходил е по сборове и по седенки, по тлаки и по черковища – и щом варваринът е погазвал огнището му, кое, както и днес, е било обиколено със снахи и дъщери, със синове и унуци – той е оставял ралото и сърпа, гегата и кавала, хващал е бащина сабя, братова пушка и с „дружина вярна и сговорна" отивал е в Стара планина да мсти за обиди от турци и чорбаджии, да им отнима грабено имане и да пази село и сиромаси.

Такъв е бил българския народ, и ето го и днес пак чист от сяко чуждо влияние, пак с тоя патриархален живот, пак с тази първобитност – след толкова и при такива страдания, пред зори, той се провиква от вратата на къщата си: пее отходня молитва[1] на Турция, на рабството; проклина свойто преминало, което е мрачно и той го мрази; свойто настояще, което е тежко и горчиво, та лесно ще го забрави, и вика: бъдъщето ми, бъдъщето ми! Турция и незваните му водители поднасят му на блюдо преобразувания, дуализми, иерархии; но той сè туй дума и ще дума: бъдъщето ми, бъдъщето ми!

[1] Молитва при погребение.

Но какво е неговото бъдъще?

Нашия народ има свой особен живот, особен характер, особена физиономия, коя го отлича като народ – дайте му да се развива по народните си начала и ще видите каква част от обществения живот ще развие той, дайте му или поне не бъркайте му се да се освободи от това варварско племе, с кое той няма нищо общо, и ще видите как ще той да се устрои. Или не видите семето, зародишът в неговите общини без всяка централизация? Или не видите в него и това що казахме по-горе?...

Всичко това са въпроси и въпроси важни, затуй ний ще се повърнем да ги разгледаме по-отблизо в следващите броеве на „Думата".

[Дума, г. I, бр. 1 и 2 от 10 и 25 юни 1871 г.]

СМЕШЕН ПЛАЧ

Плачете за Париж, столицата на разврата, на цивилизацията, школата на шпионството и робството: плачете, филантропи, за палатите на страшните вапири, на великите тирани – за паметниците на глупостта, на варварството, изградени с отсечените глави на толкова Предтечи, на толкова велики мислители и поети, с оглозганите кости на толкова мъченици за насущния хляб – плачете! – лудите не може никой утеши, бесните не може никой укроти!

Кълнете комунистите, че съсипаха столицата ви и измряха с разбойническите за вас думи: свобода или смърт, хляб или куршум! Плюйте на техните трупове и на труповете на онези жертви на цивилизацията, кои сте прегръщали и прегръщате в лицето на жените си, на сестрите си, на майките си, и днес наричате бесни блудници, защото имаха още сила да се хванат за оръжие и избавят от вертепа на разврата! Хвърляйте кал и камъни връх гроба на Домбровски, защото не стана слуга на някоя коронясана глава, а поборник на велика идея, на висока цел и с гърди твърди се опря на предателите на Франция и виновниците на толкова злочестини в човещината.

Цял свят оплака Париж, цял свят прокле комунистите, и нашата бедна журналистика и тя не остана надире, и тя заплака за бездушното и прокле разумното. Смешен плач! Като че от Нимврода до Наполеона, от Камбиза до Вилхелма войната не представя едни и същите зрелища, една и същата цел с едни и същите средства. Като че Наполеон, в името на цивилизацията, и Вилхелм, в името на божия промисъл, не направиха повече зло, повече варварство в 19-ий век, отколкото напр. Александър Македонски с походите си преди толкова векове. Но там е варварството, там са укорите и проклятията, дето робът, човекът, като не чуят думите му, разумът му, улавя се за крайност и се бори на живот и смърт, доколкото му позволяват средствата, които са низки, защото са малки, а малки само затуй, защото им са ги отнели господарите! Тогава човекът наричат разбойник, развратник, низък и варварин! Такива бяха и комунистите.

Християнството има̀ своите мъченици, доде нарече роба „син божий, син человеческий“; има ги и революцията, за да „направи скитника гражданин“; има ги и ще ги има и социализмът, който „иска да направи човека повече от син божий и гражданин – не идеал, а същ човек, и от него да зависи градът, а не той от града“. Християнството, революцията и социализмът – монархията, конституцията и републиката – те са си фактове и епохи исторически, кои ще отрече само тоя ум, който не признава прогреса в человечеството.

Училището и само училището, казва баба Македония, ще избави Европа от социален преврат – училището и само училището, повтаряме ний, ще я приготви за тоя преврат; но не училището на Златоуста и Лойола, на Вилхелма и Наполеона, а онова на Фурие и Прудона, на Кювие и Нютона – и училището житейско.

Комунистите са мъченици; защото не са важни средствата в борбата им за свобода, а идеята на тази борба. „И свободата ще има своите езуити“, казва Гейне.

Нека сега нашата журналистика задържи сълзите си, както ще ги задържи и европейската – за да оплаче други столици, други варварства и страдания,

кога робът извика на господаря си: кой си ти що плачеш? мъж ли си, жена ли или хермафродит – звяр или риба? *...И ще бъде ден – ден първий...*

[Дума, г. I, брой 2 от 25 юни 1871 г.]

ПЕТРУШАН

„Нам казваха, че те са разбойници, излезли на своите вертепи; но те нищо не зеха, нито даже парче хляб; и ний чухме от тях само едно: Дошли сме да измрем за земята си."

Л. МЕРКАНТИНИ

Пълни три години са днес от оня героически подвиг, подобни на който виждаме само в историята на Италианската революция; пълни три години са от онуй славно събитие, кое направи епоха както в историята на нашата емиграция, тъй и в историята на нашето политическо и умствено възраждане. Какъв спомен за потомството, какъв урок, какъв пример за нас, братя емигранти! Шепа решителни млади момци, без никаква революционна организация, без никакви средства, презрени и гонени – момци, кои претърпяха сичко за една благородна свята цел – минаха Дунава и с живо свидетелство показаха какви съкровища са крият в душата на българина... Наистина, голяма душевна сила тряба да има човек, за да може каза: „Ний си достигнахме целта, защото измираме, а вий още не сте, защото сте живи!"... А това тряба да го каже всеки, който мре за свободата на човечеството; това и казаха с примера си нашите въстаници от 1868 г. под войводите Хаджи Димитра и Стефан Караджа.

Тези мъченици на свободата, що измряха с усмивка на уста, бяха наши приятели, наши братя; с тях деляхме скръб и радост, смях и сълзи; с тях сядахме на бедна и богата трапеза и разговаряхме за съдбата на нашето потъпкано отечество...; с тях деляхме сичко, само смъртта и свободата не можахме с тях да

разделим! Затова елате, братя, да ги споменем с добра и свята памят за нази и славна за наша злочестен народ!

След четите на 1867 г. под войводството на Панайота, Дяда Желя и Филип Тотя, чети, които бяха само за явление на знаменития *Мемоар*, който като галванически ток мина през сърцето на народа и възбуди нервите му, а Турция накара да мисли за положението си – съвсем последователно на другата година трябваше да се начне движението със сичка сериозност и сички средства, що можеха да се разполагат в онова благоприятно време, кога Кандия тънеше в кърви и със секи куршум хвърляше и залъка от устата си, а Гърция точеше сабя, Румъния и Сръбско запретваха ръкави... Тогава ний имахме първия Таен комитет на позива на когото бяхме се стекли да решим съдбата на народа като ратници в славната борба за освобождение. Ала тоя комитет, когото турците по глупост, по праведно нарекоха „комита“, като комета наистина показа само своята бляскава опашка на хоризонта, а кога да покаже ядрото си и се срещне с *безжизнения месец*, без никаква физическа причина свърна от орбитата си, пръсна се и угасна. – Ний останахме сами да решим и съдбата на отечеството си, и своята. Нашите астрономи, на кои очите са сè въз небето, за да има с какво да се утешават и занимават, обърнаха на „комита“ всяко българско сърце и, без да виждат, що се вършеше по земята и в самите тези сърца, заловиха се за бабини деветини и станаха един на други органи на онзи патриотизъм, който вчера викаше народа на въстание, а днес презря и нарече багабонти онези, що бяха се събрали да мрат за негова свобода!

Но поврага тоя патриотизъм и тези бездушни „астрономи“? „Не разум, не логика води народите, а магнетизмът на вярването и одушевлението“, казва един списател във физиологията на народите – и ако нашите „комети“, „астрономи“, литератори не знаеха това, то видяха поне, че не лиги като у тях, а кръв течеше в жилите на онез мъченици, за избиването на кои те бяха причина, като от една страна измамиха Панайота да задържи толкова опитни и приготвени юнаци; а от друга възпротивиха се на приготовленията на Дяда Желя и Филип Тотя – и с това оставиха онез юнаци отвъд без сяка помощ и средства да вдигнат народа...

Дойде пролетта на 1868 и на хиляди юнаци закипя кръвта, хиляди бяха готови да идат да измрат за свобода и в две недели да вдигнат сичкия народ на оръжие! Секи продаваше мило за драго, всеки забравяше бедност и възраст, родители и роднини и секи думаше: на Балкана, на Балкана! Но де бяха нашите патриоти да разберат туй тупане на сърцето, туй сътресение на нервите? Де бяха да отговорят и те с каква-годе жертва на олтаря за освобождение? Де беше Тайния комитет да хване жиците на психическия телеграф и направи съобщение с всичката емиграция; де беше да даде средства и направление на тази жива народна сила? Патриотите бяха там, дето са и днес, комитетът мина като комета, а тези, що викаха: на Балкана, на Балкана – едни се отчаяха, други със затаена злоба сложиха ръце и се заловиха за работа, а трети, кои можаха да намерят средства, отидоха и измряха!

Повече от 200 души излъгани и оголели, оставиха още пролетта името на Българската легия в Белград и с Караджата събраха се окол Хаджи Димитра. При сичките гонения и преследвания от „старите“ (с презрение споменуваме туй име) те найдоха истинни патриоти, добиха средства и минаха, та измряха.

Но само туй ли? Те измряха, но тяхната смърт

беше громен удар за Турция, громен и за нашето отечество – на първата извести падането, на второто възраждането. Сънливия тиранин залитна на трона от думите: „Болгаристан калктъ"[1] и окачи мъртвия Черковен въпрос на галваническа кука, с кое, без да иска, призна името на робите си – призна борбата. Будния народ стресна се силно, огледа се и като не можа да скочи на оръжие, със сълзи благослови великия подвиг на синовете си. Той видя и усети силата си.

И ето и до днес кръвта на тези мъченици не е още засъхнала по бащините ни полета; сенките им бродят денем и нощем и чакат онези, кои от Петрушан им пожелаха „добър час и добра стига!" – чакат нази, братя емигранти, да откопаем костите им и избършем сълзите на техните клети майки, кои са вече майки и нам!

[Дума, г. I, бр. 3 от 8 юли 1871 г.]

[1] България възстана.

ЗЛОТО

Деморализацията, политическия разврат и страшното онуй варварство, с кои е пропито до мозъка на костите турското племе и неговото мършаво правителство, от ден на ден станали са толкова релефни, толкова възмутителни, щото няма око, кое би могло да ги погледне човешки, няма перо, кое би могло да ги опише в смисъл на оплакваня и с цел за поправяне. Вестниците ни отвъд и отсам Дунава – пълни им са в последно време стълповете с такива гнусни злоупотребления, с такива диви зверства, пред кои самия хотентот, самия папуанец, човек, който е още в зверско състояние, и той би потъпил очи, и усетил укор в съвестта си, ако от една страна му плачат, от друга хокат и вадят очите с нечовешките му постъпки, както до днес е правено с турското правителство. Но европейския хотентот и папуанското му правителство далеч са, види се, от тази човешка дарба, от туй подадине. Колко пъти е наказано туй племе, колко пъти е хокано, а и до днес си е сè таквоз, каквото е било, преди да влезе в Европа – или, ако и да е напреднало в нещо си, то е това, в кое напреднаха дивите племена в Северна Америка със запознаването си с европейците – пиянството и блудството. Но и дивацците, що вчера убиха Кука и изядоха трупа му, днес са хора, с голямо образование, с висока нравственост; а таз орда, що запусти Балк[анския] полуостров, в цели петстотин години не можа на връх игла да се повчовечи. Турчина и до днес мяза на пиян звяр, комуто думай какво щеш,

той ще те гледа с кървави очи и сè едно ще мисли – тлъст ли си да го наситиш...

Пакостите (!) по Сърт кюйлери, злодействата по Плевенско и Прилепско, лудостта на пияния габровски каймакам, обнародвани в последните броеве на в. *Македония; Примерите от турско правосъдие*, кои сами следваме в *Думата*, и най-после случките на 13 и 15 юния във Видин, за кои по-долу ни известяват – всичко това са фактове и аргументи, кои напълно и ясно като ден показват турския напредък, онази страшна агония на живочервясалия леш, в коя той, чрез организуванието на болките, с разместянето на червите, иска да протрепери още някое време и с туй направи смъртта по-мъчителна за себе си и по-чувствителна за другите.

Казаните пакости и злодейства, както секи може да види, записани са случайно, и то само в едно окръжие, в един град или село – съвременно с тях колко други и какви по-грозни са станали и стават секи час, сяка минута от сичките краища на нашата потъпкана, поробена и раздрана от злодейци бащиния? Кога такива зверства стават пред очите на европейците в градове като Видин, дето Али паша проважда за юрнек[1] по-образованите си агенти[2], какъвто е Азис паша, бившия едно време Пловдивски сатрап – то какво искат от онези затънтени места, дето сяка краста е мюдюр и каймакам, секи субаш[3] своеволен робовладелец? Но страстната неделя на нашия народ няма още свой Матея и ако да се описват тук-таме някои от ежедневните злоупотребления, и то с голямо предпазване, то това става с цел за оплакване, с надежда за милост, без да се мисли, че злото е в самия характер на турците, а коренът, началото – в самото правителство. Ще чуе султанът, тоя глухоням *баща* на толкова словесни *деца*, плачът на робството пред песента на разврата и смеха на харема, ще разбере и Али паша, началникът на толкова прикрити със закона разбойници, ще се свестят и събудят най-после чувствата на нашите народни хермафродити, на кои дървените мозъци и бегемотски кожи никакъв позор – уличен или исторически, никакъв бич – журнален или волски, не могат вразуми да разберат веднъж за сякога, че церът на Турция е ножът и нашето спасение е революцията!!... Не плач, не сълзи, не молби, а други средства тряба да се дирят, за да се избави народа от тези злодейци, от това нечуто в Европа робство, и тези средства трябат скоро, по-скоро – на днес; защото гангренното дишане на Турция ще зарази и нашата атмосфера, ще причини и нам неизлечими болести. Средствата на турските държавни дервиши[1], за да галванизират още на някое време тоя гнил леш, са: да отцепят една част от народа – презряното чорбаджийство и низкото духовенство – и из нея да вдигнат някаква си монголска аристокрация, някакви си наполеоновски експлоататори и шпиони, кои твърде лесно ще гудят нови клапи[2] на народа, и след смъртта на Турция още на пет века да спрат вървежа народен. Съвсем противоположни тряба да бъдат нашите средства, за да се избавим от едното и от другото: работа, подземна работа, за да се приготви едно народно общо въстание. – Желязото у желязо да се претрий, а не у тялото на народа! – Оплакванията и разкриванието на злото, на турските варварства, трябат като аргументи на

[1] Образец, модел.
[2] Последователи, привърженици.
[3] Полицейски началник.

[1] Мохамедански монаси.
[2] Окови.

тази политическа борба, за сметка на народното мщение; а програма на нашето народно дело да бъде *„Манифестът на тайното българско правителство“*, който последните дни се яви в европейския печат и когото и ний привождаме по-долу тъй както го срещаме в един от румънските вестници. *Пластографически*[1] ли е този акт или не, оставяме да покаже времето; доста е, че показва той, какво тряба да се употреби найпосле за тази свята човешка цел – за освобождението на нашето злочесто отечество!

* * *

За случките, що са станали във Видин на тронния празник на турския падишах, ето що разправя едно писмо от Калафат, съобщено нам от един наш родолюбец от Кральово:

На 13 м. м. за тържеството на празника заповядани били сичките видински българи и евреи, а калафатчани с безплатно с вапора отиват и двойно на връщане – те за свидетели на турската човещина. Наистина, твърде тържествено се начнал празникът и още по-тържествено се свършила илюминацията. От сичките фамилии, що били там, ни една не останала непочетена с турските безчестия и солдатски псувни и кражби, и то не на друго място, а в самия пашовски сарай. Много хорица, жени, деца и девойки отишли си със сълзи, мнозина гологлави. На утрето само у солдатите се намерили 207 откраднати феса. И колко други по-големи беззакония!

Ала за увенчание на празника трябало да стане нещо по-светло от илюминацията, нещо кое „елмаз гиби“[2]

[1] Подправен, фалшив.
[2] Като елмазено.

да блещи на курбанбайрамската[1] престилка на султана. Това, макар и късничко, свършило се от дресировките анадолски бюлбюли[2].

На 15 същ[ия] месец, сир. един ден след празника, жената на някой си Димитър Нишлията, кундураджия от махалата хаджи Спас, като стояла сред пладне на портата, заминуват двама от царските хищни бюлбюли, кои, като видели аниз на шията ѝ, спуснали се, и хванали я да ѝ го вземат. Бедната жена с плач и вик отървала се и побягнала при мъжа си, който бил зле болен; но солдатите по нея – достигват я и в къщи, и когато мъжът като болен нямал що да стори, освен да извика – те замахват с ножовете и пръсват мозъка му, а на жената, коя от страх паднала у несвяст, нанизът зели!

Колко часа е живял бедния кондурджия, не се знае; но знайно е, че солдатите нито са уловени, нито наказани – и случката се повторила и в една еврейска къща в калето.

Какво да кажем на туй? Нищо, освен че наместо карловчето Христя Пулев и подобни нему невинни момци[3] – във видинската тъмница тряба да лежат таквиз царски разбойници, а боят, с който умориха тоя младенец, откакто смъкнаха повече от 100 000 г[роша] от майка му с лъжа, че ще го пуснат – тоя бой тряба да го яде видинският паша; ала... такваз е разликата и правото между господар и роби, между турците и раята!

[1] Празничната (от курбанбайрам – голям мохамедански празник след постите).
[2] Славеи.
[3] Христо беше запрян, че на 1867 г. продал 2 оки барут на един дюлгерин, проводен от четата на Димитра Войняговеца и който казал, че го зема, за да троши камъни в Балкана (бел. на автора).

РЕШЕН ЛИ Е ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС?

„Решен е", крещят цял рояк оптимисти вън и вътре в отечеството ни; „решен е", казва *„Македония"* и *„Право", „Турция"* и *„Отечество";* решен е, ще кажем и ний, като закрием на минута очи пред горчивата истина и се съгласим с възренията на нашите журналисти – решен е; но *кога* и *как, от кого* и *за кого?* Глух ли си, слял ли си? – с праведна гордост ще отговорят нашите цариградски комисари, кои от върха на своеволието си до вчера викаха на самия народ: „ти мълчи, ти си твърде беден, за да имаш право да говориш"; глух ли си, слял ли си? – ще отговорят и народните представители, кои сами не знаят, защо са се събрали в Ортакюю...

Смешно ще се покаже нашето питане после 10-х заповеди на цариградския Мойсей и уставът на нашите Левити – смешно може и да бъде, наистина, ала ний не за смях говорим, не за смях питаме, а идем да разкрием онуй утешително мнение, кое от ден на ден сѐ повече и повече се разпростира в народа, но признаците на кое нашите *пророци* или не могат да видят, или се боят да забележат.

Ако има тука нейде смях, то тряба да е в прогреса на разума човешки, в развитието на историята – че онуй, що вчера е било незиблема[1] истина, необходимо условие, днес е вреден предразсъдък; онуй, що се е считало за утопия, днес е исторически факт. Боговете от Голгота смъкнаха онез от Олимп, конституционния протестантизъм победи монархическия католицизъм; Златоуст и Лойола, Лутер и Калвин онемяха пред „волнодумците" на XVIII-ий и мислителите на XIX-ий век; язичеството падна пред християнството, християнството се обърна на язичество, религията се замени с разумът...

[1] Неоспорима.

Тъй и в политическо отношение. Колко кърви, пот и сълзи са се пролели и колко ще се пролеят, за да стане монархията на конституция, конституцията на република, републиката на *община!* Няма предел умът човешки! Недоволни са народите от настоящето си! Вчера искаха едно, днес търсят друго; туй, що добиха днес с пот и кърви, утре пак пот и кърви проливат, за да го махнат; и отвредом човекът е хвърлен в борба – в борба за свобода, за истина.

В таз борба е смехът и плачът, доброто и злото; в нея е прогреса човешки. Без борба светът и до днес щеше да бъде на точката на Япония.

От таз точка на зрението може и да е смешно нашето питание: решен ли е черковният въпрос, на кое ний и бързаме да отговорим.

Умствените и политически преврати на новата история наша народ проспа под натиска на робството – под власт духовна, много по-лоша, по-варварска и от самата инквизиция – под иго политическо, нечуто в историята на някой народ. Мъртъв лежеше той под папуците на читака и калугера, кога Европа събаряше средновековното здание на робството, на религията, на предразсъдъците, и силни работници за свободата на човека, енергични двигатели на събитията със сълзите си, с кървите си, с речите си въдворяваха нов порядък в историята; мъртъв и забравен лежа той почти до 30-те години на тоя век, кога настана епохата на славянското възраждане и духът на новото време,

на новите идеи повея и в тази забравена на юго-възток на Европа земя. Вечния Балкан, който като Атласа носеше и носи на плещите си тежкия товар на духовното и политическото робство, разведри се и народът се събуди, разправи вкочанелите си членове и тутакси в главата му се завъртяха жизнени дневни въпроси, от кои пръв, най-лесен, най-сгоден и необходим за решаване беше въпросът за освобождение от духовенството, или, както после се нарече, *въпросът черковен.*

Не се мина много време от началото на нашето възраждане и ето вехтата борба между двата елемента – българи и гърци – начна се със сичката сериозност, като борба за живот и смърт, за глад и насущен хляб. В тази борба много праведни и големи жертви претърпя наша народ, много добри патриоти, много пламенни деятели в делото на възраждането и образованието, много мъченици за любовта към ближния измряха в турските тъмници и в заточение, гонени и убивани тайно и явно. Но не по-малки бяха загубите и на разбойническия вертеп Фенер. Великата черква, вселенскиям патриарх, останаха само с титлите си като „великия монгол"; изгони се духовенството, прекъснаха се доходите на дармоядите и – *въпросът се реши.*

Реши се въпросът с жертвите на народа, и реши се още тогава и вредом, отдето се порина властта на духовенството, вредом, дето се поколеба вярата в святостта на Златоустовите кърджалии.

Реши се въпросът, но нашиям политически тиран не беше толкова глупав да не разбере, че с духовенството той изгубва оръдията на властта си, шпионите и заслепителите на народа със *страхът от Бога и почитта към царя,* кои едното олицетворяваха със себе си, другото със самия тиранин.

Видя туй турското правителство и употреби сичкия си вандализъм, за да задържи тази добрина за поданиците си. Въпросът зе друго направление, влезе в нова фаза: обърна се от въпрос за освобождение от една власт, на въпрос да се замени тази власт. Начнаха се мечтанията за народна иерархия, за народно духовенство, с признаването на което признаваше се и българския народ, като народ отделен. Това чакаше турското правителство: с думата народна иерархия то провря кука в языка на тези, що работеха за нея, и в най-грозните времена караше ги да бръщолевят лъжи, неврели-некипели – имаше ли по-смешно, по-глупаво нещо от оня раболепен адрес, който се подаде на Портата във време на Критското въстание от самозвани някои народни представители?

Но доде се продължаваха азиатските тези дипломации, доде се разиграваше безконечната комедия на черковния въпрос, друга пиеса стъпи на сцената на Балканския театър, друго отвлече вниманието на народа – яви се политическия въпрос. Първия трагически акт на драмата потресе афионния мозък на Турция, настръхна ѝ кожата, и тя, за да спре ентусиазма и ръкоплясканията на публиката, за да отложи страшния финал на операта – след дълги колебания, юръшки издаде кокетния ферман за *Българската екзархия.* Но късно беше, не направи той онуй впечатление, кое можеше направи преди 10–12 години! Народът, който в продължение на туй време не седеше със сгърнати ръце, а се учеше и развиваше и с това усети други нужди, други потреби, видя, че не туй той искаше, не в туй е неговото бъдъще, неговата свобода – видя, че вместо гръцкото духовенство или друго, кое иска същите права и власт, същите привилегии, и – ето студенина и нерадение в нареждането на Екзархията, ето неподдръжка за представителите. Въпросът става *несъвремен.*

И наистина, какво ново и полезно ще внесе в жи-

вота народен туй ново духовенство, с какво ще улесни то напредъка на тези неразвити още сили? С какво ще облекчи съдбата на поробения народ? Видяхме разправите между „Македония“ и „Правото“, видяхме и видим постъпките и дебненето, за да хване то юздите или самò юзда да стане на народа – видяхме и представяме си вече: кърджалии със Златоустови проповеди, застъпителни семинарии, розкошно младо духовенство, гласни всенародни лъжи и сичко що е могло да даде кое да е било духовенството вредом и сякога после епохата на християнството.

Въпросът се реши само за духовенството, а за народа ще се реши само кога остане той без духовенство. Но дотогава колко ли още време ще се мине?! Колко ли още жертви ще трябат?

[Дума, г. I, брой 4 от 17 юли 1871 г.]

„ЮГОСЛАВИЯ“

Честитим появяването на българо-сръбския вестник „Югославия“?

...Идеята за югославянска конфедерация е идея на западните панслависти, в противност на онази на руските, програмата на коя се заключава в думите на великия им поет: „Славянските ли *реки* ще се влеят в *руското* море, или то ще пресъхне?“... Няма славянин, южен или западен, няма свесен човек, кой би можал да съчувствува на такава абстрактна идея, каквато е тази на русите, с осъществяването на коя се поглъщат цели народности, отделени една от друга с история, литература, нрави, обичаи. С химическото сливане на подобни народности става композицията на робството, на яда[1], кой принима почти цяло столетие болната Полша. Напротив, няма славянин, южен или западен, няма свесен човек, който да не съчувствува на идеята за югославянска конфедерация, коя няма принципа на робството и сливането на разни народности; а, напротив, сигуранца е за свободно развитие на тези народи, кои ще я съставят.

Отскоро се е появила тази идея между южните славяни; но малко е развита тя между наша народ по причини, че му е проповядвана неискрено и с ущърб за целостта му. Германското съединение със своята деспотическа Прусия и италианското единство със своя Пиемонт и под своя Виктор Емануил са примери, кои

[1] Отровата.

плашат наша народ, защото нито Русия е за него Прусия, нито Сърбия – Пиемонт. Югославянската конфедерация тряба да се проповядва и основе на други, свободни начала; тъй щото ни една от народностите да не бъде онеправдана. Прусецът е немец, пиемонтецът – италианец; но нито българинът е сърбин, нито сърбина – русец...

Друг път ще се върнем връх тоя предмет на приличното му място. Засега честитим само утешителното появяване на в. „Югославия“ с напредък и успех между нашите еднородци.

[Дума, т. I, брой 4 от 17 юли 1871 г.]

ПРИЧИНИ ЗА НЕУСПЕХА НА БЪЛГ[АРСКОТО] КНИЖ[ОВНО] ДРУЖЕСТВО

„Bené merenti, bené profuerit, male merenti, pur erit.“

(ПЛАУТ)

„Qui non vetat peccare cum possit judet.“

(СЕНЕК)

Един от най-лошите табихети е да крие човек истината и с булото на патриотизма да потуля нравствената голота на едно какво да е дело или лице. В 27, 28 и 29 брой на „Турция“ е обнародвана статия под заглавие: „Българското книжовно дружество в Браила“, и съчинителят на тази статия г. Т. Икономов с чувство на патриотизъм, като иска да препоръча туй дружество пред народа, а всъщност само да покрие вътрешната му голота – избягва главните и истинни причини на неуспеха му и подмята други, основани на лошия български характер, на немарене, на недоверие, на завист и на много други подобни *табихети*, кои били убили „волята и енергията“ (!!) на действителните членове и побъркали нравственото и материално напредване на Дружеството. За похвала е патриотизмът у г. Икономова, както секи патриотизъм, основан на истина; но именно това е и за чудене как г. Икономов, който преди два месеца беше в Браила представител на годишното събрание на Дружеството и председател на самото събрание – как не знай същите причини на негова неуспех, а сичката вина стваря не връх тез кои управляват Дружеството, а връх онез кои са го съставили. Тук не е просто незнание – тук г. Икономов явно си криви душата, криви самото дело и с патрио-

тическата си статия не прави услуга нито на Дружеството, нито на народа, а на някои други уж oнеправдани личности. В тоя случай патриотизмът на г. Икономова не е вече добродетел, а подигравка, притворство, оръдие и влиза в числото на „лошите табихети". Писал е г. Икономов под влиянието на „най-живото въображение" и със затворени очи *като намерил достойнство у себе си, намира го и у други*, без да иска да потърси у себе си и онова, което той приписва на онези, които убили „волята и енергията" на действител[ните] членове на Дружеството – без да вижда и у себе си поне част от оня небългарски характер, за който в языка на наша народ има пословица: гарван гарвану очи не вади. Ако не беше туй у г. Икономова, то българските работи в Браила, като: Книжовното дружество, народното училище и женското дружество – щяха да захванат едно от най-характеристичните места в „Пътните му впечатления". Ала, види се, Браила не е таквоз стъпало от стълбата на г. Икономова, каквото е било Търново напр. за други...

Тъй, но тук работата не е за табихетите на г. Икономова и софизмите на адвокатската му статия, а за туй да се даде що-годе по-истинско понятие на народа за Българското книжовно дружество. Затова при сичката си сравнителна слабост пред г. Икономова, с най-голямо смирение си задържам ред повтором да разправя на г-му по-надълго същите причини на неуспеха на Дружеството; а сега ще си позволя да кажа няколко думи връх една само от тях, разкриванието на коя ще принесе голяма полза на Дружеството, ако думите ми се земат във внимание от г-да представителите на събранието сега на 1-ий октомврия; толкова повече като те, сир. думите ми, няма да надминат ни най-тъпото въображение, а ще бъдат основани връх точките на Устава.

В устава на Бълг. кн. др[ужество], гл. II, чл. 2 казано е и писано: *целта на Дружеството е да разпространява всеобщото просвещение у българския народ и да му показва пътя към неговото веществено обогатяване*. С тая голяма цел Дружеството се основа в Браила и днес е в третята година от съществуването си. Питам, дали то днес е могло поне да стъпи в пътя към целта си и дали ще достигне един ден да отговори напълно на тая висока цел?

За да можеше да стъпи в пътя към целта си, Дружеството трябаше в двете си изминали години да се съобрази с устава, когото си е дало като свят законник за управление на делата си – законник одобрен и потвърден с подписите на представители от сичките му членове на първото главно събрание, отворено на 26 септемврия 1869 в Браила, под председателството на Одеский представител г. Пашова. Думам, не се съобрази Дружеството с устава си, защото работата, която трябаше – според устава – да извърши в два месеца, едва я извърши в две години, тъй щото в самото начало уставът се вижда занемарен и деятелността, коя се изискваше за точното и искреното постъпване в делото, беше една от най-фалшивите. А за да не могат да влязат в изпълнение главните точки на устава беше тая фалшивост. А веднъж престъпени главните точки на устава, то е последвало престъпване на целия устав на Бълг. кн. дружество.

И тъй, дето не може Бълг. кн. дружество да се засили в разстояние на две години и да работи съобразно с устава си, главна причина е, че не можеше да се постъпи по най-важните му точки, а работата се почна, да кажа тъй простичко – по шарлатански.

За доказателство на това нека разгледаме само ония точки от устава, кои, като сама душа на Дружеството, се отнасят до способността и достойнс-

твото на действителните му членове, кои само можеха да дадат живот на Дружеството.

Като оръдие при основанието на това Дружество се счита г-н В. Стоянов, който после се избра за действителен член под название и деловодител на Дружеството. Други двама действителни членове се назначиха г. В. Друмев и г. М. Дринов. Последния е избран с условие да си живее там, дето му е занимането, и на втората година той се отказа от заплатата, що му се бе определила от Дружеството в полза на неговото материално замогване. Дружеството се отвори в Браила. Двамата от действителните членове, г. В. Стоянов и г. В. Друмев, трябаше да развият оная деятелност, коя се изискваше от основните точки на устава. Г-н В. Друмев беше под непосредственото управление на г. Стоянова, който се счита за самият ръководител и управител на Дружеството. И тъй при самото започване на работата, сичко гледаше на способностите и деятелността на г. Стоянов.

Пита се сега дали тая личност притежава ония способности и деятелност, за да се постъпи съобразно с главните и основни точки на устава? Да видим.

В глава III, чл. 11 на устава в забележка е казано: „Секи един от действителните членове тряба не само да си е свършил курса на науките в някой университет или в друго подобно висше заведение, или да се е отличил вече на книжевното поприще, *но и да бъде известен с добрите си направления и характер.*"

Далеч от сяко пристрастие към личността на г. Стоянова, а само и само, както вече казах, да дам едно сведение за самата същност на работата, земам да разисквам тия някои главни точки на устава на това Бълг. кн. дружество, кое ни се обещава „да разпространява всеобщо просвещение у българския народ".

И наистина, за да може да се постъпи по висока-

та народопросветителна цел на това Дружество, изисква се непременно действителните членове да бъдат такива учени и нравствени мъже, каквито ги определя горнята забележка от 11 чл. на устава.

Г-н Стоянов, като действителен член на това Книж. дружество, може ли ни показа своите титли от „някой университет или друго някое висше заведение", дето да си е свършил курса на науките? Или пък да ни посочи съчиненията си, с кои да се е отличил в книжевното поприще?

Ако г. Стоянов се лишава от тия преимущества и качества на един учен мъж, то той е избран за действителен член на Бълг. кн. дружество и после наречен уредник на „Периодическото списание" противозаконно на устава на Дружеството.

Може г. Стоянов да е „известен с добрите си направления и характер"?

Да видим и това.

Г[-н] Стоянов преди три години, като дойде във Влашко, представи се при тукашните българи с едно обявление за някакво си негово статистическо съчинение за Българско, което обявление се и обнародва в един от броевете на издаваната тогаз „Дунавска зора"; чрез това обявление г-му събра от простодушните българи, като земаше по една рубла предплата за секи екземпляр, доволно количество пари (от Браила само 100 ав. ж.) и днес – ето три години са – знаменитото мнимо съчинение на платоническия литератор не излиза на бял свят. Види се, че г. Стоянов не е имал написани и не е написал нито първите редове на статистическото си съчинение, а просто с обявлението си е искал да събере стотина-двеста жълтички и е излъгал народа. Инак, ако г-му имаше нещо написано, то в разстояние на три години как-как щеше да го издаде, за да се *отличи в книжевното поприще;* или пък ако

е похарчил хорските пари, то щеше поне да обнародва отломъци от интересното си съчинение в „Периодическото списание" на Бълг. кн. дружество, нещо, кое можеше да направи г. Стоянов, без да похарчи счупена парà.

Това не препоръчва никак г. Стоянова за „известен с добрите си направление и характер". Но кой знай? Може хората с парите си да са убили волята и енергията му!

Друг един факт, който още по-добре характеризува честността и безкористието на г. Стоянова, е преводът на завещанието на покойния Т. Миланович, с което родолюбивия благодетел оставя почти сичкия си имот за училищата свищовско и браилско. Завещанието трябаше да се преведе от български на немски, и таз работа през Браилския австрийски консул падна в ръцете на г. Стоянова, за която и г-му зе, както казват хората, 80 ав. ж., а както сам той изповядва – 40. Да повярваме г. Стоянова и земем за вярна последнята цифра – но и тогава тряба да бъде човек най-низък, най-безсовестен, за да приеме такава сума от парите на двете сюрмашки училища за превод, който няма повече от $^1/_3$ печатан лист. Секи знае, че за най-добър и най-мъчен превод не се плаща повече от 4–5 ж. за печатан лист; а ако времето на г. Стоянова е било тъй скъпо, то трябаше да остави другиму тоя труд и работата щеше да се свърши най-много с 5–6 ж. – дору и без заплата, като е за обща полза. Но г. Стоянов не е искал да изпусне такъв *келепир* и старал се е сам да земе тоя *голям* труд за себе си.

Не зная как препоръчва това г. Стоянова пред „миличкия му народ", но без труд и неправедно се печелят пари само в гората.

В длъжностите на действителните членове в устава гл. VIII, чл. 35 е казано:

„Действителните членове тряба: а) да гледат да доставляват навреме нужните материали за „Периодическото списание", както и за „Сборникът", за да могат тия списания да излизат на свят редовно – според член 2-ий на устава, дето е узаконено щото Дружеството да има два органа: един „Сборник", издаван „два или три пъти през годината", и друг „Периодическо списание", който да „излиза редовно, засега най-малко веднъж в месеца, на известен формат и големина".

Според тези точки на устава от Бълг. кн. дружество, освен „Сборникът", който остана мъртва буква, изисквахa се за първата година 8 и за последнята 12 книжки само от „Период. списание", а издадоха се едвам само три. Причините на това бяха изпървом, че нямало в Браила печатница (тогава се не споменуваше за средства), а сега, че няма средства.

При сичко че в едно обявление от 26 майя 1870 г. Дружеството явяваше, че са отстранили сички пречки, що възпирали издаването на „Сборникът" и „Период. списание" – при всичко това нека предположим, че средствата са причина, дето от „Сборникът" не се издаде ни една книжка, а от „П[ериодическо] списание" само три – но тогава могат ли ни показа г-да действителните членове написан от тях и събран от други учени материал за 20 книжки, кои трябаше да излязат през миналите 20 месеца, за кои почтените членове, а именно г-да В. Друмев и В. Стоянов си зеха платата без никакво угризение на съвестта. В третата книжка на „Периодическо списание" редакцията известява, че има доволно написан и събран материал, но съществува ли действително този материал и ако съществува, такъв ли е, какъвто тряба за едно списание, кое ще разпространява всеобщото просвещение у българския народ – това никой не знай. Страшно е да не е като статистическото съчинение на г. Стоянова!

Както и да е, народът има за две години само три книжки от „Периодическо списание“ и тези книжки му струват освен заплатата на дейст[вителните] членове по 20 ав. ж. на месец, още около 1000 други жъл[тици], разнесени за поддържането на туй тъй многоплодовито Бълг. кн. дружество.

В истата[1] VIII глава, чл. 35, под буква *е* на устава е казано: дейст[вителните] членове „в къщата на Дружеството да отварят беседи, в които да държат лекции, декламации и пр[о]ч. според чл. 2 под буква *g*. А в този 2 чл. под буква *g* е определено какви беседи и лекции тряба да държат дейс[твителните] членове в Браила; тези беседи и лекции ще бъдат *връх различните отрасли на науките, изкуствата и художествата“*.

Да ми простят невежеството г. г. действителните членове, но за мене е *неизвестно* туй време, кога те отварят беседи, държат лекции, декламации и проч., при всичко, че аз желая да чуя нещо от наука, изкуство и художество, особено нещо от статистика за отечеството си, нещо от онез изкуства и занаяти, с кои без никакъв труд се печелят пари. Ако е известно туй време и на самите действителни членове, то умолява се г. Стоянов като е управител на Дружеството да ни каже кои науки, изкуства и художества е изтащил, за да си даде свобода да държи беседи върху различните им отрасли. За това тряба да бъде човек добър специалист или пък голям енциклопедист. А г. Стоянов, ако мисли да държи беседи и лекции връх предмети, които той е само чул или видял, то тогаз той лъже себе си, лъже в същото време и своите добродушни слушатели, и аз смея да уверя г-на Стоянова, че няма честен и истински учен човек, който би смеел да каже, че е в състояние да държи лекции „връх различни отрасли на науките, изкуствата и художествата“ – нещо, кое се отдава тъй лесно на Бълг. кн. дружество, олицетворено в личността на г. г. Стоянова и Друмева.

[1] Същата.

Дотука от сичко, що казах, явно е, че както тази важна точка, тъй и другите горесказани са съвършено злоупотребявани и престъпени при самото започване на Бълг. кн. дружество. Следователно не българския характер, не завистта са причина, дето Дружеството не можа да влезе в пътя на целта си и да достигне какви-годе утешителни резултати, а големите злоупотребления и престъпления на устава. Колкото и да се старае Дружеството да отстранява другите пречки, не ще може да напредне, доде се не сдобие с такива действ[ителни] членове, кои действително да притежават знания и способности, способни да отговарят по познатата си специалност на високата народопросветителна цел, коя Бълг. кн. дружество си задава – цел, коя само една *Академия наук* може да си зададе: защото като се обещава Бълг. книжовно дружество или се едно г. Стоянов (г. Стоянов в никакъв случай не отделя личността си от Дружеството) *да разпространява всеобщо просвещение у българският народ*, това всеобщо просвещение за един народ заключава в себе си сичките *науки, изкуства и художества.* А имаме ли такива специалисти по различните отрасли на науките, изкуствата и художествата, това трябаше да се мисли при съставянето на устава и избирането на действителните членове. А не да думаме сега, че хората убили волята и енергията на онез г-да, кои мислят Българското книжовно дружество за *Академия наук.*

Доста сме си вярвали, че с голи думи ще можем просвети народа, доста сме лъгали бедния народ, да му земаме парицата, а нищо добро да не вършим за него: да му се обещаваме, че ще го просветим, без да бъдем сами просветени с *наука, изкуства и художества.*

Но целта на г-на В. Стоянова, за която е писана и статията на г-на Т. Икономова, не е целта на Дружеството. Затова с втори случай ще [се] постарая да направя и нужната за осветление аналогия на тия две цели.

[Браила, 29 септем. 1871 г.]

ВЕСТНИК „ЗНАМЕ“ (1874 – 1875)

УВОДНИ СТАТИИ

[ЗАДАЧАТА НА В. „ЗНАМЕ“]

Букурещ, 7 декември

Drepful de a vorbi aici I-am de la tară iar nu de la domneavcastra; vă rog dar să-mi respectati cuvintul!

L. COSTIN

„Правото, за да говоря така, ми е дадено от отечеството ми, а не от вас. Моля ви, да ми почитате думите!“ Тие думи е изрекъл един от румънските депутати в камарата в 1872 г., когато партизаните на правителството повдигнаха шумотевица и поискаха да заглушат гласът на справедливостта и негодуванията на патриотизмът. Тие думи повтаряме и ние днес, в началото на своята журнална кариера, когато „Независимост“, после дълга и упорна борба против настоящата горчива съдба на нашият народ, каза своята последня дума и с достойнство слезе от трибуната, и когато ние, уверени, че посеяното на нашата народна нива семе рано или късно ще да принесе своя плод, не можахме да отстъпим пред необходимостта да се подкрепи идеята за нашето освобождение и решихме се да развием „Знамето“ на нашата революционна партия. „Добре, добре! Но към кого именно отправяте вие горереказаните думи на румънския патриотин?“ – ще да попитат някои от нашите читатели. Към вас, господа, към вас – отговаряме ние и бързаме да се обясним. Нашият нещастен български народ няма камара, няма трибуна, отдето да изкаже своята воля, своите нуж-

ди и своите теглила. Единственото негово средство в това отношение се явява неговата журналистика.

Но кой от нас не знае в какво жалостно положение се намират нашите цариградски вестници и каква незавидна роля е играла по-голямата част от нашите емиграционни публицисти.

Ако погледнеме с безпристрастно око в стълповете[1] на нашите цариградски хавадиши[2], то от първият поглед още ще да се убедиме, че под дебелата сянка на босфорските идиоти друго нищо не може да процъфтява, освен политическа лъжа, литературна подлост, дипломатическо раболепие и сякакви други верноподанически добродетели. „Елате, казват нашите доморождени политици-патриоти на народът, елате да обиколим престолът на н. в. султанът и да запеем песента на Лазаря... Трохите, които падат от държавната трапеза на нашият милостив баща, стигат, за да се подкрепи историческият стомах на нашият народ, стигат, за да се поддържи неговото етнографическо съществувание на Балканският полуостров, стигат, за да се осигури неговото политическо бъдъще между другите южни славяни." А народът? Народът продължава да прекарва с християнско смирение дните на своята безконечна страстна неделя, брои часовете на своите несносни страдания и чака възкресението на мъртвите...

Но дванайсетият час е вече настанал, и той сѐ още се надее за милост от своите тирани и сѐ още вярва думите на своите сити и самозвани предводители, че новият живот, когото тие основават на някакви си неизвестни дуалистически начала, ще да дойде постепенно заедно с науката и с образованието. Благи надежди и похвални намерения! Но да видиме до каква степен тие постигат своята цел.

[1] Колоните.

[2] Вестници.

Ние сме съгласни, че както окото е потребно за светлината, ухото за звукът, а разумът за разбирането и най-простите истини, така също науката, образованието и развитието са потребни за който и да е народ, за да достигне до известна степен на своето благосъстояние; но за сичкото това са потребни такива условия, които, за нещастие, у нашият народ не съществуват. Вратата на нашия обществен живот зеят, и вопросите, които е изработило човечеството в продължение на цели векове и които нашият народ е проспал под петите на азиатските варвари, влазят в нашата обществена къща заедно с вятърът и заедно с него излазят, без да оставят каква-годе диря в нашето безвиходно рабско положение. Народът, притиснат и нравствено, и материално, не обръща почти никакво внимание на това, що произхожда около него; оре своята обляна с кръв и със сълзи земя и едвам ли счита себе си за нещо по-горнѝо от своя добитък. А ако понякогаш и да се появлява у него стремление да излезе из това скотско състояние, то това стремление се не простира по-нататък от онзи инстинкт, по който и волът желае да строши хомотът, и птицата да изхвръкне из кафезът, и рибата да изскокне из мрежата.

Разбира се, че при такова едно безотрадно[1] положение на нашия народ длъжността на секи честен и способен патриот е да се поддържа и да се развива тоя инстинкт. Но в това отношение нашите цариградски патриоти журналисти изпълняват ли своята длъжност? Колкото и да е прискорбна нашата присъда, ние ще да отговориме отрицателно. Цяло половин столе-

[1] Нерадостно.

тие вече става, откакто ние броиме епохата на нашето възрождение и при сичкият видим прогрес в образованието и в развитието на известна една част от народът, ние, при сичкият си оптимизъм, не можеме да забележим решително никакво улучшенѝе[1] в неговът многострадален живот. Коя е причината на това? Причината е тая, че както за сяка една личност отделно, така и за цял народ въобще преди сичко е потребно такова едно условие, което човечеството нарича свобода и за което и у нас даже е пролеяно не малко едно количество кръв и мастило. А ако е това така, то как щем ние да придобием тоя неизбежен и досега още не напълно разбран атрибут на човеческото щастие? Чрез наука ли, чрез образованието ли, или чрез оная просяшка песен, която са пели, па и досега още пеят, множество поробени и образовани народи?

За да отговориме на тоя въпрос, ние сме длъжни да се обърнем към нашата емиграционна журналистика и да разгледаме какви средства за спасение са приписвали на народът нашите патриоти и доколко добросовестно са изпълняли тие своята свещена обязаност към отечеството си.

От началото на 1867 г., когато Първият български революционен комитет издаде своят знаменит мемоар, с който се свършваше деятелността на покойният Раковски, и до днешният божи ден в Румъния са се издавали в различно време повече от 10-на политически вестници. Ако разгледаме с особено внимание както деятелността на комитетът и на някои и други отделни личности, така и направлението на гореказаните вестници, то твърде лесно можеме да се убедиме, че и между тие нови политически лечения са съществували няколко различни и даже съвсем противоположни методи. Хигиенистите из комитетът, хомеопатите[1] из своите контори и гимнастиците из кафенетата при сичкия свой умствен и материален капитал и при сичката своя широка програма, наместо да пристъпят до радикалното лечение на народът, т. е. наместо да отрежат от неговото здраво и читаво тяло гангренната част на босфорската болест, тие се заловиха да излагат своята неизпълнима диета в различни брошури, мемоари, адреси, прокламации и др. т. и, най-после, след безполезният моцион[2] на четите в 1867 г. и след необмисленото кръвопускание при Върбовка, тие резюмираха почти сичката своя политическа медицина в девиза на безцветният и продаденият по-после в. „Народност“, която ни учеше на чист български език, че „само праведното удовлетворение на народностите ще да оздрави всеобщият мир“. Разбира се, че сичкото това учение не беше нищо друго, освен една смела дуалистическа безсмислица, която трябаше непременно да изчезне като сапунен мехур, без да принесе каква-годе съществена полза на народът.

И наистина, напразно хористите на това учение, представлявани от „Отечество“ и от „Дунавска зора“, посягаха да уловят наследникът на Мохамеда за ухото, да го доведат в Търново и да го венчеят за престолът на Шишмановците; напразно тие затваряха очите си пред истината и тропаха по чуждите врата за помощ и за милостиня. Народът, който знаеше, че никой не дава на слепците нито злато, нито сребро, а дава им такива строшени, изтъркани и калпави монети, които нийде вече нямат никаква цена и които в калпазанското царство на банкротите се наричат гюлханета, хатихумаюни, хатишерифи, ферма-

[1] Подобрение.

[1] Лекарите.
[2] Разходка.

ни и др. т. – преклони главата си пред необходимостта, оплака няколко стотини свои жертви и задоволи се с решението на несъвременният вече черковен въпрос. Хористите извикаха „да живее тиранинът!“, свиха своите разноцветни знамена и завещаха на народът „да работи и да се надее“, да се учи и да чака, или с други думи, да мълчи и да робува. Видеше се, че после тая епоха, т. е. после решението на черковният въпрос, сичко трябаше да млъкне, сичко трябаше да се помири с нещастията съдбата на българският народ и сичко трябаше да влезе в своят плесенясал петивековен гроб.

Но не тъй излезе. Оная здрава част на народът, която се беше откъснала от неговото живо и изранено тяло и която, разбира се, не можеше да гледа на неговите безчовечни страдания през призмата на дуализмът, улови своят анатомически нож и, под защитата на „Независимост“, събра своите сили в особен лагер и пренесе почти сичката своя деятелност над трупът на „болният човек“ и над тялото на страждущият български народ. „Кръв, кръв! Кръв тряба да се пусне и на единът, и на другият, извика тя в оная темна нощ, когато просящите, на един ред със страждущите, пируваха около трапезата на екзархията и не обръщаха никакво внимание даже и на самия себе си. Единият тряба да умре, а другият ще да земе своя одър и ще да тръгне в пътят на прогресът.“

Разбира се, че тонът, с който се излагаше така ясно учението на нашите радикалисти, оскърбяваше чувствата и деятелността на хигиенистите и тие не приеха да земат участие в общият консилиум за българската свобода. „Независимост“ захвана да негодува и излея сичката своя жлъчка както против тяхното учение, така и против самите тях. Но нямаше какво да се прави. За репутацията на революционната партия и за успешното разпространение нейните идеи тя трябаше или да даде друго направление на своите убеждения, или, из горещата си любов към народът, да слезе от трибуната на своята партия. Тя предпочете последнийото и даде похвален пример за честност и за постоянство. Ние ѝ ръкоплещим.

И така, после преставанието на „Независимост“ на хоризонтът на нашата журналистика не остана почти никаква възможност, за да могат да се изказват болките и страданията на нашия народ; не остана почти никакво средство, за да се поддържа онзи революционен дух, който е покрил вече нашата народна нива и който от ден на ден чака своят жътвар... Какво трябаше да се прави? Да се мълчи ли? Но мълчанието би било престъпление за секи един човек, който обича себе си, народът си и отечеството си.

И ето в името на тая любов ние развиваме своето „Знаме“ и без никакво угризение на совестта си, без никаква злопаметност и без никакви задни мисли подаваме ръката си на сяка една честна и патриотическа душа. За интересът на общата цел ние оставяме настрана сякакви лични страсти и нападения и сичкото свое оружие ще да употребим против враговете на нашата пълна и съвършена свобода; с една дума, ние ще да служиме на оная съща идея, на която е служила и „Независимост“, но с тая само разлика, че с оние съществующи вече у нас партии, с които тя е водила постоянна и непримирима война, ние ще да употребиме тонът на помирението и ще да бъдеме колкото е възможно по-деликатни. Разбира се, че ако нашите убеждения намерят отзив и съчувствие между нашата многочислена емиграция, то нашата обща цел ще да бъде, като-речи, постигната; а ако думите ни се посрещнат със смях и с шумотевица, то и ние ще да се помириме с общата съдба на нашите емиграционни пуб-

лицисти и ще да повториме думите на апостола Павла, който е повтарял в страшните години и нашият първоучител св. Методий: „Не сяду я на совете злых и с злодеями не пребуду, а примкну к невинным и окружу олтар бога моего.“

[Знаме, г. I, брой 1 от 8 декември 1874 г.]

[ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС ЛЕЖИ НА ПЛЕЩИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД]

Букурещ, 14 декември

При прагът на едно близко бъдъще, което, види се, ще да настане после проливанието цели реки човеческа кръв и при началото на което, може би, ще да запустеят големи пространства от нашето прекрасно отечество, окото на съвременният човек се запира пред един вопрос, който, ако и периодически, но сѐ повече и повече възбужда интерес в днешния политически свят. Тоя вопрос е така несправедливо нареченият Возточни вопрос, който е ближен за назе дотолкова, доколкото е ближна и ризата до гърбът ни. Ако е това така, то да запреме и ние своето внимание на него и да видиме каква роля е отредила съдбата да играе нашият народ при разсичанието на тоя гордиев възел.

От онова време, откогато силата на турският деспотизъм захвана вече да пада в Европа и когато здравият разум се убеди, че „болният човек“ тряба да промени климатът си, т. е. да отиде просто там, дето се е начнало неговото детинство, и досега тоя вопрос е преминал през такова множество разнообразни фази, които ние сме не в състояние даже и да преброиме. Возточният вопрос най-напред е бил притежание на Русия (оттука той носи и своето название возточни), после се е решавал между нея и Наполеона I, а най-после, след Кримската война, стана достояние на сичките почти европейски сили. Оттогава насам, както и по-напред, картата на Балканският полуостров се е делила ту между едни, ту между други държави; а народонаселението или,

по-право да кажем, раята в Европейска Турция се е считала просто като стока, която секи би имал право да експлоатира. В онова време ни на една дипломатическа глава не е преминувало през умът, че по полетата и по горите на тоя „европейски Кашемир" живее такова многочислено племе, което има своя история, свой характер и свои нрави и обичаи, което е трудолюбиво и способно за развитие и за политически живот и което рано или късно ще да изяви своето съществование и ще да потърси своята изгубена и потъпкана свобода. Разбира се, че от една страна събитията, които станаха както в животът на Европа, така и в животът на „болния човек" и които с освобождението на Сърбия, на Гърция и на Румъния орязаха донейде крилата на пренесеното някога си из Азия в Европа зло; от друга страна, историческата и етнографическата наука в XIX век, която не независимо от тие събития се не забави да обърне праведно и сериозно внимание на многочисленият славянски елемент в Турция – сичкото това имà такова благотворно влияние на нашият народ, щото той излезе из своето полумъртво състояние, огледа се около себе си, видя в какво низко и отвратително положение се намира и захвана тихо и енергически да работи за своето освобождение, тихо и енергически да приготовлява своето бъдъще. Европа с удивление забележи това ново явление на Балканския полуостров, а оная нейна част политици, етнографи и журналисти, които не виждаха никакви причини да плачат над гробът на Турция, с любов и съчувствие се заловиха да излагат своите програми и трактати за правилното и за рационалното решение на возточният вопрос. Руският „панславизъм", който произхождаше, разбира се, из едно просто състрадание от страната на руският народ към неговите угнетени едноплеменници и който е възбуждал и, за съжаление, и днес даже възбужда постоянни страхове във въображението на дипломатите, престана вече да плаши здравият разум. Возточният вопрос влезе в нова фаза. От вопрос за раздиранието Османовата фереджа той стана вопрос за еманципиранието славянските племена с такава само резерва от дипломатическо благоразумие, щото ни една от европейските държави да се не меша във вътрешните дела на Турция. И така, съдбата на Балканският полуостров се остави сама на себе си, а смъртта на „болният човек" в ръцете на поробените и на полуубиените от него славянски племена.

Но на Балканският полуостров живеят две такива главни племена: българи и сърби. На кое от тие две племена принадлежи честта да повдигне знамето на освобождението и да каже на беззъбата вече Турция: „Стига, часът на твоята смърт настана, а ние сме повикани от самата природа да живееме!" На сърбите или на българите? Разбира се, че който познава съвременното положение на тие два братски народа, то, без да мисли много, ще да отговори, че тая чест принадлежи на първите, т. е. на сърбите като народ, който е осигурил вече донейде своето съществование и който притежава, като-речи, достатъчни средства, за да се реши на такъв един важен и спасителен подвиг. Но какво виждаме ние? Цели 30 или 40 години вече стават откакто българският народ се е надеял на Сърбия да приеме на себе си тая чест и цели 30 или 40 години той се е лъгал в своите надежди. Напразно даже и органът на нашата емиграция „Независимост" е проповядвал в продължението на едно доволно дълго време сближение и споразумение между тие два свезани с общи интереси народа: ние виждаме, че и досега още не се е изработило нищо и че и досега още не се е дошло до никакво споразумение. Колкото и да е прискърбен тоя факт, ние не можеме да обвиняваме нито сръбският, нито българският народ, защото и първият е крив за погрешките на своето правителство дотолкова, доколкото е крив и вторият за своето безви-

ходно робско положение. Ние виждаме само това, че по-голямата част от сръбският народ пъшка под игото на Турция и на Австрия; а белградските дипломати се занимават с вопросът за Зворник и за Сакра! Но да оставиме това и да продължиме своето обозрение, т. е. да видиме де лежат средствата за нашето спасение.

И така, когато ние вече виждаме, че Сърбия е сама дала причини да мислиме, че тя не желае да помогне на своите братя, че Черна гора е в несъстояние да излезе сама из своите природни крепости и че Румъния не особено обича славяните, то питание е, какво тряба ние да правиме, за да смъкнеме от шията си тоя унизителен хомот, който от ден на ден става още по-несносен, още по-убийствен и още по-безчовечен? Тряба да търпиме и да чакаме ли? Или тряба да се запретнеме и сами да решиме своята съдба? Ние вече знаем, че първото е убийствено за нашият народ и опасно за неговото по-нататъшно съществование и развитие; а за второто ще да оставиме да поговори един чужденец, който в продължение на десет години и повече е изучал нашият народ, който го е виждал както в мирните негови земледелчески занятия, така и с оружието в ръцете, „дето не било мъчно да забележи и неговото преимущество пред сичките други съседни с него славянски племена“, и който няма решително никакви причини да лъсти на едно или на друго племе или пък да говори неистина. „Аз мисля, говори генерал Липранди в 1868 г., че ако българите са намислили да направят общо въстание, то возточният вопрос, или по-правилно да кажа, съществованието на Европейска Турция може да бъде съсипано до основанието си; защото, без да говориме за придунавските княжества, т. е. за сегашна Румъния, но и освобождената, като-речи, Сърбия и напълно отделената Гърция са не в състояние да направят онова, което би направили българите сами.“

И така, нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че решението на нерешимият досега возточни вопрос лежи единствено връз широките плещи на нашият немалочислен народ, а смъртта на Турция се намира в неговите яки и напукани от труд ръце. А когато е сичкото това така, то защо да подсмърчаме пред чуждите врата, защо да си правиме мили очи и защо да оставяме да се експлоатира нашето отдавна вече осъдено на множество горчиви опити доверие и нашата безпределна, но неземена и досега във внимание племенна любов? Какво не достига на нашият народ, за да смъкне от шията си хомотът на турския деспотизъм? Сила ли, средства ли, патриотизъм ли или революционна пропаганда! Историята на нашето хайдучество, на нашите частни въстания и на нашата помощ, която сме ние оказвали в множество случаи на произходившите около нас народни въстания, показват доволно ясно, че у нас има и сила, и средства, и патриотизъм, но че у нас не достига само такава широка пропаганда, която е потребна, за да свърже в едно цяло частните или провинциалните у нас революционни проявления, да им даде надлежащето направление и да им посочи целта, към която тряба да устремят своите действия. Ето какво не достига на нашият народ! Ето следователно онова свято и благородно дело, за което ние тряба да се заловим по-сериозно. Разбира се, че само за такъв случай ние ще да имаме право да се надеем в спасение и че само в такъв случай ще да можеме скоро да извикаме с думите на богоприемецът: „нынѣ отпущаеши раба твоего“... Но до неделя ние ще да поговориме за тоя вопрос по-пространно.

[Знаме, г. I, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

[ПРОЛЯТАТА ЗА СВОБОДА КРЪВ ЩЕ ИЗМИЕ ПЛЕМЕННИТЕ РАЗДОРИ]

Букурещ, 21 декември

В преминалия брой на вестникът си ние бутнахме такава една струна от Возточният вопрос, на която звукът може би неприятно да звучи в ушите на някои и други наши племенни конфедератисти, но ние направихме това из убеждение, че при сичкото свое безотрадно положение нашият народ притежава доволно нравствени и материални сили, за да излезе сам на политическата сцена на Балканският полуостров и да премери силите си със силите на издихающият турски деспотизъм. Право ли е това наше убеждение или не, ние оставяме да решат ония близки бъдъщи събития, които се проготовляват в животът на нашият народ, и ще да преминем на оная мощна и високогласовита струна, на която от няколко време насам свирят своите патриотически песни по-голямата част от славянските либерални политици и патриоти. Но преди да дойдем до тая струна, ние сме длъжни да се прислушаме в мотивите на нейните песни и да видиме какво тие говорят на умът и на сърцето на нашият не твърде музикален в това отношение народ.

Ясно и твърде естествено нещо е, че падението на отдавна вече приготвената за смърт Турция зависи както от нейната неизлечима органическа болест, така и от ония млади, чисти и съвременни човечески сили, които са изявили вече своето съществувание в средата на славянският юг и които не ще могат да пристъпят нито една крачка напред, ако не тласнат изгнилата и разкапаната вече Турция в гробът на нейният страшно-заразителен деспотизъм. Но не съвсем ясни и естествени са направленията на тие сили и не съвсем ясни и естествени са стремленията на народите в тоя юг! Само по себе си се разбира, че за да се ускори смъртта на Турция и за да се осигури напълно животът и развитието на поробените от нея племена, то е необходимо нужно, щото силите на тие племена да бъдат събрани в едно цяло и сичката тяхна деятелност да бъде устремлена към една обща и определена историческа цел. Но какво виждаме ние? Ние виждаме, че ако проповедниците на южнославянският съюз или по-правилно да кажем, строителите на дунавската конфедерация и да са изказали вече своята последня дума за начинът, по който тряба да се осъществят техните разумни човечески идеи, то народите, които са повикани да съставят тоя съюз или тая конфедерация, и досега още не са усвоили, като-речи, нищо от тие идеи, и до днес още не са пристъпили към решението историко-политическата задача на своето съществование.

Но да видиме на какви основания лежат тие идеи и до каква степен тие отговарят на понятията, на стремленията и на днешньото етнографическо положение на тие народи. Учението на по-голямата част конфедератисти се заключава в следующата кратка програма: „Турция да се унищожи или да се изпроводи в Азия, а на освобождените изпод нейното иго народи и народности да се даде пълна политическа свобода. На малките и на независимите вече държави, т. е. на Сърбия, на Гърция, на Румъния и на Черна гора, да се даде по една част от турските европейски владения и да се оставят да приберат разпръснатите части на своите народности, а именно, на Сърбия да се даде Босна,

Херцеговина и една част от така наречената Стара Сърбия; на Гърция – Тесалия и Епир; Румъния да се възведе до степен на кралевство и да ѝ се помогне да очертае своите народни граници в Австрия и отчасти в Русия; Черна гора да се съедини със Сърбия, или ако не, то да ѝ се разширят границите на юг с Албания, а на север с една част от Херцеговина; а българите, които населяват България, Тракия и Македония, да съставят едно отделно и независимо кралевство. Цариград да остане волни търговски град под покровителството на великите сили. И така, за да могат освободените и напълно удовлетворените народи и народности да съставят такова едно цяло, което да има доволно сила и тежина, за да стои против сякакви бури и насилия и с това да удържа равновесието в Европа, то да им се допусне да съставят помежду си як федеративен съюз, на когото върховната политическа и законодателна власт или общите международни интереси да се намират в ръцете на един съвет, съставен от равно число представители из сичките независими една от друга части на тоя съюз."

Тоя е накратко най-добросовестният и най-удобно изпълнимият рецепт за решението на Возточният вопрос, тие са, като-речи, най-здравите и най-рационалните начала, на които тряба да се основе бъдащата свобода на Балканският полуостров, тая е, найпосле, оная песен, с която и ние, и нашият народ сме готови да присъединим гласът на своята свещена революционна песен. Но да видиме какъв отзив намира сичкото това в сърцата на оние народи и народности, които историята на разумното човеческо развитие призовава да съставят тоя свободен и свещен съюз, и кои са главните причини, дето идеята за тоя съюз и досега още не намира пълно гражданство в техните политически и литературни кръгове. Разбира се, че ако

правителството на секи един народ да би било изражение на неговата воля и на неговите нужди и стремления, то и Сърбия, и Гърция, и Румъния, и Черна гора отдавна вече би излезли из своите граници, подпомогнали би на българите да смъкнат от шията си ненавистният турски ярем, дàли би край на турското съществование в Европа и положили би основният камък на своето щастие и благоденствие. Но види се, че правителствата и на тие държави не са се занимавали досега с нищо друго, освен да подражават на благоразумната Метерниховa девиза „разделяй и владей", да говорят за някакво си мирно развитие в пътят на цивилизацията и съобразно с общеприетите начала на другите европейски държави и да лъжат всенародно и себе си, и народът си, и здравият разум. Гърция от началото още на своето освобождение и досега не се е занимала с друго нищо, освен с мечтания за някаква си Византийска империя, която да заключава в себе си повече от половината на Балканския полуостров, заедно с нейната стара столица и заедно с крайбрежията на Черно и Адриатическо морета. Тя е гледала и днес даже гледа на Албания, на Македония и на Тракия като на свои бъдъщи провинции и не смята, че тие провинции са населени със съвсем чужди за нея славянски племена, които никога няма да признаят над себе си нейната традиционно-ненавистна власт и никога няма да се подчинят на нейната православно-идиотическа култура. Разбира се, че с такава една държава не само българите, но и сичките почти южни славяни не ще могат да имат нищо общо; така щото гръцкият народ, даже и после смъртта на Турция, ще да си остане в изолирано положение и ще да бъде заключен в днешните граници на своята безплодна и неспособна за по-нататъшно развитие земя. С други думи, Гърция никога няма да влезе като член на южнославянският

съюз и гръцкият народ рано или късно ще да се преобърне на спекулативен пролетариат.

Освен Гърция, друга противоположност или, поправо да кажем, друга спънка за южнославянското единство представлява Румъния. Политическото съществование на тая от сяка една страна обиколена със славяни държава е било плод на руските стремления на Восток и следствие на оная западна политика, която под предводителството на Франция почти сякога се е старала да турне преграда на опасният за нея возточни панславизъм. Разбира се, че от времето на французката хегемония на Возток, т. е. от онова време, когато и румънските патриоти се увериха, че в техните жили тече чиста латинска кръв, то славянският елемент в Румъния захвана да се преследва, числото на румъните в Турция се възкачи до баснословна цифра и Румъния отстрани от кормилото на своето управление онце свои искрени и честни синове, които разбираха положението на своето отечество и които не виждаха друга изходна точка за неговото бъдъще, освен съюзът със славянските племена на Балканският полуостров. И така, после 1868 г., т. е. после падението на Братияновото министерство, и досега Румъния ни е дала доста причини да мислиме, че тя никога няма да обнажи[1] своята отдавна вече ръждясала сабля за идеята на дунавската конфедерация и че и занапред тя ще да основава сичкото свое съществование и сичкото свое бъдъще на капъните[2] на европейската дипломация, т. е. че и занапред тя ще да играе на комар. Следователно и Румъния не представлява никакви особени надежди, че ще да свърже някога своята съдба със съдбата на южните славяни.

---

[1] Да извади.
[2] Везните.

И така, на сцената на Балканският полуостров остават само две свободни държави, на които жизнените интереси са тясно свезани с интересите на нашия народ и които имат особено право за участие в решението на Возточния вопрос. Тие две държави са Сърбия и Черна гора. Първата от тие две държави, която в продължението на сичкото свое ново политическо съществование се е ползувала с особена симпатия от страната на сичките славяни, а особено от страната на твърде ближният до нея български народ, е била почти единствената за него надежда да земе инициативата за освобождението на своето племе и да даде с това повод и на нашия от сяка една страна притиснат народ да въстане против своите безчовечни угнетители. Князуванието на Милоша и на Михаила е ознаменувано с такива надежди! Но и тая ближна и симпатична за нас млада сила до вчера е играла съвсем недостойна роля в отношенията си към своите еднокръвни братия и до вчера е подражавала в стремленията си ту на Румъния, ту на Гърция. За пример на това е достатъчно да припомним въстанието на Лука Вукаловича, бомбардиранието на Белград, Българската легия в 1868 г. и действията на оная шарлатанска Милош Милоевичева компания, която, с разравянието костите на невъзвратно умрелите народни глупости и с разпространението своите ръждиви и глупави идеи чрез средствата на образованието, възбуди такава реакция в духовете на нашето младо поколение, щото из много места на нашето отечество захванаха да се чуват дуалистически гласове, че длъжността на българските патриоти е да очъртаят по-напред етнографическите граници на своят народ, пък тогава вече да мислят за някакво си сближение и споразумение със Сърбия; в противен случай, за целостта на своето народно тяло, България ще да бъде принуде-

на да прегърне дуализмът и още цели 500 години да лежи под игото на варварството. Сичкото това, разбира се, е било горчив плод не само на множество шарлатанствующи и безумствующи Милош Милоевичеви компании, но и на един дълъг ред тъпи и ретроградни правителства и министерства, над гробът на които и ние имаме днес пълно право да смеем заедно със сичкият сръбски народ.

И така, от сичкото това, що казахме дотука, се ясно вече види, че освен Черна гора – която ако и да се е уловила в последнйото време за полите на европейската дипломация, но сичкото нейно преминало ни дава особено право да мислиме, че тя и занапред ще да бъде първа поборница за свободата на Балканският полуостров – ни в една от гореказаните малки държави идиотическият консерватизъм на правителството не е още отстъпил място на идеята за братският и за свободният южнославянски съюз, или ако и да е направил това до нейде, то изключителният и егоистическият патриотизъм е прелял ... иде в гърнето на някакви си исторически завоевателни права.

Дотука ние би трябало да свършиме своето обозрение и да кажеме, че Возток не е още узреял за човеческа свобода и че Турция има пълно историческо право да лочи кръвта на своите християнски поданици; но ние казахме, че правителствата и на тие малки държави не са истинни и верни изражения на народната воля, нужди и стремления, следователно, при сичките свои скръбни заключения за решението на Возточният вопрос, ние се още имаме вяра в тие народи и се още се надеем, че рано или късно Гърция ще да сѐ откаже от своето нечовеческо преминало, Румъния – от своето нечовеческо настояще, а Сърбия, в която гласът на народът придоби особена сила и тежина в последнята своя народна скупщина, ще да влезе в пътят на своето призвание и ще да оправдае толкова годишните надежди и ожидания от страната на своите еднокръвни и едноплеменни братия. Разбира се, че в такъв случай пролеяната за свобода кръв ще да омие сичките племенни вражди и неудоволствия, а братският съюз на освободените племена и народи ще да даде на секи един свой член надлежащето му място на Балканският полуостров.

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

[ЕДИНСТВЕНОТО СПАСЕНИЕ НА НАШИЯ НАРОД Е РЕВОЛЮЦИЯТА]

Букурещ, 4 януария

Дивият, варварският и безчовечният турски ярем, който в продължението на цели почти пет столетия е висял и днес даже с още по-голяма тежина виси на вратът на нашия потъпкан, западнал, но жив и неразвален още народ, е довел тоя народ до такава ниска степен на гражданственост между другите европейски народи, щото мнозина от нашите, може би и искрени, патриоти са дошли до робското и несвременното вече убеждение, че и на нашият народ преди сичко е потребно да се даде наука и образование, знание и развитие, пък тогава вече да се мисли за неговото политическо освобождение, пък тогава вече да му се дава място в историята на човечеството.

Ако тоя вопрос и да е разглеждан в продължението на цели 6 или 7 години от нашата емиграционна журналистика и ако отдавна вече да е решен както от съвременните двигатели на човеческата свобода, така и от стремленията на самите народи за ползата на здравият разум и за ползата на оная част от угнетеното човечество, в която е невъзможно да проникне никаква здрава и истинска наука, но защото това мнение е приняло вече такива широки размери, щото е готово да попречи път на революционните у нас идеи и да им обяви жестока и решителна война, то ние се решихме да преварим ударът и да изнесеме колкото е възможно по-навидело неговите слаби и несвременни страни.

В първият брой на вестникът си ние бутнахме тоя вопрос и казахме, че „както за една личност отделно, така и за цял народ въобще – за да може той да се развие и да достигне до известна степен в своето нравствено и материално благосъстояние, – преди сичко е потребно такова едно условие, което се нарича свобода, а защото това условие не съществува у нас, то и никакъв прогрес, като-речи, е невъзможен“. Но ето чегато за да покаже сичката неоснователност на това наше убеждение, под самият нос на нашата емиграция се появи обявлението за литературно-научният вестник „Знание“, в което „Дружеството за разпространение полезни знания“ ни учи просто и ясно, че дордето един народ се не развие, не образува и не придобие известен капитал знание, дотогава той не заслужава даже вниманието като народ, или с други думи за него е непотребна и невъзможна никаква свобода. Ние ще да се съгласим на минута с делната[1], ясната и убедителна проповед на науката и ще да попитаме самото „Дружество“ как ще то да разпространи между нашият народ науката и образованието, когато за това дело у нас съществуват съвсем неблагоприятни и противни условия? Възможно ли е, щото при тоя варварски деспотизъм, при тие страшни преследвания, гонения и притеснения да може нашият народ да възприеме нещо из здравата и полезната наука и чрез нея да добие какво-годе облекчение в своето положение? Възможно ли е, щото сичкото това да стане, преди да се унищожат тие условия и преди да добие народът пълна политическа свобода?

Ние виждаме, че още от началото на неговото възраждане и до днешния ден той е преминал доста значително временно пространство в своето образо-

[1] Сериозна, разумна.

вание, но ако разгледаме по-отблизо неговото икономическо състояние и неговът робски страдалчески живот, то ще да помислиме, че или никакво образование не е съществувало и не съществува днес у нас, или ако и да съществува, то това образование е непотребно, защото не принася никаква съществена полза на народът. Наистина, у нас има и училища, и читалища, и вестници, и книжарници, и литература, но сичкото това е довело тоя народ до такава степен на човеческото щастие, щото той умее вече доста правилно да запише кога е станало в Турция глад, кога мор, кога пожар, кога са минали царските войски, кога са дошли черкезите, кога е наложен данъкът и на пеленачетата, кога... Но кажете ни, молиме ви се, сичкото това прогрес ли е за един народ, който има такова също право за съществование и за развитие, каквото имат и сичките други народи по светът? Нека говори кой що ще, а ние ще да кажеме, че ако би да се продължи и занапред тоя прогрес, то съществованието на нашият народ е немислимо. Турция е простряла вече своята мъртва ръка връз сичките негови жизнени сили и нищо друго не ще може да я възпре, освен огън и меч.

Но да предположим, че европейският Китай ще да бъде в състояние да влезе в пътят на прогресът и че и на нашият народ ще да се даде такава барем сянка от свобода, за каквато мечтаят нашите чревоугодни и сити дуалисти, то и в такъв случай ние пак ще да попитаме: осигурява ли се с това съществованието, развитието и бъдъщето на българският народ? Както щете, но ние никога не би пожелали на своят народ прогресът на чехите, бъдъщето на поляците и щастието на хърватите. С тие народи ние не можем да сравняваме българският народ, който е забравил вече своето прошедше, който ненавижда своето настояще и който полага сичките свои надежди и едно твърде недалечно бъдъще. Тоя народ се е събудил преди половина столетие и сичката негова деятелност се е заключала досега в стремлението да се избави от онова безпочвено двойно иго, което го беше довело до положение да забрави даже и своето собствено име. Той ритна калимавката, под която беше скриен от влиянието на сяка една нова човеческа идея и която беше намразил до такава степен, щото тя и сега се не ползува с някакво особено от него уважение, видя в какво нещо му не достига, за да излезе съвсем из своето робско положение и дойде до пълно убеждение, че за да може да съществува, нему е потребно да си отърси яката и от варварското турско зло.

Разбира се, че за да направи това, то и науката, и литературата, и поезията, и журналистиката, с една дума, сичката духовна деятелност на неговите водители би трябало да земат характер на политическа пропаганда, т. е. да се съобразят с животът, със стремленията и с потребностите на народът и да не бъде вече науката за наука, изкуството за изкуство, а журналистиката за преживяние старото, изгнилото и отдавно вече изхвърленото европейско гюбре. Но тука може някой да ни каже: науката, литературата, поезията и т. н. са произведение и отражение на самият живот на народът, следователно, ако тие имат такова направление, то това показва, че потребностите и стремленията на самият народ са такива. Да, това би имало смисъл за назе, но само в такъв случай, ако да би и нашият народ се ползувал барем с такава сянка от свобода, с каквато се ползуват в настоящето време чехите, хърватите, сърбите, поляците, ирландците и т. н. Тогава да чакаме и ние да добиеме тая свобода? Чакайте, господа, чакайте и водете народът из пътят на вашият глупав мирен прогрес и той скоро ще да заприлича на оная знаменита карикату-

ра, с която светите отци на втората французка революция се присмяха на своето собствено дело. Тие изобразиха онова животно, което се нарича магаре (да ни прости народът за това изражение), и прекараха от самарят му до пред самата му глава едно дърво, за което вързаха един наръчник сено така, щото муцуната на животното да не може да го достигне. Магарето се стремеше да хапне от сеното и гладно, жъдно и излъгано пристъпяше напред и вървеше в пътят на прогресът. Такъв смисъл има за нас и онзи мирен прогрес, който се проповядва днес в нашият народ, но с тая само разлика, че французкото магаре е вървяло самò, нашето върви възседнато от босфорският идиот, водено от екзархията и карано от нашите свободолюбиви и прогресивни робове. Но стига толкова.

От сичкото това, що казахме дотука, ние не можеме да направиме друго никакво заключение, освен това, че единственото спасение на нашият народ се състои в революцията. Който има уши, нека чуе. Нашата революционна партия скоро ще да покаже де е, какво е и какво иска.

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

[ДА ДРАСНЕМ КИБРИТА НА ВЪСТАНИЕТО]

Букурещ, 11 януария

Редът е сега да поговориме за самата наша емиграция и да кажеме своите две думи за характерът и за направлението на оние революционни идеи, които са хванали вече корен в животът на нашият народ и които твърде скоро тряба да дадат други бои на картата на Балканският полуостров и твърде скоро да притурят нови и светли страници в историята на южните славяни. И ние така също, както и по-голямата част от нашите предшественици емиграционни публицисти, сме били сякога с такова убеждение, че колкото повече се увеличава числото на нашата емиграция отсам Дунавът и колкото повече в тая част от народът ни се появляват развити, здрави и способни личности, толкова повече се увеличава силата на нашият народен протест против робството, толкова повече се осигурява началото на нашата политическа свобода и толкова повече шансове за успех придобива нашата свята и необходима народна революция.

Ако това убеждение и да е право теоретически, т. е. ако и да е основано на сичкият здрав смисъл на народните революции или, по-право да кажем, на народните освобождения, но скръбните факти, които се случиха през последните няколко години в нашия скитнически живот и които чегато със свинец обляха множество изкуствено разпалени сърца и множество изкуствено раздразнени мозъци, успяха донейде да изме-

нят това почти общо убеждение и да докажат на тие същи сърца и мозъци, че това убеждение е непрактично, безумно и даже вредително за народът ни. Секи, който е следил колко-годе за развитието на нашата емиграция, тряба да помни в какво утешително[1] настроение бяха нейните духове в 1867 и в 1868 година и какво благотворно влияние има това настроение на сичката маса на нашият народ. Хайдушките революционни чети, които возвестиха могъществената дума свобода в самата негова среда и които показаха какво може да направи българинът с оръжието в ръцете си; Централният таен революционен комитет, който хвърли прах в очите на Турция и който помисли, че от това непременно ще да излезе душата на болният човек; най-после даже песните в букурещките и в браилските кръчми, които се пееха от нашите голи и гладни майчини и бащини синове – сичкото това се отзоваваше в народът с пълен пулс на нова енергия и с пълна надежда на едно близко и всеобщо въстание. Видеше се, че турският кutan[2], в който са записани нашите безчовечни страдания и меденият месец на османлиите, беше пребросн до последньото свое листо. Но ето, после Петрушанското събитие и после множество други маловажни демонстрации от страната на нашите улични херои, румънското правителство изяде „колективната плесница" от хер Байста, хвърли своето червено знаме и постъпи на полицейска служба у агите. То премести няколко души от нашите по-главни деятели из кръчмите в полицията, из редакциите в пушкарията и из един град в други и сякаш чегато с волшебен жезъл махна и унищожи освобождението на българският народ! Какво произлезе от това. Печални, скръбни

[1] Обнадеждващо.
[2] Книга.

и възмутителни последствия! Петрушанският херой загина със слава и с отворени очи; останалите негови другари наведоха глава и уловиха се за мотиката; а оние пламенни и щедри патриоти, които се приготовляваха за министерски портфейли и които бяха готови да пожертвуват даже една част от греховете си за България, уплашиха се от бялата шапка на Когалничановото министерство, с което мислеха да водят дипломатически преговори из престолният град на своето отечество, скриха се в своите миши дупки и не пропуснаха срокът ни на една полица.

Така се свърши деятелността на нашата емиграция, а с нея заедно политическата и журналната деятелност на множество безцветни и спекулативни личности, според понятията на които патриотизмът е бил средство за прехрана, революцията средство за обогатяване, а свободата средство за достигание до високи почести и слава. Разбира се, че после сичката тая кървава комедия духът на новото време и идеята за революция трябаше да остави левият бряг на Дунавът и да се пренесе на богатата и плодоносна почва на Балканският полуостров. Така се и случи. От 1868 година, т. е. от онова време, когато българският народ видя така доблестно пролеяната кръв на своите синове и когато се увери, че Турция си носи душата в зъбите, сичката деятелност на неговите честни и искрени патриоти се ограничи само в пропагандирането на тая идея и в приготовлението духовете за настъпающите нови събития; така щото в продължението на 7–8 години ние виждаме, че от една страна естествената, но неорганизована както тряба пропаганда, а от друга – безчовечните мъки, неволи и страдания, които са довели народът до отчаяние, са постигнали донейде своята цел. Народът е готов да захвърли своето робско рало и да се залови за решението на своята край-

но несносна съдба; но нему, както и на секи един народ, който се би намирал в подобно положение, не достига оная солидарност между неговите части, която е необходима, за да събере силите му в едно цяло и да произведе желаното действие.

И наистина, в продължение на последните няколко години ние видяхме, че както народът, така и неговата емиграция не можаха да направят нищо отделно. На емиграцията не достигаше помощта на народът, а на народът не достигаше помощта на емиграцията. И така от сичкото това се ражда вопрос, който ние няма никак да сбъркаме, ако го наречеме вопрос за нашето бъдуще и вопрос за нашето съществувание по лицето на земята. Да разгледаме тоя вопрос и да видиме де лежи неговото решение.

Секи вече знае, че българският народ се намира под игото на едно до такава степен варварско и подозрително правителство, щото не само едно свободно или човеческо проявление в неговият живот, но и самото негово съществование се счита за бунт, за престъпление и за посягание върху животът на Османската империя. Разбира се, че при такова положение на работите, за да може да се излезе на краят, т. е. да се приготви по-скоро деният на нашето освобождение, то е необходимо нужно, щото извън тоя европейски Китай да се намери или, ако не съществува, то да се създаде такава една корпорация, която да покрие Балканският полуостров с мрежата на революционната пропаганда, да прибере нейните жици в една галваническа батерия и по тях, като по психически телеграф, да дава тон и направление на сяка една обмислена народна демонстрация и на сяко едно разумно човеческо стремление по пътят на истинната свобода. Тая корпорация тряба да събере в едно цяло разпръснатите и разединените сили на народът, да ги подложи над точна и вярна сметка в паралел със силите на притеснителите и когато вече види, че тие сили са цели, здрави и достатъчни, за да строшат петивековните ръждясали вериги на робството, изведнаж да драсне кибритът на въстанието и да осветли свободата на Балканският полуостров. А ние какво правиме? За тоя кибрит и за стремленията на нашият народ отдавна вече е захванал да говори почти сичкият свят и отдавна вече даже и самите европейски дипломати са се убедили, че само тоя кибрит е в право и в състояние да запали и да изгори Турция и само той ще може да даде край на трънливият, на опасният и на нерешимият другояче Возточни вопрос; а ние, т. е. нашата емиграция и така наречените водители на нашият народ, слушаме с особено целомъдрие тие химни, благодарни сме, че и назе хората захванаха да считат за народ и за човеци, и чакаме то Русия да се умилостиви и да дойде да ни избави, то Сърбия да се реши и да ни помогне, то Гърция да се убеди и да ни придружи, то сам Бог да слезе от небето и да ни даде ум и разум и печени прасци.

И така, ако ние и да сме уверени, че както после деният настава нощ, а после нощта ден, така и нашият народ скоро ще да се реши да излезе на видело и да разреже възелът на своето съществование, но като виждаме, че ние, т. е. пак нашата емиграция, се не простираме по-надалеч от едно просто желание да му се помогне и за това употребляваме различни диети, микстури[1] и слабителни, то не можеме да не кажем, че успехът на неговото възбунтувание е твърде съмнителен и че в такъв случай сичката отговорност пред историята ще да се струпа на нашите умни и разсъдителни глави. Ще да повториме: идеята за твърде

[1] Течно лекарство от няколко вещества.

близко въстание против европейските диваци е проникнала вече в сърцето както на нашето младо поколение, така и на оная маса от народът, която при днешньото свое положение не очаква друго нищо, освен глад, мор или крайна сиромашия. А гладът, морът и сиромашията са такива страшни двигатели на революцията, щото за един залък хляб или за една крачка напред човекът не жалее ни жената си, ни децата си, ни имотът си, ни животът си; а у българинът сичкото това е вече отнемено, погазено, продадено и осквернено. Още една безплодна година, и той ще да издигне косата против причините на своята смърт, пък – или загинал, или оживял – той ще да турне край на своите воловски теглила. Какви последствия ще да произлязат от това? При днешният прогрес на цивилизацията както в изтребителните оръдия, така и в онова човеколюбие, което показаха европейските народи в последните войни и с което особено се отличава полудивото турско племе, Балканският полуостров ще да се преобърне на касапница и може би ще да запустее още веднаж така също, както е запустявал във времето на римското владичество и във времето на великото преселение на народите.

Пред очите на нашият народ лежат две злини: или да остане под игото на турците и да достигне до такова състояние, в каквото се е намирал например израилският народ във времето на инквизицията, или да прегърне революцията и да излезе на неравна борба против своите угнетители. От тие две злини той ще да приеме последнята и ще да се бори или за смърт, или за живот. „Но какво можеме ние да направиме?“ – ще да попита някой от нашите действително родолюбиви емигранти. Ех, господа, вие видяхте какво можеха да направят нашите една шепа юнаци при Кара Исин и видели би какво може да направи сичкият наш

народ, ако да би имал той добро оружие, добри водители и оная малка помощ, която той не можа да посрещне в 1868 година! Знаете ли сега какво иска и какво очаква от нас нашият нещастен и поробен народ? Ако знаете, то ние тряба да бъдеме готови секи ден, секи час и сяка минута да поднесем своята лепта пред олтарят на неговата свобода, защото страшният съд е вече близо и робът не ще да търпи.

[Знаме, г. I, брой 5 от 12 януари 1875 г.]

[ТУРЦИЯ ЩЕ СЕ НАМЕРИ МЕЖДУ ТРИ ОГЪНЯ]

Букурещ, 18 януария

От Возточната война насам, т. е. от онова време, когато Турция влезе в прикосновение с европейските държави, това въртоглаво господарство е захванало сѐ повече и повече да се разлага както вътрешно, така и вънкашно и сѐ повече и повече да задава страх и грижи на своите доктори-кредитори. В продължението на това време развалений стомах на „болният дембелин" не е можал да смели ни една здрава човеческа храна, мозъкът му не е можал да разбере и да усвои ни една политическа диета; а оние зловещи кървави петна, които са се появляли периодически по кожата на неговият организъм и които днес с още по-голяма ясност са се очертали във вопросът за Зворник и за Сакра, в стремленията на Румъния към пълна самостоятелност, в озлоблението на Черна гора за зверствата при Подгорица и в намеренията на Персия да си отмъсти за сторените ней от турските държавни чапкъни стари и нови обиди – говорят твърде красноречиво, че последният час на Турция е вече настанал и че първата пушка, която ще да пукне на нейните граници – било на север или на юг, на запад или на возток – ще да бъде начало на оная знаменита катастрофа, която ще да очисти Балканският полуостров от старото и гнилото гюбре и която ще да даде място на южнославянската чиста братска и човеческа свобода.

И наистина, като погледа човек с по-внимателно око на онова брожение, което произлазя както в империята на османлиите, така и в животът [на] оние млади елементи, които са повикани от самата природа да хвърлят жребие връз нейните ризи, то тутакси ще да се убеди, че тоя час е тропнал вече на вратата на агите и че с нетърпение чака техният положителен или отрицателен отговор, т. е. отговорът на следующите две думи: *война и мир?* Разбира се, че в първият случай „болният човек" ще да покаже, че той се е решил и приготвил да умре доблестно, както въобще е умирал и умира секи безразсъден деспотизъм, а във вторият ще да ни увери, че той желае да си издъхне тихо, спокойно и на ръцете на своите човеколюбиви лекари. Но ако вярваме известията, слуховете и предположенията, с които са пълни в настоящето време стълповете на една доста голяма част от европейската журналистика, то ние тряба да се убедиме, че и лекарите вече виждат, че техният непоправим пациент бере душа и че ако се продължи още за някое време неговата предсмъртна агония, то от заразителното дъхание на смъртта твърде лесно може да произлезе такава страшна епидемия, която ще да се простре връз организмът даже и на Австрия, и която ще да поиска може би много по-големи жертви, нежели оние, които поиска Севастопол или Садова, Солферино или Седан. Но да оставиме известията, слуховете и предположенията настрана и да видиме как стоят работите в нашата обща южнославянска къща и до каква степен тие допират до кожата на нашият народ.

Секи вече знае, че Турция със своята варварска и дерзконадменна постъпка с Черна гора и с другите свои съседи, малки, но силно организовани държави, които тя и досега счита за свои васали, е въоръжила против себе си не само своите исторически неприятели, но и своите даже традиционни защитници. Тие ясно вече

виждат, че без решението на Возточният вопрос тие са длъжни постоянно да проповядват мир и да лъжат себе си и постоянно да се въоръжават и да изнуряват своите сили. И така, ако Европа и да е защищала досега Турция, тоя укор на съвременното човечество, и ако да е проливала своята кръв за някакво си ефимерно политическо равновесие, то тя е правила това по убеждение, че славянските племена на Балканският полуостров не са давали никакви гаранции за самостоятелен политически живот и че нейните банкери и промишленици са извличали голяма материална полза от неспособността на полудивото азиатско племе. Но времената се измениха. Турция достигна до банкротство и заболя от болестта на своята естествена неподвижност; а славянските племена и Румъния, които се ползуваха едвам с една малка сянка от свобода, в късо време достигнаха до такова завидно положение, щото днес са вече в състояние да решат съдбата на своята силна някога си и надменна притеснителка, пред която е треперил, като-речи, и Запад, и Возток. Днес малката оная страна, която се нарича Черна гора и която в продължение на сичкото свое съществование е хвъргала камъни връз голата глава на тиранинът, се е решила да хвърли своята ръкавица в очите на граховският херой и да покаже на Сърбия, на Гърция и на Румъния, че правото за тяхното съществование и бъдъще зависи: 1) от смъртта на Турция, 2) от освобождението на поробените от нея славянски племена и 3) от онзи свещен и лоялен южнославянски съюз, който би бил в състояние да ги свеже в едно политическо цяло, способно да се удържи против сяко едно насилие или нашествие. Разбира се, че ако Турция повдигне тая тежка ръкавица, т. е. ако не удовлетвори напълно исканията на черногорският народ и предприеме война със своите „вековни приятели“, то славянската херо-

иня няма да остане сама. Сърбия, която е претърпяла в последньото време такова множество дипломатически несполуки и която в това също време е обружена[1] от главата до петите, ще да премине Драва и Тимок и ще да удовлетвори исканията на своят унизен народ; Румъния, която е в състояние да прехвърли повече от 50 хиляди добре обучена войска отвъд Дунавът, и която се е убедила вече, че Турция няма да ѝ прости никога претенциите за правото да сключва търговски и политически конвенции с другите държави, ще да придружи своята приятелка Сърбия и ще разедини силите на своята противница; Гърция, на която не е още изстинала кръвта в Кандия и на която правителството не ще да може да се удържи, ако не разшири пределите на държавата си с Епир и с Тесалия, ще не ще, ще да земе живо участие в кървавата операция и, ще не ще, ще да поведе народът си на отмъщение.

И така, Турция ще да се намери между три, а може би и между четири огъня – ако притурим, разбира се, и Персия – и ще да бъде принудена или да премине Босфорът и да се запре в своята първа столица, или да се бори до крайност и да се затрие съвсем от лицето на земята. Тая е нейната настояща или бъдъща участ, която тя не ще може да отвърне; тие са близките и неминуемите събития, които ще да произлязат пред нашите очи! Да, пред нашите очи и в средата на онзи нещастен и поробен български народ, който има и сила, и средства, и патриотизъм, и случай, за да излезе из своето гнуснаво положение, но който не е имал досега само едни водители, които да му возвестят близката минута на страшният ден и които да го поведат към неговото спасение. Днес тая минута вече настана, и ако не ни лъжат симптомите на то-

---

[1] Въоръжена.

ва, че Черна гора, Сърбия и Румъния са готови вече да решат задачата на Возточният вопрос, то, питаме, каква роля ще да играе нашият народ в тая опера, какво участие тряба да земе в нея нашата емиграция? – Българският народ съставлява главното население на Европейска Турция, следователно неговата роля тряба да бъде първостепенна; нашата емиграция знае силите и стремленията на народът, следователно тя тряба да го изведе на тоя път.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

[КАКВО МОЖЕ ДА НАПРАВИ НАШЕТО ДУХОВЕНСТВО]

Букурещ, 25 януария

Разбира се, че като сяка една разумна личност, така и секи колко-годе събуден народ, който е повикан да земе участие в нравственото и умственото развитие на човечеството, преди сичко е длъжен да си избере една каквато и да е определена цел за своят живот, пък тогава вече да търси средства за нейното постигане, пък тогава вече да избира тоя или оня исторически път. Право ли е това наше убеждение или не е, ние не можеме тука да се разпространяваме и да разсъждаваме, но като погледаме в какво положение се намира нашият народ, какви са действията на неговите предводители, пастири и учители и какво направление имат стремленията на нашето така наречено младо поколение, то дохождаме до убеждение, че у нас не съществува нито определена цел, нито честни и искрени действия, нито пък разумни и съвременни стремления.

Секи, който познава по-отблизо българският народ и който не е привикнал да гледа на страждущето човечество през призмата на дипломатическото благоразумие и от върхът на днешният политически разврат, то от първият още поглед ще да се убеди, че такъв щастлив и безопасен живот, какъвто живее тоя нещастен и полуубиен народ, не живеят даже и домашните четвероноги в Европа. А при сичкото това ние виждаме, че нашите предводители, пастири и учите-

ли имат съвсем противоположно мнение за своят народ. Тие са се обесили на неговата шия в името на науката, на образованието и на неговите даже свещени исторически и човечески права, ласкаят го с някакъв си напредок в просвещението и в цивилизацията (в робството и в теглилата) и мислят, че с това тие решават задачата на неговото бъдъще политическо съществование, или ако не, то барем че го приготовляват за едно по-отрадно и по-щастливо положение. Екзархията, за осъществлението на която българският народ прекара, или по-право да кажем, изгуби цели 20 години в борба с двамата заклети свои исторически врагове, и съществованието на която и днес даже поглъща сичката негова деятелност, е принесла такава полза на тоя народ, каквато са му принесли различните хатихумаюни, хатишерифи и гюлханета, и е имала такова влияние на неговият мъченически живот, каквото има например пречистението на умиращият скептик, молитвата – на промененията в атмосферата и заклинанието – на тежките и смъртоносни физически рани.

И наистина, ако нашето духовенство и да би искало да бъде малко по-човеческо от разбойниците на Фенер, т. е. ако то и да би искало да върне барем сотата[1] част от оние грамадни пожертвования, които е направило и прави „стадото" за земното блаженство на своите пастири, то и това предполагаемо желание е немислимо да може да се осъществи под варварските пети на нашите притеснители и при оние общи ретроградни убеждения, с които е въобще надъхано сяко едно духовенство по земната кора. А какво би могло да направи нашето духовенство за своето потъпкано, оголяло и блеюще стадо? Секи разумен и честен човек, който не може да гледа равнодушно на страданията

[1] Стотна.

на брата си, който има в главата си достатъчно количество здрав смисъл и на когото в мозъкът и в сърцето не пъпли кръвта на присмикающите[1] се – той се би погрижил да облекчи тие безчовечни страдания, помогнал би на народът си, който го храни, пои и облича, да смъкне от себе си оковите на своето политическо робство, а с това заедно и оковите на произходящето от него нравствено и умствено невежество; подействувал би да изчезнат из средата на работящият и производителният клас на народът онова множество религиозни глупави суеверия, които са убили и убиват постоянно неговите нравствени, умствени и физически сили; най-после, в името на човечеството и на свободата, въстанал би против сяко едно лъжливо политическо или религиозно учение, което се стреми да разедини силите на народът и да отложи денят на неговото нравствено и политическо освобождение.

А нашето духовенство, което се счита за защитник на народът и в което между наследниците на фанариотите, т. е. между доволно калните личности, се намират няколко млади и образовани хора, какво е направило за своят народ? Нашите слепорождени оптимисти искат да ни уверят, че екзархията е начало на нашето освобождение, че тя ще да извади народът ни из тинята на робството и на невежеството, че тя ще да прибере под своите ощипани крила отдалечените части на народът и ще да огради своето стадо от сяка една чужда и вредителна за неговото единство пропаганда и че ще да положи основният камък на неговото бъдъще щастие и благоденствие; но ние, които имаме твърде малко вяра в калимавката, т. е. които се не надеем за мляко от козлите и които нямаме особена любов към всемирните паразити на човечеството,

[1] Влечугите.

не можеме да видиме онова, което не съществува, и не можеме да предположиме това, което и самата история опровергава.

Наистина, ако ние да би могли барем на минута да забоpавим, че и нашето духовенство е толкова също, каквито са били и ще бъдат, като-речи, сичките духовенства по светът, то би помислили, че дебелите чувства и копринените антерии би могли в кръгът на своите действия да направят барем следующите няколко услуги на народът: 1) като хора, които представляват българският народ пред неговото „отеческо правителство“, тие би могли да бъдат енергически протест против неговите скотски теглила, т. е. тие би могли да го защитят от безчовечните притеснения, даноци, кражби и убийства, които произхождат на сяка една крачка в държавата на разбойниците и които се произвеждат не само от пиените сатрапи на нетрезният идиотин из Долма бахче, но и от сяко едно креставо псе, което е завило чалма на главата си и което носи название правоверен мюсюлманин; 2) като хора, които считат себе си, че стоят по-високо в образованието от средата, която ги окружава, тие би могли да подкрепят и да защитят нашите народни училища, връз които министерството на заслеплението и на държавният турски шарлатанизъм е простряло вече своята реформаторска ръка, за да ги преобърне на текета[1], и в които разпространителите на науката се не занимават с друго нищо, освен да приготовляват нови робове за държавата, нови паразити за народът и нови подобия на себе си; 3) като хора, които познават доколко са свети догматите на фанариотските св. безумци – които догмати и тие сами днес не изпълняват – тие, наместо да запрещават различните народни обичаи, като сборовете, черковищата, кукерите и др., които са останали като единствено утешение на народът, тие би могли да унищожат постите, които са убили енергията и физиологическите сили на по-голямата част от народът и които са довели тоя народ, като-речи, до степента на тревоядните, и 4) като хора, които се ползуват с известни права и влияние над полуубиената рая на н. и. в. шефът на разбойниците, тие би могли да приберат разпръснатите части на народът в едно цяло, да въодушевят и да управят това цяло в пътят към неговото земно, а не небесно спасение; с една дума, тие би могли да направят сичко, което би трябало да направи сяко едно либерално и човеческо духовенство, което не живее само за щастието на своите корми и на което целта не е да злоупотребява само простотата на своето стадо.

[1] Обиталище на дервиши (членове на мюсюлманска религиозна секта).

На нашето духовенство отговорило ли е или пристъпило ли е да отговори барем на една от надеждите на своите духовни чада? Какво добро е дочакал и каква полза е видял нашият народ от това духовенство? Това ли, дето наместо да слуша християнската добродетел „търпи, за да се спасиш“, из устата на едни чужденци шарлатани и на един съвсем непонятен за него език, той слуша тая съща добродетел из устата на своите искрено желани някога си пастири, с придобиването на които той виждаше верни шансове за едно по-щастливо бъдъще? Ние би желали да ни докаже някой, че сме даже слепи в това отношение; но тогава ние няма да престанеме да проповядваме, че при светлината и топлината на полумесецът ни едно наше климатическо растение няма да вдигне връх и няма да принесе плод и че рясата е потребна за който и да е народ не да стои при неговата люлка и да го возпитава в детинството му, а за да го опее и да стои над

гробът му после неговата политическа смърт. Попът е на своето място при погребението, а не при рождението. А нашият народ се намира в оная преходна епоха на своя младенчески живот, в която преди сичко му е потребна свобода, за да може да се развие неговият млад организъм, за да може да се очертае неговият характер и за да може да наякне неговият мозък. Наистина, в тая епоха е потребна за него и наука, и возпитание, но новата политическа идеология за народите ни доказва, че гладният се не учи, че вързаният се не возпитава и че битият не може да пее. Нашите учители и нашето младо поколение тряба да разберат това и да не бъдат барем тие като своите духовни отци. Българският народ не е в гробът на своето преминало, а в люлката на своето бъдъще. А, ако това така, то помогнете му да се отърве от робството!

[Знаме, г. I, брой 7 от 26 януари 1875 г.]

[ТУРЦИЯ ОТИВА КЪМ ПРОПАДАНЕ]

Букурещ, 1 февруария

Намират се още по светът такива Христа ради юродави политици и дипломати, пророци и апостоли, които не само мислят, че Турция е в състояние да проживее още цели столетия в семейството на европейските народи, но които са готови даже да ни уверят, че тоя безжизнен труп, който се поддържа вътрешно само от галванацията на военния деспотизъм, а вънкашно от политическият кеф на няколко приятели на робството, е близо вече да влезе в пътят на един нов живот, да придобие симпатиите на сичкия образован свят и да ни докаже, че неговото съществование е основано на здрави и прогресивни начала и е необходимо за равновесието на Европа и за мирното развитие на трудолюбивите южнославянски племена. Да доказва човек сичката безопасност на това крайно глупаво и варварски безчовечно убеждение е се едно да доказва, че умрелият не може да возкръсне, че историята не върви назад и че човекът не е създаден само за мъки и за неволи. За здравият разум тие свети и незиблемни истини отдавна вече са доказани и приемени за аксиоми, а за сакатите мозъци тие и досега служат за предмет на двоумения, на идиотически разсъждения и на безсмислени пречки в проповядването истината и свободата.

Ако това убеждение относително „болният човек“ – който е станал вече нещастие не само за поро-

бените от него млади прогресивни сили, но и за цяла въобще Европа – и да не е чудно от страната на оние щастливи човечески подобия, на които е твърде широко около шията, за да виждат, че сичко по земята върви по мед и по масло и че днешното положение на народите както на Запад, така и на Возток, е едно от найудовлетворителните; но то е крайно чудно и почти необяснимо от страната на нашите полуубиени робове, над главите на които виси като Дамоклев меч ятаганът на азиатските варвари и пред очите на които преминуват цели милиони живи същества, обковани във вериги и карани като скотове на заклание. За назе не е чудно това, дето различни дипломати, политици, банкери, експлоататори и множество журналисти шарлатани са готови да вдъхнат душа на умиращата Турция и да ни уверят, че нейното съществование е необходимо даже и за нашият исторически живот; за назе е чудно и даже срамотно това, дето между нашите журналисти и така наречените патриоти са се появили и такива сакати мозъци, които са готови да обърнат историята наопаки и да ни докажат с примери из последните събития в Европа, че човечеството е длъжно да стъпи изново в пътят към феодалното право и че смъртните симптоми на Турция не са друго нищо, освен стремление да върви и тя по дирите на Европа. Наистина, ние не можеме да кажем, че правителствата на европейските народи се грижат само за щастието на своите поданици и че по-голямата част от тие народи се не намират в едно твърде несносно положение: ние видиме, че човечеството даже и в оная обетована земя, в която европеецът отива, за да избегне от преследванията на създадената от него цивилизация, че и в нея милиони хора живеят в оковите на сиромашията и под натискът на капиталът; но ние не можеме да сравниме Турция нито с една от

европейските държави и не можеме да помислиме, че тя ще бъде някога в състояние да се възроди, ако предположиме даже, че ще да просъществува още цели хилядолетия. Турция е захванала да пада и да се разнизва именно от онова време откогато нашите слепци виждат в нея някакъв си „творчески дух, който с изкуство и с енергия си пробива нов път и се преобразява и възражда“. Ако тоя азиатски военни лагер и да е бил в състояние преди няколко столетия да задава страх и трепет на цяла Европа, то и това негово преимущество не е било основано на някаква си здрава нравствена сила, а просто на един извънреден религиозновойнствен фанатизъм, който, разбира се, тутакси трябаше да падне, щом влезе в съприкосновение с новият европейски живот. От Махмуда и досега Турция е вървяла с гигантски крачки към своята пропаст, а от времето на Возточната война тя се е държала само чрез милостта и интересът на Западна Европа. А в продължението на това доволно дълго време (даже за животът на един народ), тя, освен че не е изработила нищо човеческо в своят административен или юридически живот, но не е възприняла даже и оние прости съвременни държавни форми, с които европейските правителства покриват донейде робското състояние на своите народи.

Наистина, според думите на в. „Напредок“, в продължението на това време Турция създаде редовна войска, съсипа еничарите, придоби симпатиите на европейското обществено мнение, удуши въстанията в Босна, в Сирия, в Албания, в Херцеговина, в Черна гора, в Крит и в България, покори независимите доскоро племена в Кюрдистан и в Арабия, преобрази войските си и ги приближи до европейските както по число, така и по качество, и създаде една силна и страшна флота; но сичкото това са такива грамадни успехи в живо-

тът на една държава или на един народ, които не струват нито лула тютюн при онзи успех във финансиалното банкротство, в онази административна неспособност и в оная нравствена неподвижност, към които „с изкуство и с енергия“ се е стремила Турция в продължението на сичкото свое съществование от Махмуда и до Азиса. От 1854 г. досега тя е направила някакви си 13 заема, с които е изгубила не само симпатиите на общественото мнение в Европа и симпатиите на своите банкери-арендатори, но и на оние даже свои традиционни приятели, които сякога са седели до главата на „болният“ и сякога са били готови да защищават неговото съществование. За примери ние няма да ходиме надалеч, а ще да се спреме на това последно явление в отношенията на босфорските идиоти към техните въображаеми васали, в което нашите слепци виждат, че дипломатическата победа е от страната на Турция, и ще да попитаме: „вехтият ли ред на работите ще да се повърне на Възток“, или и тука, както навсякъде в Европа, свободата ще намери свои защитници и херои и ще да избави прекрасната и плодоносна страна на Балканският полуостров от прогресът на робството и от „успехите“ на азиатските варвари? На тоя вопрос ние ще да отговориме до неделя.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

[БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ТРЯБВА САМИЧЪК ДА ПОТЪРСИ СВОБОДАТА СИ]

Букурещ, 15 февруария

Минуват дни, години тежки
пъшка в неволя нашият народ;
там падат живи жертви човешки,
там няма, братя, свободен живот!

Мрачна и гнуснава е била историята на нашият народ, тежко и горчиво е неговото съвременно положение. Притиснат от едно варварско и крайно безчовечно иго, обиколен от враждебни на неговото съществование елементи и водим от балдевските, битолските и добруджанските просяци на нашата калпазанска политика, литература и журналистика, той е достигнал нравствено до положението на скотовете, материално до положението на класическите илоти, икономически до просяшка торба, а умствено до оная степен на историческа глупост, против която духът на новото време, пророците и апостолите на социалния преврат в Европа и здравият човечески ум се борят още от началото на първата французка революция.

С други думи, българският народ е роб на турците, роб на себе си, роб на металът и роб даже на своето образование и просвещение. Погледнете на неговът воловски труд, на неговите безчовечни страдания и на неговата даже физиономия, и вие тутакси ще да се уверите, че той действително „работи като вол, събира като пчела и живее като свиня“. Разбира се, че това негово положение може и да се харесва на оние

негови паразити, които се не срамуват и да се наричат патриоти и на които е твърде широко около шията, за да доказват, че преди сичко друго нему е потребна наука, образование, знание, просвещение и азбука на свободата, но в катехизисът на страждущите и на недоволните тие земени назаем думи нямат никакъв смисъл, никаква правда и, ако щете, заключават в себе си даже отрова за неговото бъдъще съществование на Балканският полуостров. Наистина, доста много се е писало и се пише от чужденците за нашият характер, за нашето трудолюбие, за нашите способности и за нашият прогрес в културата, но почти секи един от тие писатели е доказвал и доказва математически, че за да се развият нашите небутнати сили и за да достигнеме ние да бъдеме действително „немци на юг" или „англичани на возток", то тряба да строшиме варварският турски ярем, да отърсиме яката си от това безчовечно робство, което поядa сичката производителност на нашите сили, и да издигнеме на босфорският булевард зданието на свободната южнославянска конфедерация.

Такива са почти заключенията на сичките приятели на нашият народ, такава тряба и да бъде програмата на неговите действия и стремления. Но кажете ни, молиме ви се, кой от нас е разбрал неговото печално и страшно положение, кой е усвоил съветите на истината и на свободата и кой е казал барем две честни и искрени думи на народът си, т. е. да му разкаже що мислят за него чужденците и що е той длъжен да прави, за да излезе из своето робско състояние?

Освен из лагерът на нашата емиграция, в която сякога са се намирали честни и праведни души, и освен от бесилниците[1] на турското безчовечие, ние не сме чули никого другиго да каже на нещастният български народ: „Чуеш ли? Турция вече умира, и ако ти не срутиш сам зданието на нейният деспотизъм, то то ще да [се] струполи, самò връз тебе и ще да те погребе на веки веков!" Наистина, в продължение на последните 40 или 50 години българският народ няколко пъти е дохождал инстинктивно до това убеждение и няколко пъти се е улавял из своето ръждясало оръжие, а в последните десет години неговата емиграция направи доста решителни опити, за да запали огънят на Балканският полуостров, но сичкото това е посрещало спънки не само от страната на европейската дипломация и от страната на съседните с нашето отечество малки държавици, но и от страната даже на нашите така наречени шарлатани дуалисти. А това скръбно и отвратително състояние на работите не можеше да не заблуди някои и други плиткоумни мозъци даже и между нашата емиграция и да ги накара да мислят, че дорде Турция не влезе в кърваво стълкновение с някоя от европейските сили (тука сякога се е предполагала Русия), или дорде Сърбия, Черна гора, Румъния и даже Гърция се не съгласят и не спразумеят помежду си, за да подадат братска ръка на българският народ, то Турция дълго време още ще да бъде язва за Европа и дълго време още ще да пие кръвта на своите беззащитни робове. Никой тука не земаше в сметка нейното финансиално банкротство, никой не виждаше нейната вътрешна леност и неподвижност и никой не вярваше в нейната политическа и административна неспособност. Секи считаше държавата на Абдул Азиса за доволно силна да поддържа своето достолепие пред враговете на нейното съществование, и секи (освен оние, които я познаваха твърде отблизо и които имаха няколко грама здрав смисъл в главата си) мислеше, че тя ще да бъде в състояние да се възроди и да завзе-

[1] Бесилките.

ме почетно място между европейските държави. Така са мислили и мислят изветрелите дипломатически мозъци и това са проповядвали и проповядват шарлатаните на днешната политическа наука. А Турция? – Турция чегато за присмех на сичките тие идиотически убеждения с гигантски крачки е следвала пътят към своята пропаст и с удивителна бързина е достигнала до точката на своето назначение. В продължението на едно твърде късо време тя пропи и изяде, като-речи, сичкото свое бащино имане по чапкънлък[1] и по моди, и с това изгуби почти сичкият свой кредит у европейските чифути; тя съблече и последнята риза от гърбът на своята обрана и одрана рая и захвана найпосле да смучи даже и кръвта из нейните жизнени жили; тя захвана на старо време, като сяка погрозняваla, пияна и презряна публична жена, да лъже, да краде, да псува и да се кара със своите млади съседки; тя най-после захвана да кълне и да укорява своите едновремешни содержатели и куртизани за това, че тие са я оставили без никаква сладка дума и без никаква протекция, и обяви на сичките дипломатически евнухи в Европа, че тя никога няма да се остави да я подиграват старите чапкъни, с които тя някога си е пила, яла и развратничала, и никога няма да допусне да я дърпат за полите уличните пичове, които едвам вчера са излезли из нейните мръсни и задушливи обятия.

Такова е положението и състоянието на Турция, т. е. на тая наша господарка, с която дървените умове искат да свържат съдбата на българския народ, и такива са нейните отношения към Европа и към малките оние държавици, които тя и досега счита за свои васали.

Но Европа – а особено трите северни сили Русия,

[1] Разврат, поквара.

Прусия и Австрия, които са се засрамили вече от своето поведение към старата публична развратница – не желае вече да хвърля бисерът на свинете и няма намерение за процентите на своите златни телци да поддържа тоя срам и укор на съвременното човечество. Малките, но доволно яките сили, Сърбия, Румъния и Черна гора, които не са гъби, за да могат да живеят при вонещото купище на Османа, не желаят вече да слушат любовниците на Турция, да се свиват в пелените на днешните свои граници и за най-малкото право на съществование да тропат на чуждите врата и да плачат над гробът на Наполеона или на Палмерстона. А раята, т. е. нашият беззащитен и полуубиен народ, на плещите на когото тежи сичкият товар на робството и който по своето природно, човеческо и историческо право е законен владетел на България, Тракия и Македония, не може да търпи това унижение, което са търпели само гладиаторите в Рим и евреите във времето на Тита и Навуходоносора, и с пълна вече вяра в своите мишници чака удобна минута и своя Спартак, за да преобърне Стара планина на вулкан и да покаже, че той не вярва вече на никакви и ничии обещания и че може и сам да подири и да придобие своята продадена и потъпкана свобода.

Но на сичкото това, що казахме дотука, „скопените мозъци" могат твърде лесно да ни отговарят с изтърканите свои фрази, че Европа желае мир, че малките държавици около Турция са в несъстояние да премерят силите си със силите на своята войнствена съседка и че българският народ, ако и да е твърде многочислен, но той няма онзи войнствен дух и оная тясна организация, които са два необходими атрибута, за да може един поробен и съсипан народ да въстане против своите угнетители. А за доказателство на своите убеждения нашите куртизани ще да ни приведат при-

мери из последните събития в животът на „болният харсъзин“ и ще да ни покажат, че днешните отношения на Турция към Черна гора (за зверствата при Подгорица), към Сърбия (за вопросът на Зворник и на Сакра) и към Румъния (за правото да заключава търговски конвенции) са такива, които показват, че първата е в състояние да накаже своите „васали“ и е близо „да повърне на возток вехтия ред на работите“.

Ако тоя взгляд на последните дни на Турция и да заслужава пълно презрение от страната на секи един честен човек, който е запознат с животът и със стремленията на гореказаните малки държавици и с изработеното досега убеждение у една част от нашето младо поколение и у сичките почти класове на нашият народ (освен у духовенството и у чорбаджиите), но ние обърнахме на него внимание само затова, за да покажем, че ако европейската дипломация и да отклони и тоя път смъртоносният удар от Турция, то направи това по причина, че тя не желае да види още едно запустяване на Балканският полуостров и че иска да употреби упоителни средства пред последньото издихание на болният. А право ли е това общо мнение на славянските патриоти, ние няма и да доказваме. Ние знаеме само това, че ако тие упоителни средства и да отклонят катастрофата още на няколко години, то първият акт на драмата ще да се захване на Балканът и първата роля ще да се падне на нашият народ. Какъв ще да бъде неговът дебют и неговът талант, това скоро ще да види европейската равнодушна публика. Финалът на тая драма е смъртта на Турция!

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

[В КАКВО СЕ СЪСТОИ БОЛЕСТТА НА НАШИЯ НАРОД]

Букурещ, 1 март

„Да работиме, да работиме, тряба да работиме!“ – се чуват гласове от сичките краища на нашето отечество, а народът ни, който и досега още не е можал да разбере разликата между думите *работя и робувам*, озърта се около себе си и пита: „Какво да работя, как да работя и защо да работя? В продължение на цели пет столетия аз съм заприличал на скот от работа, а вие се още ми пеете старата песен, се още ме карате да робувам и се още ме подканяте като вол. Кажете ми какво да работя и аз ще да послушам вашите искрени гласове; само, знаете ли, аз искам такава работа, която да облекчи моите страдания, която да възнагради моят труд и която да ме извади из това гнусаво робско състояние.“ – „Работи! – отговарят нашите хористи, – защото твоите потреби са грамадни, твоите обществени болки са безбройни, твоите учебни заведения са неуредени, твоите ученолюбиви заведения са презрени, твоите общини са разнебитени, твоето економическо състояние е лошаво и сичко у тебе е подложено под произволът на една несносна и проклета съдба. Работи, за да достигнеш до точката на своето умствено, нравствено и веществено възвишение, и ти ще да заприличаш тогава на народ и ще да бъдеш достоен за почит и за уважение.“ Колкото и да е глупаво и безсовестно да отговаря човек на прави[1] и искрени вопроси с голи и из-

[1] Преки.

търкани фрази, ние виждаме, че почти сичката наша журналистика и днес даже се не занимава с друго нищо, освен да приглаша на плачевната песен на народът, да му казва какви са симптомите на болката му и да му говори: „Потърпи, то ще да ти премине."

За да се убеди човек, че тая манера на убеждения и тая метода на лечения не принася никому никаква полза, то е достатъчно да хвърли един кратък поглед връз днешното състояние на народът, да преброи годините, откакто той е влязъл в пътят на прогресът, и да направи аналогия между неговото прошедше[1] и настояще. Никой не може да откаже, че в продължението на няколко десетки години той не е преминал едно доста голямо разстояние в своето нравствено и умствено състояние, че не е работил, за да развие своите материални сили, и че не е направил жертви, за да излезе из положението на робите; но никой не може да ни докаже, че неговият живот и неговото економическо състояние не са днес още по-безотрадни и още по-плачевни, отколкото са били преди десет или петнайсет години, и че той не върви от ден на ден се по-бързо и по-бързо към своето съвършено изпадвание. Коя е причината на това?

Болестта сама на себе си не може да бъде причина на своето развитие и тя се не лекува и не спира нито с баяния, нито с плачове, нито с молитви, а с унищожението на оние причини и обстоятелства, които са я родили и които ѝ помагат да се развие. Ако е възможно да унищожите или да отстраните тие причини, то организмът на личността или на народът ще влезе в пътят на своят естествен и нормален вървеж, а ако ли не можете то наместо да губите време и да плачете над развалините на своите надежди, изкопайте гробът на Товия и заровете в него това, щото ви е така мило и драго. Но преди сичко попитайте: каква е болестта на нашият народ, кои са причините на нейният прогрес, излечима ли е тая болест, коя е методата, която се рекомендува от здравият човешки разум? Ето вопроси, от които би трябало да се не боят нашите литературни синигери и нашите политически врабци и които би трябало да се решат колкото е възможно по-скоро. Ние казваме по-скоро, защото знаем, че колкото по-дълго време се продължава една болест, толкова повече тя става опасна и неизлечима.

Но да пристъпиме ние да отговориме на горесказаните няколко вопроса. Болестта на нашият народ се заключава в онова състояние на работите в Европейска Турция, което е докарало поробените от нея народи до такава висока степен на сиромашия, която не позволява човеку да мисли за друго нищо, освен за начинът, с който в пòте лицà да изкара своят оскуден насущни хляб. Българският народ се намира под натискът на едно такова несносно и безчовечно иго, което му не позволява да се развие нито в умствено, нито в нравствено, нито в материално отношение. Неговите училища не отговарят на обществените му потребности и на своето назначение затова, защото по причина на лошавото економическо състояние на населението, тие нямат и не могат да имат достатъчни материални средства за поддържание и защото освен варварските преследвания от страната на турският деспотизъм тие страдат още и от това, че оние, които добиват своите познания в тях, не могат да употребят тие познания за никаква и нечия полза. Търговията в Турция не може да прави конкуренция със систематическото разбойничество на правителството и не може да съществува и да се развива при несигурността на животът и на имотът, при баснослов-

[1] Минало.

ните мита и данъци връз произведенията на страната и при оние неразбрани права и привилегии, които се дават на чуждестранните експлоататори пред производителният труд на робовете. Разбира се, че при такова състояние на търговията или, по-правилно да кажеме, на размененнето на трудът и на услугите, никакъв занаят, никакво изкуство и никакво материално благосъстояние е немислимо и невъзможно в Турция. Даже земледелието и скотовъдството, които според плодородието на земите на Балканският полуостров са главният поминък на нашият народ, са много в полошаво състояние, нежели дето и да е в Европа. У нас то е станало символ и емблема на робството, а думата „хора" или „хориати" има еднакъв смисъл и равно значение с думата илоти[1]. А там, дето на човекът са вързани и ръцете, и краката, и дето той не намира в какво да употреби своите знания и познания, то образованието, което въобще служи за ричаг[2] на човеческото щастие и благосъстояние, не преминува през границите на една проста и безполезна грамотност и не служи за друго нищо, освен за това, за каквото служи сяка една мода и сяка една розкош.

И наистина, кажете ни, молиме ви се, каква кариера може да има един образован и развит човек у нас? Но преди да ни отговорите на тоя вопрос, ние ще да укажеме на нашите учители журналисти, литератори, попове и на нашето младо поколение и ще да ви попитаме: не висят ли сичките тие господа на шията на народът така също, както висят гирите на часовникът, които ако и да го карат да върви и да се движи, но не могат да го изведат из състоянието на машината и из колеята[1] на робството? Каква полза са принесли и могат да принесат на народът ни голите думи: наука, знание, образование и просвещение при онова диво угнетение и при онзи безчовечно варварски деспотизъм, който е обградил нашето отечество от влиянието на сяка една здрава и нова човеческа идея и който, като вампир в темнината, смучи нашата топла кръв, нашият живот и нашите даже мозъци из главата? Ние виждаме, че резултатите на нашият 50-годишен прогрес са сиромашията, пиянството, развратът и сичките други атрибути на прехласнатата европейска цивилизация. А това не е ли болест? За да отговориме по-нататък, ние ще да продължиме своето скръбно, неприятно, но нужно и интересно за нашата партия обозрение.

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

[1] Безправен слой от земеделското население в древна Спарта.
[2] Лост.

[1] Врязана из пътя диря от колела.

[ИЗЛЕЧИМА ЛИ Е НАШАТА БОЛЕСТ]

Букурещ, 15 марта

В преминалият брой на вестникът си като говорихме за безотрадното положение на нашият народ, ние с няколко думи дойдохме до заключение, че тоя народ е болен и че болестта му от ден на ден зема пострашни размери. За да потвърдиме думите си, ние казахме, че здравата и истинната наука е неприменима[1] в нашият робски живот, следователно не принася никаква полза, че трудът, по причина на баснословните данъци, кражби и разбойничество, се не цени и не може да се развие, следователно търговията е невъзможна, и че следствие на сичкото това е сиромашията, която ни убива и нравствено, и физически. Да продължиме сега своето обозрение и да видиме доколко сме били ние прави в разсъжденията си.

Ние казахме, че народът ни е болен, а това може да се покаже някак си остро и обидно за оние гладички мозъци, които са привикнали да четат и в иностранната литература химни за нашият напредок, но ние ще да оставиме настрана взглядът на оптимистите и ще да побързаме да попитаме излечима ли е нашата болест или не е? За да утешиме и тях, и себе си, ние ще да отговориме, че е излечима, и за да докажем това, ще да захванеме от край.

Секи един народ, който, ако и да е преминал голямо временно пространство в историята на своето съществование, но който по причина на своите вехти исторически и политически грехове е бил длъжен да достигне до такова положение, щото да проспи почти сичките фази на общественият европейски живот – като се събуди от своят летаргически сън, се счита вече за народ млад, здрав и способен да се развива. Такъв народ е и нашият. Още от началото на своето съществование на Балканският полуостров той е бил народ трудолюбив, енергичен и възприемчив, но историческият ход на работите, който го хвърли в съседство и борба с разлагающият се тогава стари мир, го доведе до такова положение, щото с приемането християнството той беше принуден да се зарази и с болестта на гнилата и развратната в онова време Византия. Постоянната борба за съществование, сродяването на българските царе с византийските императори и приемането на тогавашната православно-идиотическа култура на Византия, от една страна, не дадоха на нашият народ време да развие своят национален характер и да изработи здрави основи за своето бъдъще, а от друга страна, отделиха една част от него и съставиха известната по своята разточителност и развратност българска аристокрация. Народът се затвори със своите язически богове в семейния си живот, ходеше подир царете си да се бие с византийците и с другите околни народи само из омраза към чужденците и из любов към техните богатства и твърде малко се грижеше за това, що произхождаше в неговите погорни пластове. Политически живееха само дворът, аристокрацията и духовенството, на които сватбарските борби с Византия приготовиха смъртта на България. Във времето на Симеона, т. е. във времето на златния български век, България беше достигнала не само до върхът на своята слава и могъщество, но и до

[1] Неприложима.

апогеят на своята смъртоносна болест. Право казва Енгел, че после смъртта на полугъркът неговата държава се е намирала в такова положение, в каквото се намери Франция после смъртта на Людовика XIV. И наистина, когато „славата и могъществото" дотегнаха твърде много на българския народ, то той изяви своята воля в лицето на Шишмановците, а особено на Самуила, и енергически протестува против духовният и политическият разврат на византийските кръщелници; но заразата, която беше пуснала дълбоки корени даже и в семейството на тоя юнак, не допусна народът да изплува из пролеяната от него кръв и протестът на Самуила отстъпи през превъзходството на грубите византийски сили. После Самуила България падна.

Ако във времето на Асеновците тя и да придоби изново своята независимост и ако да достигна до още по-голяма степен на политическа сила, но умореният народ не можеше вече да возкреси в себе си първата енергия и не желаеше вече да поддържа своите паразити. Разбира се, че после сичкото това като съвършено естествено нещо се явява нашествието на турците и едновременната смърт на България и на нейната достойна учителка Византия. Дивото и войнственото турско племе като светкавица премина из Азия в Европа и в едно твърде късо време изтреби сичко, с което се гордееше тогавашното общество. Една част от българската аристокрация остави отечеството си и отиде да подкрепи чуждите елементи, друга загина в отчаяната борба за смърт или за живот, а третя остана, за да бъде изтребена постепенно от двойното духовно и политическо иго. За народът настана дълга и безконечна страстна неделя, той посипа главата си с пепел и се затвори в къщи, за да запази барем своите патриархални нрави и обичаи и да пее своята монотонна елегическа песен. Така се изминаха цели 450 години и когато духът на новото време повея и над неговото леговище, той си подаде главата из къщи и извика: „Съмнало вече! Хората излезли на работа, пили, яли, веселили се, а аз лежа като в гроб и чакам второ пришествие!" В това време старците се закръстиха, жените заплакаха, а децата захванаха да ходят в училището и да се учат и на ум, и на разум. „Видите ли – говореха образованите вече школари, – видите ли? Другите народи живеят щастливо и богато, издигнали са храмове на науката и на изкуствата и блаженствуват под дебелата сянка на своите царе и императори. А сичкото това е направило образованието, науката и цивилизацията. А ние? Отворете и вие тук-таме училища, преведете няколко книги, захванете да издавате всевъзможни вестници и вие скоро ще да стигнете Европа." А между това у нас никой не виждаше, че народът при сичките теглила и мъки не беше още достигнал до такова състояние, до каквото достигна, като се пусна да гони Европа. Тогава той имаше барем що да яде и, прекаран през всевъзможните митарства на робството като през горнило, се беше очистил от византийската болест. Той нямаше вече аристокрация и беше равен пред ятаганът на турският фанатизъм. Но достигнатата европейска цивилизация ощастливи и робите, и господарите. Турците постигнаха това, щото им трябаше, за да заемат мястото на Византия, а ние възприехме сичко, което ни трябаше, за да се намериме в това също положение, в което сме били преди 4–5 века. Както с приемането византийската култура ние се показахме маймуни и достигнахме да бъдеме робове на азиатските варвари, така и със сляпото поддържание на Европа ние ще да достигнеме да бъдеме робове сами на себе си. – Когато е така, то какво тряба да се прави? – Преди сичко ние

тряба да влеземе в самуиловска борба с новата Византия, пък тогава вече да заемеме от Европа това, щото ни е потребно, щото ни не достига и щото е признато за полезно на човекът. В противен случай с нашият живот е неприменимо нищо човеческо и ние твърде лесно можеме да загинеме.

[Знаме, г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

[РАЗДОРИТЕ МЕЖДУ БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ]

Букурещ, 27 марта

Сега ние сме вече в състояние да поговориме за онзи вопрос, за който нашата журналистика е говорила твърде малко, или ако и да е говорила, то сичко, щото е изказала досега, е било повърхностно, косвено и понякогаж даже и пристрастно. Думата ни е за положението на нашият народ относително оние малки държавици, които се приготовляват да бъдат наследници на Турция и които историята призовава да съставят на свободни демократически начала желаната и необходимата дунавска конфедерация. За да бъдеме последователни в разсъжденията си, ние би трябало да направиме кратък един обзор връх сичкото онова, щото се е казало досега за тоя вопрос, но ние не пишеме история, следователно можеме да оставиме това за друго по-удобно време и да преминеме право на самия предмет.

Идеята за южнославянското единство е приняла гражданственост у сичките почти народи на Балканският полуостров (с изключение само на турският) и малко по малко се е простряла даже между враждебните един на други елементи. Европа е забележила това отрадно явление в нашият общи живот и полекалека е дошла до убеждение, че секи един от тие народи е в състояние вече да бъде господар в своята собствена къща и може да води делата си самостоятелно както в нравствено, така и в политическо отношение.

И наистина, в последньото време Возточният вопрос е влязъл вече в пълната своя сила и чака само първи-

ят сигнал на революцията, за да дойде на дневни ред. Даже и нещо повече: и без тоя сигнал ние виждаме, че Европа е захванала да прекарва географически линии през нашите земи и, като-речи, определя границите на сяко едно от интересующите се племена. Почти сичкият европейски печат е съгласен в предположенията си, че Русия, Прусия и Австрия са се споразумели вече помежду си да съставят тритейски съд и да разделят имането на умирающият между отдавна вече пълнолетните наследници. Разбира се, че ако, от една страна, съдиите не пожелаят да приемат рушвети (а това е твърде съмнително), т. е. ако се не полакомят за Босна, или за Херцеговина, за Цариград или за устието на Дунавът, и ако не обърнат внимание на естествените права и граници на интересующите се племена, т. е. ако оставят Сърбия да осъществи своите патриотически мечтания за Душановото царство, Гърция да усвои Албания и Македония, а Румъния да търси Траянови потомци даже и в габровските колиби, то се разбира, че Возточният въпрос ще да се реши неправилно и това решение ще бъде второ начало на оная страшна, безумна и вредителна историческа борба, която доведе турците в Европа и която твърде лесно може да доведе на Балканският полуостров други някои незвани гости, или по-право да кажем, друга някоя цивилизована орда откъм север или откъм возток. „Завещанието на Петър I“ и немското „Drang nach Osten“ имат в това отношение голям смисъл за наза. Но види се, че на историческите уроци държавните мъже на Сърбия, на Гърция и на Румъния не обръщат почти никакво внимание. Сърбия със своята идиотическа пропаганда в северозападните страни на нашето отечество – която пропаганда за срам и укор за сръбският народ се продължава и до днес – в продължението на десет години ни е уверила, че под булото на южнославянското единство тя иска да оплете своята

собствена кошница и не иска да знае за съществованието на българският народ. Гърция, тая традиционна неприятелка на сичко, щото е славянско, при сичката своя неспособност за държавен живот употреблява твърде низки средства, за да простре своята народност чак до Балканът, и прави в това отношение доста успешна конкуренция на сръбските патриоти. А Румъния, която в продължението на сичкото свое съществование е хранила и подкрепяла своята народност чрез румънизацията [на] чуждите елементи, а особено българският, днес с още по-голяма енергия извършва това свое „назначение на Возток“. Тя гони и преследва българската народност в Бесарабия, препятствува на нашата емиграция да помогне на своето потъпкано и поробено отечество и систематически прелива сичкото, щото е чуждо (освен немско), в гърнето на своята дако-ромейска цивилизация. Колкото за последните две държавици, тяхното поведение относително „робовете в Турция“ е простително донейде, ако земем във внимание това, че тие и досега още се боят от панславизмът; но за Сърбия – нейното поведение относително „браћа булгарима“ е глупаво, отвратително и даже необяснимо за свободната дунавска, балканска или южнославянска федерация. Затова при подробното разглеждане отношенията между народностите на Балканският полуостров ние ще да обърнем особено внимание на Сърбия и ще да се постараем да определим, колкото е възможно по-безпристрастно, нейните отношения към нашият народ. Засега ще да кажеме само това, че дордето се не обяснят и не изравнят тие отношения, то никакво споразумение и никакво съединение е невъзможно между двата братски, съседни и еднoплеменни народа.

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

[СЪРБИЯ И НАШЕТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ]

Букурещ, 3 априлия

На Балканският полуостров живеят две главни племена, в ръцете на които се намират двата края на онзи гордиев възел, когото ние сме привикнали да наричаме Возточен вопрос. Тие племена са българският и сръбският народи, които както по географическото свое положение, така и по своята уважителна многочисленост са обърнали вече на себе си вниманието на Европа, а със своят характер и трудолюбие са спечелили общественото мнение и симпатиите на сичкият почти образован свят. България и Сърбия са прави[1] и законни наследници на европейският Кашемир, а тие две сестри отдавна вече са в състояние да кажат на своите белисани и червисани стари съседки, че тие са двете хубавици, които тряба да разделят ябълката на раздорът и отдавна вече би трябало да плеснат с ръце и да се прегърнат в името на братството, на свободата, на равенството и на оние демократически начала, на които е основан животът и на българинът, и на сърбинът. Но причината, дето тие две млади и прекрасни сили стоят и досега една срещу друга и не вършат почти нищо друго освен това, че обтягат краищата на възелът и с това още повече затрудняват неговото развезване, е онова тайно и кокетливо недоверие, което е посеяла между тях историята на тяхното гнусно преминало и което и днес даже се възбужда от жениxите и на едната, и на другата сестра. Разбира се, че ако това положение на младите хубавици и това безумие на техните филологически куртизани-политици се продължи още няколко време (да не казваме няколко години), то твърде естествено нещо е, че ще да се намери някоя стара и умна държава, която да раздели черупките на орехът между препирающите се и за своята услуга да изяде сама ядката.

Наистина, скръбно нещо е да погледне човек на положението, на антипартиите и на неискрените стремления и отношения на двата братски народа, но сичкото това е станало вече факт, когото ние не можеме да оставиме да избегне вниманието на нашата революционна партия и на оние наши братия, които твърде много нещо очакват от Сърбия. Защо да си закриваме очите пред истината, когато оние, които разделиха нещастната Полша, се приготовляват да извършат тая съща операция и над трупът на Турция? Защо да мълчиме и да скриваме своите слабости, когато вътрешните наши нещастия се умножават от ден на ден и когато за изходът из това страшно положение у нас не остава друго нищо, освен с огън и с меч да разчистиме пътят към своето спасение? Ние сме казвали и казваме, че додето се не обяснят и не изравнят отношенията ни със Сърбия, то никакъв съюз и никакво споразумение е невъзможно между южните славяни. Ние ще да се лъжеме и ще да лицемериме един пред други дотогава, додето настане часът на нашето окончателно унищожение. На кого ще да се обрушат[2] тогава проклятията на свободата и на човечеството? Кой ще да бъде отговорен пред съдът на историята?

[1] Преки.

[2] Стоварят.

Още от началото на своето съществование и досега Сърбия е била неискрена към българският народ. Нейните всевъзможни правителства от Милоша и до Милана, освен че не са желали никога да ни помагат, за да смъкнеме от шиите си варварският турски ярем, но сякога почти са се старали да възпрепятствуват на нашето освобождение и сякога почти са гледали да се възползуват от нашето доверие, от нашите сили и от нашата кръв. Във времето на частните български въстания в 1838, 39, 40 и 41 години Милош се е отнесъл твърде подло към нещастните наши въстаници. Въстанието при Шаркьой, което е броило в себе си повече от 20 000 бунтовници, е било усмирено от „освободителят на Сърбия". От една страна, той възбрани сяка една помощ от страната на сръбският народ, а от друга страна, изпроводи своят министър Петрониевича да убеди въстаниците да се разотидат по къщята си. После това Петрониевич и един представител от въстаниците отидоха в Цариград да се молят на султанът да облекчи робското положение на раята, но това ходене нема никакъв успех. „Българите би издействували за себе си нещо повече, говори руският генерал Липранди, ако да не би било вмешателството на Милоша, на което се тие довериха така сляпо. Милош е гледал да угоди повечето на султанът, нежели на българите."

Това същото ние видиме и в Нишкото въстание, при което в онова време се присъединили въстаниците из Видинският пашалък, из Шаркьой и из Враня. „Когато въстанието стана страшно, говори пак генерал Липранди, Мустафа паша Нишки се обърна с найубедителна просба към Милоша да уговори българите за неговата полза. Милош тутакси събра сенат и ако мнозина искат да кажат, че той е покровителствувал това въстание, сръбското правителство реши да пази пълно невмешателство. Милош обнародва един указ, чрез когото запретяваше сяко едно намисание в работите на българите, и за да прекъсне сяко едно сношение с въстанието, огради границите си с войска." В това време свирепите турски войски изгориха повече от 150 български села и произведоха такива страшни и отвратителни зверства, каквито се не срещат даже и в най-черните страници на нашата история. И сичкото това е произлязло из благодарност към святата кръв на нашите „бекяри", която тие така юнашки проляха за свободата на Сърбия! А историята мълчи за това!

Още по-неискрена роля е играл в това отношение синът на Милоша, когото Сърбия и до днес оплаква. „Великият Михаил" е правил това същото, което е правил и баща му, с тая само разлика, че от нашето глупаво доверие той е можал да извлича полза барем за себе си. За нас са памятни годините 1862 и 1867, в които Сърбия се подигра така небратски с нашите найсветли чувства. Правителството на Михаила събра в 62 година няколко хиляди българи под предводителството на Иля и на Раковски, обеща им се да им даде помощ и оружие и да ги пусне да преминат през границите, за да произведат въстание на Балканскиит полуостров; а всъщност неговите намерения бяха да уплаши само Турция и без капка кръв да придобие белградските крепости. Като извърши тоя свой знаменит подвиг, тогавашното правителство се постара да скара българските предводители и за да изпълни желанието на Турция, проводи своите „браћа бугаре" да си оплакват дните и годините. Това същото произлезе и в 1867 година.

Когато Сърбия видя, че българските патриоти се приготовляват вече сами да вдигнат народът на въстание, и когато нашите юнашки чети ѝ известиха

това с връщанието си от Балканът през нейните граници, то правителството на Михаила науми да се възползува и от това сгодно обстоятелство. То влезе в споразумение с българските патриоти в Букурещ, събра и състави знаменитата българска легия и захвана изново да плаши Турция с всеобщо въстание на Балканският полуостров. Секиму е вече известен печалният изход на тая смешна комедия. Сърбия изгони турците из Белград, но с това заедно изгони из себе си и българското доверие. Оттогава и досега тя се не е погрижила никак да поправи своите погрешки, а напротив, в сяко едно отношение е показала своята неискреност къмназе. После катастрофата при Топчи дере регентството, а особено Близнавац, който искаше да играе в миниатюрен вид ролята на Бисмарка и който считаше Сърбия за Пиемонт на южнославянското обединение, употребляваше твърде гнуснави средства за постиганието своите цели. От една страна, той лъжеше и подкупуваше нашите „патриоти", т. е. хвърляше кости на оние псета, които в противен случай би лаяли против него, а от друга страна, с помощта на идиотическата и шарлатанската Милош Милоевичева компания разшири и усили до такава степен пропагандата на сърбизмът в западните краища на нашето отечество, щото при сичките прикрития от страната на подкупените българският народ, а особено неговата емиграция, от която мнозина познаваха Близнаваца още от времето на легията, с ужас забележи подлите стремления на мечтателите за Душановото царство; така щото това, което доскоро беше само едно просто предположение, една проста проблема, днес стана вече факт и аксиома, която не могат да не забележат даже и искрените и честните патриоти на сръбската Омладина.

Ако белградската журналистика и да се занимава повечето с Китай и Япония, отколкото с делата и със страданията на своите поробени братя, и ако и очевидно и да избягва вопросът за отношенията на Сърбия към българският народ, но последнята народна скупщина изяви негодуванията на сръбският народ към досегашната политика на неговото правителство и това ни дава право и надежда да мислиме, че при такава една скупщина и при едно либерално, активно и патриотическо правителство Сърбия ще може да поправи своите исторически погрешки и сближението на южните славяни ще да влезе в своят естествен път. Дотогава сяко едно обещание от страната на сръбските патриоти ще да бъде за назе лъжа и лицемерие, а сяка една дума за съжаление – присмех на нашите страдания.

Дотука ние свършваме своите обвинения към Сърбия за нейните неискрени към нас отношения, а допъти ще да се повърнем да видиме на какви основания тие би могли да се изравнят. Въпросът е важен и ние се надеем, че няма да дотегнеме на читателите си.

[Знаме, г. I, брой 13 от 4 април 1875 г.]

[САМО РАЗУМНИЯТ И БРАТСКИЯТ СЪЮЗ МЕЖДУ НАРОДИТЕ ЩЕ УНИЩОЖИ ТЕГЛИЛАТА]

Букурещ, 1 майя

Само разумният и братският съюз между народите е в състояние да унищожи теглилата, сиромашията и паразитите на човеческият род и само тоя съюз е в състояние да въдвори истина, свобода, братство, равенство и щастие на земното кълбо. Дордето народите бъдат разделени помежду си с машинациите на своите всевъзможни империи, конституции и републики и дордето тие, из сляпо едно низкопоклонничество към божиите помазаници, гледат един на други като на врагове, дотогава не ще да има щастие на земята, не ще да има бял ден за човекът. Правителството и привилегированите класове у секи един народ ще мъчат и притесняват сиромахът, ще да поядат неговът труд, ще да го държат в невежество, ще увеличават в квадрат и в куб неговите исторически глупости и в заключение на сичкото това ще да го изпровождат да бие и да изтребява брата си или да бъде бит и изтребен от него. Разбира се, че ако да би могли народите да разберат веднаж за сякога де лежат изворите на техните страдания, то тие тутакси се би убедили, че главните и единствените техни врагове са самите техни правителства и онзи клас паразити, които, за да могат да прекарват своят празен и вредителен живот, са станали душа и тяло с тираните и под покровителството на „законите" упражняват принципите на лъжата и на кражбата. Основата на сяко едно господарство е кражбата, лъжата и насилието. „Divide et impera" е била девизата на оная присно-паметна империя, която е станала идеал на сичките почти коронясани глави; „divide et impera" е и сегашната девиза на сяко едно господарство.

„Разделяй и владей!" Но кого? Ето главният въпрос, когото не разбират или не искат да разберат оние, на които е широко около шиите им и на които е почти сякога пълен стомахът. Разделяй народите, разделяй поданиците си, разделяй семействата, разделяй брат от брата, баща от сина и мъж от жена, и ти ще да бъдеш пълен господар над милиони живи същества и ще да плуваш в техните сълзи и кърви като сирене в масло. И наистина, в коя държава силните не държат слабите в ръцете си, богатите – бедните, а управителите – сичкият народ? Преминете сичките меридиани и успоредни кръгове и вижте ще можете ли да намерите изключение из това общо правило, а ние нека укажем мимоходом на един факт, който днес произхожда пред очите ни и на когото авторът е днешньото румънско правителство, и после вече да преминеме на самият си предмет.

Какво прави днес румънското правителство в своите парламентарни избори? За да остане и занапред на шията на народът и за да може да зема от него сичко и да му не дава, като-речи, нищо, то употребява такива грозни насилия против неговото право и воля, щото не можеме даже и да помислиме, че буквата на техните буржоазно-конституционни закони има какъв-годе смисъл за силните и богатите „от міра сего". И наистина, съгласно ли е днешното поведение на румънското правителство не с човещината и със здравият разум, но с конституционният закон? Кой член или параграф от тоя закон дава право на правителството да бие с ръцете на „чомагашите"[1] и полицейски-

[1] Сопаджиите (от чомага – сопа).

те банди секиго, който би гласоподавал против неговото желание и който би поискал да бъде свободен барем в симпатиите си към известни свободолюбиви личности? Чомагите и байонетите показаха, че законът е напечатан само за робовете, и ние имаме пълно право да кажем заедно с Прудона, че сяко едно правителство е заговор, съзаклятие против свободата на човечеството. Но да оставиме Румъния да прелива своите глупости из чувал във вулгия[1] и да преминеме на машинациите на онова правителство, което и досега още има безобразието да се хвали със своите симпатии към нашият народ, но на което народът е повикан да раздели с нас бъдъщето на Балканският полуостров.

Кой не знае, че от разумното споразумение и съединение на двата братски народа, сърби и българи, зависи продължението на тяхната история; кой не знае, че за това споразумение и съединение са правени вече няколко пъти опити и че съществуват вече сичките почти необходими за това условия? Но в това също време кой не знае, че освен една малка част от по-развитите личности на тие народи, масата и с нея заедно нейните официални предводители са захванали вече да питаят тайна, недостойна и вредителна омраза помежду си? Кой е причината за това? За да отговориме на тоя скръбен въпрос, ние би трябало да преброиме сичките оние фактове, чрез които сръбското правителство се е показало небратско, неискрено и неблагодарно към българският народ, но тука нашата цел не е вече да обвиняваме тие или оние, на които дебелите кожи не земат от никакъв камшик, а целта ни е да покажеме на какви основи могат да се изравнят отношенията ни със сръбският народ.

С 30 и 34 брой сръбският вестник „Исток" иде с

[1] Торба.

една дописка, подписана от един учител, да ни покаже, че шарлатанствующата партия на Милош Миловича не е вече партия само на няколко филологически души безумци, но е партия на самото правителство и действително се поддържа от него с едни твърде рутинни и убийствени политически цели. Ние оставяме „Исток" да лакействува пред своето правителство и да клевети българският народ с това, с което последният би трябало да обвинява него и неговите патрони, и обръщаме се със своите няколко думи към оние истинни сръбски патриоти, които стоят като кост в гърлото на своето правителство, но които рано или късно ще да дойдат в сила и ще да поведат своят народ към неговото честито историческо назначение.

Както нашата революционна партия, така и сичкият почти български народ (освен неговите предатели и изедници) се е убедил вече, че онзи, който по своето положение е естествен враг даже и на онзи нищожен либерализъм, с който така наречените прогресисти вървят подир развитието на общочеловеческата свобода, не може да бъде доброжелател на тогова, който мисли да турне своят живот на широките основи на тая свобода и който не желае да бъде слуга или роб нито на чужди, нито на свои някои притеснители. Днешньото сръбско правителство е такова също, каквито са сичките правителства в Европа, и със своите традиции и тенденции е показало вече, че то и заназе ще да бъде дотолкова полезно, доколкото е полезно за своят народ. Ние знаеме това и затуй с особено недоверие гледаме на „балканският Пиемонт". Единствените наши надежди за конфедерационният съюз със Сърбия ние възлагаме на оная част сърби, която се преследова от белградските великаши в лицето на „Рад" и на „Будућност", и ней ние вменяваме като първа обязаност към нейният народ и към човечеството да попу-

ляризира у дома си идеята за споразумението и за съединението на южните славяни, и то, разбира се, на такива начала, на каквито трябва да се основе свободата на народите, свободата на личността и свободата на трудът. Тая партия от честни и умни хора трябва да въстане против козните на своето правителство и против подлостите на неговите клеврети[1] относно българският народ, т. е. трябва да преследва и да убие ония убийствени раздори, които то сее чрез своите всевъзможни Милош Милоевичевци и чрез своите a la „Исток" доброжелатели в името на науката, на образованието и на святото чувство на патриотизмът, и най-после тя трябва да разкаже на своят народ, че свободата и съюзът между южните славяни са възможни и осъществими само тогава, когато секи един народ от тях запази своите етнографически граници и когато секи един остане свободен в своята собствена къща. Ако Сърбия или сръбското правителство не желае да ни помогне да поринеме турците из Европа, то нека ни барем не препятствува да дигнеме сами знамето на свободата и нека не нарича шпиони и предатели ония, които искат да запазят народността си, името си и своите свещени права на земята, на която живеят. Ние мислиме, че дордето сръбският народ и сръбската журналистика се не въодушевяват с оная съща любов и искреност към българският народ, с която последният се отличава към своите братия, дотогава никакво споразумение и никакво съединение между сърби и българи е невъзможно. Прави ли сме в това свое убеждение, ние скоро ще да видиме.

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

---

[1] Сляп угодник, привърженик.

[ПРАЗНУВАНЕТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ]

Букурещ, 8 майя

В историята на сичките почти европейски народи се срещат такива личности, на които деятелността е имала общочовечески характер и затова по своето всемирно значение заслужава почит и уважение от страната на секи един човек, който не е дотолкова безсовестен, за да каже: „Аз изпълних вече длъжността си към отечеството, което ме е родило, и не дължа вече нищо на човечеството, което ми е дало средства да живея." И в историята на нашият потъпкан и поробен днес народ се срещат страници, в които българският гений е записал такива важни и знаменити събития, които ни дават право да се гордеем, че и ние сме внесли някога си нещо в историята на общочовеческият напредок, които, разбира се, трябва да възбуждат почет и уважение не само в душата на нашето младо поколение, но на секи честен, искренен и признателен славянин.

Едно от тие събития, без съмнение, е кръщението на българският народ, т. е. приемането на онова хуманно човеческо учение, което, от една страна, ако и да пренесе заедно със себе си из Византия заразата на нашето политическо падение, но от друга страна, турна начало на оная знаменита в старо време славянска култура, за която възпоменанията днес сближават и въодушевляват с взаимни симпатии почти сичките славянски племена. Днес почти сичкият сла-

вянски мир празнува денят 11 майя и днес секи славянин въздава чест и хвала на двамата наши солунски братия Кирила и Методия. Тие са гениите, които са записали знаменитото събитие в нашата бурна история, и тие са представителите пред богът на славянският братски, равноправен и свободен съюз. Като българи и проповедници на свободата, на братството и на сближението между славяните наша длъжност е да видиме какво значение има и тряба да има за назе денят, в който ние празнуваме паметта на нашите равноапостолни братия. За нас не е важно дотолкова тяхното значение в историята на християнството и на православната возточна черкова, затова ние оставяме в мир и покой епохата на тяхната деятелност и обрщаме се към съвременното значение на празникът 11 майя.

В продължението на страшните и нечуените исторически страдания на нашият народ паметта на Кирила и Методия се избърса из минеите[1] на фанариотската черкова и достигна до такова забвение, до какворто беше достигнало и съществованието на българският народ. Няма повече от 20 години, откакто тая памят се поднови изново чрез борбата, която пламна между българският и гръцкият елемент и която направи 11 майя празник за победа над православно-разбойническият разврат, празник за освобождението ни от фанариотските дългополи тирани и празник за нашето историческо възрождение. Така 11 майя стана празник народен, празник, който ни напомня нашето преминало и настояще, и празник, който трябва да ни въодушевлява с идеята за пълно духовно и политическо освобождение.

Но как празнуваме ние тоя знаменит и свещен за

[1] Черковни книги.

нас празник? Ето стават вече толкова години, откакто ние сме смъкнали от шиите си фанариотският ярем и откакто живееме самостоятелно в черковно отношение; а събираме се да празнуваме паметта на това освобождение само затова, за да се понапием, понаядем и повеселим и за да покажем, че от 365 дена в годината ние само тоя ден посвещаваме на народът си и само в тоя ден биваме патриоти. Да! Патриоти сме ние, догдето сме пиени, народни сме, догдето робът има още с какво да ни храни! У нас на тоя празник патриотите четат слова и речи, разказват за заслугите и деятелността на светите мъже, предъвкват и кълчевят историческите и съвременните истини, играят народни игри, пеят „народни“ песни, пият, ядат и се веселят; а в това също време пред тежките и безчовечните страдания на народът дигат тостове за здравието на тирана, за дългоденствието на робството и за щастието на глупците. На тоя свещен и тържествен за нас празник вие ще да чуете, че патриотите реват: „Да живее робът! Да живее нашият милостив тиранин! Да живеят нашите калимавки! Да живеят пиевиците на народът! Да живее нашата всеобща подлост!“ Какъв срам и присмех за паметта на оние, които така пламенно и искрено са обичали човечеството и които така енергически и самоотвержено са работили за ползата и за свободата на своят народ! „Но да живее всеобщата славянска глупост!“ – ще да извикаме ние и ще да се обърнеме към нашата емиграция.

И тука, както в поробеното отечество на Кирила и Методия, народният празник е тържество само на пиянството и на виковете, и тука, както в нещастна България, свободните робове празнуват 11 майя само затова, за да покажат особеностите на своята славянска натура. Служба в черковата, слова и речи пред чужденците, музика и пиянство на банкетите,

тостове за свободата на България и най-после сън, като настане вторият или третият час на нощта. На другият ден българското „аз“ не съществува: пресипналите патриоти се хвалят един пред други, че ги боли глава, че яли повече, отколкото заплатили, и че останали твърде доволни от „разпалените“ тостове на патриотическото вино. Иди после това при изтрезнелият патриотин, който вчера е бил готов да се бори с Голиата и да даде даже и джигерът си за пилав на революцията, и помоли му се да изпълни барем едно от вчерашните свои тържествени обещания, и ти ще да видиш, че политическият Лесепс ще да ти каже, че си луд или че не си още изтрезнял. Видите ли кои сме ние?

Тъй е изминала нашата емиграция своят десетгодишен живот във Влашко; тъй ние от година на година на секи 11 майя освобождаваме своето нещастно отечество. Гладните и голите седят на бреговете на Дунавът и оплакват България, а ситите и затлъстелите ни учат, че по-напред човек тряба да бъде полезен на себе си, пък тогава вече на своето отечество. О, патриоти, патриоти! О, хамелеони, хамелеони! Де е българският Нарушевич, за да падне пред вас на колене и да извика: „Волы, ослы и всякий скот, хвалите господа!“

Но като казваме тие думи, ние се обръщаме към оние, които не могат да пеят песента на Сиона в чужда страна и които плачат за Ерусалимът на Кирила и Методия със следующите думи: „Братия! Не сядем мы на совете злых и нечестивых и с подлецами не пребудем, а примкнем к свободним и окружим олтар бога нашего!“ 11 майя скоро ще да бъде празник на нашата революция и на нашата свобода.

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

[НАРОДЪТ И ДУХОВЕНСТВОТО]

Букурещ, 16 майя

„Не вървят добре нашите черковни и народни работи! Екзархията ни страдае от безсилие и няма почти никакво значение, народът не слуша и не подкрепя своите пастири; пастирите не отговарят на своето назначение и се ограничават само в това да грабят, да събличат и да затъпяват своето стадо; стадото блее и вика: „Аман от сиромашия, от притеснения и от злодейства“; ние пропадаме, ние се изгубваме; а различни интриганти, спекуланти и шарлатани, „проникнати от чувство на патриотизъм“, се събират самозвано в името на народът, плачат с крокодилски сълзи над неговите нещастия и викат: „Турнете ни начело на екзархията, дайте ни сила и власт, пари и почести и ние тутакси ще да промениме декорацията, ще да утешиме стадото и сичко ще да тръгне по мед и по масло.“

Такава е картината, която ни рисуват нашите цариградски събратия относително положението на нашите обществени работи, и тая картина възбужда в тях скърби и печали и кара литературните и журналните вдовици да плачат, да въздишат и да думат: „Не ни бива, и пак не ни бива! Не сме народ и няма да бъдем!“ – че гато тия, които днес размъщат повърхността на блатото, са били някога си хора и имат днес нещо общо с народът! Като публицисти ние ще да се запреме на минута на тая картина и ще да ви-

диме до каква степен тя може да плаши не въображението на нашите мозъци, а здравият човешки смисъл относително историческият ход на работите.

Ние и друг път сме имали случай да кажеме, че черковният вопрос, около когото сме се въртели в продължението на цели 20 години, е за нас и за българският народ вече анахронизъм, а екзархията е такова учреждение, което има смисъл само за ония епархии, които не са още смъкнали от шиите си ненавистното фанариотско иго и които се раздират от убийствените пропаганди на гърцизмът и на сърбизмът. Екзархията, повтаряме ние, е потребна само затова, за да прибере разпръснатите части на народът и да ги свърже в едно цяло; а сичкото друго – не е за нейните уста лъжица. Като учреждение, което е основано на власт, на лъжа и на насилие, тя не може да привлича симпатиите ни на един свесен човек; а ако нашият народ е захванал още отсега (т. е. преди да извърши тя своята мисия) да ѝ не съчувствува и да я не подкрепя, то това не показва, че тоя народ е мърша и че той пропада и се загубва, а показва, че сяко едно гнило, безумно и несъвременно учреждение е осъдено рано или късно на смърт, и смърт толкова по-позорна и по-безчестна, колкото повече и по-дълго време е вредило то на свободата и на истинният прогрес на човечеството. Един от най-главните врагове на прогресът и на свободата са били, а може би още дълго време ще да бъдат духовенството и религията. Ако тие и да са имали какво-годе значение за човечеството, то то е било в епохата на християнството, т. е. в ония ближни времена, когато учениците на Христа, заедно с чистото, но идеалното и неземното негово учение са проповядвали някакъв си комунизъм в обществото. Но оттогава и досега човечеството е преминало цели 19 века и в продължението на това време християнството е изгубило своята чистота и е станало анахронизъм, религията е изгубила своят смисъл и е заприличала на орех без ядка, а духовенството, на което принципът е било изречението на апостола Павла – „раби, покоряйте ся началникамъ вашимъ, ибо нѣст власть яже не от господа“ – полека-лека е преминало в лагерът на враговете на човеческият род. Наследниците на изменникът Петра и на духовният предател на Христа, Павла, направиха такъв прогрес в своето учение, щото показаха, че человекът може, като се моли – да убива, като причестява – да трови, и като проповяда чистота на нравите – да развратничи с дъщерите си и със сестрите си. Но за това тие се осъдиха на смърт; изгубиха своето положение и станаха за народът „притчи во езицех“.

Погледнете на Фенер и на Ватикан, и вие ще да се уверите, че ние не преувеличаваме истината. Разбира се, че после сичкото това ние, като сме при смъртта на едната и на другата, не е чудно, ако и нашата екзархия страдае от болестта на самоунищожението. Религията пропада и дава място на по-новото и научно миросъзерцание, духовенството слазя от сцената и дава място на свободата и на равенството. „На свободата и на равенството, казвате вие, а не видите, че нашите „руссаи миллет“[1], т. е. нашите шарлатани и политици, ни доказват противното и искат да търколят камъкът въз баирът“ – ще да каже някой от нашите скептици читатели! – Не бойте се, господа, ние сме съгласни с това, че и у нас в последньото време са се появили паразити, които искат да седнат на вратът на народът и затова употребляват всевъзможни средства и усилия, за да земат в ръцете си екзархийските работи и да направят някаква си коалиция против свободата; но народът познава тие шар-

[1] Водачи на народа.

латани и няма да се остави да го водят за носът. Той отдавна вече е вдигнал своите надежди от екзархията и я търпи от немай-къде: ела зло, че без тебе по-зло; но за да се остави да го ядат и експлоататорите – подобни личности като Михайловски, хаджи Николи, Балабанов и Тъпчилещовци, това ние не вярваме. Прочетете дописката из Пирот, която ние поместяме по-надолу, обърнете внимание на оплакванията из епархиите против владиците и чорбаджиите и вие ще да се убедите, че народът гледа и на тях така също, както и на турците.

Верни ли са нашите заключения или не, ние оставяме да реши времето; ние знаеме само това, че ако народът е оставил екзархията и своите нерязани турци да се борят сами с болестта на своето самоунищожение, то това показва, че той не е мърша, фанатик и средновековен дивак, а е народ от новата история и с твърде завидно бъдъще.

[Знаме, г. I, брой 16 от 17 май 1875 г.]

[ЖЕЛЕЗНИЦИТЕ СА ВРЕДНИ ЗА НАС]

Букурещ, 22 майя

Сяко едно откритие и усъвършенствувание в науката и в индустрията, ако то не може да се приложи на практика от секиго – и да принася еднаква полза както на богатият, така и на сиромахът, е вредително за прогресът на свободата, а следователно и за щастието на човечеството. Наистина, в последньото столетие естествените, физическите и математическите науки са направили големи успехи в своето развитие, но от сичките техни резултати ние видиме, че се ползува само оная част от човечеството, която и без това сякога е живяла добре, и без това никога не е работила нищо, и без това постоянно е пила кръвта на милиони нещастни човечески същества. Погледнете на сичките цивилизовани страни в Европа, прислушайте се на оние вопли и страдания, които се чуят зад официалните ширми[1] на човеческият напредок, обърнете сериозно внимание на отчаяната борба между трудът и капиталът както в Европа, така и в Америка, и вие ще да се уверите в истинността на нашите думи и ще да кажете заедно със здравият разум, че при днешньото обществено и политическо устройство на човечеството сиромахът е насякъде роб, а робът е насякъде сиромах.

Никакво умствено развитие, никакви открития

[1] Паравани.

в науката и никакви съобщения и улеснения в търговията не са в състояние да изменят това скръбно и възмутително правило. Жив пример на това е Англия, в която при сичките свои машини и железни пътища по-голямата част от народът е роб и слуга на привилегированите класове. – „Но защо ни разказвате вие това, което е толкова далеч от нас?“ – ще да попитат някои от нашите читатели, които твърде малко се интересуват от това, що става в другите страни, и на които са по-близо до сърцето страданията на нашият народ, нежели страданията на цялото човечество. – Имате право, господа. Но ние ви разказваме това, защото и у нас, както у другите народи, е близо вече да се повтори това също явление, което днес за днес плаши умовете, а може би и положението на сичките почти тирани и експлоататори.

И у нас, както и в другите страни, се ввожда вече европейската цивилизация, отварят се учени и учебни заведения, разпространява се образованието и просвещението, улучшава се земледелието и търговията, и железници кръстосват вече нашата прекрасна татковина и ни сближават с европейците; с една дума, и у нас прогрес в сичко, и ние вървиме бързо към своето щастие и благоденствие, и ние достигаме Европа. Но не бързайте, господа! Заедно с цивилизацията у нас се ввожда нравственият, умственият и телесният разврат, модите, пиянството и сифилисът; образованието, или се едно, науката, училищата и читалищата отвъждат нови паразити и експлоататори за народът и дават средства за живот само на богатите; улучшението на земледелието и развитието на търговията ще да отнемат земите и техните произведения от ръцете на трудящият се и ще да ги дадат в ръцете на капиталистите; а железните пътища ще да ускорят сичкото това и ще да принесат такава вреда за народът, каквато полза принасят на своите построители и покровители. Да оставиме сичкото настрана, като отдавна вече припозната истина, и да поговориме за вопросът на железниците.

Преди сичко да попитаме: полезни ли са за нас железниците? На тоя въпрос ние отговаряме решително, че не са. Като откритие, което съкратява времето и пространството и което служи за бързото разменение на продуктите и на човеческите услуги, и като усъвършенствувание, което заменява физическите сили на човекът и на животните, железниците би били полезни за секи един народ, ако само тие да би били направени от него сами, и ако от тях да би се ползувал еднакво секи един член от обществото. Но защото железниците се правят само от правителствата (а техните отношения към народите са еднакви с отношенията на разбойниците към мирните жители) и от известни частни крадци и разбойнически компании, и защото служат изключително само на техните интереси, то тие са вредителни за секи един народ, а особено за такъв, който се намира в пълно политическо и економическо робство.

За назе железните пътища са вредителни в сяко едно отношение. Економически тие са вредителни затова, защо ще да увеличат износната и вносната търговия, от които първата, като състои само от сурови произведения, ще да изтощи и осиромаши земята ни, щото не след много време тя ще да заприлича на Палестина, а втората ще да убие нашите занаяти и промишленост. И така, едната и другата ще да ни направят безусловни робове на различни официални и неофициални крадци и дойни крави на сичките европейци. Из нас ще да се изнасят с никаква цена нашите произведения и, преработени, ще да се внасят с тая съща цена, умножена само няколко пъти на себе си; с други ду-

ми, нашият производителен труд ще да отива на вятърът, а европейският, почти непроизводителен, ще да се плаща стократно. Ние имаме множество исторически и съвременни примери, които доста красноречиво би доказали вредът от подобен род износна и вносна търговия, но обемът на статията ни не позволява да ги приведеме. Ние ще да кажеме само това, че даже и в Южна плантаторска Америка народонаселението е захванало вече да се преселява по причина, че земята се е вече изтощила. Кой може да ни докаже, че и нас няма да ни постигне такава съща участ, каквато постигна народонаселението в Палестина? Правителството и иностранците ще да ни доведат до това положение. А колкото за нашата промишленост и занаяти, ние ще да попитаме, кой уби нашите платнари, за които прочутият социолог Кери в своята социология говори така: „Само в Търново преди 100 години е имало до 1000 фабрики за платна" (това ще да са астарджиите, от които сега не съществува ни един)? Кой уби нашите табаци, които са носили сахтияни даже и във Виена? Кой уби нашите шаяци, нашите гайтани, нашите дървени и сребърни изделия?

Железните пътища са вредителни за нас и в политическо отношение. Тие са такова оружие в ръцете на нашите тирани, щото чрез тях тие ще да бъдат в състояние да осредоточават бързо в известни пунктове своите войски и с това да удушават сяко едно наше частно въстание. Освен това във времето на турското падение тие ще да бъдат отворени врати за лакомите европейци, а особено за Австрия и за нашата сестра Сърбия. Не е чудно ако тия последните земат относително нас ролята на турците.

Още по-вредителни за нас са железниците и в морално отношение. Различни авантюристи, вагабонти и развратни личности чрез сношението си с нашият народ ще да предадат своят нравствен сифилис на нашата непобутната още почва и по причина на своето презрение към славяните постоянно ще да се обръщат с назе като [с] робове и ще да ни предават и клеветят пред турското правителство. За пример припомнете си само шуменското приключение и кажете ни – имаме ли ние право на следующето заключение: че с железниците у нас ние умножаваме своите нещастия и врагове? Но ние казахме, че железниците са вредители за нас в сяко едно отношение. Следователно, за да приключиме статията си, ние ще да резюмираме вопросът със следующите няколко думи: за да запазиме земята си, трудът си, характерът си и самото си съществование, ние тряба да се възпротивиме против тие убийствени нововъведения. „Но това е невъзможно" – ще да кажете вие. – Не, господа, възможно е, но за това са потребни съвсем радикални мери. Ако не видиме сметките си със своите цариградски тирани, ако не изринеме враговете си из своята земя и ако не наредиме своят живот по принципите на най-новата наука за свободата, то ние сме изгубен народ. От година на година ние вървиме към страшна пропаст. Какво да се прави? За нас е отдавна вече ясно какво тряба да правиме, но кажете и вие, г-да разпространители на просвещението и г-да защитници на мирното развитие – кажете, какъв е вашият цяр?

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

[ТУРСКОТО ПОСЕГАТЕЛСТВО ВЪРХУ НАРОДНИТЕ НИ УЧИЛИЩА]

Букурещ, 29 майя

Още една навуходоносорска варварщина от страната на турското правителство, още едно нечувено злодеяние от страната на нашите тирани, още едно нещастие за нашият поробен, убит и осиромашал народ! Не стигат тежките и безчовечните данъци, които са ни довели до просяшка торба, не стигат официалните кражби, обири и убийства, които смучат даже и мозъкът из костите ни, не стигат петивековните мъки и страдания, които са ни хвърлили в мизерията на скотовете – не! За да бъде пълно нашето безчестие и унижение и за да бъде вечно и сигурно нашето робство, трябваше да се нанесе удар и на онова наше народно достояние, което поробеният народ с кървав пот е поддържал досега с надежда за някакво си облекчение в своят многострадален живот. Да! За да се убие окончателно тоя народ и за да се строши и последният якор[1] на неговите надежди за съществование, трябаше да се отнеме от него човеческото право да се учи и образова, трябаше да му се отнемат училищата и да се преобърнат в заведения за дресирувание различни робове, шпиони, предатели, блюдолизци и сякакъв вид презрени същества. Нашите народни училища са, като-речи, вече в ръцете на турското правителство! Нито глад, нито мор, нито чума, нито холера, нито вой-

[1] Котва.

на – нищо не може да се сравни с това нещастие, което с такава нахалност тропа на нашите обществени врати.

Още във времето на разделението турската държава на вилаети нашите тирани забележиха прогресът на българските училища сравнително с турските и още оттогава, уплашени от тоя прогрес, те се решиха да го убият, като отнемат доходите на тие наши общински заведения, като ги съединят с идиотическите медресета[1] и като предадат управлението им в ръцете на своите невежествени, развратни и фанатически чиновници. Идеята за тоя смъртоносен удар е зреяла в главите на босфорските разбойници в продължение на цели десет години и, подпомагана и хранена с подлостта на няколко души наши изроди и ренегати (о, г-не Михайловски, вие сте първият номер от тие нерязани турци), е влязла вече днес във времето на честитото везирствование на „образованият“ Есада в своите страшни и отвратителни форми. Чрез едно окръжно писмо, отправено преди няколко време от предшественикът на Есада до валиите в Европейска Турция, граховският пехливанин и назрин на девлетът заповядваше да се пристъпи вече до „уреждането“ на българските училища. Когато ние прочетохме това писмо, то си помислихме, че то е само един прост фарс от страната на банкротите, с когото те искат да покажат на Европа, че и те вършат нещо, т. е. че и те се грижат за образованието на своите робове; но днес, когато цариградските вестници са захванали вече да си шепнат помежду си и да пущат своите сапунени бомби против навуходоносорското решение, и когато са се появили вече тук-таме оплаквания из нашето отечество против това решение, то ние се убедихме, че

[1] Турско духовно училище.

съсипването на българските училища е вече факт, пред когото никой не може да си затвори очите. Нека нашите цариградски смиреномъдри кратуни разказват на Есада, че неговото отеческо решение е неприменимо при противоположните религиозни начала на турци и българи; нека нашите общини апелират на това, че ако се погази религиозното чувство (а, страх ви е да кажете народното!) на българите чрез съединението на техните училища с турските, то „ще да им изстине сърцето към учението" (че гато не това искат нашите тирани!). Нели смиреномъдрите патриоти се боят да изкажат истината, а робовете не смеят да покажат никаква сериозна опозиция или протестация против насилието, то е ясно като ден, че нашите училища ще да се съсипят и на нашето развитие ще да се турнат тежки и убийствени окови. Разбойниците ще да приведат в изпълнение своето варварско решение, деспотизмът ще да съедини несъединяемите елементи, ние ще да преклоним главите си под двойният нравствен и материален ярем, а екзархията, нашата защитница и покровителка, ще да благослови това наше историческо безбожно и скотско търпение. Доходите на нашите училища ще да влязат в ръцете на правителството и то, разбира се, ще да се разпорежда с тях тъй, щото ходжите, чиновниците и медресетата ще да поглъщат сичко, а ние, при сичкият наш труд и пожертвования, ще да изпровождаме децата си да висят над празните ясли на науката и да се учат само на разврат, на робство и на покорност; програмите на училищата ще да се нареждат от местни правителствени съвети, съставени от различни ефендиета, челебии и чорбаджии под председателството на градският управител или представител на невежеството, и не ще да пропущат ни една здрава човеческа истина в храмовете на Минерва; учителите ще да се избират, изпитват и назначават от тие съвети, следователно за възпитатели на нашето бъдъще поколение ще да се приемат само лакеи, подлеци, шарлатани и сякакъв вид присмикающи се. С една дума, наместо полза от училището, ние ще да имаме от тях такава вреда, щото няма да се мине много време и нашият народ ще да се намери на оная точка на робството, за която няма пример нито в преминалата, нито в съвременната история на човечеството. Единствените наши надежди бяха досега училищата, но и те отсега нататък ще да бъдат ново средство за убиванието на сяко едно стремление към свободата и оръжие против сяко едно опитвание за самостоятелен живот.

Но... свърши се вече! Надеждите на нашите защитници и разпространители на просвещението се разбиха вече и ние имаме пълно право да им предложиме следующият вопрос: Какво тряба, господа, сега да правиме? Какъв път тряба да заловиме и какви средства да употребиме, за да излекуваме нашият болен народ и да го извлечеме из тинята на това страшно и безвиходно положение? Образование и просвещение ли, работата на двойното поле на науката и на занаятите ли, разпространение полезни знания ли, или други някакви решителни и радикални средства? – Но мълчете, господа, не клатете с глава! Ако сте неспособни да разберете, че в Турция под натискът на робството и на ятаганът е невъзможно никакво образование, никаква наука и никакъв прогрес; ако не сте се убедили даже и после посегнованието връз нашите народни училища, че животът и бъдъщето на нашият народ са съмнителни и невъзможни, то при робството сгърнете ръце, насядайте покрай дуварите на деспотизмът и плачете, когато петлите захванат да ви кълват сополите. Ние имаме достатъчно сила и средства да до-

кажеме на народът и на неговата емиграция какво тряба да правиме. А ако сте се вразумили и сте разбрали вече тая необорима аксиома, то помогнете ни да докажем на народът, че само огън и меч, кръв и революция ще да ги избавят от смърт и пропадание.

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

[ИЗЧАКВАНЕ ИЛИ НЕЗАБАВЕН БУНТ]

Букурещ, 21 юния

Като хвърлиме кратък един поглед върху вътрешното и вънкашното положение на Турция и като надникнем над нашето народно стоение (както се изражава „Ден“), то нашите „размишления за империята“ би имали един твърде черен и жалостен колорит. Нека защитниците на деспотизмът и продажните коматановци на турското правителство проповядват, че племето, което в продължението не цели четиристотин години е било яд и отрова за цяла Европа, днес, чрез приеманието на европейската цивилизация, се възражда изново и неговите учреждения скоро ще да се сравнят с учрежденията на Русия, на Франция и даже на сама Англия. Нека така също нашите лъстци журналисти разказват на народът, че ако „синът на отважната[1] българка се приближи до тронът на султаните“ и ако той прегърне с две ръце европейската култура и образование, то неговото бъдъще е вече осигурено и той не тряба да се бои, че ще да изгуби някога своята несъществующа земя и воля. Първото прилича на възкресението на мъртвите, а второто на оние вълшебства и магии, с които свахите женят 90-годишните моми за ергени на 20 лазарника.

Да отговаря човек на сяка една подобна глупост, изказана от водянистите мозъци на нашите дълбоко-

---

[1] Смелата.

умни политици, би било и утомително[1], и безполезно. Хора, които не вярват на очите си и на ушите си, хора, които не виждат фактите и не чуват страданията на брата си, твърде мъчно може да подействува на тях камшикът на историята и на логиката. Сичкият свят се е убедил, че Турция пропада, че Турция се изгубва, че Турция е в несъстояние да прескочи своят исторически гроб; и най-горещите нейни приятели и защитници съветват днес нейните доктори да не харчат вече парите си и трудът си за лечението на неизцелимото, а да употребят ножът на дисекцията и наместо гнилият труп да дадат място на други нови, живи и млади организми; а нашите доморождени политици и патриоти сѐ още не престават да вярват в някакъв си дуализъм и във възможност да се живее на един ред със заразителната живеница.

Нашият народ от ден на ден сиромашее и се парализира както нравствено, така и физически, защото управлението, което той търпи на себе си, е основано на кражби, на обири, на насилия, на убийства и на сякакъв вид разврат; у нас не съществуват нито училища, нито наука, нито образование, защото сичкото това е запрещен плод в Турция; ние не можеме да се ползуваме нито от природата, нито от трудът си, нито от своите дарби и способности, защото над нази виси ятаганът на дембелите, който пояда сичко, щото произведе нашата трудолюбива ръка; най-после ние сме робове, ние сме добитъци, ние не можеме да кажеме, че даже и главите, които носиме на плещите си, са наши. Какво по-гнусаво положение искаме от това? Но, повтаряме, да разказваш на слепите за цветята, на глухите за музиката и да караш сакатите да ловят зайци е нещо смешно и безполезно. Ние преминуваме с презрение и със съжаление нашите дуалисти и защитници на невъзможното мирно развитие и бързаме да се обърнем към едно твърде интересно явление в животът на самият народ и в стремленията на неговата емиграция.

[1] Уморително.

Както в средата на народът, така и между неговата емиграция са се появили, после несполуката да се произведе въстание в 1867 и 1868 година, две различни мнения за освобождението на нашето нещастно отечество. Ние казваме две мнения, а не две партии, защото както едните, така и другите са въодушевлени с повече или с по-малко истински патриотизъм и както едните, така и другите са се убедили вече, че е невъзможно да се свърже съдбата на българският народ със съдбата на турският. Едното от тие мнения или убеждения, което принадлежи на така наречените *стари* и което е основано на известна част действително старческо благоразумение, се заключава в следующите няколко думи: „Да се остави Турция да падне сама или да се заплете в някоя европейска война и тогава вече да изявиме чрез бунт или чрез дипломация своите права за свобода и съществование на Балканският полуостров. А дотогава да дадеме време на народът да се развие, да се образова и да отвъди опитни и способни хора, които да поддържат и да наредят придобиеното.“ Второто мнение, което се представлява от сичкият почти угнетен народ и от неговите млади и здрави сили и което, разбира се, не търпи никакво логическо или историческо противоречие, е основано на следующият афоризъм: „Турция тряба да погине, за да живеем ние.“ Само едно отлагание на бунтът е за наша вреда, защото дава време на неприятелят да убие секи един нравствен или умствен зародиш на нашето бъдъще и защото, ако оставиме Турция да падне сама или да я съсипе други, то нашата печалба ще да бъде

тая – да промениме едно робство на друго и да изгубиме и името си, и народността си от лицето на земната кора.

Кое от тия две мнения е по-право, по-практично и по-полезно за нашият мъченически народ ние ще да разгледаме в идущият брой на „Знаме“, а сега ще да кажеме само това, че ние още отсега се произнасяме за ползата на последньото. А за да потвърдиме това, ние ще да разгледаме ходът на развитието на нашият политически вопрос, ще да проследиме историята на нашата емиграция в последните 7 или 8 години и ще да укажем на по-главните аргументи и на едното, и на другото мнение.

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

[РОЛЯТА НА РАКОВСКИ В БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ]

Букурещ, 28 юния

Било е време, и то не твърде отдавна, когато нашият политически вопрос, или се едно – вопросът за нашето съществование се е заключал само в това: да се отървеме от ненавистното фанариотско иго и под управлението на едно свое народно духовенство да влеземе в пътят на нравственият, умственият и материалният човечески прогрес. Това време се вече мина. Ние отърсихме яката си от фанариотите, сдобихме се със свое народно духовенство и под влиянието на първият ентусиазъм достигнахме до известна точка на своето развитие. От тая точка по-нататък е невъзможно да се пристъпи. Ние няколко пъти сме рисували картината на нашият съвремен живот, няколко пъти сме показвали на нашето безвиходно положение и секи, който е можел да погледне на народът не през призмата на своят скотски рахатлък, а с простото око на съвременната социология, убедил се е, че това положение е много по-грозно и по-страшно, нежели каквото е било то преди 50 или 60 години. Да повтаряме това и тука е излишно. Само по себе си се разбира, че за да не върви човек към своята пропаст или просто за да не стои на едно място, което е противно на природата на секи един жив организъм, то тряба да свърне от безвиходният път, пък или да се върне назад, или да пробие други прелез за своето развитие, за своята цел.

Така трябаше да постъпи и нашият народ. Като народ млад, жив и достатъчно силен, за да върви напред, той бутна отсам, бутна оттам и най-после намери изходната точка към своето бъдъще. Тая точка е разбиванието на безчовечният турски ярем и съсипванието на оние ръждясали петивековни окови, на които даже при звукът съвременният човек би настръхнал и би се потрещил на мястото си. Така, разбира се, се е появил вопросът за нашето освобождение, т. е. онзи политически вопрос, който е толкова по-стар от черковният, колкото е по-старо едното робство от другото. При разглежданието на тоя вопрос ние няма да преброяваме сичките оние частни, но отчаяни въстания, с които са пълни страниците на нашата последня история, а ще да преминеме на оние важни за нас събития, които са се извършили в последните 10 или 15 години.

До 1862 г. сичките наши опити за въстание са носили на себе си частен характер и не са били следствие на една узряла и разпространена вече идея за свобода, а просто едни въоръжени протести против нетърпимите турски насилия и оскърбления. А такъв протест е било и нашето знаменито хайдучество. От 1862 г., т. е. от онова време, когато тая идея излезе из пределите на народното предание и образува особена политическа литература, тие протести приеха съвсем други характер и колорит. Деятелността на Раковски е ознаменувала тоя период. Наистина, преди тоя период нашите въстания и съзаклятия са били по-големи и следователно по-силни, но тие, освен добри и развити предводители, не са имали още и ясно начертана програма, и напълно изработена идея. Заслугата на Раковски се състои в това, че той обобщи и разпространи тая идея и из числото на нашите народни хайдути създаде няколко души народни предводители и пламенни борци за свободата. Семето, което посея тоя незабвен за нас мъж, даде доста добри плодове, но ние, или неговите наследници, не можахме да се възползуваме вовреме от тях. Раковски като политик и организатор е применявал сичко на практика, но неразбирчив на средства, той се е мятал ту в една, ту в друга крайност. И той, както и сичките почти негови съвременници са мислили, че Сърбия или Русия, Черна гора или Румъния ще да ни помогнат в неравната борба за свобода. Но както той, тъй и неговите съвременници горчиво са се лъгали в това. Въстанието на Лука Вукаловича, бомбардиранието на Белград, а после и излъгванието на знаменитата българска легия бяха достатъчно поучителни уроци против това неосновагелно вероизповедание относително Сърбия. А епопеята на българските преселения в пустините на руска Бесарабия, фанариотските преследвания [на] българските патриоти в Румъния и крайно предпазливата политика на несамостоятелната дипломатически Черна гора убедиха секиго от нас, че свещената борба за нашата свобода се заключава в силата на нашите собствени мишци. Но и тука Раковски и съвременният с неговата смърт Централен български революционни комитет се вдадоха в друга крайност. Тие помислиха, че само с едните хайдушки чети и само с едното извикване: „Ставайте, братя!“, Дарданелите щяха да бъдат в нашите ръце и нещастният български народ щеше да възкръсне от мъртвите. Но нито Раковски, нито комитетът оживяха, за да могат да видят последствията на това свое погрешно убеждение. Петрушан и подвигът на караисинските херои е жив още пример в нашата памят и доста красноречиво заключава несполуките на първият период на нашата борба за освобождение. После тоя период на сцената се появляват нови личности, нови убеждения и нашият полити-

чески вопрос влазя в друга фаза на своето развитие. Ние сваляме шапката си пред жертвите на това близко преминало, благославяме с благоговение смъртта на падналите за свобода юнаци и като земаме сичкото това като введение за своите по-нататъшни разсъждения, пристъпяме в идущият брой на „Знаме" да разгледаме и вторият период на нашата свещена човеческа борба. Дано третият период бъде всеобща българска революция на Балканският полуостров и дано в него се заключава победата на правото, на истината и на свободата.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

[НАСТРОЕНИЯТА ВСРЕД ЕМИГРАЦИЯТА ПРЕЗ 1868]

Букурещ, 5 юлия

На секиго от нашите читатели са памятни годините 1867 и 1868. Но тряба да е живял човек в онова време в Румъния, тряба да е бил участник или свидетел на онзи революционен возторг и на оние трогателни надежди, които въодушевляваха тогава нашата емиграция, за да може да си представи какви буйни сили загинаха, за да заключат първият период на нашите революционни стремления и за да оправдаят погрешките на Раковски и на съвременният с неговата смърт Български революционен комитет. Това време не е било отдавна, но оттогава и досега нашата емиграция е прекарала цял един ред нещастия и несполуки, които са затемнили возпоминанията за тая светла минута и които са ни довели до положение да скърбиме за пропуснатият изгоден случай – да се произведе всеобщо въстание на Балканският полуостров. Кой не знае в какво положение беше Турция и нейната войска във времето на Критското въстание и в какво настроение бяха духовете на нашият народ после издаванието на знаменитият мемоар към султанът. И тогава Турция беше заплела конците на своите финанции, и тогава тя имаше войска гола, боса, неплатена, и при това без никакво ново оръжие, която трябаше да се трупа в Кандия и на границите на Гърция; а българският народ при първият ентусиазъм, който му вдъхна мемоарът и четите на Панайота, на Желя и

на Филипа Тотя, беше готов вече да скочи и да поддържа исканията на Комитетът. Но Комитетът или не знаеше какво искаше, или се уплаши сам от своите искания. Когато четите бяха вече в Балканът и когато тираните, после катастрофата при Върбовка, бяха захванали вече да бесят нашите комитетски мъченици, отсякъде из балканските села и градища се готвеха чети от 50–60 души и отсякъде тие чети искаха да се присъединят с „въстаниците" и да излязат на открита борба. Но войводите, които, според техните думи, нямаха инструкции от Комитетът да вдигат бунт, а считаха своите подвиги просто като едно заявление против неизпълнението на мемоарът, връщаха тие самоволни жертви на народът и се ограничаваха само със защита на своят път към Сърбия и към Дунавът. Четите се върнаха и Румъния, в която българският народ търсеше своите месии, се напълни с хиляди самоволни и несамоволни изгнаници, които секи час и сяка минута бяха готови да прецапат Дунавът и да потърсят своето щастие. Но Раковски, който в подобни случаи знаеше да се възползува, беше вече отишел при обесените; Комитетът, който така ясно блясна на нашият политически хоризонт и който беше готов да се срещне с безжизненият полумесец, свърнал беше от орбитата си и, пръснат, съществуваше само в няколко самосветни останки, които и даваха направление на нашите млади и жъдни за деятелност сили.

Една част от изгнаниците се изпроводиха в Сърбия, за да съставят Българската легия, за да бъдат бити и изгонени и за да послужат на Михаила да изпъди турците из Белград; а другата, която предпочете да работи с наднина и да пее своята марсилеза по кръчмите, остана в Румъния и, групирана около своите войводи, чакаше денят на народното отмъщение.

Настана пролетта 1868; войводите захванаха да се съвещават помежду си, пуснаха се да търсят средства за въоръжаване и да сортират своите отбор решителни юнаци; возторгът беше в своят апогей, силите бяха грамадни, обстоятелствата благоприятни, границите и от двете страни на Дунавът незапазени… Не достигаше само едно: нямаше Раковски да изкове от камък или от дърво пари и да оправдае своето мнение, че и с вънкашни чети само може да се произведе революция в България; нямаше и Комитетът да приложи на практика барем тоя параграф от своята универсална програма. Като наследници на единът и на другият в челото на емиграцията се въртяха няколко души подозрителни и неспособни личности, които бяха или политически, или литературни спекуланти. Касабов и Войников издаваха в онова време – първият „Народност", а вторият „Дунавска зора", но и единът, и другият бяха чужди на емиграцията, чужди на политическият вопрос. Единствени деятели бяха тогава войводите Хаджи Димитър, Караджата, Жельо и Филип, от които секи един имаше около себе си по 200 или по 300 души юнаци. Не оставаше друго нищо, освен да се въоръжат, да минат и с бързината на светкавицата да изведат народът из леглото на робството. Три-четири чети с по 200–300 души можеха да направят това. Но срам и укор на нашите богати патриоти, срам и укор на сичката наша емиграция, срам и укор на сичките оние, които така пламенно и самонадеяно захванаха делото и които така прозаически и така безславно извикаха: „пасо!"[1] Филип не можа да намери пари да въоръжи четата си и, преследван от румънското правителство, принуди се да бяга из Румъния и да търси пенсия и земя в Русия; Жельо биде излъган от одеските просяци-патриоти, от болградските безчув-

[1] Отказ при игри на карти.

ствени философи и от браилските щедри на думи спекуланти и, задържан от румънската полиция, не можа да премине и да отдаде последният дълг на отечеството си. „Цели 20 години – говореше тоя осакатял от рани юнак – аз не съм прекарал лято под керемида, а сега, по причина на нашите патриоти, тряба да лежа във влашките хапусхани[1]! Ако ме не бяха излъгали тие патриоти, че ще да ми дадат пари за оружие, то аз щях барем с 20 душа хайдуци да премина!" Един само Хаджи Димитър, „Черното хлапе" и Ванката можаха да намерят пари и без ничия помощ, а напротив – при множество завист и преследвания, да преминат Дунавът и да осъществят идеята на Раковски, идеята на своите решителни юнаци и идеята на сичкото свое собствено съществование. Тие изгинаха като левове, но после ураганът, когото произведоха от Русчук до Хаинбоаз, настана мъртва, глуха и страшна тишина както отсам, така и оттатък Дунавът. „Да чакаме – извикахме нашите патриоти. – Видите ли, не било още време за бунт: народът не въстана. Чакайте да го просветиме и да го образоваме, пък той сам ще да усети какво му не достига и какво тряба да прави." И чакахме ние цели седем години, а в това кратко време народът и неговите изгнаници страдаха, плакаха и преброиха още няколко стотини свои жертви. Идеята на Раковски и на комитетът се показа несъстоятелна. „Трябва отсреща да се работи, а не тука" – казаха *едни* и захвана се вторият период на нашите революционни стремления. Ние ще да разгледаме и тоя период.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

---

[1] Затвори.

[ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ]

Букурещ, 12 юлия

После 1868 година, т. е. после подвигът на Петрушанският херой, политическата атмосфера в Румъния се промени и термометърът на нашият революционен дух захвана от ден на ден да спада. Най-напред студеният вятър, който повея от страната на румънската консервативна или така наречена *бяла* партия (и който, да кажеме в скобки, беше начало на днешньото безотрадо положение на румънският народ), има твърде лошаво влияние на мозъците и на нашите хамелеони-патриоти. Едни от тях, разочаровани от това, че народът не посрещна своите синове с такова също самоотвержение, с каквото тие отиваха на заколение, заключиха, че народът още не е готов нито за бунт, нито за свобода; други, доволни от това, че святата кръв на нашите мъченици реши черковният въпрос и даде повод да се пръсне слух, че на българският народ ще да се дадат някакви си дуалистически правдини, повярваха, че само чрез просвещението или, повобщо да кажем, чрез мирният прогрес ще могат да извлекат народът из тинята на робството; а трети, на които и съвестта, и убежденията в много отношения приличат на гол кожух, който в дъждовно време се обръща с козината навън, уплашени от преследванията на румънското правителство, което можеше да им побърка алъш-веришът, скриха се в своите кантори и

дюкяни и с ендезетата[1] в ръка захванаха да приказват за своят преминал патриотизъм.

Така числото на нашата революционна партия отсам Дунавът се ограничи само с „вагабонтите", които, обречени на доброволна нищета, не продадоха своите страдания, за да заборавят страданията на своето отечество! Тие, които дадоха четите на 1867 г. и които напоиха караисинските полета с кръвта си в 1868 г. – тие само не измениха своите убеждения и тяхното само знаме не избеля от дъждове и от ветрове. Едни от тях останаха в Румъния и с вяра, надежда и любов чакаха и чакат денят на народното отмъщение, а други, като апостоли на новото учение, тръгнаха из България и захванаха да проповядват словото на техният бог свобода. Кръвта на техните другари не беше още изсъхнала, и те, като показваха на нея, твърде скоро се увериха, че народът не посрещна своите синове не затова, „че Хаджи Димитър се не появи извътре, а дойде навън", както казва „Българският глас" на вторият български революционен комитет, а затова, че тие, които освободяваха тогава България в кафенетата и в механите, се не погрижиха ако не да приготвят, то барем да известят народът за това както тряба.

Лесно е да каже човек, че подвигът на Хаджи Димитра не намери съчувствие между народът, но невъзможно е да потвърди това с факти. Напротив, ние виждаме, че тутакси после 1868 г. апостолите, като Левски и като Ангела Кънчов, в късо едно време покриха България с цяла мрежа революционни комитети, които бяха следствие на съчувствието към революцията и с които народът указа на погрешните убеждения и на Раковски, и на първият революционен комитет, и на техните политически пигмеи-наследници. Народът показа, че без вътрешна организация е невъзможно всеобщо въстание с една или с две незначителни чети. Но и това убеждение на народът по-последните наши политически деятели в Румъния го разбраха твърде изключително и погрешно. На основание на това, че народът се не обади на отчаяният позив на въстаниците в 1868 г., те заключиха, че секи един опит за въстание извън е не само безполезен, но и вредителен за народът, и затова деятелността на вторият български революционен комитет се беше ограничила само в една пропаганда между народът, която ако и да имаше от началото добри и здрави основания, но диктаторските стремления на някои си и тяхното безмерно славолюбие и немарение я опошлиха и в късо едно време я доведоха до печалната софийска и хаскьоска катастрофа.

И действително, тая епоха е печална, защото освен загинването на най-добрите народни деятели и освен многочислените скъпи и достойни за оплакване жертви тука загина плодът и деятелността на такива личности, които по своята активност и самоотверженост са апостоли редки на революцията не само в нашият народ, но и в другите много по-напреднали народи. Тая епоха заслужава особено внимание и ние ще да се повърнеме да я разгледаме колкото е възможно по-безпристрастно.

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

[1] Аршин – 65 см.

[РЕВОЛЮЦИЯ НАРОДНА, НЕЗАБАВНА, ОТЧАЯНА]

Букурещ, 26 юлия

В последните бройове на вестникът си ние бяхме пристъпили да разгледаме течението на нашият политически вопрос и да покажеме на читателите си, че единственият изход из това грозно положение, в което се намира народът, е революцията, и то революция народна, незабавна, отчаяна; революция, която да изчисти Балканският полуостров не само от турците, които ни считат за стока и за добитъци, но и от сичко онова, което може да вреди на истинните наши стремления за пълна и абсолютна човеческа свобода.

За да покажеме, че тая революция е вече на вратата и че тя тряба да се посрещне от секи патриот като някакво си откровение, ние поддържахме, че българският народ е бил сякога готов да се реши на тоя велик подвиг – само тие, които са водили неговите дела, не са могли да свържат неговите сили наедно, не са могли да създадат пълна и необходима революционна организация и не са умели да се ползуват от обстоятелствата. Едни са мислили, че само с инсурекционни[1] чети ние ще да можеме да запалиме Балканският полуостров и да принудиме Турция да ни даде някакви си правдини; други са мислили да придобият това чрез дипломатически сълзи и коленопреклонения, а трети са се старали да поведат народът на касапница без

[1] Въстанически.

никаква вънкашна помощ и без никакви чети, а само с неговите сопи, коси и топори – и сичките, после техните несполуки, са се разочарововали и са дохождали до заключение, че народът не е готов, че народът не желае да бъде свободен и че дълго време тряба да се чака, дорде се той образова и дорде дойде до съзнание какво му нему не достига, за да бъде народ. Хероите на тие убеждения са пред очите ни и там ние искахме да посветиме своето обозрение и да им докажеме, че петстотингодишният турски роб е в състояние вече сам да реши своята съдба и своето бъдъще. Но днес ние прекъсваме това обозрение. В тая глуха нощ, в която ние брояхме дните на нашата безконечна страстна неделя, на северозапад от нас, в отечеството на Лука Вукаловича, угнетените наши братия херцеговинци вдигнаха знамето на свободата и без никаква вънкашна помощ излазят на борба против нашият общ тиранин.

Кое южнославянско сърце няма да затупа при тоя сигнал на революцията? Кой юнак няма да засучи мустакът си и да се хване за своят ръждясал ятаган? Кой българин, кой патриотин няма да се замисли и да попита себе си: „Какво тряба ние да правиме?“ Не са се изминали бог-зна колко години от онова време, когато Лука Вукалович – на когото юнаците никога не са били повече от 5 хиляди и който в продължението на 5 години, по верни статистически сведения, е съсипал до 100 000 турци – викаше сичкият славянски юг на революционен пир и когато, освен синовете на Черна гора, никой други се не притече на помощ, никой не раздели силите на тиранинът, а напротив, Австрия открадна от въстаниците няколко топа и с това даде възможност на Дервиш паша да влезе в центърът на движението; Сърбия стоеше със сгърнати ръце и с идиотическо хладнокръвие гледаше на кървавите подвиги

на своите братия; българският народ спеше и пъшкаше под петите на азиатските варвари; с една дума, не е отдавна онзи изгоден случай, когото ние, славяните, изпуснахме и оставихме азиатският звяр да стъпи изново и с по-тежка нога на гърдите на нашите братия херцеговинци.

Но минаха се 15 години; Турция с гигантски крачки е вървяла към своето политическо и финансиално падение; Сърбия, Черна гора и България са се развили донейде както в умствено, така и в политическо отношение; Европа е успяла да изгуби и последнята капка доверие към капъните[1] на своето равновесие и ето съсипаната, необразованата, но юначната Херцеговина въстана изново и възелът на Возточният вопрос, това плашило за боязливите дипломати, се обтегна и достигна или до развързване, или до разсичание. Херцеговина се бие, Черна гора се е разпъпила по своите гори и тича на помощ, Сърбия е готова да турне своите сили на картата и да извика va banque[2]! Албания се волнува, Гърция е готова да обяви война, Румъния не ще да упази неутралитет... Има ли тука съмнение, че смъртта на Турция е вече над главата ѝ? Княз Милан оставя за няколко дена Сърбия и отива във Виена, княз Никола, княз Карол и цар Георги бързат да го пристигнат, и там, отдето се мислеше да е запален фитилът на въстанието – там „първият политик и дипломатин на возток“, генерал Игнатиев, чака „представителите“ на тие народи, които на основание на кулачното право са прави и законни наследници на умиращият босфорски деспот. Защо? Тука не е вече Парижката конференция на Наполеона за запазванието на statuquo-то, тука се хвърлят жребии връз империята на Османа, тука се решава съдбата на поробеният Балкански полуостров. Преди коронованият ареопаг да произнесе своята сентенция, едни от оракулите дават Херцеговина на Черна гора, Босна на Сърбия, Епир и Тесалия, и даже Албания – на Гърция; други делят орехът помежду си, а на децата дават черупките; трети съставляват някаква си Византийска империя – и сичките три случая избрисват Турция от картата на Европа. А назе, а 7-милионният български народ? Назе считат за стока, за стадо, а българският народ за неспособен да се радва на никаква свобода, на никаква самостоятелност. Чувате ли, господа дуалисти и просветители? Чуваш ли, нещастний български народе? Чувате ли вие, братия емигранти? Ако чувате, то помислете какво тряба да се прави. Турция е в несъстояние вече да ни даде никакви правдини и облекчения, защото тя няма вече право за съществование, следователно дуализмът е мечта, утопия, безумие; Европа и политическите обстоятелства дават свобода и самостоятелност само на тогова, който сам може да я добие. Примерът е Херцеговина. Следователно, какво тряба да правиме? Да мълчиме, да чакаме, да оставиме българският народ на волята и на милостта на дипломацията? Това е безумно, безчестно и безчовечно до non plus ultra[3]. Тука се изисква протест, бунт, въстание, революция. – Но народът е неразвит, необразован, неприготвен. – Лъже се тоя, който мисли така. Херцеговинците са много по-неразвити и много по-необразовани от нас, но това им не бърка да доведат Турция до пропаст, да изведат Сърбия и Черна гора из апатия и да накарат дипломацията да пристъпи до решението на Возточният вопрос.

Българският народ е показал през сичкият свой

[1] Везните.
[2] Израз при игра на карти.

[3] До крайна степен.

робски живот, че в него има доста жизнени сили, за да води постоянна и упорна борба против своите притеснители, а от 1867 г. и досега революционният дух е покрил, като-речи, сичкото наше прекрасно отечество. У нас не достигаше само едно: организация, която да свърже революционните сили на народът, да им даде направление и да им определи времето за избухване; но и на това е вече турнато доста добро и здраво основание. Следователно, народът е готов, обстоятелствата са благоприятни и по-добра помощ от тая, която ни оказа Херцеговина и която ще да ни окажат Черна гора и Сърбия, е невъзможна и немислима. Ние не тряба да чакаме. Ако изпуснеме и тоя случай, то сме изгубени. Или сичкият товар на турското иго ще да се стовари на нашите гърбове, или ние ще да промениме тоя самар на друг, още по-страшен и още по-унизителен. Ние тряба да въстанеме и дадеме край на нашите гнусняви и безчовечни теглила, ние тряба да си видиме сметките с тиранинът, да помогнеме на Херцеговина и на себе си и да покажеме на дипломацията, че ние не сме скотове, не сме стока, а сме народ, способен да живее, да се развива. Помислете върху това, братия емигранти. Зданието на Османа пада, и пада връз нашият народ! Елате да отблъснем това падение в Азия, защото в противен случай името българин се изгубва от лицето на земята... Ние живееме в свободна земя и никой не може да ни запрети да изпълниме дългът си към своето отечество. Няма власт над оная глава, която е готова да се отдели от плещите си в името на свободата и за благото на цялото човечество.

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

[НЕОБХОДИМО Е БЪРЗО ВЪСТАНИЕ]

Букурещ, 2 августа

Цели 10 или 15 години разумните хора са крещели, че Турция върви към пропаст, че болният човек е неизлечим и че за ползата на човечеството и за напредокът на цивилизацията това азиатско купище тряба да се порине и да се даде място на ония народи и народности, които са в състояние да се развиват и които могат да внесат нещо ново в общественият живот на престаряла Европа; но цели 10 или 15 години дипломацията, или по-добре да кажем притеснителите на човеческият род, са се отнасяли хладнокръвно и даже безчовечно както към тие справедливи возгласи, така и към страданията на нещастните робове на коранът.

Днес като че ли не е вече така. Истината, че Турция не е в състояние вече да се поправи и да се прероди, се е разпространила от единът край на Европа до другият и докторите на умиращият не намират вече друго средство в своята политическа наука, освен ножът на дисекцията. „Турция умира!" – говорят вече даже и децата по школите, и секи, който е само чул, че в Европа има 1 $^{1}/_{2}$ милион варвари, които са запустили прекрасните земи на Балканският полуостров, с нетърпение чака да види кой ще да наследи обезумялата и издихающата бабичка. Додето силите още не са изказали своята последня дума за „упокой души" на босфорският шарлатанизъм и додето различните а la Фарлей фактори продават твърде евтино чуждото достояние, по-

голямата част от европейската журналистика се е слисала какво да прави. Едни предлагат да се разреже „ябълката на раздорът“ и да се даде по един резен на „алчните деспоти“; други съветват глухонемият босфорски идиот да даде „самостоятелно управление на провинциите и право на робовете да назначават сами, чрез свои народни представители, данъците, „които ще да плаща раята, и право да надзирават над държавните разходи“; трети харизват Босна и Херцеговина на двете сръбски княжества, които от своя страна са дотолкова скромни и деликатни, щото едното (Черна гора), при отчаяната борба на херцеговинците, непретендува друго нищо, освен непотребното признавание на неговата самостоятелност; а другото (Сърбия), при днешните сгодни обстоятелства да постигне своите велики цели, не желае друго нищо, освен да се даде Зворник като зестра за сватбата на великият представител на Обреновичите, а четвъртите, които така също не вярват в невъзможното, т. е. в това, че съществува какъв-годе лек за Турция, с мановението на перото унищожават силите на нашата притеснителка и с помощта на своята фантазия въздигат и Душанови царства, и кули по облаците. С една дума, даже и днес, когато Турция се намира при последната стъпка към своят гроб, филантропите-политики развързват Возточният въпрос тъй също, както се е развързвал гордиевът възел до македонският юнак. Ни един от тях не ще или не смее да погледне с правилно око на работите на Балканският полуостров, ни един не ще да признае, че само ножът ще може да развърже Возточният вопрос и да доведе тая прекрасна и плодоносна страна, населена от 16 милиона трудолюбиви славяни, до надлежащето щастие и благоденствие.

Но да оставиме ние журналистите да шарят картата на Европейска Турция с мастило и от трохите

на официалните трапези да съставляват различни царства и империи и да видиме какво можеме и какво тряба да правиме ние в днешните критически обстоятелства на нашият тиранин – ние, на които ризата гори на гърбът и които сме главният елемент в решението на многошумният Возточни вопрос.

Секи от нас знае, че Турция се е поддържала досега от Европа, но главната причина на това е било туй, че ни една от западните сили не е могла да допусне да се увеличи Русия или Австрия със земите на Балканският полуостров и ни една не е желала да напусне своите комерциални интереси на Возток. С други думи, Турция се е задържала като необходимо рамо за капъните на европейското равновесие и като добър източник за обогатяването на западните търговци и банкери. Но после падението на седанският херой това равновесие се наруши и Турция, оставена на своите собствени сили и подпомогната от честите въстания на своите робове, твърде бърже достигна до такова положение, щото е немислимо вече да може да съществува. Возточният вопрос стъпи на сцената със сичката своя голота и, подкладен от въстанието в Херцеговина, се резюмира в следующите думи: или Турция тряба да се раздели между Запад и Возток, или да се намери друго някое тяло, което да я замени и което да бъде в състояние да запази равновесието. Разбира се, че твърде лесно може да се случи първото, но Запад не ще може да вземе участие в това и Англия ще да употреби сичките си сили, за да отстрани разделението на Турция. Тя е вече изразила своето мнение пред европейският триумвират да се запази statuquo-то и иска пълно невмешателство от страната на Сърбия и на Черна гора в бунтът на Херцеговина. „Ако въстанието напредне, говори человеколюбивият Албион, то тряба да се състави във Виена конгрес, който да удовлетвори исканията на недоволните.“ Какво

влияние ще да има това предложение на политиката на триумвиратът още не може да се знае.

Ако двете сръбски княжества и да са явили официално на Портата, че ще да пазят неутралитет, и ако Австрия и да е успокоила своята едновремешна приятелка в подозренията ѝ, че тя подпомага въстанието, но симпатията на германо-славянският печат, помощите от страна на сърбите и на черногорците и надеждите на самите въстаници говорят доста красноречиво, че Англия ще да бъде твърде слаба, за да спре историческият ход на работите. Въстанието в Херцеговина е начало на краят на турският деспотизъм в Европа! Изборите в Сърбия и нежеланието на черногорският народ да слуша князът си твърде скоро ще да решат участта на нашият общи неприятел. Но в секи случай, т. е. и при разделението на Турция, и при опазванието на statuquo-то, и при удовлетворението на „недоволните", и при нападенията на Сърбия и Черна гора, нашето съществование като народ е съмнително, ако ние не земеме участие в съсипването на Турция и ако се не погрижиме сами за своето бъдъще. И в един, и в други случай ние ще да бъдеме потъпкани. Единственото наше спасение е да вдигнеме ръка сами и като забиеме ножът в гърдите на своите мъчители, сами да поискаме това, което ни се пада и за което ние имаме и историческо, и юридическо, и етнографическо право. Сега е най-сгодното време да помогнеме и на себе си, и на своите братия херцеговинци. Сега е време да покажеме, че и ние сме достойни за свобода. Сега е време да запалиме Балканският полуостров от единът край до другият. Бързайте, господа, защото народът не може вече да чака.

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

[РЕВОЛЮЦИЯТА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ Е ВЕЧЕ ГОТОВА]

Букурещ, 23 августа

Революцията на Балканският полуостров е вече готова. Никога, може би, в продължението на петстотин години заробените народи в Турция не са били изложени на такава агитация, в каквато се намират днес, и никога болният човек не е бил дотолкова слаб, дотолкова побъркан и дотолкова дискредитован, както е днес при отчаяното въстание на нашите братия в Босна и в Херцеговина. Наистина, много пъти Турция е била обиколена от байонети и раздирана от въстания, но досега тя е била поддържана не само от Европа, но и от своите собствени военни сили, а нейните християнски поданици са били убити, погазени и затъпкани в калта. Днес и Европа, и военният фанатизъм на турците са оставили умирающият на произволът на съдбата, а историческият закон за унищожението на робството е довел робовете на полумесецът до положение да могат да се борят за своето независимо съществование. Кой може да каже, че това не е така? Сляп трябва да бъде онзи, който не види, че Турция умира и че за да можеме да живеем ние, то ни не остава друго нищо, освен да извикаме и ние заедно със сичките южни славяни: „Време е!", и да повдигнеме и нашият многострадален народ на оръжие. Това ние трябва да направиме колкото е възможно по-скоро, ако не искаме да бъдеме последни, а може би даже и заборавени в решението на Возточният вопрос. Въстанието в

Херцеговина е обхванало тая страна от единът край до другият и с още по-голяма сила е пламнало и в Босна. Освен това няма никакво съмнение, че при днешното положение на работите сръбският и черногорският народ ще да принудят своите правителства да напуснат неутралността, а до онова време, т. е. до обявлението на войната, Турция не ще може да удуши началото на всеобщото въстание. Кое ни, следователно, възспира да излеземе из ожидающето[1] положение? Лъжат се оние, които мислят, че ние тряба да чакаме да захванат Сърбия и Черна гора, пък тогава да присъединиме и ние своите сили с тях. Напротив, твърде възможно нещо е, щото силите, като видят нашето отлагание и непомръдвание, да удържат тие две княжества в границите на неутралитетът и за интересът на общият мир да оставят Босна и Херцеговина в изолирвано положение. Ако ние захванеме по-напред, то възелът ще да бъде вече развързан, и Сърбия и Европа ще да видят, че тука няма какво да се отлага, и ще да се притекат първата със своите организовани материални сили, и втората със своето човеколюбие: да не загинат милиони хора и да не запустят прекрасните земи на Балканският полуостров. И наистина, ако в самото сърце на Турция избухне въстание, то и да остане Сърбия неутрална, това твърде малко ще да повреди на общият ход на работите. Сичките въобще южни славяни ще да ни подадат съгласно своята братска помощ и никой не ще има право да се оплаква от някакви си вънкашни побуждения, и никой не ще може да се намеси във вътрешните работи на Турция. Даже и нещо повече: ако в тоя случай Сърбия подхвърга своята ръкавица на оголелите пехливани, то Европа ще да приеме това не като следствие на някакви си завоевателни претенции да покори сичкият Балкански полуостров и така да турне себе си в застрашително положение срещу Австрия, но като следствие на оная племенна политическа солидарност, която свързва и настоящето, и бъдещето на двата братски народа – сърби и българи. Както и да е, но вопросът за освобождението на Балканският полуостров – кой по-напред да захване – е вопрос второстепенен, който ние поставихме, и то за това, защото твърде малко доверие имаме към европейската дипломация, която, ако да е решила вече да неподдържа по-нататъшното съществование на днешна Турция, но сè пак държи на юзда стремленията на южнославянските слаби сили. Главният вопрос тук е освобождение. Или Сърбия захванала, или ние разровиме кратер на вулканът, то е сè едно: главното е, че ние не тряба вече да чакаме. В продължението на цели 10 години нашият народ е можал да обработи своята многогодишна идея за въстание, пропагандата е работила енергически, хора и патриотизъм имаме, средства ще да намериме, за да допълниме тие, които имаме – остава само едно: да драснеме кибритът и под светлината на огънят да нагазиме в кървавата революция, която е единственият път към нашето спасение. Какво нямаме? Какво чакаме? От какво се боиме? Правото, силата и човечеството са на наша страна, обстоятелствата са благоприятни, хиляди юнаци на оръжие в Босна и в Херцеговина ни подават помощ и сичките почти южни славяни викат нас да дадеме верният и смъртоносният удар на нашият общ неприятел. От какво, повтаряме, се боиме? Боиме се от това, че нашата борба за съществование не ще може да намери съчувствие в Европа? Боиме се, че Сърбия и Черна гора ще да ни оставят сами? Боиме се, най-после, че дипломацията ще да се умеша за ползата на своите мюхлюзи и че някоя туркофилска дър-

[1] Изчакващо.

жава ще да ни препречи път? Лъже се онзи, който мисли така. Европа отдавна вече се е убедила в неспособността на мюхлюзинът, че ще да може да продължи своят живот. Сърбия се е убедила, че ако и тоя път съгреши пред своите братия, то тя не ще може вече да играе никаква роля на Балканският полуостров, защото с предаността си на Турция тя ще да има сякога и отзаде си, и отпреде си враждебни елементи и с това ще да турне даже своето съществование и бъдъще в съмнително положение; дипломацията не ще да пожелае и не ще да може да направи такава жертва, каквато направи в 1856 година, за да съсипе милиони и да не придобие нищо. Освен това Русия, която се е приготвила да нанесе и последният удар на парижкият трактат, не ще да допусне, щото нито Англия, нито Франция, нито която и да е държава да се умеси във вътрешните дела на Турция. Нейният съюз с Австрия и с Прусия е следствие на нейните намерения да играе първата роля на Возток и да има пълно влияние на Балканският полуостров. От тая точка на зрението Русия не ще никога да компрометира себе си пред своите съвременни братия и сякога ще да предпочете да има пред вратата си една разумна и свободна славянска конфедерация, нежели гнилата, варварската и безчовечната Османова държава. И така, нам не остава друго нищо, освен да скочиме на оръжие и заедно със сичките южни славяни да решиме своята съдба и бъдъще. Братия, ние не тряба вече да чакаме.

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

СИМВОЛ-ВЕРУЮ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНА

Вярвам в единната обща сила на человеческия род на земното кълбо, за да твори добро.

И в единний комунистически ред на обществото, спасител на сички народи от вековни тегла и мъки чрез братски труд, свобода и равенство.

И в светия животворящ дух на разума, укрепляющ сърцата и душите на сички хора за сполуката и тържеството на комунизма чрез революция.

И в единното и неделимо отечество на сички хора и обща собственост върху сички имоти.

Изповядвам единний светъл комунизъм, поправител недъзите на обществото.

Чакам събуждането на народите и бъдащий комунистически строй на целия свят.

Галац, 20 април 1871 г.

Хр. Ботйов

ВЕСТНИК „ЗНАМЕ“ (1874 – 1875)

СТАТИИ И ПРЕГЛЕДИ

БЪДЪЩНОСТТА НА ТУРЦИЯ

Под това заглавие в „Neue Freie Presse" е напечатана една статия, която окончателно иде да ни увери, че и чифутите вече захванаха да пророкуват за смъртта на Турция, а ние, които най-много би трябало да се интересуваме от това неминуемо събитие, вярваме още в магиите на турските държавни мъже и сичките свои надежди основаваме на дуализмът, на милостта на Европа и на някакво си мирно умствено и материално развитие под дебелата сянка на босфорският идиот. За да дадеме пълно понятие на читателите си за пророчеството на виенският израил, ние привождаме горереказаната статия и задържаме правото си да направиме своите бележки относително някои и други точки, които ни се показаха несъстоятелни за опелото на болният човек. Да послушаме пророчествата на едновременните турски приятели:

„Пет недели преди смъртта си (22 дек. 1869 г.) Фуад паша написа в Ница своят политически тестамент, когото адресира на султанът. Казват, че преди смъртта си човек може да предвижда бъдещето, а в тоя случай старото вероване се потвърди. Завещанието на Фуад паша, пълно с най-тънки и най-уместни забележки, съдържа множество умни съвети за падишахът, но в това също време болният при смърт държавник е пълен и със смутни предсказания, които наскоро трябва да се изпълнят. „Османското царство, пишеше Фуад, е близо до своята погибел. За да отстраните тая страшна катастрофа, Ваше величество,

сте длъжни да се простите с преминалото и да поведете народите си към нова бъдъщност." Турският министър при смъртта си дава даже следующето наставление: „Турция, говори той, тряба да стане модерна държава, ние сме длъжни да промениме сичките наши установления, да стопиме християните и мюсюлманите в един народ, да разпространиме равенството пред законите, да отвориме вратата на секи един прогрес на европейската култура, да направиме образованието задължително за секиго и да махнеме абсолютизмът." На краят на своят знаменит акт Фуад паша призовава султанът да последва съветът на един човек, който притиснат от бремето на отговорността, оставя светът и като мюсюлманин предава душата си на най-висшият съдия, който е пълен с милост и милосърдие.

Бедният Фуад паша! Да би можал той сега да оживее и да види в какво положение се намира Турция, то той се би уплашил от историческият напредок, който е тя направила в последните шест години в пътят към своята пропаст. Приятелството на Англия, изгубването на което покойният министър считаше за по-голямо зло, нежели изгубването на няколко провинции, се преобърнало на студено равнодушие; с Франция произхожда това същото; Австрия е изменила съвсем своята возточна политика; Русия е усвоила Средна Азия и е усилила своето владение в Техеран; така щото Турция по причина на своите собствени погрешки няма вече нито един приятел. Царството на падишахът върви се повече и повече към задължавание и види се вече деният, когато бездната на банкротството ще да погълне своята жертва.

В последньото време финансиалното положение на Турция е осветлено твърде остро из Англия. Това осветление толкова повече заслужава внимание, защото произлазя от един човек, който познава Турция, който е прекарал много години на возток и който отблизо се е нагледал на злото. Г-н Левис Фарлей, който преди малко време е обнародвал своят жалостен взгляд на Турция, под заглавие „The Decline of Turkiy", говори кратко и ясно: „Финансиалната система на Турция, относително държавата е страшна гнусота. При това срамотно дело сичкото почти богатство се поглъща от министрите и от банкерите, които се намират на мястото, а държавните дългове се умножават се повече и повече. Явният морал се подкопава систематически и имането на поданиците се обира съвсем явно. Ако на Турция е съдено да пропадне, то за своето разпадание тя тряба да благодари на това, че у нейното правителство няма ни чест, ни способност и че пропастта е зинала още от смъртта на Али паша. Коренът на злото, от което Турция пропада, е безграничната големина на цивилната листа... Оная година, когато в Цариград се появи монетна криза, султанът е дал или заел на държавната каса два милиона фунта стерлинги в консолидета. Отде е земал негово величество тие пари? Из джебът на турските държавни кредитори. Преди един месец султанът беше заповядал да се изгради на негова сметка една нова джамия на Бешик-таш, която ще струва приблизително около един милион фунта стерлинги. Отде зема Негово величество тие пари? Из джебът на турските държавни поверители."

Редовният доход на турското царство, според Фарлея, напълно се състои от 180 милиона фиорина[1] на годината. От тая сума султанът зема деветата част, т. е. двайсет милиона, а с останалото не излазя се никак на край. 150 милиона поглъщат процентите

[1] Монета на стойност 2,10 златни франка.

на държавният дълг заедно с годишната сума за амортизацията (погасението); така щото от сичките други държавни разходи не остава нищо, и то решително нищо. По тая причина Портата постоянно прави нови займове, а дълговете растат със страшни размери. За двайсет години, т. е. от 1854 до 1874 г., Турция е направила 13 заема, на които сумата прави 1624 милиона фиорина. От тая сума тя е земала за 11 години, от 1854 до 1865 г., само 250 милиона, а напротив, за пет години, т. е. от 1869 до 1874 г., цели 820 милиона. Откакто е умрял Али паша, Портата е правила сяка година нов заем, и то се с по-малък курс емисия. В 1858 година Турция е могла още да емитира заем с 15 процента. В 1863 г. курсът падна на 72 процента, а в 1873 г. на $58^1/_2$ процента.

От тия грамадни суми една част е земена за железниците, а с другата част не е направено нищо. А парите са се свършили. Фуад паша и Али паша умряха крайно бедни, първият даже като просяк, за погребението на когото трябаше да харчи султанът. Но от онова време турските държавници тръгнаха по друг път. Дауд паша, който само три години е бил министър на обществените сгради, остави на родът си около пет милиона фиорина наследство. Имането на Риза паша се смята около 30 милиона, ако той и да е захванал своята кариера като слуга в една бакалница. Мехмед Ружди паша някогашен велик везир, който преди няколко месеца е умрял като валия в Хеджас, оставил е несметни богатства. При това тряба да припомниме, че един цял милион се загуби от държавната каса, когато падна Махмуд паша, а и до днес никой не е можал да узнае де са се денали тие пари.

По бреговете на Черно море Турция има прекрасни пристанища, а зад тие пристанища такива плодородни и богати земи, които почти нямат равни на себе си. Но там няма никакви уредени пътища и затова е почти невъзможно да приближи храната до тие пристанища. Така също е и с търговията в Трапезунд, в Самсон и по другите места, които са процъфтявали някога. От година на година тие падат, а в това също време руското пристанище на Пот постоянно се повдига. На брегът на Мала Азия произхожда това същото явление. Даже и сама Смирна, старият и славният търговски град със своята почти трихилядногодишна история, пада очевидно.

Турция е тежко болна: не е чудно, дето се измишляват отчаяни средства за нейното излечение. Нашият ингилизин, който с числа в ръцете си иска да докаже, че е невъзможно да се удържи още дълго време турското царство на днешните основи, предлага радикален лек. Той мисли, че на султанът не остава друго нищо, освен да продаде Европейска Турция на Австрия и на Русия. Тие две държави действително би заплатили добре и поданиците и мюсюлманите би били доволни от тая трампа, а турското царство, ограничено в своите азиатски владения, могло да тръгне в пътят на ново и природно развитие. Фарлей описва това развитие действително с одушевление: „Старовременното величие на халифът – пише той в краят на своята книга – би оживяло пак. Търговията между Индия и Европа, която сега обикаля около мис Добра Надежда, би се върнала в своят стар и прав път. Тигър и Ефрат би орошавали пак такива градове, каквито са били Вавилон и Ниневия, които са стояли някога си на техните брегове. Новият Тамбор би се надпреварял със старовременната слава на Палмира. Оронт би носил богатствата в новоизградената Антиохия, „звездата на възток". Смирна би била пак един драгоценен камък за Азия и крайморските азиатски градове би обновили славата на Тир и на Сидон." Тая перспектива е твърде

приятна за четене, но ние се боиме, че за търговията няма да произлезе нищо добро от това. Султанът би пристанал най-после и на това нещо, когато потопът на дълговете му дойде до шията, но другите две държави малко ще се възползуват. Русия не би щяла да купи това, което се надее да придобие без никаква плата. А в Австрия никой не ще се реши да употреби няколко стотина милиони за едно съмнително дело. Ако се увеличи монархията на юговзток, то ние ще да придобиеме такава една стихия жители, която, за да възпитаме, би трябвало да употребим страшни усилия. За такова едно придобиване да трошиме своите финанси действително не би било полезно. Следователно, предложението на г. Левиса Фарлея за купуванието на Турция ние не можеме да земеме за уместно, но намираме в него голямо значение за разположението на Англия и за направлението, което британската политика зема относително возточният вопрос.

[Знаме, г. I, брой 13 от 4 април 1875 г.]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА СРЪБСКИЯТ ВЕСТНИК „ИСТОК"

В статията си „Шпијунлуци и инквизицијe бугарске" вие така нахално и гнусаво клеветите българският народ, неговата екзархия и нас сами, щото никак не ще да бъде тактично от наша страна, ако ви заминеме само с едно просто презрение. Ние знаеме де ви стяга ботушът, знаеме какви побуждения са ви накарали да псувате и да клеветите българският народ, знаеме кои сте и какви сте, затова, като отговаряме вам, ние никак не имаме пред очите си само вашата редакция и вашият дописник, а сичката оная патриотическа сволоч, на която в кратуните се ритат конете на Душана и на която целта е да разиграе тие коне насякъде, дето само се чуе сръбското (Драгашевичовото) „помози бог". Ние твърде добре знаеме, че вие сте сляпо оръдие на тая „сволоч", но за да опазиме своето достолепие, ние ще да се обърнеме към вас, като към нейни представители, ако в това също време и строго да ви отделяме от сръбският народ и от неговите честни и искрени синове.

С вашият отговор на статията, писана от българските ученици в Белград и поместена във в. „Будућност", и в статията си „Шпијунлуци и инквизицијe бугарске" вие искате да кажете, че българският народ, а особено неговата екзархия, се старае да побългари „нещастните сърби в Стара Сърбия и в Македония, и за това употребява шпионства, предателства, насилия и сякакъв вид инквизиции: вие негодувате против своето правителство, т. е. против сами себе си

(ние не виждаме никаква разлика между вашата политика и политиката на различни Ристичевци и Мариновичевци), затова че то харчи пари за възпитанието на няколко души българчета, които вие искате да направите последователи на Милоша Милоевича, а тие, напротив, стават ваши противници и преследват вашите добри намерения; вие, най-после, казвате, че ние и „Източно време" в секи един брой сме писали пасквили против Сърбия и против нейната пропаганда, и че не искате да отговаряте на тие пасквили, защото нашите неприятели това и чакат – да видят раздор между назе, за да извикат, че ние сме неспособни за свобода.

На обвинението, което вие отправяте към българите и към екзархията, ние ще да ви отговориме, че то е безсовестна и умишлена клевета, която вие употребявате, за да заглушите роптанията ни против оная пропаганда, която е основана от самия Блазнавац и която вашето правителство поддържа и досега. Разбира се, вам е твърде неприятно да виждате някакъв си оплот[1] против тая пропаганда и някаква си неблагодарност към вашите братствени постъпки, но какво да се прави? И у българският народ се намират такива „шпиони", които мислят, че в Охрида и във Велес не живеят сърби, и че Видин и Кюстендил не влязят нито в географическите, нито в етнографическите граници на Стара Сърбия. А ако екзархията прави шпионлъци и насилва сърбите да приемат българизмът или, по вашему, татаризмът (пусти филолози!), то кажете ни, молиме ви се, от кога е тя захванала да прави това? Ако е захванала отскоро, то защо вие и вашето правителство я гледахте с лошаво око още във времето на нейното съставяние и съветувахте българските патриоти да се не карат с вожделените Видовданови елини? А ако е правила това още от началото на своето учреждяване, то защо мълчехте досега? И в единът, и в другият случай се прозъбва вашата неискреност и вашите нечисти намерения. Вие и вашето правителство не съчувствувахте на екзархията, защото знаехте, че рано или късно тя ще да запази своят народ от безумните постъпки на шарлатанската Милош Милоевичева компания и ще да подреже крилата на оная паднала и гнуснава пропаганда, за която вашето правителство е харчило и харчи такава огромна сума. Но вие мълчехте досега, защото екзархията беше още безсилна да направи това и защото на сичките наши оплаквания от вашите подлости имаше кой да отговаря наместо вас. На сяко едно оплакване против вас чрез цариградският печат „Независимост" се отзоваваше или с мълчание, или с подобни сарказми: „Олеле, мамко, потурчиха ни! Олеле, мамко, погърчиха ни! Олеле, мамко, посърбиха ни!" А сега вече, когато вашите клещи посрещнаха насякъде спънки и протести, то вие изменихте и тонът си, и тактиката си. Наместо да продължавате тихо и мълчешката да си плетете кошницата на сметка на вашите поробени братя, вие се развикахте, разкряскахте и обявихте война на ония, които ви разбраха вече кои сте и какви сте, така щото ония обвинения, които се падаха вам и на вашето неискрено правителство, вие ги обърнахте към своите „браћа бугаре". Преди малко, т. е. преди „отвореното писмо" към Мариновича и преди да млъкне вашата „Независимост", вие ни пеехте съвсем друга песен – песента на братството и на единството; а сега ни наричате шпиони, предатели и инквизитори. Как да си обясниме тие хамелеоновски убеждения? Разбираме защо е твърде тежко да виждате, че даже и тие, които вие сте прибрали и сте им дали комат хляб и парче образование, разбраха вече вашите цели и наме-

[1] Съпротива.

рения, излъгаха ви в надеждите да ги направите последователи на Милош Милоевича. Но кой ви е крив? Види се, че историята на тоя африкански сърбин, мъдрувания[та] на архимандрита Пелагича и етнографията на Костадин Драгашевича, т. е. учени на вашата официална наука, не са могли да направят ни едного българина до такава степен подъл и безумен, щото за комат хляб да продаде баща си и майка си и да стане оруди на своите неприятели. А не това ли вие искахте от своите български възпитаници и патриоти, като ги наричате шпиони и предатели на сърбизмът? Струва ни се, че това вие искате и от назе, като говорите, че „Знаме“ и „Източно време“ не пропущат брой да не напишат някакъв си пасквил против сърбите и против тяхната „права пропаганда“. Срамота е, господа! Срамота е! Но ние и нашата емиграция ви познаваме кои сте и какви сте и ще да си повърнеме да ви докажеме, пасквили ли ние пишеме или гола истина. Но, молиме ви, барем назе недейте нарича шпиони и предатели.

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА В. „ИСТОК“

После отговорът ни на поместената във вашият лист статия, под заглавие „*Шпијунлуци и инквизиције бугарске*“, ние така и мислехме, че ще да млъкнете или ще да измените тонът на своите глупости. Това вие оправдавате с вашите няколко реда, поместени в 53 брой на листът ви и отправени собствено към нас. Но в своят отговор ние мислиме, че не сме „лупали по ветру“, а сме „лупали“ вас и вашето правителство, затова доста тактично ще да бъде от наша страна, ако и тоя път отговориме на вашите няколко реда. Ние не бягаме от разяснения и полемика: ние сме демократи, затова можеме да нагазиме калта и да видиме какво правите вие там, затънкани от общественото мнение на сръбската интелигенция.

Слушайте. Вие казвате, че в статията „Шпијунлуци и инквизиције бугарске“ вие сте ни навождали факти, а ние сме ви псували и в същото време сме нападали на Сърбия, на Русия, и на сичко онова, което сам народът желае. (Кой народ, нашият ли?) Нам не ни позволява мястото да приведеме сичките ваши филологически и етнографически бълвочи, с които беше пълна вашата статия, сичките гнусотии и клевети, които вие отправяхте не само към екзархията, но и към сичкият български народ, и да ви покажеме кой от нас е псувал – вие ли или ние. Но ние приемаме на минута това обвинение, за да ви докажеме, че за горechказаната статия вие заслужавате не само псувни, но даже и лудница. Вие ни навождате факти, в които обвинявате българите и тях-

ната екзархия в това, че употребявали шпионства и инквизиции, за да побългаряват нещастните сърби в Турция, и казвате, че ние ви не отговаряме на фактите, а ви псуваме. Добре, как искате вие да отговаряме на подобни факти, които вие сами основавате на филологическото безумие на Милоша Милоевича: че на Балканският полуостров от памтивека още са живеели сърби, а само 200 хиляди българо-татари дошли, и в късо едно време побългарили тие сърби? Как искате вие да отговориме на тие факти, когато тяхното филологическо безумие е облечено във форма на политически тенденции, т. е. когато и вие, и вашето правителство се стремите, щото действително на Балканският полуостров да останат само 200 хиляди българи, или по вашему татари, а останалото да се посърби, т. е. пославянчи? На филологическото безумие умните хора отговарят със смях и с презрение, а на политическият шарлатанизъм ние отговаряме с псувни и с негодувание: българският народ няма още друго оръжие. Но и в това отношение не се показахме много по-деликатни от вас. Ние не псувахме (както правите вие) нито сръбският народ, нито сръбската интелигенция, нито свестните сръбски патриоти, а нападнахме само на оная патриотическа *сволоч*, „на която в кратуните се ритат конете на Душана и на която целта е да разиграе тия коне насякъде, дето само се чуе сръбското (Драгашевичевото) „помози бог". Ние не сме криви, че в тая патриотическа сволоч влазяте и вие, и вашето правителство, и една доста голяма част от вашите „изображени мужеве". А това ние направихме затова, за да ви покажеме, че нашата емиграция знае какви причини са ви накарали да повдигнете такъв шум против екзархията и такива клевети против народът. Вам беше твърде приятно да ни пеете от една страна медоточивата песен на братството и на съединението и да ни лъжете с добрите намерения на „южнославянският Пиемонт", а от друга страна да сеете прозелитизъм[1] в западните краища на нашето отечество и да плетете своята етнографическа и политическа кошница. Но екзархията, която вие още отначало гледахте накриво, ви препречи път, емиграцията, която вие експлоатирахте още в 1862 г. и досега, чрез дълъг и горчив опит ви позна кои сте и какви сте; а българският народ, когото вие сте лъгали още от началото на своето освобождение, отвърна от вас очите си, както отвърна и своите надежди.

Разбира се, че после сичкото това екзархията трябаше да стане за вас сборище от шпиони и от инквизитори, емиграцията – чета от бозаджии вагабонти, а народът (който по вашему не е повече от 200 хиляди) – татарско племе, което, за да се освободи от турците, трябa по-напред да се посърби. Докажете ни, че вие и вашето правителство не мислите така. Тогава защо говорите, че ние ви псуваме и че не отговаряме на вашите факти? За да отговориме и опровергаеме вашите факти, вие трябва да ни обясните до де именно се простират вашите етнографически граници на юг и кои места влазят в границите на вашата Стара Сърбия; защото, по нашите географически и етнографически понятия, ние виждаме, че фактите, които ни навождате, говорят повечето за наша полза, т. е. че не екзархията насилва сърбите да приемат българизмът, а вие и вашето правителство правите това с българският елемент в Македония. Ето например, ние не можеме да си обясниме това ваше оплакване: „През май месец тая година владиката Дамаскин заедно с мюдюринът[2] е затворил училището (сръбското, раз-

[1] Стремеж да се наложи собствената вяра.
[2] Турски управител на селището.

бира се, р.) във Велес и е изгонил учениците.“ Велес сръбски варош ли е? Велес влазя в границите на вашата Стара Сърбия? Ние имаме глупост да мислиме (тая глупост имат и Хилфердинг, и Каниц, и Григорович, и Липранди, и много други етнографи), че Велес е български град и че се намира в Македония; следователно, не вие трябва да се оплаквате, че владиката Дамаскин е затворил училището ви, а ние – че вашата пропаганда си е тикнала носът не в своят чорап. Не вие ли казвате, че „в интересът на сърбите и на българите е да се не прави насилие, а да се остави секи да мисли, да работи и да се учи така, както мисли да му е най-добре“? Какви свободомислящи хора! Тогава какво търси вашата пропаганда във Велес? И защо вашите учители възбуждат народът да не припознава екзархията? Или и това е псувня? А скандалът в Тетово заборавихте ли? Но докато ни отговорите на това, ние ще да резюмираме и другите свои псувни в няколко вопроса. Кажете ни, молиме ви се, не съществува ли в Белград цяло едно дружество патриоти (това дружество ние нарекохме *сволоч*) под председателството на „филологическият осел“ Милоша Милоевича и не изпровожда ли това дружество пари, книги и учители в чисто български села и градове в Македония и в някои северозападни краища на България? Ако изпровожда, то каква е целта на тие громадни жертви – да просвети своите братия ли, или да сее прозелитизъм между тях? Кажете ни, не е ли основано това дружество от Блазнаваца и не поддържа ли се то както нравствено, така и материално от вашето „пиемонтско“ правителство? Ако е така, то неговата цел не е ли да докаже на дело, че наистина на Балканският полуостров живеят само сърби? Отговорете ни на тие важни за нас вопроси, и ние ще да ви докажеме в следующият брой на „Знаме“ защо ние нападаме „на Сърбия, на Русия и на сичкото онова, което сам народът желае“, и ще да ви докажеме, че народът не желае това, което му правите и вие, и вашето правителство, и не слуша вече оние, които са го лъгали до вчера.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

ОЩЕ ЕДНА ЖЕРТВА НА ТУРСКОТО БЕЗЧОВЕЧИЕ

Когато в Цариград българското население изпровождаше в гробът търновският митрополит Илариона и когато нашите вестникари въздигаха до небеса заслугите на тоя архипастир, до нас достигна жалостната вест, че на 27 майя в София се поминал и ловчанският епископ Дионисий. Коя е била причината на смъртта на тоя най-млад член от нашето архипастирско тяло? Настинка ли, охтика ли, възпаление в белият дроб ли, емофтизия ли или друга някоя причина? Докторите от София, от Търново, от Плевен, от Копривщица и от Ловеч знаят това, но мълчат! Покойният е отровен! Като пастир и като човек о. Дионисий е бил един от оние характери, които твърде рядко се срещат между нашите владици. 35-годишен човек, той се не е грижил само да съблича народът, да трупа богатство, да прекарва животът си на постели, облени с потът и със сълзите на сиромасите, и да блести с вънкашна гордост и салтанат. Покойният се е грижил да отвори училища по селата, да прибере в епархията си добри и достойни учители и в сяко едно отношение да бъде защитник на своят угнетен народ. Последньото го лиши от животът му! Като патриот и пазител на народните интереси, той сякога се е противил и сякога е изобличавал зверствата и злоупотребленията на софийският управител Маасар паша и на ловчанският каймакамин, изверг в пълен смисъл на думата. Преди няколко време о. Дионисий беше открил множество злодейства и насилия, извършени от тие турски администратори, и за да им даде какъв-годе край, той изобличил виновните пред техните покровители и ортаци в Цариград и поискал да се разгледа работата от една особена правителствена комисия. Правителството отредило и изпроводило подобна комисия, но „гарван гарвану очите не вади". Наместо да привика населението и да го разпита какви злини тегли то от своите притеснители, тя (комисията) влязла в споразумение и в заговор със злодейците, посъветвала ги да напишат няколко мазмати[1] и да принудят раята да ги подпише в смисъл, че е благодарна от своите управители, а после подписването и приемането и тие мазмати оправдала обвиняемите пред централното разбойническо сборище, като прибавила, че обвиненията си нямат мястото и че тие са произлезли само от въображението на твърде безпокойният български владика. На правителството това и трябало. Комисията се разтуря. Маасар паша, заедно с ловчанският каймакамин, останаха пак пълни господари на животът и на имотът на нещастната рая, а о. Дионисий се турна в затруднително положение. Той трябаше или да мълкне и да подражае в това отношение на своите събратия в София и в Кюстендил, или да продължи работата и да докаже както насилствено подписване на мазматите, така и нечистите действия на комисията. О. Дионисий прие последньото, но мщението на злодейците го предвари да изпълни своята обязаност. По съветът на комисията, Маасар паша и ловчанският каймакамин отровиха кроткият, но постоянният защитник на гяурите. Той умря от отрова, която е действувала на неговият слаб организъм в продължението на цяла една неделя. Ето така е загинал един от най-добрите и най-достойните наши влади-

[1] Изложения.

ци, който с добрината си е правил своето положение и сносно, и полезно за народът. Вечная ти памят, защитнико на народът! Мини и ти в числото на нашите мъченически жертви, на които имената ще да се осветят в деният на отмъщението! Амин!

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

ЧЕРКЕЗИТЕ В ТУРЦИЯ

Едно от най-големите нещастия, които тегли нашият народ и което го убива и економически, и политически, са черкезите, които в последните няколко години са наводнили почти сичките краища на нашето отечество. Не стигат турските правителствени обири и убийства, не стига фанатизмът на полудивото турско племе, не стига тая грозна и възмутителна сиромашия, която от ден на ден зема се по-страшни размери и която е следствие на едно управление, което няма на себе си подобно по сичката земна кора – не! За да бъде пълно нашето робство и за да можеме по-скоро да достигнеме до просяшки щап[1], то като за качул на сичките наши черни теглила, разбойническото турско правителство трябаше да прибере и хищните синове на Кавказ и да даде такава свобода на техните способности и таланти, каквато тие не са имали даже и във времето на своята независимост в Азия. И наистина, може ли да бъде нещо по-унизително, по-варварско и по-безчовечно от тоя присмех на човеческият труд и живот, който търпи българинът от правителството на европейските хотентоти с преселението на тие жадни крадци и кръвопийци? Доведат разбойникът в къщата ти, накарат те насила да му дадеш покрив, да го нахраниш, да го напоиш и да му направиш даже жилище за живеене, а когато той вече стане гражданин на османската империя, то да ти

[1] Тояга.

запали къщата, да ти отнеме добитъкът, да те обере, да те убие, да те язди! Де, в кой ъгъл на земното кълбо стават подобни несправедливости и насилия? Но иди и се оплаквай, иди и викай, доколкото ти държи силата на белият дроб – азиатската презрителна усмивка на тиранинът, неговата леност и хладнокръвие и неговата жажда за чуждият пот така ще и да ти отговорят: „Мълчи! Тие са наши братия; ние сме ги именно затова довели, за да подкрепят с жените си нашите хареми, с децата си нашата войска, а със себе си и със своите способности нашите принципи и начала, а със своите кражби, обири и убийства да увеличат твоите мъки и страдания и да ти не дадат никога возможност да излезеш из колеята на робовете, на добитъците"... И сичко това са реформи в очите на Европа, и сичкото това е напредок в очите на нашите затъпели патриоти! За да покажем пример от тоя напредок на последните, ние им рекомандуваме следующата дописка из Оряхово, която привождаме така, както се тя намира в един от цариградските български вестници. Четете, господа, и вижте имаме ли право да казваме, че ние с обвиненията си раздражаваме само турското правителство да притеснява и да мъче повече българският народ. Четете!

„Ако погледне човек на злодействата, които непрестанно се случват в тукашното окръжие, той ще да забележи, че днес той не живее в просвещеният XIX век, но че се намира в онис темни времена, в които, както казват, хората били принудени да теглят сякакви злини. Види се, че царските закони (?!) не са имали честта да пристигнат тука и да се прочетат; или са тие дотолкова темно написани, щото никой от управителите не може да ги разбере и да се събрази с тях!

Чудно ще да се види на някои това, що казвам, но тие ще да се уверят, щом прочетат долните редове, които аз с разтреперана ръка се земам да опиша. „Черкезите! Олеле боже! Олеле горкана! Къде да се денеме от тие пусти черкези?!" Тие са жалните, от се сърце и секи ден произнасяни думи от мало и голямо в тукашното окружие. Преди дохождането на тие гости, секи помни, че ходеше свободно и дене, и нощ̀е, а някой даже и по цели месеци се не прибираше у дома си и пак се завръщаше живо и здраво; а сега и дене даже не смее човек да ходи надалеч или ако и да ходи, то с голям страх и трепет преминува през оние места, по които е ходил някога си свободно! Щом слънцето наближи да залязва, то ще да видиш, че орачите бързо впрягат воловете си и че секи гледа да се прибере в селото. Забави ли се малко, то той непременно ще да остане без волове. Така също ще да видим и горкият овчар, който цял ден се е пекъл на горе, щото слънце – че и той бърза да се прибере рано в селото си...

Слънцето залезе; настане ли нощта – сичко става нямо, както че ли се намира човек в африканските широки пустини; нарядко ще да чуеш даже и грозното лаяние на кучетата. Секи се е затворил заедно с добитъкът си в бордеите си и с голям страх в безсъние очаква появяванието на зората или пропяванието на петлите, за да се успокои и да си земе малко дремка. Но да дойдеме на думата си за черкезите.

Тие злодейци, ако и да върлуваха досега, то рядко се чуваше да убият някого; но от едно време насам тие захванаха не само да убиват хора, но и да *безчестят булки и жени и да убиват девствената невинност на младите моми.* (Чувате ли, господа патриоти и просветители на българският народ? Това не говориме ние, а хора, които никак не са недоброжелателни на турското правителство!)

Това е накарало тукашното народонаселение (което се състои от българи, от помаци и от власи) да

дойде до отчаяние, па и самите турци, защото и от тях ако отиде някой по кърът и ако е без оружие, то ще да се върне или без кон, или обран и биен. Ако черкезинът мине покрай селото даже и посред пладне, то той ще да си земе най-доброто ягне или овца, а ако овчарят се възпротиви, то за него са готови вече или камата, или куршумът! Като мисля, че не е възможно да се опишат сичките кражби и убийства на тие кавказки зверове, то аз ще да се огранича да кажа само най-пресните, които са се извършили от два месеца насам.

Дядо Петко из село Бурувин, богат един старец, като дохождали няколко пъти черкезите да му крадат овците, добитъкът и пр. смело ги връщал назад с помощта на двата си иглени пищова. Това се продължавало няколко време и злодейците като видели, че не ще могат да земат нищо от старецът, отишли денем при него уж да пазарят нещо и сред село на самият ден Връбница го убиват!!! Това се яви на местното правителство и *то даде надежда, че ще да издири убийците, но и до сега нищо!* Двама евреи, които ходят от село на село да продават манифактура, посред пладне били обрани, като им оставили само дрехите на гърбът!... На други двама са земали около 2000 гр., с които тие имали намерение да купуват гергьовски кожи. Други двама, които ходили да купуват вълна, били така също обрани; от тях земали по малко пари и два овна. На трима други българе из Търновско, които ходили от село на село да продават памук и сапун, нощем им земали конете заедно с товарите, когато тие се молили на злодейците да им оставят стоката, че са сиромаси с жени и с деца, то добили такъв отговор: „И ние сме сиромаси; идете се молете на каймакаминът (sic), той нека ви съжали.“ И тие хорица си отиват плачешком у дома си да оплакват своите черни дни! Това се случи в селото Маданъ. В селото Соколаре, когато черкезите дошли нощем да обират къщата на чорбаджията, той сполучва да убие едного от тях, но за *това се затвори в темницата!* На 25 майя в село Букевица, $1^1/_2$ часа югозапад от градът, обраха пет къщи и една воденица, която се намира 2 часа от градът по същото направление. Освен дрехи и други къщни неща, разбойниците са зели и 2200 гр[оша]; но тука момата на воденичаринът дяда Петка показала, че в нея тече юнашка кръв, като отблъснала с ръце двама от злодейците, когато тие дошли при нея да я мъчат и когато я наранили вече леко. Аз видях тая мома, когато дойдоха в Оряхово да се явят пред правителството. При сичко че ръцете ѝ бяха нарязани от ножовете, против които се тя бранила, но лицето ѝ и юнашкият ѝ вървеж я пак показваха за такава, каквато ви я разказвам. Мома 18-годишна, тя много пъти отбранвала баща си от злодейци. „Да имаше, казваше тя, при мене пушка или топор, то аз щях да им дам да разумеят, но случих се далеко от топорът.“ В село Липница, $2^1/_2$ далеч от Оряхово, а $1^1/_2$ час далеч от гореказаната воденица, 4 къщи са ометени от сичко, така щото хората са останали само с дрехите на гърбът си. Някои си казват, че са уловили уж един черкезин и са го затворили в темница, но доколко е това истина, аз не мога ви каза. В селото Алтимир, 5 часа на запад от Оряхово, стана друго злодейство. През първите дни на юния секи излазя да си прекопае кукурузът, който е единствената прехрана тука; няколко черкези отишли при една по-богатичка фамилия копачи да откраднат хубавицата им мома, но тая мома с мотиката си ги отблъснала и наранила едного от тях. Тогава тие побеснели, изваждат кой нож, кой пищов и разпръсват изплашените селяни! Черкезите тогава сполучват и оттеглюват момата на страна и от като я обезчестяват, отрязват ѝ косата и я пущат тогава да си

гледа работата! Когато родителите ѝ додоха *да се оплачат на правителството, то им се отговорило, че ще се потрудят да издирят злодейците, но това си остана така и се забрави...* Същата съдба постигна и две помашки жени. Така също и жените на някого си Челеби бей бяха пристигнати на пътят, обрани, обезчестени и пуснати пак да си ходят спокойно. *Злодейците се сè дирят, но не могат да се намерят.* В *Кремени* на 26 мая са убити 5 души и три къщи са обрани. В *Мряморен* е обезчестена една мома и е отрязана косата ѝ с няколко гроша. В *Рашково* са обрани и убити трима души търговци. В *Пещени* – един врачанец, като се завръщал после пътуването си у дома си, бил убит близо при Ново село. Преди няколко дена се научих от пътници, че в тие два месеца, освен дето зная аз, имало и още около 30 души убити.

За по-малките злоупотребления няма да ви кажа нищо, *защото който пише за тях, той бива награден. Зимъс един от учителите беше писал нещо за злоупотребленията, но той знае само какво изтегли!*"

Ние не правиме никакви коментарии на тая дописка, защото секи, който познава турците и тяхното правителство, ще може и сам да прочете между редовете на тоя сдържан протест на българинът други много по-страшни и по-безчовечни злодейства. Тука слепият даже ще да види, че черкезите в Турция не са друго нищо, освен агенти на турската изпълнителна и законодателна власт. Думите на черкезинът, който е обрал търновските търговци и който им е казал: „Идете се молете на каймакаминът, той нека ви съжали", показват, че властите в Оряхово са ятаци и ортаци на черкезите в това окръжие.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

ВЪСТАНИЕТО В ХЕРЦЕГОВИНА

Новините, които ни донасят някои от европейските и от сръбските вестници, искат да ни уверят, че бунтът в Херцеговина няма никакъв политически характер, а бил просто един протест против притесненията и злоупотребленията, които тираните извършват над нещастната рая, а особено при събирането на тежките и безбожните данъци. Ние не можеме да си представиме защо официалната европейска журналистика се плаши така от думата бунт или въстание и защо се старае да смали значението на пролеяната християнска кръв. Или протест с нож и с пушка в ръка, протест окървавен от стотина жертви не е още бунт, не е въстание? Но да послушаме какво говорят сръбските вестници.

„Видов дан" говори: „Причините за бунтът били безмерните данъци, които турците насила събирали. Осиромашалото народонаселение, докарано до отчаяние, скочило на оръжие и между него и тираните произлязло едно сблъскване, в което са погинали 10 души заптии." А за да видиме с какъв начин турските власти събират данъците, говори „Шлезвиг Цайтунг", нека послужи следующият пример: „От повечето села са били събрани събирачите на данъците, за да ги пита властта – ще да приемат ли новите данъци доброволно или не. При отговорът, че те даже и досегашните данъци не могат да съберат, турците ги затворили в една къща, която се запалила, и те изгорели. Човек затреперва при такива зверства и не ще му се да ги вяр-

ва – дотолкова тие са безчовечни. Други пък говорят, че събирачите на данъкът не били запрени в къща, а в яхър, на когото турците махнали покривът и от време на време ги поливали със студена вода, като им не давали нито да ядат, нито да пият."

Но стига сме говорили за турските зверства: кожите на нашите гърбове са запознати с тях. Работата е, че въстанието в Херцеговина успява и че то твърде скоро ще да земе широки размери, ако само черногорците и далматинците се притекат на помощ на своите братия херцеговинци. А че черногорците са решени да ни помогнат, то показва следующият факт: княз Никола употребява големи усилия, за да възпре народът си в границите на неутралността, но мнозина непослушни юнаци са преминали вече тие граници и се намират в редовете на въстаналите. Според „Le Danube", който черпи известията си от верен източник, щом достигнало радостното известие в Цетина, че в Херцеговина въстанали, княз Никола е попитал непосредствено петербургският кабинет в какво положение да се държи, ако въстанието стане сериозно. Отговорът на тоя кабинет е бил следующият: „До нова заповед (!) – ожидающе положение". От това може да се заключи, че руското правителство сега засега желае да се не размирява Балканският полуостров. А колкото за другите сили, то ето що говори „Mémorial diplomatique": „Европейските сили са се решили да не допускат никакъв бунтовнически очаг[1] нито в Румъния, нито в Сърбия, нито в някоя от провинциите на Турция, и вярно е, че ако стане нужда, то тие ще да се намесят в работите на Возток и ще да поддържат редът и политическото statuquo на страната." С една дума, по-голямата част от европейската журналис-

[1] Огнище.

тика иска да докаже, че Европа още не се е решила да изчете отходната молитва[1] на болният и умирающият вече човек и с това да не даде особено значение на смутовете в Херцеговина.

Но при сичкото това, въстанието расте от ден на ден и известията, които ни донесе последнята поща, са радостни за секи южен славянин. Комисията, която Портата е изпроводила да издири причините на въстанието и да употреби съвети за усмирение, тие дни е телеграфисала в Цариград, че не е могла нищо да извърши. Бунтовниците са сполучили да повдигнат сичкото народонаселение между Мостар и австрийската граница. Те са заплашили със смърт и с огън секиго, който се е отказал да се съедини с тях. Те имат помежду си няколко души черногорци и мохамедани. Комисарите са се уверили, че е безполезно сяко едно увещание и че тряба да се изпроводят войски за усмирение. А из Зара явяват, че напразно турското правителство, после едно сблъскване при Невесинг, се е опитвало да накара християнското население да положи оръжието си. Спомагателни войски стигнали в Мостар на 16 юлия н. к. Но при сичко това въстанието не е така разпространено, а се ограничава само в няколко християнски села. А лондонският „Standart" публикува следующата телеграма из Виена: „Множество опитвания се направиха, за да се представи въстанието в Херцеговина като без никаква важност и като нещо невероятно. Но нито писма, нито телеграми се приемат вече из Херцеговина: така щото е невъзможно да се дадат никакви положителни известия. Но от следующите факти може да се заключи, че революцията се разширява: жителите от провинцията на северозапад от Нарента са се съединили с въстаници-

[1] Погребална молитва.

те и са викали: *„Да живее Франц Йосиф, кроатският цар!“* Оружие се е раздало на мохамеданите в Мостар, а една част от християните са побягнали в горите. Сръбското правителство е изпроводило обсервационни войски по бреговете на Дрина до боснянската граница. Пътници из Далмация говорят, че на въстаниците се е изпроводило оружие из Катаро. Вестниците от Северна Славония настойчиво уверяват, че в едно сблъскване при селото Кракаро са паднали 60 души турци. Говори се, че Селим паша е ранен.“

Тия са известията, на които ние тряба да дадем по-голяма важност, като земем във внимание това, че както Европа, така и нейната журналистика се стараят сега засега „да не допускат никакво въстание и никакъв революционен очаг на Балканският полуостров“, и затова смаляват важността на християнската борба за свобода в отечеството на Вукаловича. Но, разбира се, че ако бунтът премине границата на тая юначна страна, то дипломацията ще да напусне своите палиативни средства и ако се не притече на помощ на отчаяните, то ще да признае барем борбата и ще да остави поробените народи в Турция сами да решат своята съдба и бъдъще. В такъв случай секи южен славянин тряба да си стегне цървулите и сяка една минута да бъде готов за общият пир. Ако се пропусне и тоя случай, т. е. ако се остави Херцеговина сама и въстанието да се ограничи само в няколко провинции, то нашите сили сякога ще да бъда розединени и ние още дълго време ще да проливаме кръвта си напразно. В Белград се е съставил вече комитет, който ще да помага на въстаниците било с хора, било с оружие; а от Черна гора, според една телеграма, получена из Рагуза на 21 юлия, черногорците са направили едно народно присъединение в Завала и са се решили да противостоят на изпратените вече турски войски из Манастир. От сичкото това се види, че нито сръбският, нито черногорският народ ще да останат равнодушни зрители на кървавата драма. Като споменуваме това, ние не можеме да се не обърнеме и към нашата революционна партия и да ѝ наумиме, че тя е длъжна да последва примерът на нашите братия сърби и черногорци. Сега е време да присъединиме и ние своите сили и да пристъпиме до разсичанието на гордиевът възел... Сега е време да извикаме народът на въстание и като разделиме силите на общият враг, да помогнеме и на себе си, и на своите братия! Сега! Но готови ли сме ние? Имаме ли нещо изработено, събрано и организовано? – Срам и укор на нас, братия емигранти! Срам и укор за нашата бездеятелност! Срам и укор на сичките наши смиреномъдри патриоти! Но народът е работил, а нищо друго не произвожда общата революция, освен общите страдания и нещастия. Идеята на свободата е всесилна и любовта към нея сичко може да направи. Помислете върху това, нещастни синове на България, и не губете удобната минута... Сега е време да покажеме, че и ние сме човеци, а не скотове.

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

ТУРСКИТЕ ЗВЕРСТВА В МАКЕДОНИЯ

За оплакване е положението на нашите братия в Македония тие теглят там и от турци, и от гърци, и от цигани, и от чифути. Наистина, сяко притеснение от страната на нашите тирани е за наша полза, за наше свестяване; но когато си гонен и притиснат отвред, когато си затъпкан в калта, когато сички, които те окружават, са насъскани отгоре ти като кучета и гледат на сяка стъпка да те спънат и да те предадат, върви тогава и работи и за турчинът, и за себе си, и за народът си. Чудно е, наистина, че нашите братия македонци не са дошли още до апатическо отчаяние при такъв мизерен живот, а се пак работят явно и тайно за своето освобождение изпод турското иго. Това показва, че в нашият робски народ има неизчерпаем източник живи сили, които го поддържат в неговото до немай-къде лошо положение и които най-после ще да му дадат возможност да възвърне изново своята изгубена свобода. Това познават турците и затова техните патриоти, какъвто е софийският паша, българоубиецът Маасар, отровителят на владиката Дионисия, джелатинът на В. Левски, с особено едно диво и бясно остервенение гонят и мъчат народът ни на сяка крачка, без да помислят, че с това тие сами си копаят гробът. Молим читателите си да обърнат своето внимание на плачевните известия, които прочитаме в една дописка от Кюстендил до „Източно време“, и ако на сякой от тях, който, като прочете тие жалостни и унизителни за народът ни известия, се не напълни сърцето му със силен и праведен гняв и не поиска да мсти на убийците на народът ни – той не е човек, той няма честно и благородно сърце. Послушайте, господа, думите на дописникът, пък ако ви дава сърце, порадвайте се на резултатите на мирният прогрес в Турция.

„Тука правителството хвана да гледа на българите, говори дописникът, като на виновници на сичките злочестини и безредици, които тука стават или се случават. Из градът ни по разни улици були и турчета бият евреите. Кой е виноват? – Без съмнение българите. У народът пари няма, гладен мре, от което се спрял алъш-веришът. Кой е крив? – Българският владика, казват евреите, и каймакаминът телеграфисва на пашата. И пашата, разбира се, праща, за да изпитат работата, комисии, съставени от разни развратници и пиеници, които само знаят да блудстввуват и да пият, а да гледат давия – да те пази бог! Който даде по-много рушвет, той е и прав. Такава била комисията, пратена да разгледа работата и да издири убийците на детето, за което, ако помнят читателите, ние бяхме споменали в един от предидущите броеве на „Знаме“, че е убито от чифутските фанатици, за да му земат кръвта за своят варварски обред. „Бимбашията[1] член на комисията от София, се е хвалил, че доколкото стоял в Кюстендил, вода не бил пил. Вино му се носеше от две места: сутрин с бенликът от едното, вечер със стомната от другото.“ По-нататък говори дописникът: „Едно момче, като минувало през чифутската чаршия, натоварено със сено, биде мушнато от едно турче.“ Кой е виноват? Пак българите ли?

Четирмата българи от комисията, като видели, че с пристрастие се дири убиецът на детето, нап-

[1] Турски офицер.

равили някои бележки на комисията. Но за това намерили си белата в торбата. Те били повикани от управителя Маасар паша в София, дето той зел да ги съди за един отдавна вече забораван вопрос, защо народът не давал на гъркоманите да се ровят в черковата „Св. Мина“. Пашата зле псувал четирмата комисари, като казвал, че те са, дето бунтуват народът, и не ги пуснал да си идат в Кюстендил, дорде не земал от ръцете им писмено обезателство, че ще предават лошите хора на правителството, ако такива има в Кюстендил. (Виждате ли ум и чудо! Виждате ли правосъдие? Ех, ти, ръка, ръка юнашка, кога ще се размахнеш надясно и наляво?... Но иде той, от синца ни многоочакваният час на кървавата сватба! р.)

Докато ние тука очакваме с нетърпение кога ще се върнат комисарите от София, гледаме един ден и дядо владика да се стяга за път. Някои казваха, че пашата бил писал на владиката и го бил мъмрал, дето е бил заповядал на радомирските свещеници да възпират народът да не търгува с евреите, и го бил *подканял* да иде да смири *бунтът* в Радомир. И така, старият ни дядо владика със старите си кости ходи и си дойде от Радомир. (Ох, бедният, кога ли и него ще да убие или отрови софийският втори Мидхад паша! р.) Ето каква е била радомирската размирица.

Някой си радомирски евреин, който ходел със сергията си по селата да продава, отишел в едно село, дето му били излезли две мющерийки, снаха и свекърва, за да си купят телове и мъниста. В това време се връщал от нива мъжът – свекър, уморен, измъчен и с мотика на рамо. Жените зели да му искат пари за мъниста. Свекърът се разсърдил и казал: „Аз пари нямам данъкът да платя и хляб да ви купя, а вие ме задявате за нищо и никакво.“ Жената, защото упорствувала в искането си, яла лобут от мъжът си. Разсърденият

евреин, че не можал да продаде, отива в София и с още няколко други евреи подава жалба на Маасар паша, че кюстендилският владика бил заповядал на свещениците да гонят евреите из селата си. Пашата, без да земне във внимание незавидното положение на народът от тежките данъци, от голямата оскудност на храна, от нечутата сиромашия, които са спрели търговията, и без да изпита малко по-хладнокръвно работата, т. е. кой е именно свещеникът, който е изгонил евреинът, писал на владиката едно строго писмо, а на радомирският каймакамин пратил заповед да въдвори потребната тишина. Каймакаминът, преди да стигне дядо владика, затваря около 20 свещеници от селата и в деня̀т на Вознесение и св. Константин черковите на много села стояха затворени (В Турско има Танзимат и свобода на совестта! р.) Ще се каже Маасар паша и в тоя случай предпочете един евреин от старият архиерей и митрополит и от 20 свещеници.

За удовлетворение на толкова злини, които станаха в градът в разстояние на една година, старият каймакамин се замести с нов каймакамин, който, като доде в градът, изпрати едного от българските азии[1] на мезлиша[2] в каазата Краище, на която от няколко села *около 40 фамилии забягнаха в Сърбия*, за да издири и изпита причината на това ново злощастие. *Главната причина на това е самото правителство*, казали останалите селяни, *и ние*, казали мнозина, ще бягаме, защото не сме си на нищо стопани, ни на честта си, ни на стоката си, ни на животът си. Безчестят ни сякъде и сякога. Никога не сме ексик от незвани гости и тежко и горко, ако няма с що да ги гостим, или нямаме това, що искат да им дадем. Да не сеем – зле, защо-

[1] Членове.
[2] Съвет.

то не ще има с какво да живеем и да си платим данъкът; да сееме – още по-зле, защото няма изкупвание от илтизамджиите. Ако се поплачем нейде, то ще ни стане скъпо и прескъпо: няма само от конакът с хиляди укори и блъскания да се отървем; защото сме принудени секиму и сякъде да се кланяме. Никога не са ни изпущали с надежда, че ще се послуша молбата ни, а по-често са ни изгонвали с думите гяур и кяфир[1]. *Нà*, казали селяните от Горна Лисина, *белиме корите на сухите плодовити дървета, па ги тълчим, варим, сушим и ядем.*

Селяните от Грусец изповядали *как нихен един съсед близо до една седмица живял с децата си от трева.*"

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

[1] Неверник.

ВЕСТНИК „НОВА БЪЛГАРИЯ" 1876

[ЗАХВАЩА СЕ ВЕЧЕ ДРАМАТА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ]

Букурещ, 3 майя 1876

Захваща се вече драмата на Балканският полуостров! Многословният Возточни вопрос, който до вчера се мислеше за непроменим на политическата сцена на Европа, стъпи вече в своят трети акт и няма съмнение, че той ще да се изкара до краят. Първият акт захванаха юначните наши братия херцеговинци; вторият премина в безполезни стратегически и дипломатически пантомими от страната на Сърбия и на Черна гора; а третият, на когото началото трябаше да бъде край на безчовечното турско господство в Европа и в който трябаше да участвува сичкият южнославянски хор, се захвана само от нашият нещастен и до крайност убиен български народ. Телеграфът и частни наши писма ни донесоха известието, че сичката Пловдивска кааза е потънала вече в кръв и бунтът е обхванал средата на Балканът от Сливен и до Троян, и Средня гора от Панагюрище до Стара Загора. Други така също верни известия ни дадоха да разберем, че и нашите шопи в Пирот и в Белоградчик са вдигнали топорът си против своите петивековни кръвопийци. Освен това железницата между Варна и Шумен е прекъсната, а това е знак, че и в Дунавският вилает нашето народонеселение е присъединило или ще да присъедини своите яки мищци в съсипванието позорните вериги на робството. С една дума, българският бунт е влязъл вече в своите права и борбата се е захванала със сич-

като своя отчаяност. Касапницата ще да бъде страшна и отвратителна, жертвите ще да бъдат безбройни и от двете страни. Но треперете, тирани! Полудейте, дипломати! Късайте си косата, велики царе юдейски на капиталът! Босфорският идол ще да падне, „болният човек“ ще да умре и вашите безбройни капитали ще да потънат в помията на турският разврат и в священата кръв на нашата свобода.

Тука не е Меншиков в Цариград и Русия със своите казаци на Дунавът, против която да станете и да избиете цели 800 000 живи същества и да потрошите повече от 8 милиарда франги[1], за да опазите европейското равновесие. Тука не е Сърбия и Черна гора със своите дълбокоумни князове и дипломати, против които да употребите перото и махмузите[2] на г. Андраши, за да ги накарате да не разбъркват въоруженият „общи мир“. Тука не са румънските три патриоти, които за едно „аферим“[3] от страната на Турция са готови да пазят своята строга неутралност до такава степен, щото от страх за своят латинизъм би били готови да ни изпроводят там, дето са изгинали техните прадеди Бранковяни. Тука е гласният, отчаяният и мъжественият седеммилионен български народ, който в продължението на цели пет столетия е носил на плещите си най-безчовечното робство в Европа и който днес въстава и иска от светът едно от тие две неща: или свобода, или смърт! Тука е неумолимата логика на историята, на която сентенцата е унищожение на старото, на гнилото и на несъвременното, и живот на новото, на здравото и на човеческото. Ще може ли някой да отстрани тая сентенца и да накара природата да влезе в друг път? Ще поиска ли общечовеческият деспотизъм да се турне още веднаж против стремленията на нещастната турска рая? Ние знаем твърде добре, че в Европа, която се гордее със сякакви „богоугодни“ и „човеколюбиви“ учреждения и в която има съставени общества даже за състрадание към животните – в тая също Европа е съществувал и съществува заговор против освобождението на южните славяни и въобще против свободата на сичкото човечество, ние знаем така също, че тоя заговор е олицетворен в така наречената европейска дипломация, на която проводникът в настоящето време е благородният татарски граф Андраши; знаем най-после, че сичките дипломатически доброжелания на Европа да се облекчи чрез някакви си административни реформи животът на турската рая, не са нищо друго, освен желания да се отстрани за време окончателната смърт на Турция и да се задържи с това причината на една кървава общоевропейска война, в която една или две държави да могат безпрепятствено да хвърлят жребий връз ризите на Турция – една на Босна и на Херцеговина, а друга на Цариград и на сичките черноморски богати страни. Следователно, твърде близо е до умът, че и в тоя случай дипломацията ще да се притече със своите политически услуги и ще да се опита да излъже въстаналата рая така също, както е лъгала, лъже и се приготовлява последен път да излъже отчаяните вече херцеговинци. Но късно е вече! Нека дипломатите смятат „раята“ за скотове, нека Андраши пише реформаторски ноти, нека и европейската официална журналистика оплаква упорството на въстаналите; ние вярваме [и] мислиме, че сичко това ще да има смисъл дотогава, дордето силата на гладиаторите придобие почтителност както пред своите врагове, така и пред своите приятели, т. е. Европа ще да има право и повод да се

[1] Франка.
[2] Шпори.
[3] Браво.

намеси със своите „человеколюбиви“ предложения само тогава, когато въстанието се ограничи само в една или две провинции. Повдигне ли се сичкият български народ, излязат ли из своите граници Сърбия и Черна гора и не съгласят ли се херцеговинците и бошнаците да положат оръжието си и пред втората нота на Андраши, то вопросът е решен и свободата на Балканският полуостров е осигурена. Не в тая ли ера влазяме ние?

[Нова България, г. I, брой 1 от 5 май 1876 г.]

РЕФОРМИТЕ В ТУРЦИЯ

Когато трите императорски канцлери се събират вече в Берлин, за да размислят за умиряването на Босна и Херцеговина, т. е. за да издирят такова средство, щото и вълкът да бъде сит, и овцете цели, турското население в Солун още веднаж науми на Европа до каква степен могат да се реализират реформите в Турция. Струва ни се, че в своята нота татарският граф във Виена при другите големи привилегии, които даваше на херцеговинците, обещаваше им равноправност, лична и религиозна свобода и много други подобни трендафили без тръни. Но когато херцеговинците поискаха гаранции за тие реформи, то г. Андраши, който познава, види се, своите еднопллеменници в Цариград, е отговорил чрез славянските уста на г. Родича с тоя дипломатически шарлатанлък: „Ние не можеме да ви дадеме подобни гаранции, защото с това се поврежда целостта и достолепието на Турция. Но ние имаме насякъде консули, които ще да наблюдават за точното изпълнение на обещанията.“ И в това също време се дадоха инструкции в Цариград да захванат вече шарлатаните да правят своите породи от реформи не само в Босна и Херцеговина, но и в другите провинции на Османовата държава. Издаде се султански ферман, изпроводиха се нарочно чиновници да го четат на турците и на раята, съставиха се общински съвети от равно число мюсюлмани и християни, уредиха се местни християнски полиции, назначиха се християни каймаками и в чисто християнските села

и градове; с една дума – даде се сичко, щото е потребно по мнението на маджаринът за робовете в Турция.

Но сичко това не беше друго нищо, освен средство да се замажат очите на слепите и да се заглушат ушите на глухите. Освен нашите цариградски патриоти, освен кредиторите на банкротинът и освен виенската чифутска преса, никой други не повярва във възможността да роди върбата грозде и Турция да произведе нещо човеческо. Ферманът за реформите не направи друго нищо, освен [да] разяри мюсюлманското население до такава степен, щото направи положението на християнинът много по-лошо от онова преди ферманът: убийствата и грабежите станаха ежеминутни, данъкът се увеличи в квадрат и равенството достигна до такава пропорция, в каквато се намираше преди Махмуда. Общинските съвети се съставиха от най-развалените личности, от кръвопийците на народът, полицията си промениха само фесовете, за да могат по-сполучливо да дирят „комета" (а комета е секи колко-годе развит българин); и каймакамите – о, боже, каймакамите се избраха изродите на светът, гюбрето на българският народ; каймакамите, на които животът е занятиен с най-низките и най-гнуснавите дела, и които отдавна би трябало да висят на позорният стълб на бесилото. Какво добро искаме от подобни личности, каквито са различните х[ад]жи Юрдановци, Златевци, Чорапчиевци и множество други възпитаници на турският разврат. Днес се назначи хаджи Юрданчо за каймакамин в Габрово, а после два деня дойде в Русчук да търси своят любовник и да покаже на русчуклии, че като каймакамин той има право да държи вече олани официално. (Еврейчето, еврейчето, Юрданчо ефенди!) Но да оставиме гнуснавото и отвратителното и да видиме до каква степен турците можаха да излъжат Европа със своите реформи и до каква степен се е осъществило равенството в Турция. Из многобройните други фактове ние ще да проведеме най-прекрасният: приключението в Солун. То е красноречив урок както за дипломацията, тъй и за сичките защитници на това разбойническо гнездо в Европа.

Телеграмата от солунският валия, отправена до Висок[ата] порта, която е много далеч от истината, казва така:

„Едно момиче българче от Аврат Хисар (Солунско окръжие), което се представяше пред властта, за да потвърди, че приема islямизмът, пристигна вчера вечер по железницата на солунската станция; там то се помолило на три заптиета, които се намервали на станцията и те я повели за конакът. Из пътят две лица от страна на американският консул, придружени от 150 други души, грабват от ръцете им момичето, скъсват фереджето и яшмакът[1] му и, като го качват на едни кола, завеждат го в къщата на някого си хаджи Лазара. Много мюсюлмани, които са били на улицата и в публичната градина, видели това грабване, и затова около 5000 души идват днес на конакът и ми искат да прибера момичето, като доказваха, че грабването ѝ насила е докачение. Местната власт побърза да им каже, че беше зела мерки, че момичето ще се прибере и така сполучи да се размахне навалицата.

Но това множество се събира в „Саатла джамиси", близо при конакът, за да постоянствува на искането си. Когато се научих за това събиране, аз зех бързи мерки за по-скорото повръщане на момичето. Аз изпроводих в джамията няколко първенци и чиновници, за да накарат навалицата да се разотиде, завчас поисках войските от морската корвета *„Одрин"* и от бронената фрегата, както и от укреплението. Тоже заповядах

[1] Було (кърпа, с която туркините покриват лицето си).

събирането на редифите[1]. В това време консулите френский и германский и някой си Баник ага отишли в речената джамия и влезли всред навалицата, която не ги оставила да вървят напред. Щом ми обадиха за това, аз се притекох на мястото, придружен от кадията на джамията. Аз направих сичко, що можах, за да спра навалицата; аз ги съветвах и сплашвах, догдето чаках войската. Също аз исках, но напусто, да изведа консулите. Понеже момичето в тази минута беше в къщата на германският консул, той писа един билет, за да я доведат завчас в джамията, но понеже момичето се забави, навалицата се впусна към мястото, дето бяхме ние, и почна да чупи прозорците. Мятежниците отидоха да търсят оръжие. Тогаз ние се борихме тяло до тяло с мятежниците, за да запазим консулите, когато веднага мятежниците, като изпочупиха сички прозорци, втурнаха се върху двама консули и ги убиха. Щом се извърши това убийство, ето че стигна и момичето, а като го видяха, мятежниците почнаха да се разпръсват. Войските стигнаха след малко. В тази минута аз земам сички мерки за разпръсване на размирниците и за повръщане на редът."

Според по-новите известия, които ни откриват истината, ни ясно доказват, че убийството на консулите е станало просто от турският фанатизъм и варваризъм, който достигнал своят връх от въстанието на християните, за да добият своите законни правдини. В тия известия ние виждаме, че момичето е насилствено земено от Аврат Хисар и е доведено в Солун, за да го потурчат. Във влизането си в Солун, то видяло няколко души християни, на които с кървави сълзи се помолило да го избавят от ръцете на турците. Християните, които видели и узнали работата, спущат

[1] Турски войници от запаса.

се и скъсват яшмакът му и го завождат в къщата на американският консул. На другият ден турците до 5000 се събират на улицата пред „Саатла джамиси" и настоятелно искат момичето. Американският консул до това време известил работата и на другите консули, които отишли да изследват работата. На пътят двамата французки и пруски консули се хващат от бясната сган, вкарват се в джамията и се варварски убиват. Гръцкият консул, който се намирал вече в джамията, като видял опасността, която щяла да го сполети, побягва из прозорецът на стаята. Само пехливанинът валия изважда сабя, за да ги отбрани.

Изпроводената от Цариград с пълна власт комисия е издирила досега 36 души убийци.

От това се вижда добре, че Турция наистина прилича на келева глава, покрита с обшита от сърма шапка. Убийството на консулите свали тази шапка и келът светна! Ето главата! Болна и гнусава! Нека я гледа вталяющата се Европа.

[Нова България, г. I, брой 1 от 5 май 1876 г.]

НОВИНИ ИЗ БЪЛГАРИЯ

При сичките желания на турското, на румънското и на други изследни правителства да представят въстанието в България като нищожно, българските юнаци заявяват вече своите права на бунт сериозен и опасен за турското господство в Европа. Цариградските вестници, а в това число и турските, ни разказват, че наистина в Пазарджик, в Панагюрище и в другите околни места въстаниците на число от 8–9 хиляди души, направили големи опустошения на страната, но царските войски от Пловдив, Едрине, Варна, Шумен и Цариград сполучили да пръснат немирниците и да отстранят сяка една опасност за разпространението на бунтът. После цариградските хавадиши[1] иде русчушката пачавра „Дунав" и потвърдява сичкото това с една официална телеграма из Пловдив, като прибавлява, че въстаниците са на число от 15 хиляди и че царските войски сполучили победоносно да влезат в Копривщица и отнели три черешеви топове, като накарали „разбойниците" да се разбягат по горите.

Ние вярваме в юначеството на царските войски (за пример ни служат техните подвиги в Херцеговина и в Босна), вярваме тъй също и в истинността на официалните турски сведения (за пример ни служат телеграмите на Мухтар паша из Херцеговина), вярваме и на русчушката пачавра; но какво щете, не можем да си представиме как тъй 4 баталиона редифи и едно отделение от 200 души конници са могли да пръснат цели 15 хиляди решителни юнаци?! Това прилича на баснословие. Частните наши сведения и телеграмите от европейските консули ни разказват съвсем противното: „Бунтът, говорят тие, има за център селото Сопот и се протака по сичкият гребен на Големият Балкан от Троян и до Габрово, а надолу се спуща чак до Пазарджик и до Ески Захра. Чети са се появили даже около Едрине, а Сливенският Балкан е пълен с бунтовници. Народонаселението в Пловдив бяга в Едрине, но и там е в неспокойствие. Турските войски са недостатъчни не само за да удушат въстанието, но и за да спрат неговото разширение. В няколко сражения, които се дадоха от една част бунтовници с турските войски, патриотизмът, юначеството и решителността на българите доказаха своето превъзходство пред новите пушки на турците. Последните падат в несравнено по-голямо число от партизаните в гората. Предводители на въстаниците са повечето хайдушки воеводи, между които има и доста интелигентни младежи и двама-трима офицери."

Това е положително, което ние знаеме за бунтът отвъд Балканът. В географическа България той има съвсем друг характер. Ако и да не е въстанало сичкото наше народонаселение, но и в тия страни, в които се е чул гласът „свобода или смърт", въстаниците се броят на малка чета, като не излазят из своите родни места и не съставляват големи групи. Но при сичко това, и тие броят няколко юнашки подвиги.

Ето що ни *разказва* едно наше частно писмо из Русчук: „Вчера (писмото е от 4 майя) една малка чета *въстаници*, подгонена от 250 души низами, беше *принудена* да се затвори в Дряновският манастир. Турците обложиха манастира. Но друга една тъй също малка чета се притича да освободи своите сподвижници,

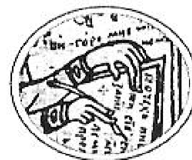
[1] Вестници.

напада на турците и с помощта на освободените влазя в отчаяна борба. Турците, турнати между два огъня, удариха на бяг, но избегнаха само 11 души. Другите – едни паднаха под стените на манастирът, а други, ранени, се закараха с няколко каруци в Търново." После това писмото ни разказва, че пътят от Търново до Габрово е в ръцете на въстаниците и че последният град „гори на огън". Смисълът на тия думи ние не разбираме: запален ли е градът и гори, или е имтиран и изложен на голямо смущение. Последньото е, ни се струва, по-вярно, защото после известието за нападението на конакът и убиванието на Юрданча ефенди от страната на бунтовниците, ние нямаме други по-подробни сведения за ходът на габровското движение.

Снощи ни пристигна известие, че и Елена, заедно с колибите, въстанала. Подробности още няма.

[Нова България, г. I, брой 1 от 5 май 1876 г.]

ДУМИ ЗА ХРИСТО БОТЕВ



РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

Роден е на 25 декември 1847 или 6 януари 1848 г. (нов стил) в Калофер в семейството на видния възрожденски просветен деец – даскал Ботьо Петков. Първоначално учи в Карлово, където през 1854 г. е преместен баща му, след което завършва и класното училище в родния си град. Със съдействието на руския вицеконсул в Пловдив Найден Геров, сродник на семейството, през октомври 1863 г. е изпратен в Одеса, където постъпва във Втора гимназия. Престоява в града само две години, тъй като през 1865 г. е изключен за „безуспешност" или по-скоро – за липса на интерес към съществуващата по онова време руска училищна система.

Оказал се вън от гимназията, се отдава на самообразователна дейност – чете произведенията на руските класици. Особено много му допадат идеите на революционните демократи Н. Г. Чернишевски и Н. А. Добролюбов. Установява контакти и с някои полски революционери, напуснали страната си след потушаването на полското въстание 1863–1864 г.

От Одеса заминава за с. Задунаевка (Бесарабия), където е назначен за учител в местното Българско училище. Заедно с учителската си дейност се занимава и с пропагандиране на революционните идеи.

В началото на 1867 г. е повикан в Калофер, за да замести в училището болния си баща. И тук не крие революционните си възгледи. По случай празника на славянските просветители – Св. св. Кирил и Методий (11 май 1867 г.), произнася пламенна реч пред учениците и учителите, в която остро напада местните чорбаджии и турското правителство. Оставането му в града повече е невъзможно и отново се отправя за Одеса, за да продължи образованието си.

Вместо в Русия остава в Румъния. Първоначално се установява в Букурещ, след което се премества в Браила. Сближава се с войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа. През лятото на 1868 г. се готви да премине в България с четата на войводата дядо Жельо, но поради пречки от румънска страна прехвърлянето ѝ е осуетено. Завръща се в Букурещ и прекарва тежките зимни месеци в една вятърна мелница край града в компанията на Васил Левски.

През пролетта на 1869 г. получава назначение за учител в гр. Александрия, основан от български заселници в началото на 40-те години на XIX в. След като прекарва няколко месеца в него, прехвърля се в гр. Измаил, където също е учител. Тук остава до пролетта на 1871 г., след което се установява в Галац. Заедно с учителя В. Попов формира в града група, наречена „Българска комуна", и от нейно име изпращат поздравителна телеграма до парижките комунари.

От Галац се премества отново в Браила и пристъпва към издаването на първия си вестник „Дума на българските емигранти". Пътува до различни румънски градове, среща се с руски емигранти и пр. Заради активната му революционна дейност е задържан от румънските власти и хвърлен в затвора във Фокшани, където престоява два месеца. Освободен под гаранция на Любен Каравелов и Димитър Ценович, заминава за Букурещ и участва в редактирането на вестниците „Свобода" и „Независимост" – печатни органи на БРЦК. Заедно с това се заема и с издаването на втория си вестник „Будилник", от който излизат само три броя.

Занимава се и с преводаческа дейност. Превежда от руски „Уроци за първите четири аритметически правила" – учебник на руския педагог Михайлов.

През 1874 г. е учител в Българското училище в румънската столица. Тежко преживява гибелта на Апостола на свободата, но за разлика от някои други български емигранти в Румъния не се отказва от революционната си дейност. Участва в Общото събрание на БРЦК (август 1874 г.) и след като е избран за член на комитета, напуска учителската професия и се отдава изцяло на революционна дейност. Поради спирането на Каравеловия в. „Независимост" пристъпва към издаване на в. „Знаме", който излиза от 8 декември 1874 до 14 септември 1875 г. и поема функциите на нов печатен орган на БРЦК.

Избухването на въстанието в Босна и Херцеговина през пролетта и лятото на 1875 г. създава изключително благоприятна обстановка на Балканите за борба против Османската империя. Хр. Ботев не споделя песимистичните настроения на Л. Каравелов, скъсва отношенията си с него и става инициатор за организиране на въоръжено въстание в България. Негов близък помощник и съратник е Стефан Стамболов. Двамата издават стихосбирката „Песни и стихотворения" (1875 г.) и се заемат с непосредствената подготовка на българското въстание. По редица причини въстанието избухва в Старозагорско, без да е приключила неговата подготовка, и затова бързо е смазано от османската власт. Неговият неуспех се отразява твърде зле на настроенията на дейците от БРЦК и главната вина за поражението му се стоварва върху плещите на Хр. Ботев. Оказал се в тази обстановка, той си подава оставката от комитета (края на септември 1875 г.), без обаче да се откаже от революционните си идеи.

През 1875 г. Хр. Ботев се оженва за Венета Рашева (внучка на владиката Панарет Рашев). Скоро след това при него идват да живеят майка му и двама от по-малките му братя. За да осигури препитанието на голямото си семейство, е принуден да засили преводаческата и издателската си дейност. В същото време установява контакт и с някои от по-младите революционни дейци, които се събират през ноември и декември 1875 г. в Гюргево и решават организирането на ново, още по-голямо въстание в България през пролетта на следващата година.

На 5 май 1876 г. Хр. Ботев пристъпва към издаването на последния си вестник – „Нова България", от който успява да види само първия брой. По-нататъшната съдба на вестника поверява на Р. И. Блъсков – известен възрожденски просветен деец.

Узнал за избухналото в България Априлско въстание, Хр. Ботев бърза да му се притече на помощ. Организира голяма чета, която е трябвало да бъде предвождана от някои от старите и добре познати войводи – Панайот Хитов или Филип Тотю. След като и двамата по различни причини отказват да я възглавят, сам застава начело на нея, като за свой военен помощник привлича Никола Войновски.

На 16 май 1876 г. се сбогува със семейството си и се отправя за Гюргево. С група въстаници се качва на австрийския кораб „Радецки". На следващите няколко румънски пристанища се качват и останалите четници, чийто брой надхвърля 200 души. Преди да достигне границите на Сърбия, корабът е овладян от четниците и заставен да спре на Козлодуйския бряг. Тук четата слиза и се насочва веднага към Врачанския балкан. След неколкодневни тежки сражения с преследващата я многобройна потеря от башибозуци, черкези и редовна войска тя достига до околностите на Враца. След като не получава очакваната подкрепа от града, продължава бойния си път към Балкана. На 20 май (1 юни нов стил) 1876 г. Хр. Ботев пада убит в подножието на връх Камарата. След неговата смърт четата се разпръсва на отделни части. Повечето от четниците падат убити при разбиването ѝ. Други са заловени и изпратени на заточение.

Поетичното творчество на Хр. Ботев не е голямо, но със своя революционен заряд го издига до най-високото стъпало в българската поезия. Не по-малко значение има и прозата му – фейлетони, разкази и пр., които също така му отреждат първенстващо място и в българската журналистика.

МИЛЕН КУМАНОВ

ХРИСТО БОТЕВ – ГЕНИЯТ НА ЕДНА ЕПОХА

Личността, животът и творчеството на Христо Ботев могат да бъдат изразени с една дума: борба. С това всъщност не казваме нищо ново. Но когато се касае за писатели с изключителна популярност, дълбоко залегнали в съзнанието на своя народ, и най-точните определения с времето избледняват. Затова е необходимо да се възвръщаме към тях и да обновяваме съдържанието им.

Борбата на Ботев се диктува от епохата, в която живее. Най-общото определение на тази епоха е: национално робство, политически гнет, социална експлоатация. Трябва обаче да надникнем в конкретните факти, за да разберем атмосферата, в която бъдещият революционер и поет се ражда. Робство, което трае повече от четири века и половина, свързано с мрачния спомен за безконечни мъки и страдания, за избити и унищожени хора във всеки род и всеки дом, за безкрайни неправди и престъпления. Робство, в което личната съдба е само едната страна на народното нещастие, защото се касае за унищожаването на една нация, за лишаването на един народ от всички форми на самостойно държавно съществуване, за потискане на всички негови творчески сили, за откъсването му от културното развитие на човечеството. Робство, чийто край – въпреки всичките си надежди – съвременниците дори в средата на XIX в., когато Ботев се ражда, все още конкретно не виждат.

Но днешният читател ще каже: нали е започнало националното възраждане, нали е прогърмял могъщият глас на Паисий, нали е извършена дълбока реформа в образованието, в съзнанията живее споменът за хайдушките подвизи, Раковски е създал националноосвободителната идеология, в Румъния и Сърбия се подготвят чети за въоръже-

на борба, а Кримската война е вдъхнала съвсем определени надежди за освобождение? За нас, които гледаме от един век историческо разстояние, това е съвършено ясно. То е било ясно и за проницателните умове на оная епоха. Между тях е бил и Ботев. И той-неведнъж изразява, особено в статиите си, своята увереност в неизбежния край на прогнилата турска империя и в близкия изгрев на свободата. Но историческият оптимизъм не прави нито по-лек пътя на поета, нито по-малко трудна и сложна неговата жизнена задача. Защото робството продължава да бъде една жестока действителност и неговото унищожение иска огромни усилия и страшни всекидневни жертви.

Дълбокото съзнание на Ботев за трудността и трагизма на епохата, в която живее, е изразено многократно както в поезията, така и в статиите му. Още в първите си обнародвани стихотворения поетът нарича себе си злочестен скитник, който среща само това, що душа мрази („Майци си"); душата му в огън тлее, а сърцето му в люти рани („Към брата си"). В „Елегия" Ботев рисува поразителна картина на народни страдания: глухо и страшно гърмят окови; кървав пот се лее над гробния камък; кръстът е забит в живото тяло на народа, ръжда разяда глозгани кости... Ботевите статии повтарят тази картина: „Мрачна и жалостна е нашата история от подпадането ни под турците дори до днешните времена; тежък и възмутителен е животът на свободолюбивия някога български народ. Страшен хомот, какъвто тежи и днес на вратът му, гъбясал от векове и запрегнат с ятаган вместо жегли: тежки вериги, ръждясали от кърви и сълзи" и т. н. („Народът вчера, днес и утре", 1871).

Престоят на младия Ботев в Русия и запознаването му с гражданския патос на руската литература и особено с идеите на руските революционни демократи правят още по-чувствителен социалния му поглед и още по-остра неговата мисъл. Към това трябва да се прибавят собствената му нерадостна съдба и бедствието на неговото семейство; болестта и смъртта на бащата, многобройната челяд, която ляга върху плещите на майката, останала напълно без средства; единият от братята прекарва много години скован на легло, а най-големият, Христо, към когото в тези тежки моменти са обърнати с надежда очите на майката и бащата, живее немил-недраг в чужбина, в борба със собствената си немотия и нужда. Неведнъж майката се обръща към своя сродник Найден Геров в Пловдив за помощ. Трогателни са нейните думи в писмото ѝ от 12 юли 1871 г.: „Плача и жаля за сина си Христя да си доди той да помогни на брата си [Кирил] и да го настани в друго училище, и да види бедния си, жалостний брат Петър, който е в голямо окаянство, че седи все на едно място, чака и погледва за брата си Христя..."

Ботев е разкъсан между обществения дълг и нуждите на семейството. Той скоро ще прибере майката и братята при себе си в Румъния и ще поеме тяхната издръжка, но самият изживява унизителни моменти на бедност. През 1868 г. пише: „Достигнах до такова жалостно положение, което не можа ти описа. Живея съвършено бедно; дрипите, които имах, се съдраха и мен ме е срам да излеза дене на улиците." Но и по-късно той ще заяви: „Самоволната сиромашия уби и таланта ми, и живота ми, и родителите ми" (1874). За Ботев не е трудно да съзре в своята собствена съдба бедствието на народа си, трагизма на епохата. Разбира се, не личните страдания го поставят пред проклетите въпроси на века, но те изострят неговата чувствителност, помагат му да ги види в тяхната крайна сила и в тяхната решителна, категорична неизбежност.

Още в ранната си поезия Ботев констатира трагизма на своето време; „мойта младост, мале, зелена съхне и вехне люто язвена", „аз веч тлея", „мойта младост слана попари". Най-силно този трагизъм е изразен в началото на „Борба":

В тъги, в неволи младост минува,
кръвта се ядно в жили вълнува,
погледът мрачен, умът не види
добро ли, зло ли насреща иде...

На душа лежат спомени тежки,
злобна ги памят често повтаря,
в гърди ни любов, ни капка вяра,
нито надежда от сън мъртвешки
да можеш свестен човек събуди!

Тези думи не са били лесно написани. Погрешно е да се сметне, че са родени в резултат на лични трудности и страдания – те далеч надхвърлят личните преживявания, защото са обобщение на дълбоки наблюдения над действителността, на дълги вглеждания в съдбата на народа, на тревожен размисъл над историческия път на човечеството. Затова бих казал: не познавам по-остър анализ на нашата възрожденска епоха в най-напрегнатия момент от нейната история – последното десетилетие на робството, в навечерието на Освобождението. Мрачните краски са крайно сгъстени, защото крайно сгъстен е и драматизмът на времето. Погледът на Ботев е достигнал най-голямата си глъбина: да види драмата на своя народ като част от великата общочовешка драма. Тази драма има едно име: борба.

Ботев твърде рано разбира дълбоката същност на своето време и изпитва неимоверни страдания от онова, което наблюдава около себе си. В първите му стихотворения прозвучават тонове на отчаяние, на разочарования от света. Оттук и мисълта за смъртта: „Пък тогаз нека измръзнат жили, пък тогаз нека изгния в гроба." Обръщайки се към брата си, той заявява:

Мечти мрачни, мисли бурни
са разпнали душа млада...

Често, брате, скришом плача
над народен гроб печален;
но кажи ми, що да тача
в тоя мъртъв свят коварен?

Разбира се, тези думи са колкото израз на тежки разочарования, толкова са и знак на силен протест. Болката и протестът още по-мощно прозвучават в „Елегия" и „До моето първо либе". В първото стихотворение иронията и сарказмът се превръщат в остро оръжие срещу бездействието, срещу празните надежди, с които се посрещат народните страдания. А в „До моето първо либе" решително се отхвърля поведението на безразличие към тези страдания, търсенето на смисъла на живота в личното, откъснато от народната съдба щастие:

О, махни тез думи отровни!
Чуй как стене гора и шума,
чуй как ечат бури вековни,
как нареждат дума по дума –
приказки за стари времена
и песни за нови теглила!

Запей и ти песен такава,
запей ми, девойко, за жалост,
запей как брат брата продава,
как гинат сили и младост,
как плаче сирота вдовица
и как теглят без дом дечица!

Запей, или млъкни, махни се!
Сърце ми веч трепти – ще хвръкне,
ще хвръкне, изгоро, – свести се,
там, де земя гърми и тътне
от викове страшни и злобни
и предсмъртни песни надгробни...

Многократно са цитирани известните думи на Ботев от писмото му до Т. Пеев: „Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да излеза на борба със стихиите..." (1876). Това не е случаен изблик на вътрешна енергия, защото Ботев не за първи път проявява своята решителност за борба. И в най-тежките житейски моменти не го изоставя борческа-

та му воля, не замира революционният му устрем. В разгара на подготовката на голямо въстание, водач на революционното движение, редактор на в. „Знаме", през 1875 г. Ботев трябва да преодолява огромни трудности, но никога не изпада в униние и отчаяния. За това свидетелства едно от писмата му до Ив. Драсов: „Тая неделя гладувах два деня, а печатница вече имам; но не казвай никому. Такъв живот ми убива способностите, но дано не се продължи дълго време. Дано се даде храна на сърцето ми и на душата ми, т. е. дано влезе в друга фаза нашият политически въпрос. Сега трепнеш, а крилата ти подрязани. Всичко принуждено, без въодушевление: иде ти и да плачеш, и да псуваш... Но аз се не отчайвам: скоро ще да запеяповесело. Дей гиди хайдутлук, че пак хайдутлук! Де го Раковски, за да станем другари и да преобърнеме всичкото хорско злато на олово и желязо. А сега – прави сметка на гологани, които даже и на хляб не стават."

В такова борческо настроение Ботев живее до героичната си смърт. Поезията, писмата, статиите му, спомените на неговите приятели и съвременници са ярки документи в това отношение. Още в юношеските си години той се противопоставя на едно общество, което е пълно отрицание на понятията за свобода и напредък, за правда и хуманизъм. Започва неговата борба срещу всичко старо и ретроградно, срещу всяко робство и тирания, срещу всеки опит за унищожение на човешкото достойнство. В Одеса Ботев е повече бунтовник, отколкото ученик и студент. Гимназията не задоволява неговите нараснали духовни интереси. Големият пристанищен град му разкрива острите социални конфликти в капиталистическото общество. Руската революционна мисъл, от една страна, му показва скритите основи на съвременната държава, устроена върху тиранията и експлоатацията, а, от друга, му очертава пътищата на борбата и перспективите на свободата. Сближаването с полските емигранти, участници в голямото полско въстание от 1863 г., го въвежда в героичната атмосфера на националноосвободителните движения. Макар и увлечен силно от руската политическа действителност, развълнуван от голямата борба, която водят руските народни маси и прогресивната интелигенция, Ботев нито за миг не забравя трагедията на собствената си родина. И когато през 1867 г. за кратко време се връща в Калофер – не толкова поради семейни причини, колкото като „пропагандист отвъд Дунава" (по собствения му израз), – той веднага почва да действа като революционен организатор. Очевидно такава дейност не може да му позволи да остане дълго време в родния град.

Напускайки Калофер, Ботев се озовава в Румъния. Външният повод е да продължи образованието си, но фактически тук го привлича преди всичко дейността на българската революционна емиграция. В Румъния Ботев разгръща всичките си сили, огромния си талант на поет и писател, на журналист и публицист – всичко посвещава на освободителната борба. Настъпват най-драматичните моменти от неговата биография: общественият и личният живот се сливат напълно. Не е необходимо да посочваме отделните етапи от тази биография: от гладуването из браилските улици и изоставените букурещки мелници до редактирането на „Дума на българските емигранти" и възторжената телеграма до Парижката комуна; от дружбата с хъшовете и сътрудничеството в Каравеловите вестници до дейното участие в революционната организация и основаването на в. „Знаме"; от всекидневната борба с лишенията и немотията; от голямото въодушевление след избухването на Априлското въстание; от превземането на парахода „Радецки" до героичния поход на четата на родна земя. Тук не включваме тревогите на писателя, търсенията на поета, огромните усилия да се издигне високо българската литература и да се постави в пълна услуга на революцията.

Колкото и кратък да е животът на Ботев по години, когато вникнем по-внимателно в него, поразени сме от неговото страшно напрежение, от драматичното му развитие, от огромността на трудностите и пречките, страданията и усилията, надеждите и поривите, от дълбокото му вътрешно богатство. Резултатността на този

изключително напрегнат живот не бива да се оценява по пораженията – те са неизбежни в историческата борба, която се води; не бива да се търси и в победите – те идат по-късно, а трябва да се вижда преди всичко в голямото раздвижване, което предизвиква в умовете, мислите, съзнанията, чувствата, волите. Седемдесетте години на миналия век – периодът, в който нашият революционер работи най-активно – са време на пожар, на велика драма на Балканския полуостров, както Ботев сам я нарича и пламенно се провиква: „Треперете, тирани! Полудейте, дипломати. Късайте си косите, велики царе юдейски на капитала!“ Дошъл е решителният час на борбата и поетът намира в него смъртта си, както бе предрекъл в „Моята молитва“. Неслучайно в едно от прощалните си писма той заявява: „Моята молитва“ се сбъдва.“

Невероятно е, като си помисли човек какъв път извървява синът на калоферския учител Ботьо Петков и с каква огромна и титанична задача се натоварва. По подвига, който извършва, по сложност на жизнената съдба Ботев би могъл да се сравнява с не един от героите на античността, с много от най-великите исторически личности. Вазов бе големият майстор на тези сравнения и паралели (да си спомним „Епопея на забравените“), затова тук е излишно да ги правим. Можем да изтъкнем и необикновения ум на Ботев, и неповторимата му поетическа дарба, и висотата на идеите, с които живее, и неизтощимата му революционна енергия, и готовността му за подвиг и жертва. Всичко това е твърде много, за да бъде характеризирана една изключителна личност, и все пак недостатъчно, за да се очертае пълно образът на Ботев. Нашият велик революционер притежаваше още нещо – дълбока проницателност в същността и характера на епохата, в перспективите на бъдещето. Той видя в целия им трагизъм огромните страдания на народа. Но тъй свързва страданията с борбата, с неизбежната, упоритата, всеотдайната революционна борба. В тази насока Ботев нямаше никакви колебания, не живееше с празни илюзии и бе далеч от всякакъв обществен опортюнизъм. В това бе неговата сила – сила на убежденията и сила на делото. Ботев оцени борбата, безкомпромисната и решителната борба, не само като смисъл на собствения си живот, но и като основно съдържание и смисъл на историческата съдба на народа. В това отношение той бе безусловно прав – прав в своето време и исторически прав изобщо. Оттук и дълбокият оптимизъм на неговия мироглед, поезия и дело, оттук и историческото значение на неговите идеи и неговия жизнен подвиг.

Мъчно е да определим какво представя геният като потенциалност и като осъществяване. Затова не бързам да нарека Ботев гений на поезията или гений на революционната мисъл и борба. Но съм убеден, че от всички наши революционни дейци, политически мислители и възрожденски поети и писатели той най-дълбоко е проникнал в своята епоха – с нейните нужди и нейните стремежи, най-широко е обхванал драмата на един страдалчески и същевременно революционен век, най-вярно е доловил вълненията на едно напрегнато и велико време. По мое дълбоко убеждение Ботев като личност и слово, като мисъл и дело найсилно олицетворява епохата, в която живее и се бори, найпълно покрива нейната същност и нейното прогресивно движение, превръща се в нейно въплъщение и неин символ и живее в нашето съзнание като неин гений.

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ХРИСТО БОТЕВ – НОВАТА СОЦИАЛНА ДУША

При толкова богата литература върху Христо Ботев да твърдиш, че не е достатъчно изследван и най-важното – пълноценно тълкуван и вярно разбран, е сигурно проява на високо самочувствие. И все пак аз казвам, че Ботев е „бяло поле“ в историята на българската литература, че не е проучен и обяснен като литературно явление и като носител на нови идеи в литературата. Ботев е много по-сложен, отколкото изглежда на пръв поглед – по-сложен именно със своята удивителна простота и ясност, със своята достъпност и гениална прозорливост. А може би точно поради тях...

В историята на литературата времето не протича линейно: едното не следва непременно след другото. Често се преплитат явления, тенденциите изпреварват фактите, роденият и изявил се по-рано писател невинаги е предходник на последвалия го. Това е така, защото писателят е изразител на обществени идеи, на носителите на тези идеи, а не описател на ставащото. Просто сме длъжни по тази причина да четем по-внимателно и по-задълбочено да прониквамe отвъд видимото, отвъд думите дори.

Ботев е един от върховете на Българското възраждане и именно в контекста на възраждането трябва да го анализираме и тълкуваме. А тази епоха е сложна, драматична и противоречива. Особено през втората половина на XIX век, когато започва подемът и настъпва кулминацията на националнореволюционното движение. Идеята за национална държава, поставена за първи път от Паисий Хилендарски, добива реални форми и организира по нов начин участниците в нейното осъществяване и ги подготвя за решителни действия. Идеята увлича народа, обединява класите, съсловията, партиите. Сякаш най-сетне противоречията са напълно изгладени, условията назрели и всички са на едно равнище и на една обща позиция – няма различия, няма непреодолими противоречия и непримирими конфликти. Освобождението на България е велика обединяваща идея; велика и могъща сила на сцепление между хората от различни социални групи и класи. На пръв поглед всичко е мирно: обществото е единно, хората живеят в разбирателство. Те имат един-единствен враг, наречен Турция, султан или поробител. Българите се идентифицират не чрез обществото, а чрез народа. Така по-силно се осъзнава общата цел, която изисква обединени усилия и жертви от всички без оглед на имущество, възраст или образование. Това обаче е привидност, която не бива да ни заблуждава и подвежда в анализа. Подемът на революционното движение през 70-те години на XIX век се съпровожда от дълбока криза в обществените отношения, от радикално разслоение в българското общество и от упадък на традиционните норми на морал. Разколебава се цяла една система от ценности, от представи за живота. Първоначалното натрупване на капитала залага структурата на гражданското общество, като въвежда нови граници и принципи между съсловията и класите. Обособяването на новата класа на капитала се съпровожда с радикални размествания на пластовете, с очертаване на противоборстващи вътре в българското общество социални групи, които в същото време воюват срещу общия си враг и поробител. Обществото се бори за свобода на целия народ чрез възстановяване на българската държава, но личността все повече се поробва от нов господар – парите. И уж цари ентусиазъм, уж всички като един се възправят на последен и решителен бой, а под повърхността на революционния подем пламват вражди, обособяват се класи, зрее нещо ново. Възрожденското общество е особен тип общество. В известен смисъл то наподобява идеологическата практика на тоталитарното общество, което поддържа единството и привидната безконфликтност чрез силата на голяма, доброволно приета или наложена идея, която има всеобщ характер, формулирана е като мащабна и дъл-

говечна, но е с конкретни и привлекателни измерения. Тя трябва да поддържа вътрешната напрегнатост на обществото, да мотивира успешно поставените от ръководителите цели и да служи за нравствен критерий в ежедневието. Затова отгоре всичко е величаво и спокойно, организирано според законите на хармонията и разбирателството. Това най-добре и точно е изобразено от Вазов в негов свят, осъществил се гениално в романа „Под игото". Отдолу обаче сега (в средата на 70-те години – до Априлското въстание през 1876 г.) все още твърде дълбоко, за да бъде очевидно и да е причина за политически разкол или поне за непримирими политически борби, се разгръщат процеси на разложение. Те все още не са доминиращи, но съществуват и се просмукват и в литературата.

Въпросът е кой е техният изразител.

В тази елементарно очертана схема на общественото устройство през 70-те години на XIX век Христо Ботев има съществена роля като изразител на промените и като поет, в чиято поезия живее „нова социална душа" (Енгелс).

Отделим ли поезията му не толкова от живота, колкото от смъртта, ще можем да я прочетем извън митовете и легендите, които времето ѝ прикрепи. Защото творчеството на Христо Ботев е въплъщение не само на лични чувства, мисли и идеи, но и на идеите на времето. Тогава ще видим, че той е поет на епохата след Вазов – при все че започва и приключва творческата си дейност преди него. Определенията за него „поет революционер", „идеолог на българската национална революция", „герой" и т. н. са верни и точни, но недостатъчни и не покриват в пълна мяра цялото значение и величие, което той има в българската литература и в българската историческа памет.

Всяко разпадане на колективистичното общество, на неговата цялост и хармония е болезнено и съпроводено с тежки драми, разочарования и болки. Но и с появата на нов тип личност, който съответства на новите реалности. Обикновено това е индивидуалистът, силната личност, човекът, който се чувства над всички и е готов да ръководи, да властва и подчинява. Тази личност е красива и силна не само физически, но и нравствено: тя притежава огромна вътрешна енергия и затова е изпълнена с бурни чувства, противоречия, страсти и страдания, които са неукротими. Такъв е и Ботевият герой.

Всъщност този тип личност се появява с Ботев. Преди него българската литература изобразяваше силния човек, юнака, но този човек бе борец отмъстител, безстрашен хайдутин, монолитен народен закрилник, който бранеше справедливостта. Той бе цялостна личност, защото и през обществото, и през народа още не беше прокарана разделителната линия на конфликтите. Съмнението му бе неприсъщо, защото нямаше какво да го разколебае и да отслаби тежката му десница. А Ботевият герой е човек, който се съмнява и поради това се съпротивлява. Съпротивата му е съзнателна и е едновременно и срещу личните недостатъци на хората, и срещу обществените несправедливости. Несъвършенствата на света са неговата неизлечима болка. Това е социално чувство, а не просто отзивчивост към чуждата неприятност и несгода, не само непримиримост към робството и униженията на българите. То е присъщо на човек, който вече се е отделил от останалите и е способен да ги наблюдава и преценява критично. Появата на такова чувство винаги е сигнал за настъпили сериозни промени в личността; за очертаване на нова, несъществуваща преди разделителна линия в обществото. То е знак на друго време и на други отношения. Това време напомня на една друга епоха, която ще настъпи малко по-късно: индивидуализма. Бих казал, че Ботевият човек е предтеча на модернисткия тип личност, осъществен за първи път в литературата в творчеството на Пенчо Славейков, а по-късно и у Яворов и поетите модернисти. Разликата е, че Ботевият човек е все още твърде социален, неотделим от обществото и носещ национално съзнание. Непримирим към несправедливостите, той не се затваря в себе си (макар че силно страда), не се отчуждава, а иска да внуши на останалите необходимостта от битка и промяна. Несъгласието му не е спонтанно, а

дълбоко премислено и осъзнато като средство за съпротива. Несправедливостта не произлиза единствено от робството, а и от устройството на българското общество, овладяно вече от злото. И в някаква степен героят на Ботев е „свръхчовек", макар изобщо да не се осъзнава като такъв.

Обществото има язви, които не са породени само от положението в Турската империя и от липсата на национална държава. Обществото боледува: в него се сблъскват враждебни сили и пречат на мирния, благороден и хармоничен живот на разбирателство между хората. Това чувства героят на Ботев. Неговият поглед открива застрашителни пукнатини, дошли не от изостаналостта, не от необразоваността и липсата на училища и книги, а от неравенството между хората, от богатствата на едни и бедността на други. Доскорошните приятели, разделени този път имуществено, т. е. на бедни и богати, се изправят един срещу друг; врагове стават родните братя, а любовта между младите е опорочена от предразсъдъците и задръжките на обществото. Ето една реалност, която е нова и която създава повече напрежение, страх и притеснение, отколкото радост и удоволствие от общуването. Тази социална позиция поставя героя в особен дискомфорт, но в същото време го прави агресивен, готов на крайни действия. Енергията му е насочена навън, а не навътре в себе си, към самовглъбяване и самоотчуждаване. Той води вътрешна борба със себе си, за да прецени и докато прецени какво да направи с противника и как да реагира на насрещните му действия. Противник е поробителят и потисникът, но и всеки, който не споделя идеите му за борба. Но не само спрямо личните качества и недостатъци е непримирим и нетърпим този герой, този тип личност. Погледът му към света е мащабен и с еднаква страст съди и отделния човек, и цялото общество. Стрелите на неговия гняв и недоволство се насочват към пасивността, лицемерието, демагогията, социалната апатия, примиренчеството, недалновидността, дребнавостта. Т. е. срещу качествата, които пречат на човек да бъде силен и последователен в битката срещу злините в обществото. Енергията блика и е неудържима. тя се овеществява във впечатляващи жестове и постъпки, които предизвикват останалите. Постъпките, външните изблици са плод на бурно вътрешно движение, на премислена страст за изява, на дълбока и драматична преценка и самооценка. Преди Христо Ботев българската литература, а това означава и българското общество, не познава толкова изградена и осъзнала себе си като единство на твърдост и раздвоеност личност. Тя е не просто социална, а преди всичко политическа. Политическото съзнание доминира, а то бързо реагира на възникналите изменения в политическата ситуация. Такъв човек естествено приема по-радикална идеология, поощряваща активността, революционния плам и решителните преобразувания. У Ботев тя се проявява както по отношение на националното освобождение и пътищата за неговото постигане, така и в решаването на конфликтите вътре в българското общество.

Личността у Ботев мисли полярно, с малко категории, защото вътрешната ѝ енергия е много силна и неудържима. Но тя знае срещу какво воюва, какво иска, кого обича и кого мрази. По тази причина се осъзнава като друга личност, която е различна от останалите именно поради могъществото на душевната си енергия, силата на чувството и дълбочината на разума. Съзнанието за другост в онова време е съзнание за бунт, реформаторство, революция, а не за празна демонстрация или надсмиване, нито пък за отчаяние и отчуждение. Модерната епоха е в процес на раждане. У нас тя оформя контурите си в условията на надигаща се национална революция, затова е възрожденска, а не модернистка, упадъчна.

Христо Ботев е и революционер, участник и ръководител на българската националноосвободителна революция и като такъв изповядва и защитава определена идеология, свързана със стратегията и тактиката на освободителната борба. Тази идеология се отнася преди всичко до освобождението на народа от турско робство, т. е. тя има политически характер и не произлиза от социалната

принадлежност на Ботев. Като поет обаче той е изразител на обществените настроения, на доминиращите в обществото идеи, чувства и настроения, свързани с характера на личността и с нейното отношение към живота изобщо. Двете същности на Христо Ботев не бива да се смесват или да се противопоставят. Но тук аз анализирам поетическите превъплъщения на тази идеология и доколко неговата поезия изразява духа на времето и кои социални среди въплъщават този дух. Типът личност, който поезията на Христо Ботев изразява, принадлежи на пролетаризиращата се селска маса, на онези слоеве, които търпят най-остро социалните несгоди и са жертва на социалното неравенство. Те изживяват своето първо „класово" революционизиране. То още не е достатъчно осъзнато, но се прокарва в стихотворенията именно като порив, като догадка за причините за страданията и неволите. Преди Ботев българската поезия не познава подобен герой и почти не съдържа социални мотиви от такъв характер. Защото устройството на обществото поражда социален гняв и тласка личността към открита съпротива – съпротива не само срещу поробителя, но и срещу социалния потисник. Но революционността на Ботевия герой е по-скоро бунтарство на силен индивид, а не е още политическа война срещу обществените реалности. Обединяването и сплотяването е за битка срещу турския поробител – само тогава сродните души намират път към себе си и са готови да работят заедно и да умрат заедно. Другите социални и политически цели са само причина за раздразнение, гняв, протест, отмъщение.

Ботевата поезия показва как българското общество преживява един важен етап в своето историческо развитие. Това е една все още романтична епоха на романтичната личност. И точно поради това може би не е чак толкова странно, че именно Христо Ботев се превърна в общонационален мит на борец за свобода и справедливост, а датата на неговата смърт всяка година се чества като ден на българските герои. Ботев, а не Раковски, Левски или Бенковски е такъв мит, въпреки че те са не по-малко героични личности и имат не по-малко (дори значително повече) заслуги за националното ни освобождение. Мисля, че причината е в характера на Ботевата личност, в проявата на сила, на индивидуализма в нея. Индивидуализмът подклажда и мита за него. Не е случайно, че този мит се поражда точно в епохата на индивидуализма, на силната личност, на свръхчовека. Така Ботев въплъти представата за такава личност, за индивидуалистичния човек – друг е въпросът доколко това е истинско въплъщение според разбиранията на новата поствъзрожденска епоха. Индивидуализмът на XIX век видя в Ботев своя предтеча и побърза да го увековечи и идеализира до степен на мит. Неговата трагична и героична смърт на връх Вола бе приета като знамение, като въплъщение на съдбата, която направлява историческия ход на народа. Този индивидуализъм бе реакция срещу комерсиализирането в живота, срещу поробващата сила на парите и посредствеността – все неща, срещу които Ботев се бори с горещина и непримиримост.

Светът на Ботев отваря новото време на индивидуализма и модернизма. Епохата на социалната хармония и на колективистичния дух е в своя край. Разпадането ѝ се съпровожда с освобождаване на огромна енергия: социална, политическа, естетическа. И тя се естетизира и пълноценно изразява в поезията на Христо Ботев. Затова е и толкова буреносна, дълбоко съкровена и трагично-възвисена.

След Христо Ботев настъпва времето на прагматизма, желязната икономическа логика, упадъка на нравите и суровия реализъм.

Идва значи XX век...

ПАНКО АНЧЕВ

СЪДЪРЖАНИЕ

СТИХОТВОРЕНИЯ

ХУДОЖЕСТВЕНА ПРОЗА, ФЕЙЛЕТОНИ, КРАТКИ САТИРИЧНИ ФОРМИ

ВЕСТНИК „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“ 1871

ВЕСТНИК „ЗНАМЕ“ (1874 – 1875)
УВОДНИ СТАТИИ

ВЕСТНИК „ЗНАМЕ“ (1874 – 1875)
СТАТИИ И ПРЕГЛЕДИ

ВЕСТНИК „НОВА БЪЛГАРИЯ“ 1876

ДУМИ ЗА ХРИСТО БОТЕВ

Христо Ботев
ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА

Съставител и редактор
ИВАН ГРАНИТСКИ
Послеслов
ПАНКО АНЧЕВ
Биографична бележка
МИЛЕН КУМАНОВ
Графичен дизайн и корица
ПЕТЪР ДОБРЕВ
Предпечатна подготовка
ЕТ „ПолиКАД“
Коректор
ВИОЛЕТА БОРИСОВА

Формат 32/84/108
Печатни коли 27

Печат
„ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА“ ЕАД



Класическите произведения на българската литература са слънчевите стълбове, крепящи националното ни самосъзнание. Те са кристалните мостове на възторга, по които Отечеството ще премине през огън и страдание и ще пребъде в третото хилядолетие. Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ



Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА